

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

CENTENARUL INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

CUCERIREA INDEPENDENȚEI NAȚIONALE — ÎNCUNUNARE A
ĂSPIRAȚIILOR SECULARE DE LIBERTATE ALE POPORULUI ROMÂN

NICHITA ADĂNILOAI

OPERAȚIUNILE ARMATEI ROMÂNE ÎN PRIMA PARTE A RĂZBOIULUI
DE INDEPENDENȚĂ (APRIE—AUGUST 1877)

CONSTANȚIN CORBU

MIȘCAREA SOCIALISTĂ ȘI PROBLEMELE INDEPENDENȚEI, SUVE-
RANITĂȚII ȘI UNITĂȚII NAȚIONALE (I)

ALEXANDRU PORȚEANU

ATITUDINEA PUTERILOR EUROPENE FAȚĂ DE PROCLAMAREA
INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI

GR. CHIRIȚĂ

CONSOLIDAREA INDEPENDENȚEI NAȚIONALE — FACTOR DE BAZĂ
ÎN DEZVOLTAREA ROMÂNIEI

ARON PETRIC

CONCEPTUL DE INDEPENDENȚĂ NAȚIONALĂ ÎN POLITICA EXTERNĂ
A ROMÂNIEI SOCIALISTE

ALEXANDRU BOLINTINEANU

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

ÎNSEMNĂRI

4

TOMUL 30

1977

APRIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL IOGHIN; **TRAIAN LUNGU**; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM — Departamentul Export-import presă. P.O.BOX 136—137. Telex 11226—București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
București, tel. 50-72-41
www.dacoromatica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 30, NR. 4,
aprilie 1977

S U M A R

CENTENARUL INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

NICHITA ADĂNILOAIE, Cucerirea independenței naționale — încununare a aspirațiilor seculare de libertate ale poporului român	569
CONSTANTIN CORBU, Operațiunile armatei române în prima parte a războiului de independență (aprilie—august 1877)	597
ALEXANDRU PORȚEANU, Mișcarea socialistă și problemele independenței, suveranității și unității naționale (I)	625
STEFAN CSUCSUJA, Războiul pentru independență în opinia publică progresistă maghiară a epocii	645
GR. CHIRIȚĂ, Atitudinea puterilor europene față de proclamarea independenței României.	673
Col. VASILE ALEXANDRESCU, Lt. col. CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, Opinii străine despre armata română în războiul pentru independență	691
MIRCEA IOSA, Urmările economice și sociale ale dobândirii independenței de stat a României.	709
ARON PETRIC, Consolidarea independenței naționale — factor de bază în dezvoltarea României	733
ALEXANDRU BOLINTINEANU, Conceptul de independență națională în politica externă a României socialiste	749

V A Ț A Ș T I I N Ț I F I C Ă

Sesiunea științifică „Damaschin Bojineă” (I.D.S.) A doua întâlnire între specialiști români și sovietici autori de manuale de istorie (Gh. I. Ioniță) ; Cronica	765
---	-----

RECENZII

MARIA TOTU, <i>Garda civică din România (1848—1884)</i> , București, Edit. militară, 1976, 300 p. (<i>Apostol Stan</i>)	769
OVIDIU PAPADIMA, <i>Ipostaze ale iluminismului românesc</i> , București, Editura Minerva, 1976, 396, (<i>Vasile Netea</i>)	772

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României** : * * * *România în războiul pentru independență (1877—1878)*. *Contribuții bibliografice*, București, Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naționale, 1976, 54 p. (M. Stroia); General ALEXANDRU CERNAT, *Memorii. Campania 1877—1878*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte și notă biografică de general-maior doctor Constantin Olteanu, București, Edit. militară, 1976, XLI + 41 p. + + 1 portr. (Valeriu Stan); TEODOR VÎRGOLICI, *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale*, București, Edit. Eminescu, 1976, 304 p. (Vasile Netea); CONSTANTIN GÎLEA, I. KARA, CONST.-LIVIU RUSU, *De la Untrea Principatelor la războiul pentru independența de stat a României*, Iași, Biblioteca „Gh. Asachi”, 1977, 48 p. (Mircea C. Dumitriu) 777

REVISTA DE ISTORIE

TOME 30, N° 4,
avril 1977

SOMMAIRE

LE CENTENAIRE DE L'INDÉPENDANCE D'ÉTAT DE LA ROUMANIE

NICHITA ADĂNILOAIIE, La conquête de l'indépendance nationale couronnement des aspirations séculaires de liberté du peuple roumain	569
CONSTANTIN CORBU, Les opérations de l'armée roumaine pendant la première partie de la guerre d'indépendance (avril — août 1877)	597
ALEXANDRU PORȚEANU, Le mouvement socialiste et les problèmes de l'indépendance, de la souveraineté et de l'unité nationale (I)	625
ȘTEFAN CSUCSUJA, La guerre pour l'indépendance et l'opinion publique progressiste hongroise de l'époque	645
GR. CHIRIȚĂ, L'attitude des puissances européennes face à la proclamation de l'indépendance de la Roumanie	673
Colonel VASILE ALEXANDRESCU, Lieutenant colonel CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU, Opinions étrangères sur l'armée roumaine dans la guerre pour l'indépendance	691
MIRCEA IOSA, Les effets économiques et sociaux de la conquête de l'indépendance d'Etat de la Roumanie	709
ARON PETRIC, La consolidation de l'indépendance nationale — facteur fondamental dans le développement de la Roumanie	733
ALEXANDRU BOLINTINEANU, Le concept d'indépendance nationale dans la politique extérieure de la Roumanie socialiste	749

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique „Damaschin Bojincă” (I.D.S.) La deuxième rencontre de spécialistes roumains et soviétiques auteurs de manuels d'histoire (Gh. I. Ioniță): Chronique	765
---	-----

COMPTES RENDUS

MARIA TOTU, <i>Garda civică din România (1848—1884)</i> (La garde civique en Roumanie (1848—1884), Bucarest, Editions militaires, 1976, 300 p. (Apostol Stan)	769
---	-----

- OVIDIU PAPADIMA, *Ipostaze ale iluminismului românesc* (Hypostases de la philosophie des Lumières en Roumanie), Bucarest, Editions Minerva, 1976, 396 pages, (Vasile Netea) 772

NOTES

- Histoire de la Roumaine: * * *** *România în războiul pentru independență (1877–1878). Contribuții bibliografice* (La Roumanie dans la guerre pour l'indépendance (1877–1878). Contributions bibliographiques), Bucarest, Bibliothèque Centrale du Ministère de la Défense Nationale, 1976, 54 p. (M. Stroia); Général ALEXANDRU CERNAT, *Memorii. Campania 1877–1878* (Mémoires. La campagne de 1877–1878), Edition parue par les soins, avant-propos et note bibliographique du major-général dr. Constantin Olteanu, Bucarest, Editions militaires, 1976, XLI + 41 p + 1 portrait (Valeriu Stan); TEODOR VIRGOLICI, *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale* (Les échos littéraires de la conquête de l'indépendance nationale), Bucarest, Editions Eminescu, 1976, 304 p. (Vasile Netea); CONSTANTIN GÎLEA, I. KARA, CONST.-LIVIU RUSU, *De la Unirea Principatelor la războiul pentru independența de stat a României* (De l'Union des Principautés à la guerre pour l'indépendance d'Etat de la Roumanie), Jassy, Bibliothèque „Gh. Asachi”, 1977, 48 p. (Mircea C. Dumitriu) 777

CUCERIREA INDEPENDENȚEI NAȚIONALE — ÎNCUNUNARE A ASPIRAȚIILOR SECULARE DE LIBERTATE ALE POPORULUI ROMÂN

DE

NICHITA ADĂNILOAIE

„Împlinirea a 100 de ani de la proclamarea independenței de stat a României constituie — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — un moment epocal în istoria poporului nostru și el trebuie sărbătorit în mod corespunzător”. Pentru că el „constituie, după unirea din 1859, un însemnat moment în dezvoltarea națiunii noastre, în dezvoltarea statului nostru, în afirmarea independenței noastre naționale, în mersul înainte al României pe calea progresului. Trebuie să fie evident pentru toți că fără Unire, fără proclamarea independenței de stat însăși ființa națională și dezvoltarea poporului român, a națiunii noastre nu ar fi fost posibile”¹. Centenarul independenței naționale a României constituie, în adevăr, un minunat prilej de evocare și cinstire a trecutului de luptă al poporului român pentru apărarea pământului strămoșesc și a ființei neamului, pentru neatirnarea patriei și afirmarea suverană a statului nostru în viața internațională.

Eveniment crucial în istoria patriei, cucerirea neatirnării statale depline în anul 1877 a reprezentat, totodată, încununarea unor veacuri de tîude, zbuciumări și lupte eroice ale poporului român pentru înlăturarea dominației otomane. Aceste strădanii și aspirații seculare spre libertate ale poporului român — care-și vor găsi încununarea legitimă și logică prin cucerirea independenței la 1877, — consemnate la loc de cinste în analele istoriei naționale, merită toată solitudinea noastră.

Parcugînd filele istoriei, constatăm că poporul român — format încă din primul mileniu al erei noastre din contopirea dacilor băștinași cu romanii — și-a menținut continuitatea pe ambele versante ale Carpaților și pe ambele maluri ale Milcovului și s-a dezvoltat, în decursul secolelor, printr-o luptă neprecupețită împotriva forțelor externe care voiau să-i încalce teritoriul și să-l supună. Această luptă — pentru apărarea libertății, unității și a pământului strămoșesc — se poate urmări continuu, ea fiind trăsătura caracteristică a istoriei noastre naționale.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la plenara C.C. al P.C.R. din 14 aprilie 1976*, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 12, București, Edit. politică, 1976, p. 556—557.

Favorizată de fondul etnic comun, de mediul geografic, de legătura indestructibilă dintre oameni și locuri, de dragostea de țară și de neam, lupta pentru neatîrnare — de-a lungul veacurilor — a fost, în esență, o luptă pentru dăinuirea poporului român și a organizării sale statale. În toiu bătăliilor pentru independență, prin eforturi neostenite, s-au înregistrat momente de glorie, de riposte viguroase date agresiunilor venite din afară; alteori au fost și ani de restriște, de durere și frustrare, dar, pînă la urmă, forțele interne se refăceau și libertatea, implicit existența țărilor române, era din nou asigurată. La aceasta contribuia din plin dîrzenia și vigoarea poporului nostru, dornic să-și apere libertatea și glia strămoșească — cu care se înfrățise și din care nu putea să fie alungat —, dornic să-și păstreze ființa sa națională, în pofida tuturor vicisitudinilor istorice aduse peste el de curgerea veacurilor.

De la primele forme de organizare statală, românii au trebuit să lupte pentru a-și apăra existența primejduită. Libertatea și glia străbună și-au apărat-o Menumurut, Gelu, Glad și urmașii lor în Transilvania, Tatos și Sestlav în Dobrogea, Litovoi și Seneslau în Muntenia, brodnicii și bolohovenii în Moldova. Chiar după supunerea Transilvaniei de către arpadieni, unele formațiuni politice au continuat să-și păstreze o autonomie locală. Datorită supraviețuirii acestor autonomii și a împotrivirii populației băștinașe românești în genere, Transilvania n-a putut fi cuprinsă organic în cadrul statului feudal maghiar. Ea și-a păstrat o organizare proprie fiind condusă de un voievod, numit de regele maghiar, cu atribuții administrative, judiciare și militare. Autonomia voievodatului transilvănean se accentua mai ales în perioadele de tulburări și instabilitate ale statului maghiar.

După cum se știe, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, evoluția internă și anumite schimbări survenite în situația internațională — declinul Hoardei de aur după moartea hanului Nogai și frămîntările din regatul maghiar cauzate de stingerea dinastiei arpadiene contribuind la slăbirea forțelor militare și a presiunii exercitate de acești puternici vecini care-și impuseseră suzeranitatea asupra cnezatelor și voievodatelor românești — au favorizat unificarea formațiunilor politice existente pe teritoriul Munteniei și Olteniei, iar mai tîrziu și a formațiunilor din Moldova și ei au dus la constituirea celor două state feudale românești de la sud și est de Carpați.

Prin biruințele asupra tătarilor și, mai ales, prin victoria de la Posada (noiembrie 1330) împotriva regelui maghiar Carol Robert — fostul său suzeran — Basarab și-a cucerit independența statală și a devenit „întemeietorul Țării Românești”. De altfel, strălucita victorie de la Posada a consacrat ființa politică de sine stătătoare a Țării Românești, a întărit prestigiul internațional al marelui voievod — care a pus bazele dinastiei naționale a Basarabilor — a creat o stabilitate a vieții de stat și a favorizat dezvoltarea și prosperitatea economică a țării².

² Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, București, Edit. Academiei, 1970, p. 33 și 36; idem, *Mișcări demografice în țările române pînă în secolul al XVII-lea și rolul lor în unitatea poporului român*, în volumul *Unitate și continuitate în istoria poporului român* (sub redacția prof. univ. D. Berciu), București, Edit. Academiei, 1968, p. 197.

De asemenea, în Moldova, Bogdan, venit din Maramureș, ajunge repede, ales fiind de boieri, conducătorul forțelor locale de rezistență împotriva suzeranității maghiare. În anul 1359, Bogdan a îndepărtat din scaun pe urmașii lui Dragoș și a pus capăt dependenței țării de coroana maghiară. Și astfel, voievodul Bogdan a ridicat Moldova în rindul statelor independente, a unit în juru-i și alte formațiuni feudale românești din nordul și sudul țării și a dat o stabilitate vieții politice prin întemeierea dinastiei domnitoare a Mușatinilor. Încercările regalității maghiare — ca și în cazul Țării Românești — de a readuce la ascultare pe moldoveni au rămas zadarnice, izbindu-se de rezistența îndârjită a acestora ³.

Formarea statelor feudale românești, de sine stătătoare, a asigurat conservarea ființei poporului nostru, întărindu-i capacitatea de rezistență în fața tendințelor permanente de expansiune ale puterilor vecine și, în fond, salvându-l de primejdia de a fi înghițit de acestea ⁴. Totodată, neatirnarea a asigurat țărilor române condiții mai bune dezvoltării social-economice, înfloririi civilizației materiale și spirituale și creșterii prestigiului lor internațional. În cadrul statelor feudale românești, poporul nostru — în ciuda împrejurărilor istorice vitrege — a mers mereu înainte, afirmându-și cu tărie entitatea și originalitatea sa, creînd bunuri materiale și spirituale inestimabile și dovedindu-se, în decursul veacurilor, un puternic factor de civilizație și progres în sud-estul Europei.

Dar, atît Moldova cît și Țara Românească (Valahia), îndată ce au luat ființă, pentru a-și apăra existența, libertatea, legile și obiceiurile, au fost nevoite să opună o rezistență îndelungată în fața expansiunii statelor feudale maghiar și polonez ori în fața încercărilor de cotropire din partea turcilor și tătarilor. „Istoria poporului român — sublinia pe bună dreptate tovarășul Nicolae Ceaușescu — este străbătută, ca un fir roșu, de lupta împotriva cotropitorilor, pentru eliberare națională și socială“ ⁵.

Abia după două secole de lupte grele, copleșiți de forța numerică a invadatorilor, țările române au putut fi obligate să accepte dominația otomană. Victoriile obținute de Mircea cel Bătrîn împotriva turcilor au oprit întinderea Imperiului otoman la nordul Dunării și au consolidat poziția Țării Românești. Tributul plătit de Mircea în ultimii ani ai domniei, pentru răscumpărarea păcii, ca și cel plătit la 1456 de Petru Aron, voievodul Moldovei, nu reprezenta o subordonare vasalică față de Poarta otomană. Dealtfel, plata tributului, fără alte obligații și fără vreun amestec în politica internă și externă a țării, nu însemna, în dreptul ginților, pierderea suzeranității. În decursul istoriei, au plătit tribut sultanului și Veneția și Polonia și Casa de Habsburg; ori nu se poate susține că vreunul din aceste state și-au pierdut vreodată suzeranitatea lor față de Poartă ⁶. La fel se pune și problema țărilor române în secolele XIV—XV.

³ *Istoria României*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1962, p. 168—171; vezi și *Istoria poporului român* (sub redacția acad. Andrei Oțetea), București, Edit. științifică, 1970, p. 128.

⁴ *Istoria poporului român*, p. 130.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, București, Edit. politică, 1968, p. 6—7.

⁶ Alex. Lapedatu, *Antecedentele istorice ale independenței române*, în *Războiul neatirnării 1877—1878*, București, 1927, p. 7.

Reglementarea raporturilor politice dintre țările române și Poarta otomană s-a efectuat pe baza unor firmane și a unor tratate vechi, numite „capitulații”, cu obligații bilaterale. Contestate de unii autori — la începutul secolului al XX-lea — aceste capitulații aveau la bază un fond istoric real. Ele prevedeau pentru Principatele române dreptul de a-și face legi, de a-și alege voievodul, de a purta război și de a încheia pace cu vecinii după cum vor crede de cuviință, fără a putea fi trase la răspundere de sultan pentru faptele lor. De altfel, în baza acestor capitulații — după cum sublinia și Karl Marx mai târziu — „Principatele dunărene sînt două state suverane, sub suzeranitatea Porții, căreia îi plătesc tribut, însă cu condiția ca Poarta să le apere de toți dușmanii din afară oricare ar fi ei, și totodată să nu se amestece sub nici o formă în treburile lor interne”⁷. Imperiul otoman nu și-a respectat însă angajamentele asumate prin capitulații nici în privința neamestecului în treburile interne, nici în privința garantării integrității teritoriale a Principatelor; în afară de aceasta, turcii au mărit continuu tributul, au adăugat mereu noi sarcini economice transformînd, de fapt, țările române în „chelerul” de provizii al Constantinopolului.

Este de subliniat că datorită rezistenței eroice a poporului nostru, dornic să-și apere libertatea și glia strămoșească — cu care se înfrățise — dornic să-și păstreze ființa sa națională, cotropitorii otomani n-au putut transforma niciodată țările române în pašalicuri (provincii turcești) cum au procedat cu statele din Balcani sau cu Ungaria, fiind nevoiți să le lase o conducere și o administrație autonomă.

În general, regimul suzeranității otomane asupra țărilor române se înăsprea, se atenua ori înregistra perioade de stabilitate relativă în funcție de capacitatea de rezistență a poporului nostru, de situația internă a Imperiului otoman și de conjunctura politică internațională. Acest regim poate fi împărțit — în funcție de evoluția lui — în mai multe perioade sau etape. Prima începe atunci cînd Mircea cel Bătrîn (în anul 1415) și respectiv voievodul Moldovei Petru Aron (în 1456) au fost nevoiți să accepte suzeranitatea nominală a sultanului plătindu-i un tribut anual și durează pînă aproape la mijlocul veacului al XVI-lea (1538 în Moldova și 1540 în Țara Românească); este perioada cînd țările române au izbutit să-și păstreze independența, să poarte războaie victorioase și ani în șir să nu plătească nici un fel de haraci turcilor. A doua perioadă — care ține pînă la domnia lui Mihai Viteazul — aduce o accentuare a aservirii politice și economice de către turci a țărilor române cînd acestea își pot menține numai autonomia și cînd, pe fundalul suzeranității, se instaurează dominația otomană propriu-zisă favorizată fiind de factori externi și interni, inclusiv de conflictele pentru putere dintre domni și unele fracțiuni boierești turcofile. Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, poporul român, condus de sabia și înțelepciunea lui Mihai Viteazul, își recucerește pentru aproape două decenii neatîrnarea statală. După această etapă, dominația otomană se va instaura din nou, intensificîndu-se treptat și atingînd dimensiunile cele mai împovărătoare pentru Moldova și Țara Românească în perioada domniilor fanariote (1716—1821). O altă etapă în raporturile țărilor române cu Imperiul otoman începe după revoluția lui Tudor Vladimirescu care

⁷ Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 10, București, Edit. politică, 1961, p. 329.

a pus capăt domniilor fanariote și a obligat Poarta să numească domni pămînteni. Dominația otomană zdluncinată serios la 1821, va primi o lovitură de grație la 1829 cînd monopolul turcesc al comerțului exterior va fi înlăturat, împreună cu toate sarcinile materiale—în afara tributului—ce fuseseră impuse Principatelor de către Poartă. După 1829, nu mai putem vorbi de dominație otomană, ci numai de suzeranitate otomană. Odată cu unirea din 1859 începe ultima etapă în care, treptat, se cîștigă noi atribute ale suveranității naționale, statul român își afirmă existența de sine stătătoare pe plan internațional, iar în 1877 aruncă peste bord și ultima verigă a suzeranității otomane, cucerindu-și independența deplină.

Telul călăuzitor al politicii marilor voievozi români, din cele mai vechi timpuri, a fost asigurarea dăinuirii poporului nostru în cadrul formei organizate de stat. Fie prin victorii militare împotriva agresorilor, fie prin negocieri purtate de diplomați iscușiți — și însoțite uneori de daruri și „argumente” bănești — fie folosind ambele mijloace, țările române s-au putut menține cu instituțiile lor proprii fără nici o întrerupere. De altfel, este îndreptățită afirmația că românii sînt „singurul popor din spațiul carpato-balcanic fără o discontinuitate a vieții de stat, de la începutul secolului al XIV-lea”⁸. Politica externă a voievozilor se întemeia pe o continuă apreciere a realităților și urmărea, de regulă, menținerea unor bune relații cu vecinii, spre a se putea dezvolta organizarea internă de stat și totodată a se consolida poziția internațională a țărilor române. Se trimiteau solii, se purtau negocieri, se încheiau tratate de prietenie și alianță cu puterile creștine limitrofe, menite să asigure cooperarea sau cel puțin atitudinea binevoitoare a acestora în eventualitatea confruntării cu forțele militare otomane.

Oastea și diplomația românească, încă de la formarea statelor feudale, au căutat să fie totdeauna în slujba apărării drepturilor fundamentale ale poporului nostru și nu a unor tendințe agresive⁹. Chiar după recunoașterea suzeranității otomane, de multe ori voievozii români, asumîndu-și mari riscuri, refuzau, să participe cu oștile lor la campaniile turcești împotriva Ungariei, Poloniei sau altor țări. În schimb — ca un revers al medaliei — cînd voievozii noștri se aflau în fața unor primejdii externe și apelau la sprijinul regilor maghiari ori polonezi, nu odată, li se pretindea să depună mai întii umilitorul omagiu de vasalitate. Se poate conchide că, în general, politica marilor voievozi români găsea în înțelegerea poporului reazim împotriva primejdiilor inconjurațoare, căora trebuia să le facă față. Cînd împrejurările îngăduiau, țările române adoptau o politică activă de apărare, susținută cu armele; iar cînd situația era însă nefavorabilă, se accepta, temporar, o dureroasă vasalitate față de turci, unguri, polonezi ori habsburgi, pînă ce condițiile permiteau înlăturarea acesteia.

Cînd Mircea cel Bătrîn, Dan al II-lea, Vlad Țepeș, Radu de la Afumați, ori Ștefan cel Mare, după lupte înverșunate cu turcii, acceptau totuși plata tributului și suzeranitatea sultanului însemna — și de obicei faptul era recunoscut de întreaga obște — că aceasta era singura posibilitate nu numai de menținere a independenței ci și de supraviețuire a

⁸ Virgil Căndea, Dinu C. Giurescu, Mircea Malița, *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, Edit. politică, 1966, p. 50—51.

⁹ *Ibidem*, p. 10 și 126.

țării¹⁰. Acești voievozi cutezători—ca de altfel și Ioan Vodă, Mihai Viteazul ori Iancu de Hunedoara — conducînd cu măiestrie oștile la biruință, au reușit să păstreze ori să recucerească, temporar, independența deplină a țărilor române. Totodată, ei au izbutit să stăvilească adeseori înaintarea turcilor în această parte a Europei salvînd, astfel, țările din centrul continentului de invazia otomană. Deci, apărîndu-se pe sine, poporul român a constituit, în același timp, și o pavăză a Europei centrale în fața primejdiei otomane.

Este recunoscut și apreciat de contemporani mai ales rolul lui Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul în stăvilirea și întîrzierea invaziei otomane asupra centrului Europei. Totodată, trebuie subliniat faptul că acești mari conducători de oști erau conștienți de importanța europeană a luptei lor. Ștefan cel Mare, de exemplu, știa prea bine că prin rezistența Moldovei în fața invaziei otomane se apăra civilizația Europei. De aceea, înaintea începerii războiului cu turcii, Ștefan scria, la 29 noiembrie 1474, papei de la Roma — Sixt al IV-lea — că „noi . . . sîntem veșnic și din toată inima pregătiți întru totul, avînd de gînd să ne batem pentru creștinătate din toate puterile”, iar în anul următor, după biruința de la Vaslui, cerînd ajutor unor conducători de stat din Europa, el sublinia că Moldova este o „poartă a creștinătății care dacă va fi pierdută „toată creștinătatea va fi în primejdie”¹¹. Creștinătatea era o formulă religioasă a unității europene de luptă împotriva pericolului otoman. La 8 mai 1478, Ștefan arăta, de asemenea, că Moldova este „zidul de apărare al Ungariei și al Poloniei și este straja acestor două crăii”¹². Regii Ungariei și Poloniei, senioria Veneției, papa de la Roma și mulți alții i-au adus elogii voievodului român pentru răsunătoarele victorii împotriva forțelor otomane. Papa preciza că numele lui Ștefan „se află pe buzele tuturor”; iar cronicarul polonez Jan Dlugosz, scriînd că domnitorul Moldovei este „cel dintîi dintre principii lumii care a repurtat . . . o victorie atît de strălucită împotriva turcilor”, îl considera „cel mai vrednic” a fi numit în fruntea unei coaliții europene de luptă „împotriva turcilor”. Biruința lui Ștefan de la Vaslui este consemnată și de izvoarele otomane; văduva lui Murad al II-lea, referîndu-se la această bătălie, scria că „oștile turcești n-au suferit nici cînd o mai mare înfrîngere”¹³.

Lupta pentru apărarea independenței, în fața pericolului turcesc, a dus, de multe ori, la solidarizarea pe cîmpul de bătăie a oștilor celor trei țări românești — Moldova, Țara Românească și Transilvania — și la încercări repetate de unire a acestor state într-un bloc antiotoman. În conștiința multor conducători politici — începînd cu Mircea cel Bătrîn — s-a cristalizat ideea că țările române nu se pot apăra cu eficacitate decît aliate între ele¹⁴; și uneori ele au fost, temporar, unite sub forma vasalității. În evul mediu sînt momente importante de unire a forțelor militare ale țărilor române împotriva invaziei otomane. E vorba de ac-

¹⁰ Vezi, în privința lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „intemetelorul” pînă la Mihai Viteazul*, p. 57—59; vezi și Virgil Cîndea, Dinu Giurescu, Mircea Malița, *op. cit.*, p. 60—75.

¹¹ Vezi *Istoria României*, vol. II, p. 512, 515—516.

¹² Vezi Ion Sabău, *Relațiile politice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în volumul *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, Editura Academiei, 1956, p. 220.

¹³ *Istoria României*, vol. II, p. 515.

¹⁴ Ștefan Ștefănescu, *Miscări demografice în țările române . . .*, p. 205.

țiunea lui Iancu de Hunedoara, a lui Ștefan cel Mare și mai ales de unirea realizată de Mihai Viteazul în anul 1600.

Iancu de Hunedoara — voievod al Transilvaniei și apoi guvernator al Ungariei — a încercat să creeze un sistem politic bazat pe unirea eforturilor celor trei țări române în scopul luptei și rezistenței comune împotriva turcilor. Pentru organizarea apărării comune, el a intervenit în conducerea politică a Moldovei și Țării Românești înscăunînd domni fideli orientării sale antiotomane. Unii dintre acești domni tindeau să unească țările lor cu Transilvania, spre a forma „o singură țară”¹⁵. În marile bătălii purtate de Iancu de Hunedoara împotriva turcilor s-au întilnit, laolaltă, sub steagurile sale, români din Transilvania, Moldova și Țara Românească — alături de maghiari, sîrbi, croați etc., — toți luptîndu-se vitejește pentru libertatea lor și a țărilor lor.

După moartea lui Iancu de Hunedoara (1456), rolul de conducător principal, al efortului românesc de stăvilire a invaziilor otomane, avea să-i revină lui Ștefan cel Mare¹⁶. În lupta antiotomană, Ștefan a căutat să atragă atît Transilvania cît și Țara Românească. Ca și Iancu de Hunedoara, Ștefan a trecut de mai multe ori în Țara Românească, a izgonit pe turci și a înlocuit pe domnii servili față de Poartă cu alții, vasali ai săi, care trebuiau să-i dea tot sprijinul în fața primejdiei comune. Timp de aproape două decenii, marele voievod al Moldovei a controlat situația politică din Țara Românească spre a coordona lupta antiotomană a ambelor țări. Prin intervențiile repetate în Țara Românească, Ștefan urmărea să și-o facă aliată și să împiedice aservirea ei turcilor. Dar, scopul n-a fost decît parțial atins, deoarece domnitorii puși pe tron de Ștefan au trecut, îndată după instalare, de partea turcilor¹⁷ neputînd rezista presiunii și amenințării acestora.

Nevoia de apărare împotriva primejdiei comune a cotropirii otomane și legăturilor economice existente au creat, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, condițiile unei strînse colaborări între Moldova și Transilvania¹⁸. Iar participarea transilvănenilor la luptele lui Ștefan cel Mare împotriva turcilor a cimentat și mai mult aceste relații prietenești. Se știe că la bătălia de la Vaslui el a fost sprijinit și de aproape 7000 de luptători transilvăneni. În general, biruințele lui Ștefan împotriva oștilor otomane au salvardat nu numai interesele Moldovei ci și ale Munteniei și Transilvaniei. Într-o scrisoare din aprilie 1478 brașovenii îi cereau ocrotirea: „Parcă ai fi fost ales și trimis de Dumnezeu pentru cîrmuirea și apărarea Transilvaniei” arătau ei și continuau rugîndu-l să se apropie de regiunile lor „spre a le apăra” de turcii „prea cumpliți”¹⁹. Peste un an, brașovenii, scriînd lui Ștefan că-l consideră apărătorul și cîrmuitorul firesc al Transilvaniei, îl rugau din nou să vină neîntîrziat în ajutor spre a apăra ținutul lor de cotropirea turcească²⁰. Expediția Porții otomane în Ardeal a fost înfrîntă, iar Ștefan, ajutat de trupe transilvăene, a

¹⁵ *Istoria României*, vol. II, p. 423 și 442; Ștefan Ștefănescu, *Mișcări demografice în țările române ...*, p. 206; vezi și V. Curticăpeanu, *Formarea națiunii române și a statului național unilar român*, București, Edit. politică, 1974, p. 25.

¹⁶ Ștefan Ștefănescu, *Mișcări demografice în țările române ...*, p. 206.

¹⁷ Idem, *Țara Românească dela Basarab I, „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, p. 71—74.

¹⁸ Ion Sabău, *op. cit.*, p. 240.

¹⁹ *Ibidem*, p. 220.

²⁰ *Ibidem*, p. 224.

trecut apoi în Țara Românească să pedepsească pe voievodul de acolo (Basarab cel Tânăr) care trecuse de partea turcilor.

Se cuvine să evidențiem faptul că Ștefan cel Mare — urmînd exemplul lui Iancu de Hunedoara — pentru a putea cîștiga bătăliile împotriva turcilor și a apăra astfel independența Moldovei a căutat să-și alieze celelalte două țări românești și totodată a făcut apel la întregul popor, dar mai ales la țărănime, chemînd-o la luptă. De altfel, este cunoscut că țărănimea, pentru a-și apăra libertatea și glia strămoșească, a dus greul bătăliilor împotriva cotropitorilor străini. Cronicarul Jan Dlugosz — contemporan cu marele voievod — scria că Ștefan chema la arme „nu numai pe oșteni ori pe nobili, dar încă și pe țărani”; iar în privința componenței oastei de 40 000 de moldoveni care au înfrînt pe turci, în anul 1475, la Vaslui, el preciza că aceasta era alcătuită, în „cea mai mare parte” din țărani²¹. Probabil pe acest izvor s-a întemeiat și K. Marx cînd a subliniat vitejia moldovenilor în lupta de la Vaslui reliefînd faptul că oștirea lor, deși era formată „din țărani care fuseseră luați direct de la plug” și era „mult mai slabă decît armata turcească, a zdrobit-o complet, numai puțini turci au scăpat cu viață; au fost omorite patru pașale, au fost capturate 100 de steaguri”²². Și Grigore Ureche, referindu-se la alcătuirea armatei lui Ștefan arăta, la un moment dat, că, „după pierzarea oștii dintii” domnitorul strîngea păstorii din munți și argații de-i întrarma” și astfel „să ridica deasupra biruitorilor dintăi”²³. De altfel Ștefan, spre a umple golurile lăsate de luptătorii căzuți în singeroasele bătălii, își primenea tot prin țărani — în special răzeși — și cadrele permanente ale armatei²⁴.

Tendențele de înfăptuire a unui organism politic unitar din cele trei țări romîne, capabil să înfrîngă acțiunile cotropitoare otomane, își vor găsi o măreață încununare abia în timpul lui Mihai Viteazul. Între timp, spre mijlocul veacului al XVI-lea, — după cum am menționat — în Moldova și Țara Românească se instaurase dominația otomană — cu tot cortegiul ei de peșcheșuri și angurale — țările romîne păstrîndu-și totuși autonomia. Tot atunci, în condițiile destrămării regatului Ungariei, Transilvania se desprinsese complet din cadrul acestuia și intrase sub suzeranitatea Porții. În ciuda condițiilor vitrege, în această perioadă s-a observat o tot mai strînsă împletire a istoriei celor trei țări romîne, adică a intensificării relațiilor dintre ele pe toate țărimurile. Oricum, intensificarea legăturilor economice dintre țările romîne, necesitatea unității de acțiune în războiul de eliberare de sub dominația otomană și începutul formării conștiinței unității de neam și limbă a poporului român vor sta la baza unificării politice înfăptuite, în anul 1600, de Mihai Viteazul²⁵.

După ce Mihai a aderat la liga antiotomană — ce-l avea în frunte pe papa Clement al VII-lea — în 1594 a încheiat o alianță ofensivă cu prin-

²¹ Vezi Barbu T. Cîmpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în volumul *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, p. 88.

²² *Arhiva Marx-Engels*, vol. VII, ediția rusă, 1946, p. 203, apud M. Guboglu, *Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945)*, în „Studii”, IX, nr. 2—3/1956, p. 108.

²³ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediția a II-a, îngrijită de P. P. Panaitescu, Editura de stat pentru literatură și artă, 1958, p. 105.

²⁴ Barbu T. Cîmpina, *op. cit.*, p. 89.

²⁵ Radu Manolescu, *Unitatea economică a țărilor romîne în evul mediu (secolele XIV—XVI)*, în volumul *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, p. 152.

cipele Transilvaniei și domnul Moldovei ²⁶, iar în anii următori — ajutat și de trupe ardelenе și moldovene, — printr-o serie de lupte, atît în nordul Dunării (la Putinei, Stănești, Șerpătești, Călugăreni, Giurgiu, Brăila, Turnu, Tirgoviște) cît și în sudul marelui fluviu (la Nicopole, Ruscuc, Silistra, Vidin, Cladova, Rahova și Plevna, unde s-a bucurat și de sprijinul voluntarilor sîrbi și bulgari) ²⁷, el a învins armatele turcești și pe cele tătărești (care invadaseră mai multe județe muntene) și a eliberat Țara Românească de sub dominația Porții ²⁸.

Independența, redobîndită de poporul român cu sabia, prin vitejia oștilor sale — duse la biruință de un comandant atît de strălucit și de temerar —, trebuia păstrată și consolidată. Aceasta se putea face, cu mai multă eficacitate, prin menținerea alianței antiotomane a celor trei țări române. Înfăptuirea unirii celor trei țări române, din anul 1600, va fi facilitată tocmai de necesitatea luptei lor comune împotriva Porții otomane, pentru redobîndirea neatîrnării. Dincolo de împrejurările imediate, unirea era însă rezultatul unei solidarități istorice intensificate în cursul veacurilor, și de aceea fusese încercată, în forme diferite — după cum am menționat — și de alți voievozi înaintea lui Mihai Viteazul, după cum va fi căutată și după el. Unitatea de limbă a populației celor trei țări române, conștiința ei de a aparține aceluiași popor a venit, evident, în sprijinul acțiunii de unificare întreprinsă de marele voevod.

Politica antiotomană, de redobîndire și consolidare a neatîrnării țării, pe care a dus-o cu hotărîre Mihai Viteazul, a corespuns năzuinței spre libertate a întregului popor român și a servit interesele acestuia de supraviețuire și unificare statală. Unirea înfăptuită de Mihai Viteazul a ridicat prestigiul țărilor române pe plan internațional și a sporit puterea de rezistență a popoarelor din sud-estul Europei în fața expansiunii și asupra-rii otomane. Dar, această primă unificare politică a teritoriului românesc, dătătoare de mari speranțe pentru poporul român, a durat mai puțin de un an. Stadiul dezvoltării social-economice și mai ales forțele externe potrivnice au făcut ca ea să fie curmată atît de brusc. Ostilitatea nobilimii maghiare din Transilvania, tendințele expansioniste ale Austriei și Poloniei și interesul Porții de a restaura dominația asupra țărilor române — toate acestea au dus la suprimarea unirii ²⁹ și a făuritorului ei, ucis mișelește, în august 1601, pe Cîmpia Turzii, de către uneltele habsburgilor.

Faptele de vitejie ale marelui voevod român au avut un puternic ecou mai ales în centrul și sud-estul Europei, iar asasinarea lui Mihai a fost considerată de unii publiciști străini drept „o faptă rușinoasă” cu consecințe nefericite pentru lupta antiotomană ³⁰. Istoricul german J. Christian

²⁶ Vezi Virgil Cîndea, Dinu C. Giurescu, Mircea Malița, *op. cit.*, p. 131.

²⁷ Ion Ionașcu, *Mihai Viteazul și unitatea politică a țărilor române*, în volumul *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, p. 163 și 177.

²⁸ Mărețele fapte de vitejie, ca și întreaga operă a lui Mihai Viteazul, sînt analizate judicios de Eugen Stănescu într-un amplu capitol din *Istoria României*, vol. II, p. 949—1 018; iar recent într-un volum omagial scos de Institutul de istorie „N. Iorga”.

²⁹ Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 185; vezi și Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „intemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, p. 169—171.

³⁰ Eugen Stănescu, *O disertație din 1856 despre Mihai Viteazul*, în „Studii”, XVIII, nr. 1/1965, p. 120.

Engel, elogiind lupta tenace dusă de Mihai Viteazul pentru stăvilirea invaziei turcești, scria: „să semănăm flori pe mormîntul acestui domn român, care prezintă un interes istoric universal. El a ajutat — și a ajutat puternic — să apere restul Europei de barbaria otomană... Domnia lui, dacă ar fi durat mai mult, ar fi îmbunătățit în mod irevocabil soarta țărilor situate în regiunea Dunării de Jos ³¹.

Pentru români, Mihai Viteazul va rămîne unul dintre cei mai mari voievozi care s-a jertfit pentru neatîrnarea și unitatea poporului nostru. Opera realizată de el, deschizînd perspectivele formării unui stat românesc în limitele întinderii demografice a poporului nostru, va contribui, în secolele următoare, la transformarea conștiinței de neam în conștiința națională și la intensificarea luptei pentru unitate și eliberare națională. Independența și unirea, înfăptuite de oștile lui Mihai Viteazul, vor mări încrederea poporului român în forțele proprii și vor constitui, totodată, exemple de urmat și idealuri de realizat pentru toate generațiile viitoare. Este adevărat că, la un deceniu după moartea marelui voievod, Poarta a reușit să-și restauzeze dominația asupra țărilor române, dar ea va fi silită să-și revizuiască regimul de exploatare și chiar să-l atenueze ³². Timp de mai bine de un secol—mai exact, pînă la instaurarea domniilor fanariote—se vor simți încă efectele binefăcătoare ale luptei unitare a țărilor române și nu vor lipsi noi încercări de reluare a războiului antiotoman.

Domnitorul Radu Șerban (1602—1611) a încercat să continue politica antiotomană dusă, cu atîta succes, de Mihai Viteazul ³³. Principele Transilvaniei Gabriel Bethlen, intensificînd legăturile cu Moldova și Țara Românească va iniția, în 1627, un proiect al unirii celor trei țări românești într-un „regat al Daciei”, sub sceptrul său ³⁴. Acest proiect nu s-a putut însă realiza din cauza împotrivirii Porții și a Imperiului habsburgic. În timpul domniilor lui Gheorghe Rákóczy I (1630—1648), Matei Basarab (1632—1654) și Vasile Lupu (1634—1653) se reia alianța ³⁵ dintre țările române, fiind îndreptată atît împotriva încercărilor de schimbare a domnilor cît mai ales în vederea luptei de eliberare de sub dominația otomană. Matei Basarab a trimis mai multe solii la Viena propunînd imperialilor reluarea războiului antiotoman, iar în 1639 a tratat și cu venețienii încheierea unei alianțe contra turcilor, angajîndu-se să înceapă și el o acțiune la Dunăre cu 40 000 de oameni ³⁶. Cînd regele Poloniei, Vladislav al IV-lea, a inițiat alcătuirea unei ligi antiotomane domnitorii celor trei țări române au aderat la ea, rolul principal în războiul cu turcii fiindu-i destinat lui Matei Basarab numit din partea ligii ca „general al întregului Răsărit” ³⁷.

³¹ Vezi Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 154.

³² *Istoria României*, vol. III, p. 13—19; vezi și *Istoria poporului român*, p. 161—164.

³³ Matei D. Vlad, *Moștenirea lui Mihai Viteazul pentru independență și unitate națională pînă la instaurarea regimului fanariote și habsburgic*, în „Studii și articole de istorie”, XXV, București, 1974.

³⁴ *Istoria României*, vol. III, p. 153—154.

³⁵ Vezi tratatele de alianță din 1638 încheiate de Gheorghe Rákóczy I cu Vasile Lupu și cu Matei Basarab, în *Relațiile internaționale ale României în documente (1638—1900)*, volum întocmit de Ion Ionescu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, București, Edit. politică, 1971, p. 179—183.

³⁶ *Istoria României*, vol. III, p. 166 și 170.

³⁷ *Ibidem*, p. 171.

În anii 1657—1660 se continuă lupta comună a țărilor române împotriva turcilor pentru recucerirea independenței. Principele Transilvaniei Gheorghe Rákóczy al II-lea, domnul Moldovei Gheorghe Ștefan, domnul Țării Românești Constantin Șerban și mai ales Mihnea al III-lea, — care-l înlocuiește în scaun, — vor participa activ la această luptă. Oastea lui Mihnea al III-lea, de pildă, sprijinită de trupe ardeleno și moldovene, a înfruntat, în toamna anului 1659, la Frătești și Călugăreni armata otomană, a recucerit, pentru scurt timp, cetățile Giurgiu și Brăila. Tătarii — aliații tradiționali ai turcilor — și de data aceasta au intervenit cu trupe numeroase atacând oastea lui Mihnea dinspre nord. Prins între două focuri și trădat de boieri, Mihnea a fost nevoit să se retragă în Transilvania, unde a și murit după câteva luni. În anul următor, oștile otomane și tătărăști au trecut în Transilvania, unde au înfruntat, la Florești (lingă Cluj) și ultima încercare de rezistență a lui Rákóczy al II-lea, principele însuși fiind rănit mortal pe câmpul de luptă³⁸.

După ce armatele Porții au fost respinse, în 1683, la asediul Vienei și declinul puterii Imperiului otoman a devenit mai evident, domnitorii români au căutat să folosească atât rivalitatea austro-polonă-turcă, cât și pe cea ruso-turcă (ce se va accentua în veacul al XVIII-lea), spre a putea dobândi neatirnarea țărilor lor. Dealtfel, au fost perioade când, în fața puterilor ce-și disputau sud-estul Europei, țările române au trebuit să folosească nu numai forța armelor ci și o diplomatie chibzuită pentru a-și putea menține autonomia și existența statală. Într-o astfel de perioadă, eruditul stolnic Constantin Cantacuzino dirija, cu iscusință, politica externă a Țării Românești — în anii domniei lui Șerban Cantacuzino (fratele său) și Constantin Brîncoveanu (nepotul său) —, iar în București se concentrase „cea mai intensă activitate diplomatică din Europa de sud-est”³⁹. Curieri și solii numeroase plecau spre: Viena, Veneția, Iași, Varșovia, Kiev, Moscova, Constantinopol, Ierusalim etc., purtând mesajele, adinc chibzuite, ale cancelariei domnești. Aceste mesaje erau izvorite din dorința de libertate ce călăuzea întotdeauna pe marii voievozi și diplomați români, care luptau pentru scuturarea dominației otomane și totodată — prudenți — căutau să contracareze tendințele anexioniste ale celorlalte state limitrofe spre a scuti țara de o nouă dominație străină, îmbrăcată în „mantie creștină”.

Se știe că la asediul Vienei voievozii români, deși fuseseră siliți să urmeze armata otomană, au dat, din tabăra turcească (prin diferite acțiuni și informații), un prețios concurs trupelor austriece și poloneze facilitându-le victoria⁴⁰. Dar — ca o ironie a istoriei — în deceniile următoare, conjunctura internațională va fi și mai critică pentru țările române, intrucît ele vor deveni obiect imediat al chestiunii orientului, fiind disputate de puterile învingătoare care voiau să ia locul Imperiului otoman. Hab-

³⁸ *Ibidem*, p. 188—193; vezi și Matei D. Vlad, *op. cit.*, p. 148.

³⁹ Virgil Cândea, Dinu C. Giurescu, Mircea Malița, *op. cit.*, p. 168—169. În privința activității diplomatice din acel timp, vezi și C. Șerban, *Legăturile stolnicului Constantin Cantacuzino cu Rusia*, în „Studii și articole de istorie”, II, București, 1957, p. 235—254.

⁴⁰ Într-o scrisoare din februarie 1688, generalul austriac Wallstein ținea să-i reamintească domnului muntean, Șerban Cantacuzino, „acele frumoase fapte ce mânia ta ai făcut în vremea înconjurării Vienei „contribuind la eliberarea trupelor imperiale asediate de turci. (Vezi *Genealogia Cantacuzinilor*, de banul Mihai Cantacuzino, publicată și adnotată de N. Iorga, București, 1902, p. 248).

sburgii (în primul rînd), izgonind pe turci din Ungaria, și Transilvania și încorporînd aceste teritorii, se pregăteau să anexeze — în a doua tranșă — și Țara Românească, sub pretextul că a fost cîndva vasală a statului feudal maghiar ⁴¹.

Pe de altă parte, regele Poloniei, Ioan Sobieski, a pătruns de mai multe ori în Moldova, chipurile, s-o „elibereze” de sub turci, în realitate însă urmărind s-o încorporeze la regatul său; partea de nord a țării a ținut-o sub ocupația trupelor sale cîțiva ani. Dealtfel, Sobieski cerea să i se plătească „cu Moldova sacrificiile făcute pentru creștinătate” ⁴². La tratativele de pace de la Karlowitz, din 1699, Polonia va insista din nou să i se cedeze Principatele române; dar Poarta otomană — după cum precizează Karl Marx — va refuza, arătînd că „nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulațiile nu-i confereau decît un drept de suzeranitate” asupra acelor țări ⁴³.

Șerban Cantacuzino, domnitorul Țării Românești (1678—1688), dorea să reediteze opera politică a lui Mihai Viteazul prin reunirea celor trei țări române sub sceptrul său și înlăturarea dominației otomane. Urmărind cucerirea independenței și descifrînd, totodată, intențiile Austriei și Poloniei de a pune stăpînire pe țările române, Șerban Cantacuzino a căutat, mai întîi, să înjghebeze o alianță a Munteniei, Transilvaniei și Moldovei ⁴⁴, apoi și-a intensificat pregătirile pentru organizarea unei armate antiotomane de circa 30 000 de oameni ⁴⁵, formată nu numai din români ci și din sîrbi și bulgari. El avea legături strînse cu popoarele creștine de peste Dunăre, unde se bucura de multă trecere, fapt pentru care era considerat de Habsburgi drept un om foarte util politicii lor expansioniste ⁴⁶. Ducînd tratative cu Austria, voievodul a insistat ca și împăratul, Leopold I, să-și asume angajamente concrete privind înlăturarea dominației otomane din Principatele Române și dobîndirea de către acestea a unui statut de independență, la încheierea păcii cu turcii ⁴⁷. Dar, după ce a aflat adevăratele pretenții ale Habsburgilor — provizii de cereale, vite, care de transport și salahori pentru oștile imperiale, un tribut (plocon) anual de 75.000 taleri (150 pungi) ⁴⁸, jurămînt de credință și supunere prestat de domn față de împărat care considera Muntenia

⁴¹ Virgil Cîndea, Dinu C. Giurescu, Mircea Malița, *op. cit.*, p. 168.

⁴² *Ibidem*, p. 172.

⁴³ K. Marx, *Însemnări despre romînt* (Manuscrise inedite), Publicate de Acad. A. Oțetea, și S. Schwann, București, Edit. Academiei, 1964, p. 106.

⁴⁴ Vezi Matei D. Vlad, *Aspecte generale privind politica externă a țarilor române în perioada 1678—1688*, în „Studii și articole de istorie”, XXX, București, 1975, p. 205—206.

⁴⁵ În privința efectivului oștirii lui Șerban Cantacuzino părerile sînt împărțite; Mihai Cantacuzino vorbește de „20 000 de oaste cu leafă, afară de volintirii ce putea în vreme să mai strîngă” (*Genealogia Cantacuzinilor* ..., p. 213), istoricul sovietic L. E. Semeonova scrie că armata voievodului „număra de la 35 pînă la 40 mii de oameni” (L. E. Semeonova, *Stabilirea legăturilor diplomatice permanente între Țara Românească și Rusia la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în „Românoslavica”, 5, 1962, p. 39, iar într-o lucrare mai recentă se arată că acest efectiv se ridică la 30 000—40 000 de oameni (Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin vodă Brîncoveanu*, București, Edit. științifică, 1969, p. 43).

⁴⁶ Vezi Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 36.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 42—43; vezi și Vlad D. Matei, *Aspecte generale privind politica externă* ..., p. 209—210.

⁴⁸ Voievodul român a rugat pe împărat ca din suma tributului anual „să mai scază 25.000 și să rămîie lei 50.000, pentru că la mare lipsă țara și toți locuitorii ei au ajuns” (*Genealogia Cantacuzinilor* ..., p. 225).

drept „o parte a Criăiei Ungurești”⁴⁹, ce fusese deja anexată — Șerban Cantacuzino a căutat o apropiere și față de Rusia spre a primi sprijin împotriva turcilor și a contracara, totodată, acapararea țării de către austrieci⁵⁰. Solia trimisă de Șerban Cantacuzino, în vara anului 1688, la Moscova avea să constate însă că nici Rusia nu era dispusă să le acorde românilor un ajutor dezinteresat pentru obținerea neatârării, că urmărea — sub masca ortodoxiei — să-i facă supușii ei; în plus de aceasta, le cerea să lupte pentru eliberarea teritoriilor ei sudice de hoardele tătărești. Între timp domnul muntean a încetat din viață, la 29 octombrie 1688, fără a mai parafa tratatul cu Austria, fără a-l cunoaște pe cel cu Rusia⁵¹ și fără a reuși să obțină independența țării sale.

Pe aceeași linie a luptei pentru neatârare s-a situat și Constantin Brincoveanu (1688—1714), care, cu multă prudență, a continuat politica lui Șerban Cantacuzino de rezistență împotriva dominației otomane și de apropiere față de Rusia. El considera că Rusia, fiind situată mai departe de granițele românești, nu prezintă o amenințare pentru libertatea și existența țării, ca Imperiul Habsburgic. De aceea, Brincoveanu, după ce printr-o acțiune energetică va izbuti să scoată trupele austriece din Muntenia, va întreține relații permanente cu țarul Petru cel Mare de la care așteaptă sprijin atât împotriva Imperiului otoman cât și a Imperiul Habsburgic⁵². La rindul rău, țarul Petru I căuta „să consolideze influența Rusiei în țările române și în general în Balcani, în scopul folosirii luptei popoarelor creștine împotriva Turciei”⁵³. După terminarea războiului cu Suedia, Petru cel Mare s-a hotărât să reia lupta cu Imperiul otoman intensificând propaganda printre populația creștină din Balcani și căutând să încheie tratate de alianță cu domnitorii Moldovei și Munteniei⁵⁴.

Dimitrie Cantemir, de asemenea, a încercat să obțină eliberarea Moldovei de sub dominația Porții, alăturându-se acțiunilor antiotomane ale Rusiei. Prin tratatul de alianță dintre Dimitrie Cantemir și Petru I, încheiat în aprilie 1711, la Luțk, se prevedea cooperarea armată în contra turcilor, țarul obligându-se totodată să ocrotească Moldova, să-i garanteze autonomia deplină și integritatea hotarelor sale, precizate în articolul XI al tratatului. Chiar de la începutul ostilităților ruso-turce, trupele lui D. Cantemir au luptat alături de forțele rusești. Constantin Brincoveanu, în schimb, mai prevăzător, a rămas cu oștirea sa în tabăra de la Urlați așteptând — conform înțelegerii — ca armata rusă să intre învingătoare pe teritoriul Munteniei. Dar, armata rusă, fiind învinsă în lupta de la Stănilești, nu a mai putut ajunge la hotarul Țării Românești. Această înfrângere s-a răsfrânt negativ și asupra țărilor române.

Ca răspuns la întărirea luptei pentru independență a poporului român, Poarta otomană și-a intensificat dominația asupra Moldovei și Țării Românești numind în fruntea lor domni fanarioți — în locul celor

⁴⁹ *Ibidem*, p. 228.

⁵⁰ C. Șerban, *op. cit.*, 242; vezi și L. E. Semeonova, *op. cit.*, p. 30—31.

⁵¹ Vezi textul tratatului cu Rusia în *Relațiile internaționale ale României în documente 1368 1900 ...*, p. 194—197.

⁵² C. Șerban, *op. cit.*, p. 242.

⁵³ L. E. Semeonova, *op. cit.*, p. 38.

⁵⁴ *Istoria Diplomației*, sub îngrijirea lui V. P. Potemkin, Traducere din limba rusă de Valeria Costăchel, vol. I, București, 1964, p. 307.

pămînteni — mai docili și mai legați de Constantinopol. În Transilvania, în urma victoriilor imperialilor asupra turcilor, prin pacea de la Karlowitz (1699), dominația otomană a fost înlocuită cu cea habsburgică, iar peste un deceniu a fost extins pe teritoriul întregului principat regimul absolutist austriac. În felul acesta — după cum se exprimau plastic ardelenii — „jugul de lemn” turcesc a fost înlocuit cu „jugul de fier” austriac care a îngrădit complet autonomia Transilvaniei, principatul fiind încorporat la Imperiul habsburgic.

Deși domniii fanarioți, în majoritate, — pentru a fi pe placul sultanului — vor căuta să înăbușe lupta pentru neatîrnare a Principatelor (cum sînt denumite tot mai frecvent, de aici înainte, Moldova și Muntenia), poporul român își va afirma, în continuare, voința de a se elibera de sub dominația otomană. Această voință se va manifesta atît prin înaintarea unor memorii — întocmite de boieri patrioți — cabinetelor din Petersburg, Viena ori Paris, cît mai ales prin participarea zecilor de mii de voluntari români la lupta antiotomană în cadrul deselor războaie ruso-austriece-turce ce s-au desfășurat pe teritoriul țării noastre. Uni-tățile de voluntari români au luptat eroic în cadrul armatelor ruse ori austriece convinse fiind că se jertfesc pentru libertatea propriei țări. Dar, independent de cauza nobilă a acestor jertfe — ca o ironie a istoriei, — lupta antiotomană a voluntarilor români înrolați în armata rusă ori austriacă a servit și scopurilor expansioniste ale imperiilor țarist și habsburgic.

Anii cei mai negri — după cum am menționat — din epoca dominației otomane i-au reprezentat domniile fanariote care au durat în Moldova și Muntenia mai bine de un secol. Acest regim „turco-fanariot” — în care domniii erau numiți de sultan dintre grecii bogăți din mahalaua Fanarului (din Constantinopol) în funcție de prețul ce-l ofereau pentru tron, în care toate obligațiile impuse de turci, inclusiv monopolul comerțului extern, au fost înăsprite, iar armatele autohtone desființate — a constituit perioada de maximă exploatare și îngrădire a autonomiei Principatelor române de către Imperiul otoman. În acei ani, de regulă, peste 70% din veniturile vistieriei țării erau acaparate de asupritorii otomani sub formă de haraciu, peșcheșuri, prestații în natură și muncă, zaherele pentru Constantinopol etc., fără a include aici corvezile, stoarcerile bănești neoficiale ori contribuțiile extraordinare și jafurile cauzate de lungile războaie purtate pe teritoriul Principatelor de către cele trei imperii absolutiste limitrofe: otoman, țarist și habsburgic.

După cum se știe, războaiele Rusiei și Austriei împotriva Imperiului otoman au contribuit la slăbirea acestuia și au înlesnit prin aceasta lupta de eliberare a poporului român. În același timp, aceste confruntări militare, desfășurîndu-se, de obicei, pe teritoriul românesc, au constituit un izvor în plus de suferințe și distrugerii, de spoliere a Principatelor. Numai în anii 1711—1856 au avut loc între Imperiul otoman și Imperiul habsburgic și între Imperiul otoman și Imperiul țarist opt războaie, totalizînd, împreună cu perioadele de ocupație militară — inclusiv cu ocupațiile de după revoluțiile din 1821 și 1848 —, un număr de 42 de ani în care Princi-

patele române au fost transformate în teatru de război, avînd de suportat toate rigorile unui astfel de regim.

În perioada domniilor fanariote, poporul român, mai mult ca oricînd, a trebuit să lupte nu numai pentru apărarea patriei și dobîndirea neatîrării, ci și pentru a-și păstra ființa națională primejduită de puterile vecine. Se știe că în timpul și după împărțirea Poloniei (1772—1795) s-au făcut mai multe proiecte de împărțire și a Principatelor române, dar ele au eșuat datorită rezistenței poporului român, cît și intereselor divergente ale marilor puteri limitrofe. De asemenea, tot în timpul domniilor fanariote — și a rivalităților militare dintre puterile vecine — Imperiul habsburgic, a anexat în anul 1775 Bucovina, iar Imperiul țarist, în 1812, a încorporat în granițele sale Basarabia, considerîndu-le simple provincii otomane.

Numeroase războaie pustiitoare — amplificate de exploatarea cruntă a regimului turco-fanariot — au dus la secătuirea bogățiilor naturale, la distrugerea sau înstrăinarea a nenumărate valori materiale și spirituale, la frînarea vremelnică a dezvoltării economice și politice a societății românești și la rămînerea în urmă a țărilor române față de statele din centrul și apusul Europei. Toate acestea, făcînd și mai apăsătoare dominația otomană asupra Principatelor, au întîrziat dezvoltarea forțelor de producție capitaliste și destrămarea structurilor feudale, încetinînd, totodată, procesul de închegare a națiunii române și a statului unitar independent. În timp ce statele occidentale, pornite pe drumul capitalismului, își dezvoltau vertiginos industria și mergeau hotărît pe calea civilizației și a culturii moderne, avuțiile poporului român încăpeau pe minile exploataților și asupritorilor străini, iar Principatele se zbăteau în lipsuri și sărăcie.

Trebuie, totodată, să menționăm că asuprirea otomană și vicisitudinile istorice menționate au încetinit mult procesul evolutiv al societății românești, dar n-au izbutit să-l zăgăzuiască. După cum sublinia, pe bună dreptate, tovarășul Nicolae Ceaușescu „Istoria României a confirmat cu putere concluzia științifică, marxist-leninistă, că dominația străină, știrbirea sau pierderea suveranității și independenței naționale afectează grav dezvoltarea popoarelor, evoluția societății omenești, aduc imense prejudicii intereselor vitale ale maselor. Totodată ea pune în evidență adevărul fundamental că jugul asupririi străine poate frîna pentru un timp, poate întîrzia evoluția unui popor, dar nu-l poate împiedica să-și realizeze aspirațiile de libertate, unitate și progres, nu poate anihila acțiunea legilor inexorabile ale dezvoltării sociale, dacă acest popor este hotărît să trăiască liber”⁵⁵. Și poporul român demonstrase cu tărie, în decursul istoriei, hotărîrea sa de a trăi liber.

Anul 1821 marchează un moment de cotitură în reglementarea raporturilor politice dintre Principate și Imperiul otoman și o afirmare categorică a drepturilor naționale ale poporului român. Mișcarea de eliberare națională și socială condusă de Tudor Vladimirescu — prin forțele antrenate, programul politic și economic formulat și prin consecințele ei—

⁵⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România*, București, Edit. politică, 1968, p. 9—10.

deschis epoca modernă în istoria noastră și totodată a marcat începutul procesului de desprindere a Principatelor de sub stăpînirea otomană, proces ce se va încheia la 1877. Mișcarea din 1821 a dat o puternică lovitură dominației otomane, a pus capăt regimului fanariot și a obligat Poarta să numească domnii pămînteni în Moldova și Muntenia, fapt ce a însemnat un pas înainte spre dezvoltarea autonomă a celor două principate. După reintroducerea domniilor autohtone stoarcerile turcești din Principatele române vor fi mai reduse, iar cheltuielile care serveau pînă atunci întreținerii protipendadei Fanarului vor dispărea cu totul. Perioada începută în 1821 a căpătat contururi noi în 1829 cînd tratatul de la Adrianopol, înlăturînd monopolul turcesc asupra comerțului exterior, precum și toate sarcinile economice — în afara tributului* — și interzicînd amestecul dregătorilor otomani în afacerile interne ale Principatelor, a dus la o restrîngere a raporturilor de vasalitate față de Poartă limitîndu-le la raporturi politice. De acum dominația otomană (sau jugul otoman, în accepția medievală a cuvîntului) încetează iar Principatele, rămînînd în continuare sub suzeranitatea Porții, sînt trecute și sub protectoratul Rusiei țariste.

Dar, libertățile și drepturile legitime obținute la 1821 și 1829 erau insuficiente față de aspirațiile poporului român. Suzeranitatea Porții otomane implica nu numai menținerea tributului, confirmarea domniilor, respectarea tarifului vamal scăzut impus de turci — dublată acum și de protectoratul țarist — conținea și o serie de alte restricții care știrbeau suzeranitatea Principatelor atît în privința adoptării unei legislații conforme cu interesele naționale cît și a politicii externe. Alături de relațiile învechite feudale, stăpînirea străină frînînd, în continuare, dezvoltarea țărilor române pe calea progresului devenise și mai greu de suportat într-o perioadă în care — odată cu ascensiunea noilor forțe de producție capitaliste — națiunea română, în plin proces de formare, își afirma tot mai hotărît voința de a trăi liberă.

În pragul epocii moderne, lupa seculară a poporului român pentru neatîrnare s-a îmbinat cu lupta, tot așa de susținută, pentru unitate națională, menită să creeze un stat liber, în care toți românii să poată contribui, cu talentul și capacitatea lor creatoare la tezaurul civilizației umane. Prin „Actul de unire și independență, redactat în noiembrie 1838, „partida națională” din Țara Românească — condusă de colonelul Ion Cîmpineanu — își asuma sarcina de „a mîntui suzeranitatea română” și a reda „o patrie slobodă și independentă” tuturor membrilor națiunii române⁵⁶. Năzuințele firești de libertate, unitate și independență națională — printr-o activitate îndelungată a cărturarilor și în general a oamenilor progresiști din țările române — au căpătat contururi precise în timpul revoluției de la 1848. În adevăr, revoluția pașoptistă, creînd un cadru favorabil de mani-

* În privința tributului e de menționat că acesta a fost stabilit la o sumă fixă în 1834 și pe măsură ce veniturile Principatelor au crescut, ponderea lui a devenit tot mai mică. Dacă la 1848 tributul reprezenta 5,55% din bugetul Moldovei și 6,73% din bugetul Țării Românești, în timpul Unirii el ajungea la 4% pentru ambele principate iar la 1877 „darea către Poartă” reprezenta sub 2% din bugetul anual al României. După Unire, nu tributul făcea odioasă suzeranitatea otomană, ci șicanele făcute țării noastre la tot pasul de dregătorii Porții, mai ales pe plan extern.

⁵⁶ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 216.

festare, a deschis calea luptei publice de amploare pentru înfăptuirea unității și independenței naționale a poporului nostru, implicit pentru făurirea României moderne. Revoluționarii pașoptiști luptau și pentru obținerea independenței naționale întrucât erau convinși — așa cum arăta N. Bălcescu — că „libertatea dinlăuntru... este peste puțină de dobândit fără libertatea din afară, libertatea de sub domnirea străină”⁵⁷.

Chiar dacă la 1848, din cauza condițiilor externe nefavorabile, idealul românilor de a se uni într-un stat național independent nu s-a putut realiza, revoluționarii și urmașii lor vor lupta cu abnegație, în deceniile următoare, pentru a înfăptui, pas cu pas, acest măreț ideal. Se știe că în 1850 N. Bălcescu atrăsese atenția că mai erau de făcut alte două revoluții : una *pentru unitatea națională* și alta *pentru independența națională* pentru ca națiunea română „să reentre în plenitudinea drepturilor sale naturale”⁵⁸ ; și viitorul avea să-i confirme previziunile marelui patriot în anii memorabili 1859, 1877 și 1918, chiar dacă mijloacele de realizare au fost puțin diferite. La aceasta a contribuit și faptul că revoluționarii pașoptiști și urmașii acestora, însuflețiți de idealurile eliberării sociale și naționale și de un fierbinte patriotism, au continuat lupta pentru realizarea integrală a programului de la 1848.

La mijlocul secolului trecut, luptătorii patrioți români : N. Bălcescu, I. Cimpineanu, M. Kogălniceanu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, ș. a., fundamentind dreptul poporului nostru la independență națională, au căutat, totodată, să demonstreze — pe plan intern și internațional, prin presă, broșuri și memorii — că Poarta otomană, nerespectându-și angajamentele asumate prin tratatele vechi (capitulații) în privința neamovecului în treburile interne și a garantării integrității teritoriale a Moldovei și Țării Românești, și-a pierdut orice drept de suzeranitate asupra acestor principate. Această realitate a fost consemnată și de Karl Marx — în timpul războiului Crimeii — care arăta că turcii, permițind ocupația austriacă ori înstrăinind provincii românești, „au săvârșit astfel, ca și rușii odinioară, o încălcare flagrantă a drepturilor poporului moldo-valah. Ei n-aveau dreptul să treacă Principatele dunărene sub ocupație austriacă, după cum n-aveau dreptul nici să le declare provincii rusești”. Încălcând, prin aceasta, capitulațiile încheiate cu românii, turcii „și-au pierdut dreptul la suzeranitate” asupra Principatelor⁵⁹.

În timpul războiului Crimeii (1853—1855) cind, datorită contradicțiilor survenite între marile puteri și a acțiunilor desfășurate în emigrație de foștii revoluționari pașoptiști, problema Principatelor căpătase o importanță europeană, luptătorii români au pledat pe lângă cabinetele apusene nu numai pentru unirea Moldovei și Munteniei ci și pentru înlăturarea suzeranității turcești și a protectoratului țarist, implicit pentru neatîrnarea viitorului stat național. Unii dintre militanți pentru cauza neatîrnării românești se temeau ca, după înlăturarea suzeranității otomane, Principatele să nu trezească din nou apetiturile expansioniste ale imperiilor absolutiste limitrofe. Această teamă și prevedere i-a făcut, în condițiile cînd

⁵⁷ Vezi *Gîndirea social politică despre Unire*, culegere îngrijită de acad. Petre Constantinescu-Iași și Dan Berindei, București, Edit. politică, 1966, p. 53.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 49.

⁵⁹ Karl Marx și Friedrich Engels, *op. cit.*, p. 328.

principalele state din Europa nu agreau independența noastră, să precodizeze o autonomie deplină a Principatelor române sub ocrotirea mai multor puteri, care în felul acesta nu ar fi putut să-și însușească vreun teritoriu românesc, întrucit intențiile uneia ar fi fost practic anulate de interesele celorlalte. Pe această linie s-a cerut și s-a statuat, prin hotărârile Congresului de pace de la Paris din 1856 (ce a pus capăt războiului Crimeii) și ale Conferinței din 1858, ca Principatele, rămânind sub suzeranitatea Porții să-și păstreze deplina autonomie pe temeiul capitulațiilor și, în același timp, să se bucure de „chezăsuirea colectivă” a celor șapte puteri garante — Anglia, Austria, Franța, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia — semnatare ale tratatului.

Prin voința fermă a întregii națiuni, în 1859, s-a înfăptuit unirea celor două principate, punându-se, astfel, bazele statului nostru național, a României moderne. Unirea din 1859 și înfăptuirea, în anii următori, a unor reforme structurale cerute de modernizarea statului român — contribuind eficient la întărirea capacității politice, economice și militare a țării — au constituit premise importante pentru obținerea independenței naționale. Dealtfel, odată cu Unirea din 1859 începe etapa finală a suzeranizării otomane asupra Principatelor când, în condiții mai propice, acțiunile întreprinse de poporul român pe linia dobândirii neatirnării statale vor continua, pe o treaptă și cu o intensitate superioară, strădaniile anterioare, ducând la încununarea victorioasă și legitimă, totodată, din anul 1877.

În timpul domniei lui Al. I. Cuza (1859—1866), Principatele Unite — care din 1862 luaseră oficial numele de România — au dus o politică de cvasi independență. Politica externă a fost orientată în direcția determinării recunoașterii Principatelor ca membru cu drepturi egale în comunitatea europeană de state și a reglementării relațiilor țării pe baza normelor de drept internațional, fiind abolite, treptat, unele limitări aduse suveranității naționale prin Convenția de la Paris și alte acte impuse din afară. Politica demnă dusă de Cuza în raporturile sale cu Turcia, și cu celelalte puteri europene, a ridicat prestigiul țării și a netezit drumul spre o neatirnare reală. Totodată, domnitorul s-a preocupat și de obținerea independenței pe calea armelor — atit în 1859 cit și mai târziu —, ducând tratative pentru o alianță antiotomană cu Serbia, Grecia și Muntenegru. Negocieri pentru o cooperare militară a popoarelor subjugate de turci vor avea loc și după detronarea lui Cuza; dar, puterile europene — susținând integritatea Imperiului otoman — vor interveni să potolească pe cei însetați de libertate națională.

Detronarea lui Cuza la 11 februarie 1866 și înscăunarea lui Carol de Hohenzollern — trei luni mai târziu —, fiind considerate de Turcia și puterile garante drept încălcări grave ale Convenției de la Paris, au adus României mari complicații internaționale și chiar riscul de anulare a Unirii. Deși unii oameni politici români care participaseră la răsturnarea domnitorului Unirii erau conștienți de eventualele consecințe ale actului lor, ei militau totuși pentru aducerea unui principe străin, dintr-o dinastie apuseană — deziderat al deputaților din Divanurile adhoc —, în speranța că țara de origine a noului suveran va sprijini obținerea independenței statale. Ei considerau totodată că instituirea unei monarhii constituționale cu un prinț străin — după exemplul Belgiei și Greciei — va contribui la consolidarea statului național român, dându-i un plus de siguranță în

privința dezvoltării sale libere între cele trei imperii absolutiste înconjurătoare. Dar, speranțele lor n-au fost îndreptățite, iar decepțiile nu s-au lăsat așteptate.

Imediat, reprezentanții celor șapte puteri s-au întrunit, în conferință, la Paris și au combătut alegerea vreunui domnitor străin pe tronul Principatelor pe motiv că aceasta ar echivala cu „declararea independenței acestor provincii”, cu știrbirea integrității și prestigiului Imperiului otoman întrucât nici un principe n-ar fi „dispus a accepta poziția de vasal al Porții”. Ministrul de externe francez, președintele conferinței, a susținut însă cu tărie să se lase românilor dreptul de a alege un principe „fie străin fie pământean”⁶⁰.

După anunțarea plebiscitului din aprilie 1866 în vederea alegerii principelui Carol, Turcia, învinuind guvernul de la București de „încălcarea a tratatelor”, a concentrat numeroase trupe în sudul Dunării amenințând cu invadarea teritoriului României⁶¹ spre a restabili, chipurile, „ordinea de lucruri legală” și a impune hotărârile conferinței. În fața primejdiei otomane, România a luat măsuri energice de apărare mobilizându-și armata și organizându-și un corp de 10 000 de voluntari — sub conducerea generalului Gh. Magheru, ca și la 1848 — spre a respinge agresiunea turcească. Pregătirea de rispostă a românilor și teama că exemplul lor va ridica la luptă și celelalte popoare din Balcani, declanșând „războiul din Orient”, a determinat pe majoritatea delegaților la Conferința de la Paris să respingă propunerea otomană de ocupare a țării noastre și să recomande Porții acceptarea domnitorului Carol dacă va avea o purtare „respectuoasă” față de puterea suzerană⁶².

Cu ocazia recunoașterii lui Carol, demnitarii otomani au căutat să accentueze poziția de vasalitate a României față de Poartă și să stăvilească orice acțiune pregătitoare a independenței naționale. Prin firmanul de investitură i s-a impus lui Carol unele îngrădiri ale suveranității naționale care nu figurau nici în tratatul sau în Convenția de la Paris. Cu toate acestea, România n-a renunțat la lupta pentru dobândirea independenței naționale alături de celelalte popoare din Balcani. În anii 1866—1868 s-au dus tratative ori s-au purtat discuții de principiu în vederea închegării unei alianțe militare a popoarelor asuprite de turci sau care (cazul Greciei) aveau unele teritorii subjugate, pentru cucerirea independenței. Inițiative pentru cooperarea militară antiotomană au venit atât din partea României cât și din partea Serbiei și Greciei. Cu toate îndemnurile la moderație venite din partea puterilor garante, România a adoptat un program masiv de înarmare și pregătire militară potrivit căruia (pe baza legii din 1868) toți bărbații valizi, de la 20 la 50 de ani, puteau fi încorporați în diferite formațiuni militare și instruiți spre a lua parte la lupta pentru cucerirea independenței statale.

Paralel cu acțiunile întreprinse de guvern în vederea închegării unor alianțe militare cu statele din Balcani, România a acordat un larg sprijin organizării pe teritoriul ei a comitetelor, societăților, ziarelor cât și a cetelor

⁶⁰ Dimitrie A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I. Fapte, cuvintări, documente*, tomul I, 1860—1876, București, 1906, p. 19—20.

⁶¹ Arh. St. Buc., fond Casa regală, dosar 34 1866, f. 2.

⁶² D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 306—307.

bulgărești care, înarmate, treceau Dunărea cu scopul de a dezlănțui o răscoală generală antiotomană. Astfel au putut trece Dunărea, în aprilie și mai 1867 cetele conduse de Panait Hitov și respectiv Filip Totiu, iar în iulie 1868 ceata condusă de Hagi Dimităr și Ștefan Caragea; ultima, numărînd 125 de voluntari bulgari, a fost înarmată cu puști aparținînd gărzii civice românești. În anii următori, poporul nostru avea să sprijine, de asemenea, activitatea revoluționarilor L. Kăravelov, V. Levski și H. Botev îndreptată tot spre eliberarea Bulgariei de sub jugul otoman.

Începînd din 1869 și mai ales după 1871 — odată cu aducerea la cirna țării a guvernelor de nuanță conservatoare — calea revoluționară de obținere a independenței naționale va fi însă înlocuită cu calea desprinderii lente de Imperiul otoman. De altfel, în condițiile cînd marile puteri foloseau Imperiul otoman ca un avantajos debușeu economic și cînd considerau menținerea integrității lui drept o garanție a păstrării echilibrului european, iar forța militară turcească — după reformele tanzimatului — creștea continuu, ori ce încercare a României de a dobîndi neatîrnarea pe calea armelor — chiar printr-o luptă alături de popoarele din sudul Dunării — devenea tot mai iluzorie. De aceea, în anii următori, fără a se neglija întărirea capacității militare a țării, se va da întăietate activității diplomatice — dirijată spre a smulge Porții, pas cu pas, noi atribute ale suveranității statului român — așteptîndu-se o conjunctură europeană favorabilă care să ducă la o confruntare armată victorioasă cu asupritorii otomani.

În toamna anului 1870, gruparea politică de centru — condusă de V. Boerescu — a declanșat, prin ziarul „Pressa”, o campanie, cu oarecare răsunset european, privind posibilitatea și necesitatea independenței României drept compensare a denunțării de către Rusia a neutralității Mării Negre, stipulată prin tratatul de la Paris. Se preconiza că neatîrnarea țării trebuie dobîndită pe cale diplomatică la viitorul congres de pace ce urma să fie convocat după terminarea războiului franco-prusian. Se spera că eventualul congres european va crea României în Orient o situație similară cu aceea a Belgiei în Occident, adică un regat independent, neutru și garantat de marile puteri, un fel de „bulevard latin pe malurile Dunării”. V. Boerescu și adepții săi invederau — prin campania lor de presă — că proiectul de neatîrnare formulat satisface atît interesele de echilibru în această parte a Europei cît și interesele de securitate pentru Turcia deoarece un stat român independent ar constitui o barieră între imperiile țarist și otoman și s-ar evita astfel eventualele conflicte militare dintre ele⁶³. Războiul franco-prusian — după cum se știe — nefiind urmat de un congres de pace al marilor puteri europene — în genul congresului de la Paris din 1856 — nici conjunctura internațională favorabilă sperată de gruparea lui Boerescu nu s-a putut crea.

Înfrîngerea Franței de către Prusia (care de acum va deveni Imperiul german) a avut implicații și asupra țării noastre, unde opinia publică exprimîndu-și deschis sentimentele de simpatie și recunoștință pentru cea dintîi, iritase pe domnitor și nu mai puțin pe cancelarul Bismarck. Victoria

⁶³ Vezi această problemă tratată într-un articol special, la Apostol Stan, *O acțiune politică pentru cucerirea independenței naționale în timpul războiului franco-prusian (1870—1871)*, în „Studii”, XXVI, nr. 4/1973, p. 749—765.

Prusiei a contribuit la menținerea lui Carol pe tronul României, iar mai târziu și la orientarea politicii externe a statului nostru spre o apropiere de „puterile nordice” — Germania, Austro-Ungaria și Rusia — de la care se aștepta un sprijin eficient — pe care Franța nu-l mai putea acorda — pentru obținerea neatirării. Speranțele nutrite de domnitorul Carol și de guvernanții conservatori, că Germania va interveni la Constantinopol pentru acordarea independenței României, au rămas zadarnice. Ba mai mult, cancelarul Bismarck a cerut Porții otomane o intervenție militară în România spre a o sili să plătească pe creditorii germani înșelați de falimentarul consorțiu Strousberg.

În mai și august 1873 s-a discutat în cadrul guvernului român problema declarării independenței statului — prin capitalizarea tributului și cointeresarea economică a puterilor nordice — dar nu s-a proclamat atunci neatirarea din cauza reacțiilor nefavorabile ale marilor puteri europene. Discuțiile purtate de domnitorul Carol și de oamenii politici români cu factorii de conducere din Germania, Austro-Ungaria și Rusia în privința independenței României n-au fost deloc încurajatoare.

I s-a replicat României că siguranța ei constă în respectarea tratatului de la Paris din 1856: dacă-l încalcă, declarându-se neatirnată, va rămîne „în aer”, nemaifiind cheazășuită de nimeni⁶⁴. Aceste încercări infructuoase — ca și altele ce vor avea loc în 1876 — lovindu-se de miopia politică a miniștrilor otomanî, și de împotrivirea marilor puteri europene vor demonstra că independența deplină a României nu se poate obține decît pe calea armelor, într-o conjunctură externă favorabilă.

Lupta pentru independență națională a fost intensificată după Unire găsindu-și un suport și în dezvoltarea mai susținută a economiei românești. De altfel, în urma formării statului național român și a înlăturării reformei agrare din 1864, economia capitalistă a țării — în pofida obstacolelor ridicate de Poarta otomană — s-a dezvoltat într-un ritm tot mai intens. Între 1864 și 1877 s-a triplat numărul mașinilor folosite în agricultură, numărul marilor întreprinderi industriale (pe întreaga economie) a crescut de la 51 la 136, al celor metalurgice de la 6 la 24, al rafinăriilor de petrol de la 8 la 20, iar cantitatea petrolului extras în acești ani, de asemenea, s-a triplat. S-a înființat (în 1867) un sistem monetar național, s-au creat instituții de credit și asigurare, s-a lărgit piața internă și s-a dublat volumul comerțului exterior. Dezvoltarea comerțului a fost ușurată de construirea, între 1867—1877, a unei rețele de peste 1250 km de cale ferată. Dezvoltarea industriei, comerțului, mijloacelor de transport, băncilor și societăților de asigurare au consolidat economia capitalistă și au întărit poziția burgheziei românești făcînd-o să suporte tot mai greu suzeranitatea otomană, care o împiedica să ducă o politică vamală protecționistă atît de necesară pentru a asigura prosperitatea industriei naționale. Înlăturarea tutelei otomane devenise, așadar, o necesitate imperioasă și pentru dezvoltarea economică și socială a României.

Suzeranitatea otomană reprezenta o frînă serioasă și în afirmarea suveranității statului român pe plan intern și internațional. Îngrădirile aduse suveranității naționale de congresul de la Paris au fost — după cum am menționat — accentuate de Poartă în 1866 prin firmanul de investitură

⁶⁴ General Radu Rosetti, *Un capitol al luptei pentru neatirare*, București, 1944, p. 4—5.

dat lui Carol. Astfel i se interzicea României să încheie tratate — politice și comerciale — cu alte țări, să aibă reprezentanțe diplomatice oficiale pe lângă celelalte guverne, să bată monedă națională fără aprobarea expresă a puterii suzerane, să creeze vreun ordin sau decorație, să-și majoreze forțele armate fără o înțelegere prealabilă cu Poarta etc. De altfel, pînă la 1877, Poarta otomană — secundată și de Anglia — nu a recunoscut nici denumirea de „România”, ea folosea tot titulatura de „Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei”. Se cuvine, totodată, să subliniem că între anii 1859—1877 au avut loc numeroase acțiuni politice și diplomatice curajoase ale României, prin care a izbutit să înlăture cea mai mare parte din îngrădirile menționate și să smulgă Turciei, pas cu pas, noi atribute ale suveranității naționale, implicit a izbutit să se desprindă tot mai mult de dependența față de Imperiul otoman și să-și afirme pe plan internațional existența de sine stătătoare și voința de independență statală deplină. Realitățile istorice ne invederează, astfel, că obținerea independenței absolute la 1877 nu va fi un act spontan, de conjunctură imediată, ci un salt calitativ, o etapă finală dintr-o succesiune de momente importante de afirmare categorică a suveranității și neatîrnării țării.

Lupta României pentru obținerea independenței statale depline și-a găsit un cadru european favorabil de manifestare și împlinire în timpul crizei orientale, provocată de intensificarea mișcării de eliberare națională a popoarelor din Balcani și de amestecul marilor puteri, cu interese divergente, în această zonă.

În vara anului 1875, popoarele din Herțegovina și Bosnia, nemai-puținînd suporta asupra, s-au răscolat împotriva Porții otomane. În anul următor s-au ridicat la luptă și bulgarii, iar Serbia și Muntenegru — încurajate de adepții curentului panslavist din Rusia — au declarat război Turciei pentru a se elibera de dominația multiseclară a acesteia. Cu toate că România, spre a evita o ocupație străină, adoptase oficial o atitudine de neutralitate, ea a dat, în secret — în ciuda amenințărilor Porții și ale majorității puterilor garante, — un mare ajutor sîrbilor și bulgarilor în lupta lor de eliberare. Astfel, România a permis trecerea pe teritoriul ei a voluntarilor plecați din Rusia în Serbia, înrolările de voluntari sîrbi și bulgari pe teritoriul românesc, transmiterea de armament către Serbia, ferindu-se numai de transporturile masive și acțiunile prea vizibile care compromiteau neutralitatea țării în ochii puterilor garante. România a oferit adăpost și hrană miilor de refugiați sîrbi care, în august 1876 — cînd situația țării lor devenise critică, — spre a evita crunta reprimere turcească și-au găsit salvarea pe teritoriul românesc. De asemenea, în țara noastră și-au desfășurat activitatea numeroși revoluționari bulgari — în frunte cu Hristo Botev — care, trecînd apoi Dunărea, s-au jertfit eroic pentru eliberarea patriei lor de sub jugul otoman.

Politica de neutralitate a României, deși sugerată de cabinetele europene, n-a fost totuși garantată de acestea. Mai mult, miniștrii britanici declaraseră că țara noastră este garantată numai ca parte integrantă a Imperiului otoman, — fiindcă Anglia era interesată în existența aceluiași imperiu — iar „ca stat independent puțin îi importă de este sau nu o Românie”⁶⁵.

⁶⁵ Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, vol. I, partea II-a, București, Edit. Academiei, 1954, p. 82.

Guvernul român, cu toate că nu se aștepta să fie sprijinit de puterile garante, a adoptat, în vara anului 1876, o poziție mai fermă față de Poarta otomană cerându-i ca, în schimbul politicii de neutralitate, să dea o rezolvare dreaptă și urgentă „tuturor problemelor” ce interesează statul nostru și care sînt încă în suspensie. Prin memoriul și nota diplomatică din 16 iunie ministrul de externe, M. Kogălniceanu, revendică: recunoașterea individualității statului român și a denumirii sale istorice de România, inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor Dunării, fixarea graniței între România și Turcia la gurile Dunării, luîndu-se ca bază talwegul brațului principal al acestui fluviu, admiterea reprezentantului României în corpul diplomatic, recunoașterea pașaportului român și abținerea consulilor turci de a se amesteca în afacerile privind pe românii din străinătate etc. În esență, revendicările românești reprezentau o cerere indirectă de independență statală.

Refuzul Porții de a satisface revendicările românești și masacrele odioase comise de trupele neregulate turcești în Bulgaria au indignat profund pe M. Kogălniceanu determinîndu-l — mai ales că intuia realizarea unui acord ruso-austriac, în privința soluționării crizei orientale, la întrunirea ce avusese loc la Reichstadt — să încerce să precipite intrarea țării în războiul otoman spre a-și cuceri independența. Pentru a pregăti terenul intrării în acțiune, M. Kogălniceanu a trimis la 20 iulie o notă circulară agenților diplomatiei români din străinătate, prin care le cerea să facă cunoscut guvernelor pe lingă care sînt acreditați că este necesară o intervenție urgentă pentru a opri masacrele turcești din Bulgaria. Infierînd orovile săvîrșite de turci asupra populației bulgare, ministrul de externe român atrăgea atenția că ne este „cu neputință... să rămînem nepăsători la strigătele de durere care ne vin de pe malul drept al Dunării... , că frămîntarea în sinul poporului nostru crește pe zi ce trece, că un mare partid politic de la noi s-a și pronunțat categoric în favoarea creștinilor, că armata română freamătă sub jugul disciplinei, doritoare să ia parte la luptă”. Șeful diplomației românești preciza, totodată, că pentru a preveni eventualitățile și a împiedica răul de a lua proporții, este de datoria Puterilor europene să intervină, cu toată greutatea, pentru a face respectate de către armatele turcești „drepturile omului, datorile omeniei”⁶⁶.

Curajoasele acțiuni diplomatice întreprinse de M. Kogălniceanu s-au dovedit însă infructuoase, izbîndu-se de împotrivirea Turciei și a puterilor garante; ridicarea poporului român la luptă hotărîtă, alături de Rusia și de popoarele asuprite din Balcani, împotriva suzeranității otomane, pentru eliberarea națională, nu mai putea fi amînată.

Toate clasele sociale doreau și erau interesate în obținerea independenței statului român; deosebiri erau numai în privința modului de realizare a acestui măreț ideal național. Ziarul „Românul”, condus de fruntașul liberal radical C. A. Rosetti, scria la 14 mai 1877, că participarea la războiul antiotoman este dorită și necesară pentru „mărirea și ridicarea patriei”, pentru ca „românii să-și datorească lor înșile independența absolută” a statului lor.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 292—294.

Eșuarea conferinței de la Constantinopol, din decembrie 1876, în care marile puteri europene încercaseră zadarnic să impună Porții otomane adoptarea unui program de reforme necesare pentru provinciile răsculate din Balcani, a demonstrat încă o dată că soluționarea chestiunii orientale — implicit eliberarea națională a popoarelor asuprite de turci — nu este posibilă decît pe calea armelor.

Spre deosebire de puterile occidentale — care urmăreau să mențină integritatea Imperiului multinațional otoman — Rusia, interesată în slăbirea Turciei, a intervenit activ în sprijinul luptei de eliberare a popoarelor din Balcani. Țarismul, pentru a potoli spiritul revoluționar din societatea rusă, a modifica clauzele tratatului de la Paris din 1856 și a-și extinde dominația asupra Peninsulei Balcanice și a strimtorilor, a început încă din toamna anului 1876 să pregătească un război împotriva Imperiului otoman. Cu alte cuvinte, țarismul „spera să-și întărească situația internă prin succese de politică externă”⁶⁷. Indiferent însă de scopurile expansioniste ale țarismului, războiul Rusiei va servi și luptei de eliberare națională a României și a popoarelor balcanice, ale căror forțe militare — după cum am menționat — erau insuficiente pentru susținerea unei campanii victorioase împotriva Porții otomane.

Întrucît Imperiul otoman era susținut de puterile occidentale iar Austro-Ungaria — împinsă și de Germania — avea propriile planuri anexioniste în Peninsula Balcanică, Rusia a căutat mai întîi să cîștige neutralitatea Habsburgilor, și apoi a așteptat crearea unei conjuncturi internaționale prielnice care, oricum, să lase impresia că acționează ca mandatară a Europei împotriva Porții otomane. După ce Turcia a respins și ultima propunere de reforme — (Protocolul de la Londra), în favoarea popoarelor balcanice — la 12 aprilie 1877 Rusia îi declară război.

Cu jumătate de an mai înainte, întrucît războiul devenise inevitabil, au avut loc la Livadia (în Crimeia) negocieri între factorii de conducere ai Rusiei și României în privința condițiilor de trecere ale armatelor imperiale spre Dunăre. Cu această ocazie primul ministru, I. C. Brătianu, a atras atenția miniștrilor țariști că, dată fiind noua situație politică internațională a României — garantată de cele șapte puteri europene —, armatele rusești nu mai pot trece, ca în războaiele anterioare, peste teritoriul țării noastre fără un consimțămînt scris, fără o convenție politică și militară bine precizată. Conform înțelegerii de la Livadia — de la sfîrșitul lui septembrie 1876 — în lunile următoare, Rusia a trimis la București mai mulți negociatori pentru a elabora, împreună cu guvernul român, textul concret al convenției. Și astfel s-a semnat la 4 aprilie 1877 convenția politică și militară româno-rusă prin care România acorda „liberă trecere” trupelor țariste spre Dunăre, iar Rusia garanta apărarea și menținerea integrității teritoriale a României. La convenția politică era anexată o „convenție specială” care cuprindea detalii referitoare la relațiile armatei ruse cu autoritățile românești, la aprovizionare, mijloacele de transport și la modalitățile de plată. Toate cheltuielile ocazionale de transport și aprovizionarea acestei armate reveneau guvernului rus.

⁶⁷ *Istoria diplomației*, sub îngrijirea lui V. I. Potemkin, vol. III, București, 1948, p. 38.

Deși nu prevedea și o cooperare militară a trupelor românești, convenția deschidea totuși calea pentru participarea României la războiul împotriva Porții otomane spre a-și cuceri independența. De altfel, în timpul discuțiilor de la Livadia, delegația română a arătat că trupele românești, acoperind și apărind linia Dunării, vor servi ca avangardă armatei ruse, ușurându-i astfel înaintarea spre Balcani. Participarea țării la războiul antiotoman era dorită nu numai de masele populare ci și de burghezie iar reprezentanții acesteia, fiind la guvern, vor pregăti acțiunile militare românești — în concordanță cu ale armatei ruse — spre a dobîndi cît mai repede și prin iertfe proprii neatîrnarea statală. Dezideratul guvernului și a întregii națiuni era ca în cadrul marii campanii militare ruso-turce din 1877—1878, România să poarte războiul său propriu contra Porții otomane pentru a înlătura suzeranitatea acesteia. De aceea, atît domnitorul cît și primul ministru au insistat, în cadrul discuțiilor purtate, în primăvara anului 1877, cu marele duce Nicolae (comandantul suprem al armatei ruse) ca armata română — colaborînd pe plan general cu cea rusă — să aibă peste Dunăre o bază proprie de operațiuni, o linie de comunicații, un sector distinct de front la vest de Plevna și o conducere națională. Dorința guvernului român era legitimă și ea dădea posibilitatea armatei noastre să-și dovedească pe cîmpul de luptă întreaga sa capacitate militară, iar la încheierea păcii se putea aprecia, în mod concret, contribuția României la victoria finală.

Îndată ce a aflat de intrarea trupelor ruse în România și de votarea de către parlament a convenției româno-ruse, Poarta otomană a început să atace țărmlul stîng al Dunării cu bande de bașibuzuci. Vasele de război turcești au bombardat la 21 aprilie Brăila, unde ajunseseră de curînd trupele ruse. La 26 aprilie, Calafatul, Bechetul, Oltenița și Călărași au fost bombardate de artileria turcă deși în aceste orașe nu se găseau soldați ruși. În aceeași zi artileria română răspundea la Calafat bombardamentului turcesc trăgînd asupra Vidinului. Se ajunsese așadar, în fapt, la starea de război cu Turcia.

Armata, presa (în special ziarele „Românul” și „Telegraful”) și în genere opinia publică din România, condamnînd aceste acte dușmănoase ale turcilor, au cerut cu insistență proclamarea neîntîrziată a independenței și începerea războiului împotriva Porții otomane.

În aceste condiții, la 29 aprilie a fost declarată starea de război între România și Turcia ; iar la 9 mai 1877, conformîndu-se aspirațiilor seculare, ale întregului popor, parlamentul avea să proclame independența de stat a României. În acea memorabilă zi M. Kogălniceanu, ministrul de externe, sublinia, în aplauzele deputaților și ale publicului prezent în Cameră, că legăturile cu puterea suzerană fiind rupte, „suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare . . . Așadar, d-lor deputați, nu am cea mai mică îndoială și frică de a declara în fața reprezentanței naționale că noi suntem o națiune liberă și independentă . . . Noua noastră condițiune cu definirea independenței . . . trebuie să fie acceptată de Europa . . . Noi trebuie să dovedim că suntem națiune vie . . . că avem conștiința misiunii noastre, trebuie să dovedim că suntem în stare să facem și noi sacrificii pentru ca să păstrăm această țară și drepturile ei pentru copiii noștri, și această misiune în momentele de față este încredințată fraților și fiilor noștri cari mor la hotare”. La închiderea ședinței solemne, Adunarea a votat o mo-

țiune prin care „ia act că resbelul între România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrară lor oficială”⁶⁸. Tot atunci Senatul a votat o moțiune asemănătoare.

În aceeași zi, ca prime acte ale suveranității absolute a statului român, parlamentul a votat înființarea ordinului *Steara României* cu care să se decoreze militarii și civilii care se vor distinge în serviciul țării și, de asemenea, printr-un proiect de lege s-a cerut ca tributul către Poartă să fie anulat, iar suma respectivă — de 914 000 lei — să fie destinată pentru întreținerea armatei române.

Proclamarea independenței — atestă mărturiile vremii — s-a făcut „în cea mai mare înfrățire” . . . „deputații fraternizau cu tribunalele”⁶⁹. Mulțimea care asistase în curtea și pe dealul Mitropoliei se revarsă spre centrul capitalei. Imediat studenții, împreună cu negustorii și muncitorii bucureșteni, arborează drapele și manifestează cu torțe pe străzile capitalei cîntînd *Deșteaptă-te române*. Corespondenții ziarelor străine semnalau că mulțimea era „beată de entuziasm”. Manifestații asemănătoare au avut loc și în alte orașe ale țării. Referindu-se la importanța istorică a proclamării independenței naționale, ziarul „Telegraful” arăta că acest eveniment a fost „dorit de secole” și el „va fi înscris cu litere de aur în analele române. Ideea pentru care au luptat atîția domni patrioți și atîtea generații . . . s-a împlinit”⁷⁰. În adevăr, proclamarea independenței de stat a țării a fost determinată de năzuința de veacuri a poporului român către o viață de sine stătătoare. Votul corpurilor legiuitoare n-a făcut decît să sancționeze, din punctul de vedere al normelor constituționale, acest drept legitim al poporului nostru. Proclamarea independenței statale depline a României a constituit un eveniment istoric de cea mai mare însemnătate atît pentru vremea săvîrșirii lui, cît și după aceea în mersul înainte al țării. Încununarea aspirațiilor seculare spre libertate și independență ale poporului, prin actul de la 9 mai 1877, a fost, totodată, rezultatul legic al dezvoltării ascendente a societății românești.

Independența națională fiind un deziderat al întregului popor, a fost firesc ca la obținerea ei să contribuie toate clasele și păturile sociale românești, ca greutățile și victoriile ostașilor noștri de pe front să găsească un larg ecou în rîndul românilor de pretutindeni. Și în adevăr (făcînd abstracție de unele elemente provenite din rîndurile moșierilor și arendașilor), poporul român de pe ambele versante ale Carpaților a răspuns cu entuziasm la sprijinirea morală și materială a luptei pentru cucerirea independenței naționale, iar trupele de pe front — în primul rînd dorbantii și călărașii — prin memorabilele bătălii, de la Grivița, Rahova, Plevna și Smirdan, au consfințit și sigilat cu singele lor această independență.

Cucerirea independenței — încununare a sute de ani de strădănie și lupte eroice ale poporului nostru — a constituit un moment istoric hotărîtor în evoluția României moderne, o premisă importantă a desăvîrșirii unității statale românești. Pe bună dreptate în Programul Partidului

⁶⁸ „Monitorul oficial”, nr. 118 din 27 mai 1877, p. 3451 3453.

⁶⁹ N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, p. 98.

⁷⁰ „Telegraful”, din 11 mai 1877.

Comunist Român se reliefează că „dobîndirea independenței naționale a dat un nou și puternic imbold dezvoltării economice și sociale a țării, a exercitat o profundă înrîurire asupra întregii evoluții istorice a României pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare”⁷¹.

LA CONQUÊTE DE L'INDÉPENDANCE NATIONALE — COURONNEMENT DES ASPIRATIONS SÉCULAIRES DU PEUPLE ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'étude fait ressortir le fait que la lutte pour la défense de la liberté et de la terre ancestrale a constitué un trait caractéristique de l'histoire du peuple roumain. L'auteur souligne que grâce à la résistance héroïque de ce peuple — désireux de conserver son entité nationale — les envahisseurs ottomans n'ont jamais pu transformer les pays roumains en pachalics (provinces turques) comme ils ont procédé avec les Etats des Balkans ou avec la Hongrie. Les Etats féodaux roumains ont toujours maintenu leur autonomie, réussissant parfois même à conquérir temporairement leur indépendance.

On analyse l'évolution et puis l'atténuation progressive de l'asservissement politique et économique des Principautés roumaines par la Porte Ottomane, étant mentionnés les dommages causés au pays par les occupations étrangères pendant l'époque phanariote lorsque, du fait des rivalités militaires des trois grands empires féodaux absolutistes, le peuple roumain devait lutter non seulement pour conquérir son indépendance, mais aussi pour conserver son entité nationale, menacée par les puissances limitrophes.

On relève que l'oppression ottomane et les vicissitudes historiques ont freiné temporairement le processus évolutif de la société roumaine, sans cependant réussir à l'entraver. Surtout après l'union des principautés, le peuple roumain est parvenu, par une lutte continuelle d'arracher à la Porte, pas à pas, de nouveaux attributs de la souveraineté nationale, implicitement de se détacher toujours davantage de la dépendance de l'Empire ottoman et d'affirmer, sur le plan international, son existence indépendante et la volonté d'indépendance étatique pleine et entière. La conquête de l'indépendance pleine et entière en 1877 n'a pas été un acte spontané de conjoncture, mais le couronnement naturel de luttes séculaires du peuple roumain pour la liberté et l'indépendance.

⁷¹ *Programul Partidului Comunist Român de săurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. Politică, 1975, p. 34.

Operațiunile Armatei Române în Prima Parte a Războiului de Independență (Aprilie—August 1877)

DE

CONSTANTIN CORBU

Epopeea națională și populară a războiului pentru cucerirea neatirării de stat a României se detașează în istoria noastră ca moment cu semnificații și urmări multiple, care își prelungesc reflexul pînă în contemporaneitate. Însemnătatea sa pentru destinele poporului român apare în toată plenitudinea în contextul măreței perioade în care a avut loc — o perioadă de continuă revoluționare a poporului român, inaugurată de mari și ascendente momente cum sînt: revoluția burghezo-democratică de la 1848, Unirea, în 1859, a Moldovei și Țării Românești și desăvîrșirea statului național unitar, în 1918. Niciunul dintre aceste momente nu poate fi conceput și înțeles fără celelalte. Idealurile național și social se întrepătrund în însăși fundamentul lor. Năzuințele întregului popor român spre libertate națională, eroismul și spiritul de sacrificiu pe fronturile de luptă, angajarea în această mișcare a tuturor claselor și păturilor sociale, și în primul rînd a țărănimii și muncitorimii, pentru ducerea și susținerea războiului, conferă ridicării de la 1877—1878 caracterul de „revoluție pentru independență”, cum precizase și preconizase cu trei decenii înainte Nicolae Bălcescu.

Întiul și cel mai de preț mesaj pe care îl poartă această luptă este de valoare permanentă și a fost astfel înțeles în istoria ulterioară a poporului nostru. Acest mesaj glăsuiește că în fața unor comandamente naționale supreme, care vizează destinele patriei, libertatea și ființa sa, întregul popor se ridică la acțiune, își unește rindurile pentru a dobîndi izbînda.

În cursul războiului de independență, toate clasele și păturile sociale au format o puternică forță națională de luptă împotriva opresorului străin. Ca întotdeauna în întreaga istorie de pînă atunci și de după aceea, temeiul și brațul de tărie al luptei și victoriei l-au format masele largi populare, cea mai patriotică forță socială a țării, purtătoarea celor mai înaintate idealuri de propășire a țării, de libertate națională și dreptate socială. „Rezultat al luptei eroice a armatei române împotriva imperiului otoman, al voinței ferme de libertate și neatîrnare a poporului nostru, care și-a dovedit încă odată marea capacitate de luptă — dobîndirea independenței naționale a dat un nou și puternic imbold dezvoltării economice și sociale a țării, a exercitat o profundă înriurire asupra întregii evoluții

istorice a României pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare”¹.

Capacitatea de dăruire și de sacrificiu a unei armate stă în legătură nemijlocită cu cauzele și cu mobilurile care determină angajarea luptei. O ilustrează în modul cel mai elocvent comportarea ostașului român în războiul din 1877—1878. Idealul neatîrnării a dinamizat forța unui întreg popor, i-a insuflat bărbăție și fermitate, căci cauza pentru care lupta era o cauză dreaptă, legitimă prin toate resorturile sale istorice. Iar masa ostașilor era, înainte de toate, masa de truditori ai țării, care purtaseră cu demnitate flacăra năzuințelor de dreptate socială și libertate națională, văzînd, deopotrivă, în independență un act cu caracter național și social, modalitatea abordării unui destin mai bun.

Purtătorii acestor năzuințe erau și cei care aveau să le afirme de pe cele mai înalte poziții, iar apoi să le dea glas prin brațul înarmat — masele cele mai largi ale poporului. Căci, după cum se știe, armata română de front era alcătuită din țărani, muncitori, tineri studioși, meșteșugari, funcționari. Grosul ei îl alcătua, însă, țărănimea, care, veacuri de-a rîndul, fusese principala forță socială de împotriva față de împăratul din lăuntru și din afara țării, angajată într-un continuu și neslăbit conflict de clasă cu exploatarea. În împrejurările istorice date, truditorii ogoarelor nu numai că au dat curs chemării de a lupta, ci au înțeles că această luptă este o problemă a lor, a viitorului propriu, al viitorului patriei, îmbrăcînd în masă haina militară, indiferent dacă primeau sau nu ordin de încorporare. „Spuneau adică răuvoitorii noștri că țărani de la plug — căci era primăvară — au să apuce codrii cînd le va veni poruncă să s-adune sub steaguri, că se vor respira ca fumul, ca să n-ai de unde să-i aduni — scrie George Coșbuc. Și a fost cu totul altfel. S-au mirat străinii de buna rîndială și de înțelepciunea cu care s-au adunat dorobanții. N-au apucat drumul spre codri, ci spre cazarmă. Cînd a fost la apel, n-a lipsit niciunul, ba se adunaseră mai mulți decît cei chemați”. În război „a plecat de două ori mai multă țărănime decît știa stăpînirea că putea pleca”². Țăranul român — spunea T. C. Văcărescu — „se arăta demnul, și la fire neschimbabilul urmaș al gloriosului legionar, al căru braț puternic era tot atît de ager spre a brăzda cu plugul, ș-a definde cu spada pămîntul strămoșesc. Recrut, soldat, rezervist, milițian, niciunul nu lipsi la apel, nici unul nu rămase îndărăt de la datoriile sale, și toți ca Peneși, legendarul dorobanț, puteau zice cu drept și cu mindrie: „Din cîmp, de’acasă, de la plug / Plecat-am astă -vară / Ca să scăpăm de turci, de jug / Sămăna, scumpă țară”³.

De altfel, nu o tehnică militară specială, și nici un exercițiu războinic deosebit au fost factorii care i-au împus pe luptătorii români. Calitățile lor se numesc vitejie, iscusință, încredere în propriile lor forțe și dragostea de glie, nesupunerea în fața oprîmării, orideunde ar fi venit. Cu cît campania înainta, cu atît virtuțile de legendă ale ostașilor români dădeau măsura valorii lor, a capacității de adaptare la asprimea înclătării mi-

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura politică, București, 1975, p. 34.

² George Coșbuc, *Povestea unei coroane de oțel*, București, 1899, p. 224.

³ T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în rebelul din 1877—1878*, vol. I, București, 1886, p. 244—245.

litare. „Viața taberilor și a bivuacurilor — nota un participant la evenimente — se potrivea de minune cu deprinderile acestor oameni trăiți la cîmp și în aer liber, îi ținea sănătoși, sprinteni și veseli. Alarmerile și ostilitățile ce se întretineau zilnic de pe un țărm al Dunării pe celălalt îi făceau ageri, isteți și gata pe luptă”⁴. Ostașul de la Plevna este expresia reprezentativă a ceea ce înseamnă românul în luptă, care, apărîndu-și cauza dreaptă, nu dă înapoi. Acest luptător este țăranul român, lucrătorul și păstrătorul pămînturilor de baștină. „Țăranul român — scria Alexandru Candiano-Popescu — este bun de multe. Este drept și milos. Dar mai bun decît orice este de soldat. Este vesel și brav. N-are trebuință să-l ducă ofițerul la foc, căci merge alături cu ofițerul și adesea ori înaintea lui, nu ca să-i dea curaj, ci ca să-i facă pavază din pieptul lui. Este cel mai generos soldat din lume. Apoi este și ostaș — cetățean”⁵. Iar din totalul de 4 293 de militari care și-au pierdut viața pe cîmpul de luptă sau ca urmare a rănilor primite, covârșitoarea majoritate — 4 065 — provenea din lumea satelor⁶.

La începutul ostilităților, efectivul armatei române, cu rezervele și contingentele chemate sub arme era, potrivit estimărilor lui T. C. Văcărescu, de peste 50 000 de oameni, cu 180 de tunuri. Forțele armate totale, inclusiv contingentele încă neînrolate, se cifrau la 100 000 de oameni⁷. Radu Rosetti consideră că întregul efectiv era de pînă la 117 000 de oameni⁸. Aceste cifre atestă la rîndul lor, acel principiu al luptei românilor pentru apărarea libertății naționale și independenței că nu mărimea armatei prezintă cheia victoriei. Și atunci, ca de altfel în întreaga noastră istorie, s-a ilustrat cu putere ideea că un popor angajat în luptă în numele cauzei sale drepte nu poate fi învins, căci armele nu pot îngenunchea aspirațiile legitime, care se înscriu în traiectoria de progres a istoriei.

Tocmăi de aceea, încă de la începutul ostilităților dintre Rusia țaristă și Imperiul otoman, poporul român dorea să se confrunte el însuși și în mod direct cu dușmanul, să-i dea o usturătoare lecție istorică și să-i ia posibilitatea să mui atenteze la neatîrnarea României. În numele acestui țel, poporul nostru a acordat importanță colaborării de arme cu trupele rusești. „Nu azi pentru întia oară — arăta ziarul „Timpul”, la 6 mai 1877 — românul luptă alături cu rusul” împotriva Imperiului otoman.

După proclamarea oficială a independenței depline, românii așteptau nerăbdători semnalul trecerii Dunării pentru „a consinti independența cu armele și de a o sigila cu singele lor. «Victoria sau moartea» era devisa fiecărui soldat român. «Să dăm tot ce avem pentru bravii noștri soldați» era devisa fiecărui cetățean român”. În tabăra română „nu vedeai decît hore întinse și jocuri entuziastice, încît se părea că nu se afla în ajunul

⁴ *Ibidem*, p. 245.

⁵ Biblioteca Academiei, Serviciul Manuscrise, Arhiva 734, Generalul Alexandru Candiano-Popescu, *Din viața-mi*, vol. III, f. 30—31.

⁶ N. Adăniloiaie, *Cucerirea independenței de stat a României 1877—1878*, Editura politică, București, 1973, p. 98.

⁷ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 51—52.

⁸ Generalul Radu Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877—1878*, București, 1926, p. 104, Nota 121.

unui resbel”⁹. Armata română „ardea de dorul de a da piept cu dușmanul secular, care i-a bintuit atâtea veacuri străvechia ei moșie, aștepta cu una sete și cu una însuflețire rară momentul pentru a trece Dunărea”¹⁰.

Participanții la evenimente exprimă cu putere entuziasmul și dorința ostașilor de a-i înfrunța cu arma pe împilatorii otomani. Moise Groza — român de peste munți, care venise să se înroleze în armata de front — într-o scrisoare din 13 iunie 1877 către cumnatul său, Aurel Mureșianu, spunea: „Fiecare zi care trece în neacție ne mărește nerăbdarea... Voi-nicii românași, plini de abnegațiune, oftează pe malul Dunării dorindu-și momentul în care să realizeze speranțele națiunii, să documenteze încrederea ei, punînd cununi inversinde pe vechile edificii ale strămoșilor Mihai și Ștefan, a căror mărețe umbre le insuflă curagiu, iar memoria lor le indică modul și calea pe care conduși de « Steaua României » să ajungă la ținta dorită, salvarea patriei”¹¹. Poporul român sesizase dimensiunile europene ale luptei sale pentru independență, faptul că înaintașii noștri reprezentaseră un braț puternic de împotrivire față de opresori în această parte a continentului. Întregul popor — scria Moise Groza — aștepta în fiecare moment să se dea semnalul „în urma căruia armele bravilor români să deștepte toată Europa și mai mult pe acei care, de veacuri, n-au vrut sau nu le-a convenit a ne vedea liberi și independenți și ne-au provocat a deveni aceasta prin arme. Da, prin arme! Cu atît mai bine, căci va avea totodată și ocazia a ni le respecta”¹².

Voința ostășimii române de a trece Dunărea pentru a da piept cu asupritorii turci lua forme de manifestare extrem de puternice și materializa întreaga stare de spirit a țării, care așteptase cu încordare clipa acțiunii decisive. Ceea ce exprimase opinia generală, sintetizată în istorica declarație a lui Mihail Kogălniceanu, la 9 mai 1877 în parlament, era acum continuat și exprimat, în condițiile date, de dorobanți, călărași, artileriști etc. Căci fiecare dintre ei știa și simțea că linia de luptă se prelungește în întreaga țară, că întregul popor român este la postul său. Pînă a primi ordinul să treacă Dunărea, „nu numai ofițerii — se arată într-o lucrare a vremii —, ci și soldații români începură să murmure, că de ce să-i țină în acea stare nicidecum glorioasă. Iritațiunea ajunsese la culme”¹³. St. Georgescu-Sergent își amintește că atunci cînd unitatea din care făcea parte a primit ordinul să se apropie de Dunăre, un mare entuziasm a cuprins ostașii. „Erau atît de voioși, încît credeam că nimic nu va putea rezista în contra noastră”¹⁴.

Participarea României la război a cunoscut două mari etape. Prima a durat din aprilie 1877, cînd Rusia a declanșat războiul, și pînă la sfîrșitul lunii august 1877, cînd a avut loc a treia bătălie pentru cucerirea Plevnei. A doua etapă este cuprinsă între începutul lunii septembrie 1877

⁹ A. P. Alessi și Massimu Popu, *Rezbelul orientale ilustratu*, Gratz, 1878, p. 459.

¹⁰ *Ibidem*, p. 375.

¹¹ Sextil Pușcariu, *Douăzeci scrisori ale lui Moise Groza din războiul de la 1877*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, IV, București, 1927, p. 231.

¹² *Ibidem*.

¹³ A. P. Alessi și Massimu Popu, *op. cit.*, p. 363.

¹⁴ St. Georgescu-Sergent, *Din carnetul unui veteran: 1877*, Editura militară, București, 1956, p. 53.

și februarie 1878, perioadă în care Plevna a fost asediată și cucerită, apoi armata română, acționând separat de armata rusă, a eliberat Vidinul și alte localități din Bulgaria de sub dominația otomană, iar războiul a luat sfârșit în urma armistițiului ruso-turc. La începutul primei etape, armata română a îndeplinit un rol militar de mare importanță. În cursul lunii aprilie și la începutul lunii mai, pînă la sosirea armatei ruse la Dunăre, și apoi pînă la trecerea acesteia în Bulgaria, efectivul armatei române a avut misiunea să apere teritoriul țării, să facă față unui eventual atac masiv al trupelor otomane dinspre Vidin, atac care se putea produce pe direcția Gruia, Calafat, Bechet, precum și unei posibile încercări de debarcare între Nicopole și Silistra. În acel timp, armata română a constituit un zid în calea înaintării forțelor otomane, a menținut liberă zona atacată de armata otomană ușurînd înaintarea trupelor rusești spre Dunăre. În acest fel, armata rusă a fost scutită de piedici din partea inamicului, căruia îi făceau față soldații români, avînd posibilitatea să-și desfășoare în voie mersul peste Dunăre. Armata română, punînd stăpînire din timp pe podul strategic de la Barboși și nepermițînd unităților otomane să treacă la nord de Dunăre, a mijlocit forțelor militare ruse deplasarea fără dificultăți pînă la Dunăre. Prin realizarea acestor sarcini — scrie T. C. Văcărescu — „rușii nu mai avură a cuceri malul stîng înainte de a trece în ofensivă peste Dunăre, cum erau siliți a face în anterioarele războaie cu turcii. Dar — arăta mai departe Văcărescu — nu aceste foloase numai, prin ele însele, destul de însemnate, le trase armata rusă, înainte de a păși în Bulgaria, din acțiunea trupelor române. Vom vedea în curînd concursul viguros și eficace pe care armata noastră îl dete trupelor țarului la trecerea lor peste Dunăre, la luarea Nicopolei, și la asigurarea și lărgirea bazei lor de operațiuni”¹⁵.

Pentru realizarea obiectivelor din respectiva etapă comandamentul român a dispus, la 25 aprilie, dislocarea în Oltenia a Corpului I de armată, format din diviziile 1 și a 2-a, iar Corpul al II-lea, constituit din diviziile a 3-a și a 4-a, s-a concentrat în sudul Munteniei. La 26 aprilie, unitățile otomane de la Vidin, deși știau că în față nu se aflau trupe ruse, ci române, au deschis focul de artilerie asupra Calafatului. Cu acest prilej, și-a jertfit viața primul ostaș român în războiul de independență — Constantin I. Popescu, voluntar bucovinean¹⁶.

Între 28 aprilie și 4 mai, trupele otomane de la Turtucaia au bombardat Oltenița. La 4 mai, artileria inamică a bombardat Islazul¹⁷. Întregul mal românesc al Dunării a fost supus bombardamentelor otomane. Pe lingă tirul artileriei de la sud de Dunăre, inamicul a atacat malul românesc și cu vase de război și a trimis cete de incursiune pe teritoriul țării noastre, pe care Mihail Kogălniceanu le denumea „cete de jefuire și barbarie”¹⁸.

¹⁵ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 114—115.

¹⁶ Traian Cantemir, *Semnificațiile popularității lui 1877*, în „Ateneu”, anul IV, nr. 5/34, Bacău, 20 mai 1967, p. 3. Pentru acțiunile armatei române din această etapă, a se vedea mai pe larg: General-maior Constantin Olteanu, *Măsurile luate de comandamentul român pentru acoperirea Dunării în perioada aprilie—august 1877*, în „Revista de istorie” nr. 4/1976, p. 557 și urm.

¹⁷ Colonel P. Niculescu, *Războiul din 1877—1878 în Bulgaria*, București, 1911, p. 7; T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 60 și urm.

¹⁸ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, Ediția politică, București, 1967, p. 318.

Succesele ostașilor români în primele săptămîni ale luptei au stimulat și au încurajat armata română, întregul nostru popor, avînd un deosebit rol militar și, în același timp, moral pentru desfășurarea întregului război. Cu prilejul bătăliilor purtate în această perioadă de unitățile românești au ieșit în relief priceperea și abnegația artileriștilor români, care aveau să uimească specialiștii în probleme militare și ziarisții străini, aceștia considerîndu-i printre cei mai capabili și mai pregătiți ostași din lume. Ziarul „Telegraful” din 28 aprilie 1877 sugera semnificația primelor obuze trase de tunarii români : „...tunul român a bubuit la Calafat . . . ca să arate străinilor care ne calcă drepturile, care ne jefuiesc porturile și ne bombardează orașele că nu putem permite aceasta fără a protesta și în scris, și cu tunul . . . Ferice de ofițerii și soldații care au tras primul foc, primul foc după două sute și mai bine de ani, căci ei au pus temelia unei alte situații a statului român. Numele lor trebuie afișat în toată țara, prin toate comunele și prin toate căminele. Semnalul apărării naționale s-a dat; acum este datoria românilor, în genere, de a-i urma. Dreptul este cu noi . . . Statul român, bazat pe capitulații, are dreptul să zică azi : mi-am îndeplinit obligațiunile ce mi-am luat față de Turcia, sint independent și suveran”. Un participant la evenimentele din 1877 — T. C. Văcărescu — evocînd semnificația ripostei date dușmanului de artileriștii români, spunea : „Glasul tunului românesc de la Calafat, Oltenița și Izlaz era însuși glasul peste veacuri răsunător al oștenilor lui Țepeș, Bogdan și Rareș, Radului de la Afumați și Viteazului Mihai, care, sub acești mari ai noștri Domni, știuseră de atîtea ori să infrîngă și să zdrobească trufia musulmană”¹⁹.

Pe lângă faptul că a apărut teritoriul țării în fața inamicului și a ajutat din plin armata rusă în mersul ei spre Dunăre, armata română a facilitat concentrarea și organizarea detașamentelor de patrioți bulgari în vederea luptelor care se anunțau. Încă în toamna anului 1876, guvernul rus, avînd în vedere iminența unui război cu turcii și în zona Balcanilor, a luat o serie de măsuri, printre care organizarea, sub îndrumarea generalului rus N. G. Stoletov, a unor detașamente de voluntari bulgari. Se punea, însă, problema ca aceste detașamente să-și lărgească rîndurile și să activeze mai aproape de zona de la sud de Dunăre. Condițiile cele mai propice în această direcție puteau fi întrunite numai de România, unde erau în afara primejdiei, din partea urmăritorilor otomani. Ca puncte de organizare, au fost propuse următoarele orașe : Craiova — pentru detașamentele din vestul Bulgariei; Ploiești — pentru cele din centru; — Buzău — pentru cele din partea răsăriteană a Bulgariei.

La 10 aprilie 1877, generalul rus Stoletov a acționat pe lângă comandamentul armatei ruse în vederea trimerii de emisari bulgari în orașele din România care să îndrume pe voluntarii bulgari spre tabăra ce se inițiasse, în acest scop, la 2km de Ploiești. Totodată, la 8 aprilie 1877, detașamentele bulgare deja constituite au primit ordinul să se deplaseze la Ungheni, iar apoi la Ploiești. Tot la Ploiești s-au concentrat voluntarii bulgari care se aflau în România și cei care veneau din Serbia. O serie de voluntari au sosit în această tabără chiar din Bulgaria. Generalul Stoletov aprecia că, la Ploiești, urmau să se concentreze aproximativ

¹⁹ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 70—71.

6 000 de luptători bulgari, care să acționeze apoi la sud de Dunăre împotriva Imperiului otoman.

Autoritățile române au sprijinit deplasarea voluntarilor bulgari spre Ploiești. După organizarea și instruirea, cu sprijinul românesc, a detașamentelor de voluntari bulgari în tabăra de la Ploiești, la 29 mai generalul Stoletov a ordonat ca pregătirile să fie încheiate pentru ca, la 31 mai, aceste cete să plece spre teatrul de luptă²⁰.

Sînt semnificative reflecțiile unui participant la război, St. Georgescu-Sergent, despre ajutorul pe care poporul român l-a acordat poporului bulgar în lupta împotriva aceluiași opresor: „Bulgarii și românii au avut aceeași inamici; și suferințele lor au fost identice. De aceea, ambele aceste popoare, deși deosebite prin gîntă, au fost unite prin suferință. În timpurile din urmă, românii, respirînd mai liber, întotdeauna au dat ajutor bulgarilor, în luptele lor pentru emancipare. Refugiații bulgari, ca să scape de răzbunarea turcilor, în România găseau azil și ocrotire. Aici se plămădeau toate revoluțiunile care aveau ca scop ruperea lanțurilor a celei mai uricioase selavii. În România se formau corpurile de voluntari bulgari. În tipografiile românilor se efectuau toate proclamațiunile și manifestele revoluționare, precum și scrierile patriotice ale bulgarilor”²¹.

Între 7 și 15 mai, armata rusă, sosind la Dunăre, a preluat apărarea zonei pînă la Gura Oltului. Diviziile a 3-a și a 4-a românești s-au deplasat în sudul Olteniei, întărind efectivul armatei române de aici. Ele aveau sarcina să efectueze presiuni asupra armatei otomane de la Vidin, Rahova și Nicopole, în cazul în care aceasta voia să atace la nord de Dunăre.

La 10 și 15 iunie, trupele rusești au trecut Dunărea. Trebuie subliniat că armata română le-a acordat și în acest caz ajutor nemijlocit. În vederea asigurării tranzitului peste Dunăre, o deosebită importanță prezenta distrugerea flotei otomane care patrula pe fluviu și efectua bombardamente, provocînd mari dificultăți în construirea podurilor. Pentru a înlătura acest pericol, au fost instalate baraje de torpile între Brăila și Reni, iar artileria rusă și cele patru vase românești — „Rîndunica”, „Fulgerul”, „Stefan cel Mare” și „România” — au conlucrat, începînd încă din luna aprilie, la distrugerea unor bastimente otomane. În cele din urmă, vasele turcești din această zonă a Dunării au fost scoase din luptă.

În cursul luptelor de pe Dunăre împotriva monitoarelor turcești s-au desfășurat și primele acțiuni militare comune româno-ruse, care aveau să ducă la conlucrarea de la Plevna, pe drumul spre victoria finală. Operațiunile militare împotriva flotei otomane de pe Dunăre au evidențiat vitejia și abnegația de luptă a ostașului român. Cu acest prilej, a rămas pilduitoare bărbăția și tenacitatea dovedită de maiorul Ion Murgescu²².

Pentru traversarea cu succes a Dunării de către armatele ruse, comandamentul rus a hotărît organizarea unei acțiuni de diversiune în

²⁰ Nicolae Ceachir, *România în sud-estul Europei*, Edit. politică, București, 1963, p. 166; Ion Focșăneanu, Nicolae Ciachir, *Acțiuni militare ruso-româno-bulgare în războiul din 1877—1878*, Editura militară, București, 1957, p. 65 și urm.

²¹ St. Georgescu-Sergent, *Din carnetul unui veteran*, p. 60.

²² N. Adăniloie, *Cucerirea independenței de stat a României, 1877—1878*, p. 66 și urm., Gh. Bejancu, I. C. aușescu, V. Mocanu, C. Olteanu, *Asalt la redute. Eroii ai războiului de independență*, Editura militară, București 1969, p. 197 și urm. (În continuare vom cita această lucrare: *Asalt la redute*).

zona Galați—Brăila, în noaptea de 8 spre 9 iunie. La realizarea acestui obiectiv, încredințat Corpului XIV al armatei ruse, au colaborat și cele patru vase românești. Trecerea, fixată pentru ziua de 10 iunie, pe traseul Măcin — Hirșova, a fost realizată potrivit planului stabilit. Odată îndeplinită această acțiune, urma momentul cel mai dificil, și anume trecerea prin punctul Zimnicea la Sistov. Pentru transportul unităților rusești prin această zonă, statul major rus a rugat comandamentul român „ca bateriile române de la Calafat pînă la Olt să bombardeze malul drept și bateriile de la Turnu Măgurele, să protejeze coborîrea materialului de pod în jos de Nicopole și să ocupe malul drept al Oltului în fața Nicopolei cu un lanț de tiraliori”. Cererea a fost satisfăcută²³. De fapt, încă în noaptea de 13 spre 14 iunie, artileria română de la Islaz a început să colaboreze cu cea rusă în vederea asigurării deplasării pe Olt a pontoanelor care trebuiau să treacă peste Dunăre. Tot în scopul cooperării, infanteria română avea sarcina să ocupe malul drept al Oltului, aproape de vărsarea acestuia. O acțiune importantă și o contribuție a românilor la forțarea Dunării a fost isgonirea unităților turcești de la gura râului Osmei, căci de aici erau stînjenite bateriile rusești și era împiedicată trecerea pontoanelor și a plutelor din Olt spre Zimnicea. Artileria română a sprijinit armata rusă la oprirea trupelor otomane de pe frontul din fața zonei Calafat-Islaz, care căutau să vină în ajutorul unităților turcești din punctul pe unde armata rusă trecea Dunărea. Încă la 9 iunie, artileria română de la Calafat a bombardat puternic Vidinul. Aici s-au remarcat, prin vitejia lor de arme, soldații Manole Dobre, Dumitru Duță, Ion Grosianu, Temistocle Enică, caporalul Anghel Ionescu. Bombardarea Vidinului a continuat în zilele de 10 și 11 iunie și a fost reluată între 14 și 16 iunie. La 15 iunie, artileria română de la Ciuperceni a bombardat și ea Vidinul.

Forțarea Dunării în direcția Zimnicea — Sistov a avut loc în noaptea de 14 spre 15 iunie. Sprijinite de artileria română și rusă, precum și de tirul infanteriștilor români, 60 de plute și pontoane au reușit să coboare Oltul și să treacă Dunărea în aceeași noapte, pe la Zimnicea. În dimineața zilei de 15 iunie și în zilele următoare, au traversat fluviul celelalte unități rusești. La 17 iunie, a început construirea a două poduri de pontoane la Zimnicea—Sistov. Unitățile de voluntari bulgari care se aflau în bivouac la Zimnicea au trecut și ele Dunărea la 20 iunie, cînd au fost terminate podurile peste fluviu²⁴. Raportînd Marelui Cartier General și Ministerului de Război că acțiunea de bombardare a Vidinului a ținut toată ziua, generalul Gheorghe Lupu, comandantul Corpului I armată, telegrafia : „Niciodată pînă acum tirul nostru n-a fost așa de bine îndreptat”²⁵.

În zilele de 14 și 15 iunie, artileria rusă a bombardat Nicopolul, iar artileria română de la Islaz a bombardat din spate bateria turcă, lovită în față de cea rusă. În aceleași zile, bateria a 4-a din Regimentul 4 artilerie de la Corabia bombardea localitatea Măgura de pe malul drept al Dunării,

²³ Căpitan Damian Gheorghe, *Istoria resbelului ruso-romano-turc din 1877—78*, București, 1898, p. 31—32.

²⁴ *Războiul românilor pentru neatîrnare*. Biblioteca populară „Minerva”, vol. II, București, 1902, p. 6.

²⁵ *Documente privind Istoria României. Războiul de independență*, vol. IV, Editura Academiei, București, 1953, p. 1. (În continuare, vom cita această colecție astfel: *Doc. Răzb. Indep.*).

iar bateriile 2 și 5 din același regiment atacau Rahova²⁶. Ajuțați pretutindeni de români — arăta T. C. Văcărescu —, trupele rusești „trecuseră Dunărea la Sistov, și în a doua jumătate a lui iunie își urmează operațiunile în Bulgaria, avînd ca scop a respinge pe inamic și a-și deschide calea spre Balcani”²⁷.

Sprîjinul substanțial dat de armata română unităților rusești la traversarea Dunării a fost subliniat de înșiși generalii ruși. Așa cum notează generalul Gheorghe Manu, comandantul Diviziei a 4-a, „atît generalul Wiliaminov, cît și Tichinikov ne-au arătat, în diferite mărturii, mulțumirile lor pentru ajutorul ce brigada din Islaz le-a dat, atît în combaterea infanteriei turcești, cît și la trecerea vaselor și plutelor din Olt în Dunăre”²⁸. La 9 iulie, colonelul Grigore Cantili informa pe generalul Manu: „Pentru serviciul făcut de trupele noastre, am primit mulțumirile repetate ale generalilor Manolov și Wiliaminov, comandantii Diviziilor 14 și 31 și a E.S. generalului Simioanicoș, șef de Stat major al Corpului 9 de armată; căci bateriile noastre, deși aflate la o mare depărtare, concurase prin focurile lor de a face să tacă bateriile turcești pe care le bătea la spate, pe cînd artileria rusă, le bătea în față, precum și a goni tiraliorii turcești, retransați pe partea dreaptă a Dunării la Gura Osmei, de unde făceau mari pierderi servanților din bateriile rusești”²⁹.

Prin trecerea armatei ruse peste Dunăre, flancul ei drept, care operase pînă atunci la gura Oltului, rămăsese descoperit, încît la flancul stîng al armatei române s-a produs un gol pînă la Zimnicea. Divizia a 31-a din Corpul IX rus, cu care Divizia a 4-a română cooperase la gura Oltului, s-a retras spre localitatea Seaca pentru a traversa și ea Dunărea, iar întăririle de la Turnu-Măgurele, Bulgaru și Flămînda, din fața cetății Nicopole, rămăseseră descoperite. În această situație, trupele otomane puneau în pericol flancul stîng al armatei române și flancul drept al unităților rusești, care trecuseră Dunărea. De aceea, la 20 iunie, Divizia a 4-a română, care apăruse Dunărea între Jiu și Olt, s-a resfirat spre stînga și a ocupat poziții în zona Turnu Măgurele. Din noile poziții de la stînga Oltului, armata română, prin focurile de artilerie asupra cetății Nicopole, a ajutat apoi trecerea unor pontoane rusești spre Sistov în zilele de 27—30 iunie³⁰. Astfel, încă în această fază, armata română a dat un ajutor practic și dincolo de Dunăre trupelor rusești.

Un sprijin deosebit a dat Divizia a 4-a română, comandată de generalul Gheorghe Manu, Corpului IX al armatei ruse la cucerirea Nicopolului. La 1 iulie, Corpul al IX-lea, întărit cu unități de cazaci, constituind aripa dreaptă a armatei ruse, în frunte cu generalul Krüdner a început operațiunile ofensive la sud de Dunăre. Generalul rus, care avea sub comanda sa peste 25 000 de oameni, nu a înaintat simultan spre Nicopole și spre Plevna, ci a hotărît să atace cu întreg efectivul cetatea Nicopole. Marele duce Nicolae a rugat Comandamentul român să sprijine cu trupele sale

²⁶ Ion Focșăneanu, Nicolae Ciachir, *Acțiuni militare ruso-româno-bulgare în războiul din 1877—78*, p. 100 și urm.

²⁷ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 122.

²⁸ *Doc. Răz. Indep.*, vol. IV, p. 136.

²⁹ Apud, Ion Focșăneanu, Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 102—103.

³⁰ T. C. Văcărescu, *op. cit.* www.dacoromanica.ro

de la Islaz și Turnu Măgurele „lupta contra turcilor, să bombardeze atit înainte, cît și în ziua atacului, orașul și cetățuia”. Comandamentul armatei române a dat curs acestei cereri. Ore în șir, mai ales în zilele de 30 iunie, 3 și 4 iulie, pe o distanță de 14 km, artileristii și infanteristii români au sprijinit atacul armatei ruse asupra Nicopolului, contribuind din plin la primul succes mai important al armatei ruse la sud de Dunăre. În timpul luptelor, ambulanțele Diviziei a 4-a română, „deteră un ajutor uman și frățesc răniților ruși”³¹.

În seara zilei de 2 iulie, unitățile rusești au ajuns în preajma Nicopolului, iar în dimineața zilei următoare generalul Krudner a început ofensiva. Inițial, el a dispus ca stînga și centrul poziției otomane să fie bombardate, iar Divizia 31-a de infanterie, comandată de generalul Schilder-Schuldner, să atace aceste obiective; Divizia a 5-a a primit ordin să treacă riul Osma în vederea atacării flancului drept al turcilor și înălțimile de la Samovit. Atacul acestei divizii urma să fie susținut de unitățile românești de la Islaz și Turnu-Măgurele. După ocuparea acestor înălțimi, Divizia a 5-a rusă a primit misiunea să urmărească armata turcă pe malul drept al Osmei. Astfel, inamicul trebuia să fie înconjurat și blocat în Nicopole, fără putința de a se retrage spre Rahova sau Plevna. Acest plan a reușit grație și sprijinului dat de armata română³².

Momentul cel mai important al luptelor pentru cucerirea cetății Nicopole a fost atacul asupra înălțimilor de la Samovit. Victoria de aici a fost cîștigată de armata rusă, la care a contribuit și bombardamentul artileriei române. „Focul minunat de precis și bine hrănit al trupelor române de la Islaz fu de mare folos — arăta T. C. Văcărescu —, făcînd pentru turci imposibilă menținerea acestei pozițiuni atacată de front și de revers”³³. Încă în zorii zilei de 3 iulie, generalul Gheorghe Manu a cerut artileriei române de la Islaz pînă la Măgura-Bulgarului să bombardeze pozițiile turcești de la Nicopole, „atrăgînd astfel spre sine focul inamic și înlesnind sarcina artileriei rusești”. În același timp, infanteria română de la Islaz (Regimentul 14 Dorobanți) și Gura Oltului (Regimentul 5 linie) acționau în fața înălțimilor de la Samovit, îndreptînd asupra unităților turcești puternice focuri de salve, care sporeau eficacitatea loviturilor artileriei române, secerînd adînc rîndurile otomane. Cînd infanteristii turci, isgoniți de unitățile ruse din retrășamentele de pe malul stîng al riului Osma, au încercat să se refugieze în Nicopole, au fost luați în flanc de ostașii regimentului al 7-lea Călărași de la Gura Oltului, și nimicîți de șrapnelele bateriei din regimentul al 3-lea al artileriei române. În seara zilei de 3 iulie, armata rusă a reușit să impresureze Nicopolul. Tunurile au efectuat masive bombardamente asupra fortificațiilor. În dimineața zilei de 4 iulie, cetatea Nicopole a fost năpraznic lovită de artileria rusă și de cea română de la Flămînda, Bulgaru și Turnu-Măgurele. „Retragerea turcilor este închisă de toate părțile, Nicopole arde în flăcări, depozitele de pulbere și de munițiuni sar în aer, tot cartierul de-a lungul Dunării este distrus de obuzele române”. În aceste condiții, trupele otomane s-au predat.

³¹ Ibidem, p. 166.

³² N. Adăniloae, I. Gh. Cupșa, *Războiul pentru independența națională a României*, Edit. politică, Buc., 1967, p. 44; Dan Berindei, *Cucerirea independenței României (1877—1878)*, Edit. științifică, Buc., 1967, p. 57—58.

³³ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 163.

7 000 de oameni, 10 000 de puști și 113 tunuri au căzut în mâinile armatei ruse”³⁴.

Vorbind despre comportarea ostașilor români la cucerirea Nicopolului, generalul Gheorghe Manu informa Marele Cartier General român : „Sînt cum nu se poate mai mulțumit de trupele noastre și cred că criticul cel mai aspru nu ar avea decît să se feliciteze de dînsule. Bravînd primejdia, oștenii au lucrat cu bărbăție”³⁵. În jurnalul de operațiuni al Diviziei a 4-a, se consemnează că, la cucerirea Nicopolului, armata română „s-a purtat cu multă bravură”³⁶. În rîndurile populației depe întreg cuprinsul meleagurilor românești, au produs un viu ecou faptele de arme ale ostașilor români la Nicopole „Gazeta Transilvaniei” din 6 iulie 1877 scria că „românii au contribuit la luarea Nicopolei și că din nou au dat dovadă că românul este brav și viteaz”³⁷. Observatorii străini din zona frontului au apreciat, la rîndul lor, elogios rolul armatei române la cucerirea cetății Nicopole. La 17 iulie, ziarul „Pressa” relua o corespondență apărută în ziarul „L’Independance Belge” privitoare la împrejurările căderii Nicopolului, în care se arăta : „Tirul artileriei române, a cărei precizie s-a observat la Calafat, a fost la înălțime reputațiunei căpătate de această armă de la începutul cooperării”³⁸.

Contribuția oștirii române la cucerirea Nicopolului și vitejia luptătorilor români au fost recunoscute și de marele duce Nicolae și chiar de țarul Rusiei. La 12 iulie 1877, generalul Gheorghe Manu, raportînd Marelui Cartier despre conlucrarea armatelor române și ruse la sfîrșitul lunii iunie și în primele zile ale lunii iulie, care, a dus la cucerirea importantului punct strategic Nicopole, reproducea aprecierile marelui duce Nicolae, potrivit cărora „soldații români într-atîta s-au oțelit în foc încît i-am văzut lucrînd la dregerea unui amplasament în afara adăpostului bateriei, sub un foc infernal al dușmanului”³⁹. Mai mulți ofițeri și soldați din Divizia a 4-a română au primit distincții ruse⁴⁰.

Încă la 20 iunie, Marele Stat Major român informase comandamentul armatei ruse că generalul Osman-pașa, comandantul cetății Vidin, a deplasat spre est o parte a trupelor sale de aici, care amenințau astfel flancul drept al armatei ruse⁴¹. Apoi unitățile lui Osman-pașa s-au instalat la Rahova, căutînd să vină în ajutorul trupelor otomane de la Nicopole. Aflînd de căderea acestei cetăți, s-au îndreptat spre Plevna, pe care au început s-o întărească, reușînd să oprească pentru mult timp ofensiva armatei ruse spre Balcani. Soarta războiului va depinde, în cele din urmă, de această cetate.

O succintă retrospectivă asupra acestei perioade a războiului evidențiază în mod semnificativ ideea că armata română a luptat ca o armată națională distinctă, pe teritoriul său național, ducînd un război de apărare

³⁴ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 160 și urm. Vezi și Căpitan Damian Gheorghe, *Istoria resbelului*, p. 36; St. I. Fălcoianu, *Istoria răsboiului din 1877—1878 (ruso-romăno-turc)*, București, 1895, p. 84 și urm.; *Doc. Răzb. Indep.*, vol. IV, *op. cit.*, p. 385 și urm.

³⁵ *Doc. Răzb. Indep.*, vol. IV, p. 385.

³⁶ *Ibidem*, p. 384.

³⁷ „Gazeta Transilvaniei”, anul XL, nr. 52, 6 iulie 1877.

³⁸ Apud „Pressa”, anul X, nr. 141, 17 iulie 1877.

³⁹ *Doc. Răzb. Indep.*, vol. IV, p. 534.

⁴⁰ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 165.

⁴¹ *Ibidem*, p. 159—160.

în fața atacurilor otomane. Totodată, ea a dat ajutor armatei ruse pentru ca aceasta să poată intra în luptă dincolo de Dunăre. Din punctul de vedere militar, era vorba de două laturi ale aceluiași obiectiv : îndepărtarea pericolului otoman de la granițele țării, al unor eventuale ostilități pe teritoriul nostru național. Tocmai de aceea, trupele turcești se temeau cel mai mult de unitățile românești. Debutul practic al armatei ruse în război se înscrisa sub semnul unui concurs nemijlocit și esențial al armatei române, care avea să imprime astfel cursul ireversibil al luptei.

După trecerea Dunării de către armata rusă, în fața României se punea problema orientării poziției sale în noua situație. Alternativa era una singură : menținerea în defensivă sau trecerea la ofensivă în sudul Dunării. Ea a creat o mare efervescentă în țară. Dominantă era convingerea mării majorități a țării că o continuare a luptei peste Dunăre este urmarea firească a situației create de evenimente și se impune ca o cerință absolută a apărării independenței. Totul conducea la necesitatea urmăririi și lovirii puternice a trupelor otomane, astfel încît acest opresor să nu mai poată pune piciorul pe pămîntul românesc.

Și în continuare, armata română și-a păstrat libertatea de acțiune, a activat ca o forță de sine stătătoare. A fost întocmit un plan de luptă pentru ca ostașii români să acționeze pe cont propriu la sud de Dunăre, în partea de vest a Bulgariei, spre Vidin. De aceea s-a întocmit un plan de acțiune în zona Calafatului, unde fortificațiile fuseseră consolidate, pentru eventualitatea că trupele turcești de la Vidin ar fi atacat. În această zonă, erau concentrați peste 30 000 de ostași români și peste 80 de tunuri. S-a format imediat o comisie care să pregătească condițiile pentru întinderea unui pod peste Dunăre, iar la Craiova s-au concentrat toate mijloacele în material și lucrători. Operațiunea, însă, putea fi întârziată din cauza că o mare parte din material fusese folosită la construirea podurilor pentru trecerea armatei ruse. Urma să se pregătească, deci, alt material în munți, care trebuia adus de la mare distanță⁴². Concomitent, au fost luate măsuri pentru constituirea de noi regimente de dorobanți și artilerie⁴³, au fost întocmite planurile de ofensivă, intendența a continuat acțiunea de completare a aprovizionării armatei, mai ales prin rechiziții și contribuții voluntare de la populație⁴⁴.

După prima înfringere a armatei ruse în fața Plevnei, la 8 iulie unitățile acesteia aflate în apropierea Dunării au fost obligate să se deplaseze spre noul teatru de luptă. În acest fel, cetatea Nicopole rămînea fără apărare și putea fi recucerită de trupele otomane din Rahova sau chiar din Plevna. Totodată, era pus în dificultate flancul sting al armatei române care urma să treacă la ofensivă pe cont propriu la sud de Dunăre. Dată fiind această situație și în condițiile insistenței Statului-major rus, susținute de marele duce Nicolae și de țar, Comandamentul armatei române a ocupat poziții la Nicopole.

La 11 iulie, generalul Gheorghe Manu a primit ordin să ocupe cu un detașament cetatea Nicopole. Unitățile române au înlocuit garnizoana rusă la 17 iulie, cu care prilej „drapelul român fu înălțat asupra cetății”⁴⁵.

⁴² *Ibidem*, p. 145–146.

⁴³ *Războiul românilor pentru neatințare*, p. 11–12.

⁴⁴ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 148.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 200 și urm.

În aceeași zi, șeful Marelui Stat Major al Armatei române cerea generalului Gheorghe Manu, comandantul Diviziei a 4-a, să trimită oameni pe malul drept al Dunării pentru recunoașteri, în vederea aplicării propriului plan de acțiune la sud de Dunăre. Se punea problema cuceririi Rahovei și a formării unui cap de pod pentru viitoarele acțiuni ale armatei române. La 15 iulie, Marele Stat Major comunica generalului Gheorghe Manu că acțiunea Diviziei a 4-a nu trebuie să se limiteze la ocuparea Nicolului, ci să marcheze începutul acțiunii pe cont propriu a armatei române la sud de Dunăre : „veți coopera mai departe, fie chiar la Plevna, în marșul spre Isker. Veți căuta a fi în forță, fiind un punct principal luarea Rahovei de către trupele noastre, în sensul scheletului general al operațiilor, ce cunoașteți încă de când erați în București”⁴⁶.

În cursul lunii iulie, întreaga Divizie a 4-a a trecut la sud de Dunăre. Marele duce Nicolae s-a arătat „foarte mulțumit de trecerea Diviziei 4 la Nicopole”⁴⁷ — informa generalul Alexandru Cernat. Trecînd, în cele din urmă, cu tot efectivul său la sud de Dunăre, Divizia a 4-a română avea următorul dispozitiv de acțiune : regimentele 7 călărași și 13 dorobanți constituiau garnizoana Nicolului ; regimentele 5 linie, 14 și 16 dorobanți, un escadron de călărași și trei baterii de artilerie formau principalele forțe ale Diviziei amplasate în spatele râului Osma, cu misiunea să apere cetatea Nicopole dacă ar fi fost atacată de unitățile otomane de la Plevna sau Rahova. Regimentele 3 și 8 călărași, regimentul 7 linie și o baterie aveau ordin să efectueze recunoașterea către vest și sud-vest, pînă la Breslani, unde se realiza joncțiunea cu avangarda Corpului IX rus. La 27 iulie, Comandamentul armatei ruse a rugat comandamentul Diviziei a 4-a română să înainteze spre Plevna, iar brigada de călărași română, care opera în lungul Vidului, să treacă sub ordinele generalului Laskarev. În acest fel, la 30 iulie, s-a format Divizia de cavalerie româno-rusă, constituită din regimentele românești 3 și 8 călărași și o brigadă rusă, cu sarcina de a apăra căile de acces spre Sofia⁴⁸.

În urma celei de a doua înfrîngerii a armatei ruse în lupta pentru cucerirea Plevnei, la 18 iulie, planul de operațiuni al armatei române s-a modificat structural. La 19 iulie, a doua zi după această înfrîngere, marele duce Nicolae, profund alarmat, telegrafia domnitorului României, cerîndu-i ajutorul : „Turcii, îngrămădind cele mai mare mase la Plevna, ne nimicesc. Rog faceți fuziunea, demonstrație și, dacă-i posibil, trecerea Dunării, după cum tu dorești. Între Jiu și Corabia această demonstrație este indispensabilă pentru a ușura mișcările mele”⁴⁹.

Poporul român a primit cu bucurie această oerere. Dofința sa era de a lupta pentru înfrîngerea dușmanului secular și pecetluirea pe această cale a independenței. Scrisoarea domnitorului României către marele duce Nicolae, datată 23 iulie 1877 glăsuia : „În urma telegramei tale din 19 iulie, după mari silințe, cu toată mulțimea greutăților sint fericit a te încunoștiința că toate dispozițiile sint luate pentru concentrarea a

⁴⁶ *Doc. Răz. Indep.*, vol. IV, p. 530, 594.

⁴⁷ Arh. ist. centr., Fond general Alex. Cernat, dos. 59/1877, f. 1.

⁴⁸ Ion Focșăneanu, Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 120.

⁴⁹ *Pagini din lupta poporului român pentru independența națională (1877—1878) Documente și texte social-politice*, Edit. politică, Buc., 1967, p. 175 ; Vezi și N. Adăniloae, *Cucerirea independenței de stat a României*, p. 70—71.

30 000 oameni în scop de a cuceri Plevna cu puterile noastre, unite la corpurile angajate în jurul acelei pozițiuni ce rămîne o primejdie permanentă pentru armata imperială”⁵⁰. La 27 iulie, marele duce Nicolae s-a adresat din nou lui Carol: „Cum ți-am mai spus de atâtea ori, aș fi totdeauna dispus să profit, cu mare plăcere, de concursul pe care Armata română l-ar putea da Armatei rusești”⁵¹. Din nou, la 9 și 19 august, marele duce a făcut apel la ajutorul românilor⁵².

Generalul Alexandru Cernat care, la începutul lunii august, în calitate de ministru de război, fusese însărcinat de domnitor să ia legătură cu marele duce Nicolae în vederea înțelegerii asupra trecerii Dunării de către armata română, notează în memoriile sale că ducele a fost deosebit de mișcat cînd l-a văzut, întîmpinîndu-l cu exclamații de bucurie: „Cum m-a văzut, ducele m-a luat în brațe și mi-a zis: «Vous tombez comme la Providence», primim toate condițiunile voastre numai veniți mai curînd, spune-i prințului dv. să nu aibă grijă despre hrana oamenilor și a cailor, vă vom da noi tot ce veți avea trebuință numai treceți dacă se poate chiar astăzi”⁵³.

Răspunsul de ajutorare a armatei ruse nu a întîrziat căci, în caz contrar, aceasta era aruncată dincoace de Dunăre, iar teritoriul țării putea deveni teatru de război. Prezintă un interes deosebit precizarea că poporul român a acceptat cooperarea atît pentru salvagardarea intereselor sale naționale, cît și minat de solidaritatea cu popoarele balcanice, solidaritate care devenise și mai strînsă „prin nevoi și restriște suferite în comun; a uita aceasta — spune T. C. Văcărescu —, este a uita însăși istoria și legăturile stabilite de veacuri între români și vecinii lor bulgari”⁵⁴.

Între comandamentele român și rus s-a ajuns la înțelegerea ca armata română să treacă Dunărea și să acționeze la aripa dreaptă a armatei ruse din fața Plevnei, iar trupele românești și rusești din această zonă, Armata de Vest, să fie pusă sub conducerea domnitorului României, ceea ce, de altfel, s-a și întîmplat. Concomitent cu apărarea malului stîng al Dunării, de la gura Timocului pînă la Turnu-Măgurele, armata română trebuia să asigure un număr însemnat de ostași la Plevna. Unitățile destinate Plevnei aveau, inițial, un efectiv de 36 000—38 000 de oameni, 7 000 de cai și 108 tunuri, iar cele pentru apărarea malului stîng al Dunării 10 000 de oameni, 1400 cai și 74 de tunuri⁵⁵.

În vederea asigurării succesului acțiunilor militare la sud de Dunăre, Comandamentul armatei române a întocmit un nou plan de luptă. Efectivul militar a fost repartizat în armată de operații, alcătuită din diviziile a 3-a și a 4-a și o divizie de rezervă, formată atunci, precum și Corpul de observație, în care intrau diviziile 1 și a 2-a. Aceștia li s-au adăugat unitățile de miliție din Oltenia, puse sub conducerea generalului Nicolae Haralambie. Armata de operațiuni compusă din 38 000 oameni, cu 108

⁵⁰ General Sc. Scheletti, *Adevărul istoric asupra Plevnei (1877—78)*, Iași, 1911, p. 44—45.

⁵¹ Charles I-er, *Chroniques -Acts-Documents*, tom II (1876—1877), București, 1904, p. 892.

⁵² N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, p. 131—132.

⁵³ Arh. ist. centr., Fond. Alex. Cernat, *Memorii. Campania 1877—1878. Suvenir din campania Bulgaria 1877/1878*, dos. III/84/1877—1878, f. 2.

⁵⁴ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 214.

⁵⁵ Radu Rosetti, *Partea luptă de armata română în războiul din 1877—1878*, *op. cit.*, p. 38.

tunuri, și comandată de generalul Alexandru Cernat, urma să ia parte la lupta pentru cucerirea Plevnei. Corpul de observație, comandat de generalul Gheorghe Lupu, avea sarcina să apere zona Calafatului și tot malul stîng al Dunării. La 12 august, au început să traverseze Dunărea unități ale Diviziei a 3-a⁵¹, iar la 20 august a trecut fluviul și Divizia de rezervă.

Pentru tranzitul grosului trupelor peste Dunăre, Comandamentul român a hotărît ca podul peste acest fluviu să fie așezat la punctul Siliștioara-Măgura, la 2 km est de Corabia. În acest scop, urmau să fie aduse, de la Craiova, pe Jiu, în condiții grele, din cauza timpului, pontoanele și materialul plutitor necesar. De multe ori, aceste pontoane se împotmoleau în Jiu; „soldații înșiși se inhămau la dinsele și le tirau pe fundul de nisip și de pietriș distanțe de mai mulți kilometri”. La 14 august s-a putut trece la așezarea podului⁵⁷.

Traversarea Dunării de către grosul armatei române a început în ziua de 20 august. În întreaga țară, acest act a stîrnit un viu entuziasm, înțeles fiind ca pas important spre înfrîngerea asupritorului otoman și consolidarea independenței. În rîndurile armatei, „Strigătele de ura făceau să se cutremure cerul și pămîntul, soldații se îmbrățișau unul pe altul, cunoscuți și necunoscuți, veselia era în toate inimile”⁵⁸. Marșul peste Dunăre a fost o manifestare a încrederii în victorie. Ținuta ostașilor glăsuia despre „gîndurile care le înălțară sufletul pînă la cel mai sublim act de sacrificiu și de devotament”. Poetul Vasile Alecsandri — precizează T. C. Văcărescu — evocă, la rîndul său, „minunatul avînt al oștenilor noștri, care porneau să infrunte dușmanul veseli și cîntînd ca la nuntă, cînd ei mergeau să se cunune cu moartea și cu victoria”⁵⁹.

Este foarte semnificativ pentru legătura dintre populație și luptători de pe front, pentru unitatea țelului de independență faptul că trecerea Dunării a fost însoțită de o impresionantă manifestare populară în sprijinul acțiunii combatante a oștirii. Asemenea revoluției de la 1848, cînd masele dădeau viață regimului revoluționar prin manifestările și hotărîrile luate pe Cîmpia libertății la București și Cîmpul libertății la Blaj, tot astfel acum poporul s-a adunat pe Cîmpia de la Corabia pentru a da acreditare națională continuării luptei peste Dunăre. Regăsim în aceasta o ilustrare elocventă a marii conlucrări naționale în numele unui obiectiv de interes istoric — apărarea și consolidarea independenței. Acest fenomen al înmănușării forțelor poporului în lupta pentru libertate națională, al unirii forțelor maselor celor ce muncesc în bătălia pentru dreptate socială și eliberare națională s-a manifestat cu tărie și în alte momente anterioare ale istoriei românești, avînd a se amplifica, la un nivel mereu mai înalt și în condiții istorice deosebite în întreaga istorie modernă și contemporană a României, formînd unul dintre pilonii de specificitate și distincție ai istoriei revoluționare a poporului român.

Au venit la Corabia țărani, lucrători, țirgoveți, preoți și alte categorii sociale, tineri și vîrstnici, femei și copii. Și, ca o confirmare a continuității

⁵⁶ Leonida Loghin, Constantin Ucrain, *Plevna 1877*, Editura militară, București, 1967, p. 39.

⁵⁷ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 228 și urm.

⁵⁸ St. Georgescu-Sergent, *op. cit.*, p. 56.

⁵⁹ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 227.

acțiunii revoluționare, pe acea cîmpie de la Corabia se aflau foștii frunțași ai revoluției române de la 1848, între care C. A. Rosetti și I. C. Brătianu. George Coșbuc avea să scrie că, în acea zi de duminică, senină și caldă, cîmpia de lângă Corabia „era plină de lume, de țărani și de tîrgoveți, de preoți și de soldați, de femei și de copii. Erau părinții ostașilor, erau frații și rudele lor, erau prietenii și cunoscuții, erau nevestele și copiii lor. Din văi și din cîmpie, din orașe, din sate și din creștetul munților veniseră românii, de pretutindeni, ca să vadă trecerea oștirii. Țăranii de pe cîmpul Bărăganului erau în amestec cu cei de pe plaiurile Cimpulungului, și cei din munții Gorjului și-ai Mehedinților se'n vălmășiau cu ciobanii de pe culmile Vrancei. Femei în portul de pe Valea Prahovei alături de nevestele de pe văile Birladului, furnicau pe cîmpie printre femei sosite din fundul codrilor de la Suceava și de pe apele întunecate ale Oltului. Mamele își căutau fiii, nevestele bărbații. Unele aduseră în traiste merinde pentru ai lor, altele bani adunați cu multă trudă. Și toți și toate alergau să-și ia rămas bun de la oamenii care plecau poate ca să nu se mai întoarcă niciodată”⁶⁰.

Trecerea armatei române peste Dunăre a produs, de asemenea, o puternică satisfacție și bucurie în rîndurile armatelor ruse și ale populației bulgare. Mărturii contemporane evenimentelor notează că „nu se găsea un rus în anturajul țarului sau al marelui duce, care să nu aprecieze cu entuziasm valoarea intervenirii românilor în luptă, în momente atît de primejdioase pentru armata imperială”⁶¹. Trecînd Dunărea, ostașii români „au fost primiți ca adevărați aliați, cu toate onorurile militare, așa cum se primește o armată aliată, ce vine în ajutor pentru a ușura o situație primejdioasă”⁶². St. Georgescu-Sergent redă astfel, în amintirile sale, momentul întîmpinării românilor de către bulgari: „Pretutindeni eram întîmpinați cu bucurie, privindu-ne ca pe liberatorii lor, bine primiți prin case și ospătați cu de toate”⁶³.

Unitățile române și ruse de la Plevna, denumite Armata de Vest, au fost comandate de domnitorul României, iar ca șef de Stat-major a fost numit generalul rus, Zotov. Generalul Alexandru Cernat, care, pînă la 20 august 1877, fusese ministru de război, a fost numit comandantul trupelor românești de operațiuni din Armata de Vest.

După trecerea Dunării, ostașii români au avut a da bătălii acerbe, care au pus în lumină extraordinara capacitate de angajare în luptă, curajul și vitejia legendară a poporului nostru. De altfel, acest eroism, de o măreție pilduitoare, încorporează, deopotrivă, justetea cauzei naționale și sociale a maselor, trăsăturile moral-spirituale proprii poporului nostru.

Participarea armatei române la operațiunile militare desfășurate după 20 august 1877, în colaborare strînsă cu armata rusă, iar uneori pe cont propriu, a cunoscut trei faze. În prima fază (20 august-începutul lunii septembrie), se cuprind acțiunile din cadrul celei de a treia bătălie pentru cucerirea Plevnei, primele două acțiuni (8 și 18 iulie) fiind purtate

⁶⁰ George Coșbuc, *op. cit.*, p. 213.

⁶¹ Sc. Scheletti, *op. cit.* p. 55.

⁶² *Ibidem*, p. 39-40.

⁶³ St. Georgescu-Sergent, *op. cit.*, p. 62.

de armata rusă ; a doua fază corespunde asedierii și cuceririi Plevnei (prima decadă a lunii septembrie—28 noiembrie), iar ultima fază circumscrie evenimentele de după căderea Plevnei pînă la încheierea războiului (28 noiembrie 1877 — februarie 1878).

Caracteristica de bază a primei faze o formează pregătirile de artilerie din zilele de 26—29 august, istoricul atac al trupelor române și ruse din 30 august asupra inamicului, și luptele din primele zile ale lunii septembrie, cînd armatele aliate au încercat să-l împingă și mai mult pe dușman, care căuta să refacă situația anterioară momentului 30 august. Efectivul armatei române de la sud de Dunăre se cifra, în acea perioadă, la 52 340 de oameni. El avea în dotare 11.916 cai și 180 de tunuri⁶⁴. Pentru descoperirea și respingerea inamicului și pentru facilitarea apropierii trupelor româno-ruse de obiectiv, erau necesare acțiuni de artilerie. Încă din prima zi de bombardament al artileriei asupra Plevnei, „soldații români, deși stau deschiși, pe cîmpul liber, expuși focurilor turcești, erau, totuși, veseli și bucuroși... Ofițerii noștri căutau să se întrecă unii pe alții în îndeplinirea rolului lor. Această ținută demnă atrăgea simpatia tuturor”⁶⁵. Prin bărbăția și îndemnul la luptă, artileriștii români au uimit Comandamentul rus și atașatii militari străini. Căpitanul danez Hedemanns atașat militar pe lângă armata rusă, relata în rapoartele sale că „în primul rînd, trebuie semnalată artileria românească, care înainta curajos”⁶⁶. În acele zile de bombardament — arăta T. C. Văcărescu —, „era o adevărată modă... d'a merge a vizita pozițiunile 'naintate ale românilor. «Ați fost să vedeți bateriile românilor ? » întreba colonelul Gaillard, atașat militar al Franciei, pe un adjutant al împăratului Rusiei. «Eu vin de la dinșii », zicea ofițerul francez, «și am fost cu deosebire mulțumit de ce am văzut »⁶⁷. La 28 august, țarul Rusiei, impresionat de vitejia românilor în timpul bombardamentelor din 26 august, a toastat „în sănătatea armatei române, lăudîndu-i bravura”⁶⁸.

Una dintre importante acțiuni de luptă a avut loc la 28 august, cînd armata otomană a atacat din mai multe părți, concentrînd forțe masive pe direcția Dolni-Etropol. Aici au și reușit turcii să treacă podul de pe riul Vid și să înainteze pe malul stîng, spre cavaleria română. Dar, în fața contraofensivei cavaleriei române și ruse, care a acționat în cooperare, turcii au început retragerea și apoi au luat-o la fugă spre podul Vidului, înregistrînd pierderi însemnate. Generalul rus Laskarev, care a venit pe cîmpul de luptă, a adresat trupelor călduroase felicitări. „Călărima românească — a spus el —, luptînd cu cavaleria și infanteria turcească, sprijinite de artilerie, primise astfel bărbătește botezul ei de foc”⁶⁹.

Cel mai de seamă succes al armatei române comandate de generalul Alexandru Cernat, în preajma zilei de 30 august, a fost cucerirea unui redan care acoperea redutele Grivița. La atac a asistat și țarul Alexandru

⁶⁴ *Războiul românilor pentru neatîrnare*, p. 32.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 59.

⁶⁶ Generalul Radu Rosetti, *Rapoarte daneze asupra războiului din 1877—1878*, în „Memoriile Secțiunii istorice”, seria III, tom. IX, Mem. 9. București, 1929, p. 8.

⁶⁷ T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în rebelul din 1877—1878*, vol. II, București, 1887, p. 72—73.

⁶⁸ *Doc. Răzb. Indep., op. cit.*, vol. V, p. 651.

⁶⁹ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 92 și urm.

al II-lea ⁷⁰. La 27 august, Divizia a 4-a, condusă de colonelul A. Anghelescu, a primit ordin să cucerească această poziție. Sarcina a revenit Regimentului 13 dorobanți, format din ostași din județele Iași și Vaslui, cei mai mulți țărani. La această acțiune au participat și ostașii din Regimentul 5 infanterie și din Regimentul 3 artilerie. Atacul a fost condus de locotenent-colonelul Sergiu Voinescu. Soldații Regimentului 13 dorobanți „mergeau cu bărbăție spre redută, neluind în seamă stîlpii de pămînt ce se ridicau zeci de metri mai sus, la căderea obuzelor”. Ajunși în apropierea redanului, au angajat lupta corp la corp. „Se dovedeau cu baioneta, cu patul puștii, cu trinta și piedica... Acest regiment a primit, cel dintîi, botezul singelui într-un mod atît de strălucit, cucerind pas cu pas și cu baioneta redanul turcesc, probînd calitatea de bravură, moștenită de la strămoși” ⁷¹.

O luptă dirză au purtat ostașii români la 27 august pentru păstrarea drapelului regimentului, amenințat să cadă în miinile turcilor. Soldatul fruntaș Jurașcu care ținea drapelul a fost răpus. „Atunci s-a încins o luptă aprigă între români și turci, sergentul Baciș Tănase smulge drapelul, îl scapă din pericol, în urmă cade și el străpuns de baioneta turcească. Soldatul Sirbu Ștefan, văzînd din nou pericolul, smulge drapelul din miinile sergentului căzut, dar cade și el străpuns de gloanțe. Alți ostași smulg drapelul din mîna turcilor salvîndu-l și, odată cu el, onoarea Regimentului”. Dușmanul a fost nevoit să se retragă ⁷². Această acțiune dramatică i-a inspirat poetului Vasile Alecsandri legendara poezie *Peneș Curcanul*.

Printre cei care au luptat eroinic în timpul atacului din 27 august, a fost și sergentul Constantin Țurcanu din Regimentul 13 dorobanți. Alecsandri l-a utilizat ca model pentru alcătuirea poeziei *Peneș Curcanul*, pe al cărui piept a strălucit „Virtutea militară”, conferită pentru curajul și abnegația dovedite în lupta pentru cucerirea redanului, la 27 august. În brațul său de luptă se întruchipează, simbolic, spiritul de libertate al poporului român, al continuității de luptă pînă la unirea melegurilor românești în cadrul aceluiași frontarii statale. Căci la memorabilele bătălii purtate de armata română împotriva cötropitorilor străini în vara anului 1917, participa și veteranul din războiul de independență, voluntarul Constantin Țurcanu, plutonier major, căruia, încă din 1916, i s-a acordat cîntea de a fi purt drapelul Regimentului 25 infanterie Vaslui, în rîndurile căruia a luptat eroinic la Oituz, Ploștina, coama Manoilă, Piatra Runcului ⁷³.

În tot timpul luptelor din 27 august 1877, conduita trupei și a ofițerilor a fost admirabilă ⁷⁴ — informa la 28 august maiorul Dimitrie Leca, comandantul Batalionului 1. Soldații „dovediră din ce trăsătură trainică e urzită firea ostășească a românului și ce se poate întreprinde cu dînsul, bine povățuit. Dorobanții, a căror organizație... era puțin prețuită, arătară că în ce privește vitejia, devotamentul și însușiri militare, ei pot

⁷⁰ Arh. ist. centr., Fond Alex. Cernat, dos. 59 1877, f. 3.

⁷¹ Maiorul Grigore Ionescu, *Jurnalul de război al Regimentului „Ștefan cel Mare”*, nr. 13, Iași, 1921, p. 20, 23.

⁷² Maiorul Grigore Ionescu, *Gloria Regimentului „Ștefan cel Mare”*, București, 1927, p. 8.

⁷³ Leonida Loghin, Constantin Ucrain, *op. cit.*, p. 58.

⁷⁴ Dan B-rindei, Leonida Loghin, Gheorghe Stoean, *Războiul pentru independența națională 1877—1878. Documente militare*, Editura militară, București, 1971, p. 354.

să se pună alături de orice trupe de linie”⁷⁵. Primul ostaș român răpus în luptă a fost sergentul Ion Pastia, ucis de un obuz inamic⁷⁶. Din rindul ofițerilor s-au distins, în mod deosebit, prin fapte de vitejie, locotenent-colonelul Sergiu Voinescu, comandantul coloanei de atac, maiorii Dimitrie Leca și Dimitrie Macri și căpitanul Constantin Lupașcu⁷⁷.

Victoria de la 27 august a dat noi resorturi de curaj unităților românești, cât și rusești. „Acest succes — arăta T. C. Văcărescu — exercitase o înveselitoare influență nu numai asupra trupelor române, dar și în armata rusească din jurul Plevnei. Această izbîndă era primul atac reușit înaintea Plevnei de aproape două luni de zile; rușii îl considerau ca o augurilă făgăduință pentru marea întreprindere care era în perspectivă. Bravii români » strigau ofițerii ruși cu frățească bucurie, « iată că ei dovediră că nu este cu neputință a se lua întăririle Plevnei »”⁷⁸.

Comandamentul român, cât și cel rus, au dat o înaltă apreciere luării de către armata română a redanului de la Plevna. A doua zi, marele duce Nicolae și țarul au felicitat unitățile române pentru succesul din ajun, pentru „bravura ce arătaseră”⁷⁹. Tot țarul, într-o scrisoare către soție, datată 30 august, arăta că atașatul militar austriac la Petersburg, colonelul Bartholdsheim, care venise în liniile frontului, „a lăudat foarte mult trupele române și atitudinea lor în acțiunea ultimă (27 august n.n.)”⁸⁰. În ordinul de zi din 29 august al generalului Alexandru Cernat, comandantul armatei române de operații din fața Plevnei, se releva că țarul a toastat „în sănătatea armatei române și a binevoit a răsplăti bravura soldaților noștri și să dea de fiecare companie cîte două cruci Sf. Gheorghe, iar Bateriei 3 din Regimentul 3, care a luat poziția cea mai înaintată, 4 cruci”⁸¹.

După momentul 27 august, în fața Plevnei erau angajate următoarele forțe româno-ruse: 104 batalioane, dintre care 42 în mînești, 60 escadroane, dintre care jumătate românești, 425 de guri de foc, dintre care 108 românești. Turcii dispuneau de 49 de batalioane și 93 de guri de foc. Raportul era deci de 3,3 : 1 în infanterie și cavalerie și 4,5 : 1 în artilerie în favoarea trupelor aliate⁸².

Ziua de 30 august, cînd se hotărîse atacul general asupra inamicului, avea să aducă, însă, multă tristețe și durere în rindurile armatelor aliate din fața Plevnei. Vremea nefavorabilă din noaptea precedentă și din acea zi nu s-a dovedit propice unor operațiuni de atac. Ploaia și bruma deasă înveliseră tot orizontul încă de la revărsatul zorilor, scăzînd vizibilitatea pînă la 30—40 m⁸³. Pămîntul se transformase într-o masă cleioasă și alunecoasă, îngreunînd marșul unităților spre obiectivele stabilite. „Flăcării — scrie George Coșbuc — erau cu inima strînsă. Cei mai mulți nu dormiseră cît a fost noaptea; mai ales cei ce aveau copii și neveste acasă, n-au putut să închidă ochii de grija zilei de azi. Aveau să intre în foc,

⁷⁵ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 80.

⁷⁶ *Asalt la redute, op. cit.*, p. 28 și urm.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 21 și urm.

⁷⁸ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 85—86.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 85.

⁸⁰ „Gazeta Transilvaniei” anul XL, nr. 81, 11 septembrie 1877.

⁸¹ Dan Berindei și colectivul, *op. cit.*, p. 355.

⁸² Vezi: Leonida, Loghin, Constantin Ucrain, *op. cit.*, p. 63—64.

⁸³ Arh. ist. centr., Casa regiilor, nr. 1000.

și Dumnezeu știe cine avea să doarmă la noapte sub cortul taberii, și pe cîmpia turcească, de vecii vecilor ! Și erau uzi de ploaie, își simțeau mantalele grele în spate, și li se umeziseră cămășile”⁸⁴. Tot din cauza timpului nefavorabil, momentul începerii atacului — ora 15 — a fost greșit ales, deoarece, așa cum avea să noteze în raportul său atașatul militar danez Hedemann, datorită ceții, după ora 18 „fu cu neputință a se vedea o întindere mai mare din cîmpul de bătălie”⁸⁵.

Fără o analiză completă a pregătirilor de luptă și a condițiilor atmosferice, a fost decisă o nouă acțiune împotriva inamicului, intrată în istorie sub denumirea de *a treia bătălie pentru luarea Plevnei*. Această cetate avea un puternic sistem de fortificații, organizate pe înălțimile care domineau orașul din trei părți : nord, sud și est. Sistemul de fortificații era format din 14 redute, întărite cu puternice garnizoane de infanterie și cu un număr însemnat de piese de artilerie. Redutele erau legate între ele prin șanțuri largi și adînci. Sistemul fortificațiilor era mai puternic la est de Plevna și mai slab la sud. Dintre redute, cele mai puternice erau cele de la Grivița, care, odată cucerite, compromiteau întregul sistem de apărare a Plevnei la nord și la est.

Comandamentul aliat prevedea următorul plan de ofensivă : realizarea unei lovituri pe direcția est-vest cu corpurile al IV-lea și al IX-lea ruse, conjugată cu alte două atacuri : unul la dreapta acestor unități care urma să fie dat de armata română, altul la stînga, efectuat de un detașament rus. Primul eșalon al acestui detașament avea în frunte pe generalul Skobelev. În acest plan complex de ofensivă, armatei române îi revenea, deci, misiunea să atace inamicul în cea mai puternică redută, Grivița, în situația în care comandamentul aliat, greșit informat, nu știa că mai există o redută cu același nume. În condițiile unei victorii asupra Griviței, armata română urma să pătrundă în zona de nord a orașului, concomitent cu trupele ruse. S-a mai hotărît ca la ofensiva asupra Griviței să participe, alături de armata română, și două batalioane rusești. Prin urmare, potrivit planului de operațiuni, patru batalioane din Divizia a 3-a și patru din Divizia a 4-a române aveau sarcina cea mai grea : asaltul asupra celei mai puternice redute.

În ziua de 30 august, la ora 15, după o pregătire de artilerie, a început atacul. Întrucît terenul nu era bine cunoscut, unitățile din Divizia a 3-a au fost informate că obiectivul era la o distanță de 400 m de poziția din care se declanșa acțiunea. Dar aceste trupe au parcurs un kilometru, întîlnind în cale o vale abruptă, largă de 600 m, cu teren alunecos și mărăciniș. Reduta se profila pe cîlălalt mal al văii, astfel că unitățile Diviziei a 3-a au dat nu peste Grivița 1, cum se presupunea, ci peste Grivița 2, necunoscută de comandamentul aliat. Valea pînă la redută oferea un teren extrem de neprielnic. Ostașii trebuiau să coboare și să urce ripi, sub tirul armamentului otoman⁸⁶. Inamicul a avut condiții pentru a deschide un foc nimicitor asupra trupelor române. Pe drept cuvînt, ostașii români au botezat acest loc „Valea singelui”, „Valea plingerii”. Numeroși au fost ostașii uciși aici și „mulți au gemut în ea mai multe zile, prin tufișuri”.

⁸⁴ George Coșbuc, *Războiul nostru pentru Neatîrnare*, București, 1899, p. 72.

⁸⁵ Radu Rosetti, *Rapoarte daneze*, p. 8.

⁸⁶ George Coșbuc, *op. cit.*, p. 177.

Turcii trăgeau asupra sanitarilor care încercau să-i ridice. În timpul acestui atac, au fost răpuși maiorul George Sonțu, căpitanul Nicolae Valter Mărăcineanu, precum și alți numeroși luptători români ⁸⁷.

În fața focului nimicitor al inamicului, batalioanele din Divizia a 3-a, nesustținute de alte unități, au fost obligate să se retragă cînd atinseseră șanțurile redutei. Potrivit planului comandamentului, unitățile Diviziei a 4-a urmau să atace din altă direcție aceeași presupusă redută Grivița, concomitent cu unitățile din Divizia a 3-a și cu alte unități ale armatei ruse. Dar atît ordinul formulat, cît și harta topografică întocmită de Statul-major, aveau în vedere o singură redută. În timpul ofensivei, s-a constatat, de altfel, că existau două asemenea fortificații, numite mai tîrziu Grivița 1 și Grivița 2. În realitate, unitățile din Divizia a 3-a atacaseră Grivița 2, iar Divizia a 4-a a atacat Grivița 1, care se afla la 400 m distanță de Grivița 2. Unitățile Diviziei a 4-a s-au angajat singure să atace Grivița 1, căci trupele ruse care urmau să ia parte la atac aveau o distanță mai mare de străbătut de la punctul de plecare și, din cauza ceții, au ajuns mai tîrziu pe poziții.

Dispozitivul de atac al Diviziei a 4-a era constituit din Batalionul 2 vînători și din cîte un batalion din Regimentul 14 dorobanți, Regimentul 16 linie și Regimentul 5 linie. Aceste trupe erau conduse de neînfricații ofițeri colonelul A. Anghelescu, colonelul Grigore Borănescu, locotenent-colonelul Sergiu Voinescu, maiorul milițian Alexandru Candiano-Popescu și căpitanul Moise Groza. În timpul luptelor de la Grivița, din 30 august, în care pînă la urmă trupele române au eucerit Grivița 1 s-au distins, printre alții, maiorul Alexandru Candiano-Popescu și căpitanul Moise Groza ⁸⁸.

Primul atac al unităților Diviziei a 4-a, dat la 30 august 1877, este astfel descris de Alexandru Candiano-Popescu, comandantul Batalionului 2 vînători—: „Ne aflam ca la o mie de metri de reduta Grivița... La un semnal, pornirăm spre redută cu pași bărbătești. Urcarea la deal fiind descoperită, mersul era greoi, atît din pricina terenului, cît și a focului revărsat asupra-ne din față, din redută și din flanc, de la o baterie turcească. La cîteva pași de redută, stegarul Savopol căzu lovit de moarte. Locotenentul Filip Georgescu se repezi îndată și-i luă steagul. Ajunsesem în sfîrșit în fața șanțului redutei, dar moartea secera cu nemiluita ostașii batalionului... Locotenentul Filip Georgescu, pe linia tiraliilor își îndemna compania sa. Moștenitori ai eroismului strămoșesc, acum au căzut din ofițeri, locotenentul Niculescu și sublocotenenții Mihăiescu și Albu, îndeplinindu-și datoria alături de ostașii lor” ⁸⁹.

Șirurile ostașilor români au fost desfăcute de acerba grindină de obuze. Ele s-au adunat în spatele unei movile pentru a-și reface rîndurile și aștepta intrarea în acțiune a Diviziei a 3-a și a unităților ruse. Dar, în cadrul celorlalte unități care trebuiau să atace și ele Grivița, se produsese defectiuni, astfel că Divizia a 4-a română a fost nevoită să atace, în continuare, singură. La ora 16, comandantul Diviziei, colonelul A. Anghel-

⁸⁷ Asalt la redute, p. 31 și urm.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 59 și urm.

⁸⁹ Alexandru Popescu-Candiano, *Războiul neatîrnării. Istorie critică. Asaltul și luarea Griviței*, București, 1913, p. 20. www.dacoromanica.ro.

lescu, a ordonat al doilea atac asupra Griviței. Trupele au pornit la luptă cu o minunată bărbăție. În viforul de gloanțe care s-a ridicat din pozițiile turcești, ele au înaintat din nou cu steagurile desfășurate și trimițele sunind la atac. „C'est superbe!” exclama Don Carlos de Bourbon, pretendentul la tronul Spaniei, care venise să urmărească evoluția ostilităților⁹⁰.

Și acest atac a fost respins. „A 4-a divizie română — așa cum remarca un ofițer rus — a suportat singură atacul”⁹¹. Apoi au intrat în acțiune și unitățile rusești și s-a angajat al treilea atac. Din nou trupele româno-ruse au fost respinse. La ora 18.45. colonelul A. Angheliescu, comandantul Diviziei a 4-a, a ordonat un nou atac, cel de-al patrulea. Soldații din Batalionul 2 vânători, precum și din batalioanele din regimentele 14, 16 dorobanți și al 5-lea de linie s-au năpustit încă o dată asupra redutei. De această dată, ostașii români în frunte cu maiorul Alexandru Candiano-Popescu, au intrat în redută. S-a angajat atunci o luptă înversunată corp la corp, la care au luat parte și batalioanele rusești, care atacaseră partea de sud a redutei. Copleșiți, turcii au părăsit în fugă reduta, lăsind pe terenul de luptă trei tunuri. Steagul lor îl cucerii, într-o înclăstare pe viață și pe moarte, soldatul Ion Grigore, ajutat de sergentul Gheorghe Stan și de caporalul Vasile Nica, toți din Batalionul 2 vânători⁹². Ziarul „Dorobanțul” din 15 noiembrie 1877 descrie astfel acest moment al cuceririi steagului: „În acest iureș, soldatul Grigore Ion, din al doilea batalion de vânători, pentru gloria țării sale, cucerește cu cel mai mare curaj drapelul inamicului... În învălmășeala ce se produsese în redută, ochii de vultur ai soldatului au putut zări trei otomani care căutau să scape cu fuga, ducând odată cu ei și drapelul redutei cucerite de către vânătorii și dorobanții români. Un astfel de trofeu nu putea să-i scape voinicului nostru. Ajutat de caporalul Nica Vasile și sergentul Stan Gheorghe, ei au dat morții pe cei trei vrăjmași care apărau drapelul și putu să-l închine țării”⁹³.

În ziua de 30 august, la ora 19, ostașii români au ocupat reduta Grivița nr. 1, izbîndă la care au contribuit — cum s-a mai arătat — și două batalioane rusești. Sc. Scheletti, participant la această bătălie, una dintre cele mai mari și mai dramatice lupte ale războiului, apreciază, pe drept cuvînt, că succesul militar al celei de a treia bătălie de la Plevna „a fost Grivița, cucerită de români”⁹⁴ și menținută cu toate încercările turcilor de a o recuceri. Acest succes nu a venit de la sine, ci a fost urmarea îndîrjirii și neînfricării în luptă a oștirii române, a efortului nemăsurat, pînă la jertfa supremă. Așa cum atestă unele documente ale războiului, în zilele de 30 și 31 august au căzut în luptă 793 de soldați și ofițeri, iar 1 182 au

⁹⁰ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 123–124.

⁹¹ *Critice retrospective asupra războiului ruso-turc din 1877–1878 și Cooperarea armatei române, după memoriile lui Kuropatkin, general în Statul-major rusesc, fost șef de Stat-major al generalului Scobelev pe timpul campaniei, prelucrate de Crhamer, lt.col. în Statul-major prusian, traduse de căpitan, C-tin Creangă, vol. I, Viena, 1886, p. 282.*

⁹² Căpitanul Damian Gheorghe, *Istoria războiului ruso-româno-turc, dîn 1877–1878*, p. 69.

⁹³ Asalt la redute, *op. cit.*, p. 57–58.

⁹⁴ Sc. Scheletti, *Adevărul istoric asupra Plevnei, op. cit.*, p. 166.

fost răniți⁹⁵. După alte surse, numărul militarilor români uciși sau răniți la a treia bătălie a Plevnei a fost cu mult mai mare. Generalul Cernat notează, în memoriile sale, că unitățile române care au participat la bătălia de la 30 august au pierdut 2 800 de oameni, morți și răniți⁹⁶. Într-o lucrare din 1915 care evoca acele momente ale războiului de neatîrnare se apreciază că „lupta de la Grivița a dat mai mulți morți decît răniți” (1 335 soldați uciși, 1 176 răniți) în total 2 511 de soldați și ofițeri uciși sau răniți⁹⁷. O cifră apropiată furnizează și un ofițer finlandez, care a asistat la luptă. „Diviziile 3 și 4 — arată el — desfășoară mare vitejie în timpul asalturilor, ceea ce a fost deosebit și prin pierderile lor ridicate la 2 500 oameni”⁹⁸. Într-o lucrare, apărută cu prilejul jubileului a 20 de ani de la război, se constată că de la trecerea Dunării, în ziua de 20 august 1877, și pînă la 31 august, deci în acțiunile celei de a treia bătălie a Plevnei, armata română a pierdut 3 000 de oameni⁹⁹.

Trofee luate la 30 august de ostașii români au fost trimise în Capitala țării. „Drapelul — se arăta într-un *Înalt Ordin de zi către Armata română*, la 5 septembrie 1877 — se va așeza deocamdată în Arsenal, pînă se va hotărî definitiv locul unde să se păstreze. Iar tunurile luate de la vrăjmaș, două se vor așeza de ambele părți ale statuei lui Mihai Viteazul. Umbra măreață a gloriosului domn va vedea astfel că oștenii români au rămas pînă astăzi fiii ai eroilor de la Călugăreni. Cel de-al treilea tun se va așeza înaintea marelui corp de gardă de la palatul domnesc, pentru a fi pururea pentru brava noastră armată un glorios exemplu de imitat”¹⁰⁰.

Drapelul otoman a fost adus la București de către cei trei ostași care l-au cucerit. Cînd vitejii luptători au apărut pe străzile Capitalei, la 9 septembrie 1877, au fost primiți cu o emoționantă bucurie și mîndrie de populație. „Primirea în Capitală a fost sărbătorească — evocă Alexandru Candiano-Popescu. La sosirea celor trei viteji, cu drapelul turcesc, părea că tot Bucureștiul era în picioare. Pe străzi furnicar de lume, balcoanele pe unde treceau, împodobite cu flori și covoare. Unii plîngeau de bucurie, alții rîdeau, dar toți îi admirau ca pe niște adevărați eroi”. Trecînd prin fața statuii lui Mihai Viteazul, cei trei eroi de la Grivița au înclinat steagul turcesc la picioarele bravului voievod, care, în urmă cu 282 de ani, smulsese și el steagul profetului din miinile vestitului Sinan-pașa”. În acele clipe, arăta Al. Candiano-Popescu, „un fior de mîndrie cuprinsese mulțimea... În liniștea apăsătoare părea că Mihai se adresa mulțimii astfel : « Eu am învins pe turci la Călugăreni, iar voi ați păstrat neclintită

⁹⁵ *Doc. Răz. Indep., op. cit.*, vol. VI, p. 199—200; vezi și *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei, București, 1964, p. 624.

⁹⁶ *Arh. ist. centr.*, Fond. Alex. Cernat, dos. III 84, 1877—1878, *Memorii, Campania 1877/1878, op. cit.*, f. 4.

⁹⁷ Căpitanul Titus Frederic Mayer, *Serviciul sanitar în campania din 1877—78*, București, 1915, p. 75.

⁹⁸ V. R. Bossy, *Mărturiile finlandeze despre România*, București, 1937, p. 91.

⁹⁹ *Istoricul războiului din 1877—1878. Participarea României la acest război. Lucrare făcută de mai mulți ofițeri*, București, 1898, p. 531; N. Adăniloiaie, I. Gh. Cupșa, *Războiul pentru independența națională a României*, p. 60.

¹⁰⁰ „Monitorul oficial”, 11 septembrie 1877, p. 5407.

această scumpă și seculară tradiție învingînd pe Osman-pașa la Grivița și Plevna. Fiți mindri de gloria voastră și a poporului român »¹⁰¹.

O caracteristică distinctivă a comportamentului armatei române în luptă a constituit-o coeziunea strînsă a combatanților în numele aceleași cauze naționale și sociale —, forța de dăruire a fiecărui om, eroismul colectiv în slujba victoriei. Mărturiile vremii o atestă cu prisosință. Comandantul Regimentului 10 Dorobanți, locotenent-colonelul George Măldărescu, informa, la 31 august, că în bătălia din ziua de 30 august „toate gradele ofițerești și de trupă și-au făcut datoria cu multă onoare și bravură”¹⁰². A doua zi, la 1 septembrie, comandantul Brigăzii raporta comandantului Diviziei a 3-a: „Trupa sub foc a fost admirabilă, a mers înainte în liniște, fără sgomot și fără murmur, deși cădeau cu zecile la fiecare pas. Rezerva a stat ... aproape 1,30 ore sub o ploaie de gloanțe de șrapnele și mitralii, fără ca un singur om să-și părăsească locul”¹⁰³. Generalul Cernat conchidea că „bravura și devotamentul ce au arătat trupele, ofițeri și soldați, în această zi, pentru națiunea română este mai presus de orice laudă”¹⁰⁴. Ziarul „Pressa” transmitea că „Armata română se bate cu o vitejie antică. Ea face admirațiunea tuturor. Văzînd-o susținînd atacul, cu un singe rece admirabil, sau azvirlindu-se asupra inamicului, cu un elan irezistibil, nimeni nu poate crede că este o armată jună, care vede pentru prima oară focul”¹⁰⁵. Vitejia și eroismul românilor, sublinia „Telegraful român, în septembrie 1877, „au recucerit și împropătat eroismul străvechi al antecesorilor, iar numele de român l-au răs-pîndit în Europa întregă și l-au înregistrat între popoarele eroice. . .”¹⁰⁶.

Pentru faptele de armă ale ostașilor români în bătălia de la 30 august, Marele Cartier General a distins cu „Virtutea militară”, cu ordinea „Steaua României” și Crucea „Steaua României” un însemnat număr de soldați și ofițeri¹⁰⁷. Printre ei, s-au aflat vitejii vînători prahoveni din Batalionul 2, ca și ostași din alte unități, fiecare întruchipînd în mod distinctiv și pilduitor neînfricarea și puterea de luptă a poporului român în numele idealurilor sale de veacuri. Iată cum descrie George Coșbuc comportarea eroică în luptă a unora dintre ostașii români: caporalul Andrei Stoica din Podenii Prahovei, pătruns de o adîncă înflăcărare, de ură nestînsă împotriva asupritorilor de veacuri ai țării, a apucat pușca de țevă și s-a avîntat pe parapet; „lovitura dîntii cu patul puștii a împuşcat în toate părțile capul unui harap ce-i ținea calea, a doua lovitură a rupt de peste mijloc pe un turc care străpunsese pe sergentul Florea Diaconu. Apoi lăsînd pușca, el apucă de peste briu pe un Nizam ca pe o fată după horă și-l asvirlu în redută peste telega tunului. Un turc îl prinsese de git, iar căprarul, trudindu-se cu stînga să-și mîntuie gitul, și cu dreapta izbind pe turc în cap, îl ameți, și neputînd scăpa de el, îl tirî înainte izbind cu el într-alții și căzu în redută trăgînd cu sine pe vre-o trei”.

¹⁰¹ Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 76; Zezi și Leonida Loghin, Constantin Ucrain, *op. cit.*, p. 83—84.

¹⁰² Dan Berindei și colectivul, *op. cit.*, p. 363.

¹⁰³ *Doc. Răzb. Indep.*, vol. IV, *op. cit.*, p. 25.

¹⁰⁴ Arh. ist. centr., Casa regală, dos. 5/1877, p. 14.

¹⁰⁵ „Pressa”, anul X, nr. 180, 4 septembrie 1877.

¹⁰⁶ „Telegraful român” nr. 77, 29 septembrie 1877.

¹⁰⁷ *Doc. Răzb. Indep.*, vol. VI, p. 137—139.

Un alt căprar, Costache Grigoraș, din trupele de linie, „plecîndu-se ca să nu fie lovit de focurile de revolver ale unui ofițer turc, se repezi înainte și izbi cu capul în burtă pe ofițer așa de puternic încît l-a răsturnat peste cap în redută, prăpăstuindu-se și el în avîntul izbiturii. Cîte chipuri ale morții au fost acolo pe parapet, nimeni nu le poate scrie”¹⁰⁸. Disprețuind moartea artileristii „trăgeau descoperiți și veseli asupra inamicului, iar cavaleria română se aruncă asupra vrăjmașului cu un avînt și cutezanță uimitoare”¹⁰⁹.

Un înalt spirit de sacrificiu au dovedit ostașii români cu prilejul acțiunilor de salvare a răniților aflați în zona ostilităților, sub tirul focului inamic. Sergentul adjutant Ilie Constantin, sergenții Ion Balamac și Sava Negrea „cu riscul vieții lor au scos mai mulți răniți de sub focurile inamice”¹¹⁰. Sergentul major Marin Giurcă, din Regimentul 6 linie, „ajutat de întunericul nopții, trecea peste parapet și, condus de vaetele ale vreunui rănit, se apropie tîrîș, îl lua în spate și îl trecea peste șanț”. Într-o singură noapte — își amintea mai tîrziu generalul I. Cotruț — „a scăpat mai mult de douăzeci, pe care îi trimiteam îndată la ambulanță”¹¹¹.

Semnificația națională și internațională a victoriei de la Plevna, la 30 august 1877, a fost puternic evocată încă atunci, relevîndu-se rolul său în afirmarea spiritului de libertate năzuit de popoarele asuprite ale continentului. Ziua de 30 august — scria ziarul „Românul” a fost „pentru lumea întreagă o zi de revoluțiune... Ziua de 30 august va fi începutul unei noi ere, era de ridicare și de demnitate națională, era neatîrnării”¹¹². În aceeași idee, ea avea să fie denumită „una zi de revelațiune pentru întreaga lume”, care a dovedit că urmașii „marei Trajanus mai păstrează neatînse virtuțile strămoșești, vitejia, dibăcia și răceala la luptă, spiritul de libertate și neatîrnare. Dînsa a spălat de rugină bătrînul paloș românesc purtat cu atîta mîndrie de bravii lui Ștefan și Mihai și a înarborat tricolorul român pe forturile Plevnei; dînsa a reinviat gloria națională și prestigiul brațelor române. Dînsa a silit și pre cei mai mari inamici ai neamului românesc ca să-și retragă clevetirile și batjocurile răspindite despre acest neam. Ziua de 30 aug. a făcut se tresalte toți românii pre latul pămînt al României și să se bucure de ziua renașterii gloriei naționale și a promovării poporului românesc în concertul popoarelor de viață și de viitor”¹¹³. Iar generalul Cernat declara la 31 august 1877: „Cu drept cuvînt ne putem mîndri că am început a ne afirma în fața Europei și se pot convinge că românii sînt o nație eroică”¹¹⁴.

Profund elocvente sînt aprecierile comandamentului rus despre rolul decisiv al armatei române în victoria de la 30 august. La 5 septembrie, țarul l-a felicitat pe domnitor pentru vitejia armatei române declarînd: „Trupele române, unite cu acelea ale armatei mele, puse sub comanda măriei voastre, în zilele de 30 și 31 august, au dat dovezi de o eroică vitejie,

¹⁰⁸ George Coșbuc, *op. cit.*, p. 104—105.

¹⁰⁹ Nicolae Densușianu, *Domnii glorioși și căpitanii celebri ai Țărilor Române*, București, 1912, (lucrare postumă, publicată de Alexandru Lapedatu), p. 205.

¹¹⁰ *Doc. Răzb. Indep.*, vol. VI, p. 102.

¹¹¹ Generalul I. Cotruț, *Memoriu pentru a servi la istoria Războiului independenței*, București, 1895, p. 27—28.

¹¹² „Românul”, anul XXII, 30—31 august 1878.

¹¹³ A. P. Alessi, Massimu Popu, *Resbelulu orientale ilustratu, op. cit.*, p. 497—498.

¹¹⁴ *Pagini din lupta poporului român*, p. 195.

luptându-se sub focul cel mai ucigător al inamicului”¹¹⁵. Totodată, țarul ținea să confirme domnitorului: „Mă bucur de strălucita bravură cu care a participat la luptă armata voastră” și arăta că unitățile române „au luptat sub focul cel mai ucigător al inamicului”. În același timp, generalul D. A. Miliutin, ministru de război al Rusiei, arăta că ocuparea Griviței „ne-a trezit noi speranțe de încredere”¹¹⁶. Țarul a decorat cu Medalia „Sf. Gheorghe” 172 de grade inferioare, iar pentru luptele din perioada 26—30 august, 104 ofițeri au primit alte distincții rusești¹¹⁷.

Eroismul ostașilor români în bătălia din 30 august și țelurile consfințirii neatârării absolute prin brațul luptătorului român s-au bucurat de înseși adevărate, admirația și elogiul Europei. Aceasta avea să releve, la rîndul său, dimensiunile continentale ale semnificației acțiunii României în acest război, rolul luptei poporului român în ansamblul mișcării naționale de eliberare din Europa, în acțiunea de înlăturare de pe continent a unuia dintre marile imperii asupritoare. Numeroase ziare au publicat aprecieri ale corespondenților de presă străini trimiși la fața locului, ale atașurilor militare din diferite țări. Reproducem, spre ilustrare, câteva din aceste mărturii numeroase. A doua zi după luptele de la Grivița, colonelul L. Gaillard, atașatul militar francez, care era pe front, s-a adresat astfel lui I. C. Brătianu, președintele guvernelor României: „Știți deja că armata română s-a acoperit de glorie. De altfel, aici sînt mult lăudate, în afară de bravura sa, maniera sa de a sluji în condiții atît de noi. . .”¹¹⁸. După luptele de la Grivița, revista „Familia” publica o corespondență a ziarului grec „Stoa”, despre armata română, apreciată ca „model demn de imitat de către popoarele orientale”¹¹⁹. La 15 septembrie 1877, ziarul englez „The Morning Post”, scria: „În asaltul în contra redutei Grivița, românii s-au distins mult”¹²⁰, iar un alt ziar englez, „The Daily Telegraph”, declara, la 17 septembrie 1877: „Tinerii soldați români se luptă în chip admirabil”. Același ziar aprecia în numărul său din 3 octombrie: „Trupele românești s-au purtat cu un curaj lăudabil și au pornit de repetate ori la asalt, deși respinse de focul zdrobitor al infanteriei turcești. Cîțiva din oameni au fost omorîți chiar pe creasta escarpei redutei turcești, la care ajunseseră cu mare curaj și tenacitate. În rezumat, s-au purtat minunat de bine, mai ales avînd în vedere că era prima lor încercare și că era îndreptată în contra pozițiilor puternic fortificate și apărate de o armată de temut”. Ziarul releva că autoritățile ruse vorbesc despre artileristii români „în termeni de nestînjinită laudă. . . Infanteria a arătat o desăvirșită bună voință de a intra în foc și chiar un deosebit elan în împrejurări îndeosebi de grele pentru trupe tinere”. Armata română „a luptat cu bravură. . . Românii au ocupat postul de onoare și deci de cel mai mare pericol, în ziua de 30 august armata fiind formată în mare parte din țărani”¹²¹.

¹¹⁵ *Istoricul războiului din 1877—1878*, p. 526—527.

¹¹⁶ N. Ciachir, *Aprecieri ale Comandamentului rus privind Armata română în războiul din 1877—1878*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR”, nr. 2 1967, p. 59.

¹¹⁷ Arh. ist. centr. Casa regală, dos. 8/1877, f. 215—217, 347—348.

¹¹⁸ *Pagini din lupta poporului român*, p. 194.

¹¹⁹ „Familia”, nr. 42, an. XIII, 16 octombrie 1877 (Budapesta).

¹²⁰ Radu Rosetti, *Cîteva extrase din presa engleză, 1877—78*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, vol. IV (1926—1927), București, 1927, p. 384.

¹²¹ *Ibidem*, p. 380—381.

Prințul spaniol Don Carlos, de față la luptele de la 30 august, se adresa astfel contelui francez Monserat : „E ceva strălucit ! Românii aceștia merg în foc cu aceeași mândrie ca și spaniolii mei. Ei sînt cu adevărat frați de un sînge cu noi”¹²². Un corespondent de presă francez, Kohn Abrest, martor la atacul românilor din Divizia a 3-a, scrie că numai în momentul în care turcii din reduta Grivița 2 au început să tragă, „mi-am putut da seama de bărbăția de care e capabil soldatul român”. Ostașii români, cei mai mulți țărani — relata el în continuare — „au dovedit că știu să moară” și cu o înverșunare incredibilă „s-au aruncat în acea rîpă a morții ; respinși, zdrobiți, decimați de focul ucigător al unui dușman acoperit, dar nedînd înapoi un pas, neșovăind o clipă, înaintînd mereu, reinnoind neurmat atacul. . .”¹²³. În jurnalul unui corespondent rus, publicat la Petersburg, în 1879, de V. I. Nemirovici-Dancenco, se spunea : „Românii s-au arătat a fi bravi în luptă. Eu deja am arătat că ei au luptat bine, iar artileria lor s-a arătat a fi magnifică chiar de la începutul operațiunilor”¹²⁴. Căpitanul danez Hedemann, atașat militar, arăta că la Grivița, în ziua de 30 august, românii au atacat „cu mare bravură”¹²⁵, iar ziarul finlandez „Helsingfors Dagblad” observa că armata rusă, prin alianța cu românii, „a cîștigat un ajutor prețios”¹²⁶. În aceeași idee, cotidianul englez „The Times” din 17 septembrie scria că trupele românești „au demonstrat încă odată faptul că curajul fizic nu aparține numai cîtorva naționalități favorite, dar că este o calitate generală inerentă întregii rase omenești. Dacă rușii vor reuși să ia Plevna, ei vor datori o parte, nu mică, a izbîndei lor, cooperării aliaților lor români”¹²⁷.

Cu tot eroismul ostașilor români și ruși, Plevna nu a căzut la 30 august. Dîndu-și seama că această puternică fortificație este greu de cucerit printr-un asalt, comandamentul trupelor aliate a hotărît consolidarea propriilor poziții, luarea unor puncte inamice întărite și împresurarea Plevnei. În cele din urmă acest plan de acțiune a dat roade, Plevna a căzut și soarta războiului a fost, de fapt, împlinită. La aceasta, un rol însemnat l-au avut ostașii români, care, din nou, au dat pildă de jertfă și eroism, pecetluind, pe cîmpul de luptă, independența României.

LES OPÉRATIONS DE L'ARMÉE ROUMAINE PENDANT LA PREMIÈRE PARTIE DE LA GUERRE POUR L'INDÉPENDANCE (AVRIL—AOÛT 1877)

RÉSUMÉ

Les succès remportés par nos soldats et l'abnégation dont ils firent preuve pendant les premiers mois de la guerre ont stimulé et encouragé la population roumaine habitant les contrées situées sur les deux versants

¹²² Victor Lazăr, *Războiul româno-ruso-turc din 1877—1878*, Sibiu, 1928, p. 12.

¹²³ Generalul Radu Rosetti, *Făuritorii de seamă ai nealiniării României*, în „Analele Academiei Române”, *Memoriile Secțiunii istorice*, Seria III, tom. XXVIII, Mem. 3, București, 1946, p. 6—7.

¹²⁴ *Pagini din lupta poporul român*, p. 349.

¹²⁵ Apud, Radu Rosetti, *Rapoarte daneze asupra războiului de la 1877—1878*, p. 9.

¹²⁶ Apud, V. R. Bossy, *Mărturia finlandeze despre România*, p. 160.

¹²⁷ Apud, Radu Rosetti, *Cîteva extrase din presa engleză*, p. 375.

des Carpates, qui a joué un important rôle militaire et moral à la fois dans le déroulement ultérieur des événements. Durant cette période, l'armée roumaine a lutté comme une armée nationale distincte, sur son territoire national, menant une guerre de défense devant les attaques ottomanes. Dans le même temps, elle a appuyé l'armée russe pour que celle-ci puisse s'engager dans la lutte, sans difficultés, au-delà du Danube. Aussi, les Roumains ont-ils épaulé l'armée russe dans ses efforts de franchir le Danube, de conquérir la forteresse de Nicopolis et d'élargir ses bases d'action en Bulgarie.

Face au refus de coopération opposé par la diplomatie tsariste, le commandement roumain prit des mesures visant à agir sur son propre compte, au sud du Danube, en vue de sceller son indépendance pleine et entière sur le champ de bataille.

Par suite de deux échecs essuyés sous les murailles de Plevna, le commandement de l'armée russe sollicita l'appui de l'armée roumaine. Le gouvernement roumain y consentit et notre armée ira coopérer avec l'armée russe dans les combats pour la conquête de Plevna. Les unités militaires roumaines et russes de cette zone — l'armée d'ouest — placées sous le commandement du prince Charles de Roumanie, livrèrent une nouvelle attaque contre l'armée ottomane, la troisième bataille pour la prise de Plevna, le 30 août 1877. Cette bataille, soldée par l'occupation de la première redoute de Grivița par l'armée roumaine, secondée d'unités russes, fit ressortir le courage et la vaillance du soldat roumain, son esprit de sacrifice pour l'indépendance pleine et entière de la patrie.

Les hauts faits d'armes accomplis par le soldats roumains sur le champ de bataille de Grivița ont suscité à l'époque la joie et la fierté du pays tout entier en même temps que l'admiration de l'opinion publique européenne.

MIȘCAREA SOCIALISTĂ ȘI PROBLEMELE INDEPENDENȚEI, SUVERANITĂȚII ȘI UNITĂȚII NAȚIONALE (I)

DE

ALEXANDRU PORȚEANU

Modul în care se îmbină lupta de eliberare națională cu lupta pentru dreptate socială în istoria României conferă acestei istorii anumite trăsături specifice. Masele populare, principala forță a acestor lupte, au fost permanent animate de convingerea profundă care considera libertatea, unitatea și independența națională ca o necesitate absolută, urgentă și imperioasă. În acest sens lupta națională a maselor nu este un obiectiv oarecare (uneori el apare în enumeări de obiective diverse, de mult mai mică importanță, care-i diminuează rolul), cu atât mai puțin un obiectiv paralel, juxta pus, în realitate el aflându-se, organic, *in medias res*, după cum dubla asupra socială și națională, funcționa ca un mecanism complex, unitar, cuprinzător, iar nu în mod succesiv, paralel sau suplimentar.

Unitatea organică a luptei naționale și sociale exprima rezultanta obiectivă a celor două coordonate pe care se desfășoară istoria modernă și contemporană.

Adâncile rădăcini istorice ale mișcării noastre socialiste și muncitorești dovedesc faptul că această mișcare este rezultatul firesc al întregii evoluții multisekulare a poporului român, cea mai radicală dintre forțele social-politice proprii ale poporului nostru. Ea a militat împotriva asupririi naționale, concepînd problema națională ca o parte integrantă a luptei generale pentru înlăturarea oricărei exploatare sau dominații. Deși aparținînd istoricește, pe plan universal, unor pericade distincte — eliberarea națională ca problemă a revoluției burghezo-democratice, iar mișcarea muncitorească și socialistă avînd misiunea istorică de a face pasul următor, decisiv, al înlăturării capitalismului și eliberării întregii societăți —, cauzele cunoscute ale desfășurării istoriei multor popoare, între care și a românilor, au apropiat și împletit considerabil lupta socială și națională a maselor, în cadrul căreia mișcarea muncitorească joacă un rol tot mai important. Apropierea și împletirea dintre mișcarea socialistă și lupta de eliberare națională în istoria noastră este exprimată, între altele, și de faptul că ambele cunosc, într-o măsură asemănătoare, o creștere însemnată în perioada de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Muncitorii au resimțit întotdeauna, în modul cel mai direct, nu numai efectele exploatareii de clasă, ci și pe acelea ale dominației și asupririi străine, iar în momentele cînd aceasta din urmă era mai apăsă-

toare, reclamînd prioritate, ei nu au ezitat să-și facă datoria; unitatea, libertatea și independența erau, după cum se știe, o cauză generală a întregului popor, a tuturor claselor sociale. Conștiința națională, acest barometru al maturității politice a unui popor, cuprinde și este caracteristică și clasei muncitoare. Unitate în diversitate deci, încadrare și diferențiere în același timp, cu accentele și nuanțele concrete ale fiecărui moment istoric, în care pe primul plan trebuie pusă totuși problema unității, a cauzei generale a întregii națiuni. Istoria noastră post-pașoptistă poartă acea pecete caracteristică, definită de Bălcescu, care apreciază lupta pentru unitate și independență națională ca avînd un caracter revoluționar. Această apreciere inspirată antcipa astfel și asupra rolului mișcării revoluționare în lupta națională, pe care românii au conceput-o întotdeauna (la 1848, 1859, 1877, 1918, 1944 și pînă azi), în strînsă legătură cu reformele și problemele social-economice cele mai importante ale fiecărei etape istorice. Prin rolul forțelor revoluționare, al mișcării socialiste și muncitorești, lupta de eliberare națională a dobîndit un spor evident al caracterului ei democratic, cauza românească fiind o cauză de profundă și universală esență umană, socială, o cauză a democrației, progresului și înțelegerii între popoare, întemeiată pe legile obiective ale istoriei universale. În același timp, prin rolul mișcării muncitorești în lupta națională, mișcarea revoluționară dobîndea la rîndu-i, un spor însemnat în ceea ce privește caracterul ei patriotic militant.

Marile momente ale luptei pentru independență și unitate națională au probat din plin rolul istoric al mișcării socialiste și muncitorești.

Caracterul patriotic al socialismului utopic românesc — care a trecut aproape neobservat pînă acum în literatura de specialitate — rezultă atît din scopul său explicit, acela de a aduce „fericirea nației” prin „folosul obștesc” al punerii sale în aplicare, cit și din remarcabila influență ce a exercitat-o asupra multora dintre oamenii politici proeminenți ai națiunii române de la mijlocul secolului al XIX-lea, revoluționari și patrioți înflăcărați, ctitori ai României moderne. În atmosfera culturală și politică a epocii, socialismul utopic românesc a adus o nuanță specifică — spiritul vizionar — și a contribuit la conturarea ideologică a noțiunii de patrie. Această noțiune politică de însemnătate istorică fundamentală în epoca noastră modernă s-a cristalizat și sedimentat în conștiința maselor populare pe baza realităților interne românești, încă înainte de 1821, fiind exprimată patetic de Tudor Vladimirescu în cunoscuta deviză: „Patria e norodul, iar nu tagma jefuitoare”, desemnînd curînd o forță *revoluționară* ce va mobiliza întregul popor. Ținînd seamă de realitățile istorico-politice românești — de marile împliniri din perioada imediat următoare, ale luptei pentru edificarea statului național român, independent — putem spune că prin notele sale vizionar-patriotice, oricît de vagi inițial, socialismul utopic din țara noastră a fost mai puțin utopic în aspectul său național decît în cel social, chiar în comparație cu situația altor țări sau popoare europene. Explicînd concepția lui Charles Fourier, principîlul exponent al socialismului utopic românesc — Teodor Diamant — își exprima dorința ca „acest binecuvîntat pămînt de natură al Țării Românești și Moldovii să poată a se face lăcașul fericirii și poate și pildă altor neamuri ce se fălesc

cu civilizația”¹. Este de remarcat în această formulare ideea asupra comunității de năzuințe a românilor din cele două principate dunărene, embrion al viitoarei lor unități politice. „Scoposul” ideilor la care aderase era arătat și de Emanoil Bălăceanu: „întinderea agriculturii în patria noastră”² (subl. ns. — A.P.), iar Cezar Bolliac scria în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” — sub influența ideilor socialist-utopice ale timpului — că prin intronarea dreptății sociale „și amorul patriei va fi pronunțat și simțit, căci omul va putea zice în conștiință, că are patrie”³. E de remarcat că încă de pe acum, în cadrul intenselor legături culturale dintre țările române, al prezenței scriitorilor munteni și moldoveni în paginile foilor de la Brașov ce exprimau unitatea culturii naționale și pregăteau unitatea politică — s-au manifestat și elemente ale ideologiei socialist-utopice de semnificativă rezonanță patriotică.

Chiar dacă la 1848 nu se poate vorbi încă de un proletariat român numeros, nu se poate face nici abstracție de prezența efectivă a unor elemente muncitorești, îndeosebi a lucrătorilor tipografi, în momentele cele mai importante ale revoluției. La manifestația populară din București, de pe Cîmpia Libertății, din 15 iunie 1848, tipografil au adus un mic teasc, transportat pe un car împodobit cu panglicile tricolorului național, imprimind pe loc o poezie ocazională dedicată zilei de 11 iunie 1848, ce slăvea libertatea⁴. Presa revoluției făcea loc cu promptitudine în coloanele ei, diferitelor materiale referitoare la prezența elementului muncitoresc în toți evenimentele. Iar semnificația patriotică a acestor prezențe era evidentă. Relatării asupra manifestației menționate mai sus, apărută în „Pruncul român”, i se poate adăuga poezia de salut adresată „Către frații noștri tabaci” cari se ridică la luptă „pentru patria iubită, pentru sfînta libertate” — publicată de „Poporul suveran”⁵. Lista răniților și morților căzuți în lupta contra complotului contrarevoluționar din 19 iunie 1848, cuprinde 16 nume de oameni săraci, deveniți eroi ai luptei revoluționare a maselor muncitoare⁶; și dacă adesea este într-adevăr dificil, dacă nu chiar imposibil, să se delimiteze conținutul național al revoluției de cel social, participarea elementelor semiproletare și proletare în momentele cele mai acute ale revoluției a contribuit uneori la imprimarea unui caracter mai radical și a unui ritm mai alert acestor lupte. Condiția lor socială nu era nedeterminată sau incertă, ci exprima proporțiile dezvoltării relațiilor capitaliste în acel moment istoric, chiar dacă aceste relații noi nu erau încă dominante. În terminologia social-politică reflectată în publicistică, precum și în literatura epocii, se știe că se întilnesc destul de frecvent expresiile „muncitori” sau „proletari”, în opoziție cu „capitaliști”, chiar dacă accepțiunea este uneori confuză, indicînd influențe socialist-utopice întirziate.

Problema, depășind cadrul temei de față, ar merita o examinare mai atentă.

¹ „Curierul românesc”, 1834, nr. 17, din 7 iunie.

² Arh. St. Buc., Extrajudiciare, dos 192 (1120) 1835, T. 26 (original). Cf. *Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România (1821—1878)*, Edit. politică, București, 1971, p. 129.

³ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1845, nr. 27—30.

⁴ „Pruncul român”, nr. 3, din 19 iunie 1848.

⁵ „Poporul suveran”, 16 iulie 1848.

⁶ Arh. St. Buc., Min. de Interne, Active, dos. 23 1848, f. 97. Cf. *Documente ...*, p. 209.

În timpul evenimentelor revoluționare de la 1848 din Țara Românească, mai există și alte date referitoare la manifestările unor elemente sau grupuri muncitorești, în sensul național-patriotic al revoluției. Răspunzînd memoriului din 18 iulie al ucenicilor din București, guvernul provizoriu declara imediat după primirea memoriului, că „se vede foarte fericit că se vede binecuvîntat de gurile pruncilor. Toată junimea este rădejdea patriei și domnia-voastră sînteți dintre aceia ce și-au ales prin meșteșug și sudoare a se hrăni pe sine și pe părinți”. Arătînd solitudinea necesară, guvernul declara că s-a gîndit la unele măsuri, fără a le specifica și își incheia răspunsul cu urări ce subliniau legătura între grija pentru destinele patriei și cele ale „junimei artizane”⁷. Frămîntărilor țărănești care au marcat atît de caracteristic revoluția din Țara Românească de la 1848, li s-au adăugat și unele acțiuni similare muncitorești, cum ar fi acelea ale unor lucrători de la saline revendicări de îmbunătățire a plății, însoțite de înscrierea în garda națională⁸. Analizînd rolul muncitorimii în revoluția din Muntenia, remarcabilul gînditor marxist român Lucrețiu Pătrășcanu sublinia faptul că „muncitorimea nu apare în revoluția pașoptistă pe o platformă proprie, apărînd interese și obiective distincte, afirmînd o ideologie deosebită. Nu vom avea deci revendicări de clasă a muncitorimii, după cum nu vom asista nici la un conflict între burghezie și proletariat, astfel cum s-a întîmplat în celelalte revoluții europene de atunci. Dar asemănător acestor revoluții este faptul că în cea munteană muncitorimea este elementul combativ”⁹. *Aprofundînd această idee putem înțelege că dacă revendicările de clasă erau încă palide sau chiar absente, dacă conflictul de clasă dintre burghezie și proletariat se schița încă abia în germene, prezența elementului muncitoresc — corespunzătoare proporțiilor real-obiective ale epocii — în revoluția de la 1848, avea un caracter social legat în genere de sprijinirea activă a programului social al revoluției — îndeosebi a programului agrar — și avea totodată, nu în mod paralel, ci încorporat organic în conținutul acțiunilor populare — un profund caracter patriotic, național, legat atît de situația externă a țării, cît și de prefacerile preconizate a o înălța în rîndurile națiunilor europene moderne ale timpului. Lucrețiu Pătrășcanu conchide pe drept cuvînt că „muncitorimea bucureșteană a fost activă în rîndurile revoluției. În rîndurile, dar nu în fruntea ei. Ea a luptat, a sprijinit cu căldură și entuziasm cauza revoluției... Așa cum ea nu se înfățișa cu cereri proprii, ea nu avea nici o ideologie pe care s-o poată impune celor alături de care mergea. Condițiile obiective dictau acest fel de participare a muncitorimii în revoluția munteană. Ca clasă ea era abia în formație”¹⁰.*

Filonul pașoptist al mișcării noastre socialiste se va maturiza treptat, pe măsura însăși a dezvoltării mișcării și se va manifesta elocvent, după cum se va vedea, în anul 1898, la aniversarea semicentenarului revoluției.

În anii luptei pentru Unire, rîndurile tînărului proletariat român sporesc datorită extinderii relațiilor capitaliste, cu tot ritmul lent al acestui proces. Încă înaintea Unirii Principatelor ia naștere prima organizație

⁷ „Monitorul român”, București, nr. 7, din 23 iulie 1848.

⁸ Arh. St. Buc., Vistieria Țării Românești, Dos, 1201 1818. Partea I, f. 82 (copie). Cf. *Documente ...*, p. 213.

⁹ Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frămîntări sociale, 1821—1907*, Edit. politică, București, 1969, p. 204.

¹⁰ *Ibidem*, p. 204—205.

muncitorească din România, Asociația lucrătorilor tipografi (1858). Muncitorimea română, oricât de puțin numeroasă și puțin încheată încă, a sprijinit lupta forțelor progresiste ale timpului, culminând cu acțiunile de masă din 22—24 ianuarie 1859. Lupta revoluționară pentru libertate și unitate națională de la 1848 și din perioada postpașoptistă, apoi formarea și consolidarea statului național român modern în primii ani după Unie, cunosc participarea fără echivoc a primelor elemente, atâtea cîte erau, ale viitoarei clase muncitoare românești animate de năzuințe profund patriotice, democratice.

La 1 octombrie 1860, Ministerul din lăuntru emitea o adresă semnată de ministrul G. Costaforu, prin care aduce mulțumiri unor persoane, grupuri sau instituții care au contribuit bănește la sprijinirea tinerei armate naționale, element de prim ordin menit să asigure existența și consolidarea statului național român; lista cuprindea cîteva zeci de nume de lucrători și patroni tipografi a căror contribuție fusese colectată prin comitetul societății lucrătorilor tipografi și se ridica la 1 254 lei¹¹. Nu este lipsit de interes nici sprijinul pe care însuși Alexandru Ioan Cuza l-a acordat asociației lucrătorilor tipografi prin repartizarea unui teren și alocarea unei sume pentru construirea unui azil¹²; era un gest de apreciere a rolului social și a atitudinii patriotice a primelor detașamente ale muncitorimii române, care se înscria semnificativ sub semnul unității naționale, cea mai importantă cerință obiectivă a dezvoltării societății românești în ansamblul ei. Sub influența atmosferei generale, însuflețite, a epocii, muncitorii sesizează cu o receptivitate caracteristică însemnătatea deosebită a însuși *principiului unirii*, adaptîndu-l spontan la problemele lor specifice, făcîndu-și deviză principală din ideea unirii forțelor, a organizării proprii. Pătrunderea, mai tîrziu, a ideilor socialismului științific marxist va contribui în măsură esențială la ridicarea nivelului de afirmare *ca clasă* a muncitorimii române, tot mai conștientă de interesele și rolul ei. Este semnificativ că în rîndurile mișcării muncitorești vom întîlni nu o dată, după multe decenii de la evenimentele din 1859, ecouri ale Unirii exprimate prin citarea în presă și alte materiale de propagandă, a unor strofe ale „Horei Unirii”, tocmai în scopul stringerii rîndurilor mișcării. Apariția și afirmarea tot mai accentuată a proletariatului român în viața social-politică a țării a făcut necesară în mod obiectiv manifestarea, într-o primă etapă, a problemelor sale specifice de clasă, în primul rînd revendicarea ameliorării condițiilor de lucru și de trai. Interesele proprii ale muncitorilor exprimau conturarea poziției lor sociale distincte, contribuind la delimitarea de clasă necesară. În această primă etapă, cînd muncitorimea română era încă o „clasă în sine”, predominarea revendicărilor proprii social-economice nu a dus la negarea apriorică, ostentativă, a problemei naționale. Elementele unei afirmări naționale incipiente erau reflexul situației și cerințelor legice ce se puneau în fața societății românești, pe drumul destul de greu al luptei pentru independență și pentru desăvîrșirea unității naționale. Parcurgerea etapelor următoare ale dezvoltării mișcării muncitorești, în special după contopirea acesteia cu ideile socialismului științific, va duce

¹¹ „Monitorul oficial”, București, nr. 235, din 3 oct. 1860.

¹² „Documente . . .”, p. 383. Rezolvarea problemei a trenat, devenind ulterior obiect de litigii.

la formularea și aprofundarea unui punct de vedere *propriu*, de clasă, asupra problemei naționale, pe plan ideologic și politic.

Corespunzător stadiului dezvoltării social-economice care explica parțial prezența nu numai a capitalului străin, ci și a miinii de lucru străine, în mișcarea muncitorească se pune problema concurenței străine, de care patronatul se slujea adesea în scopuri diversioniste, sub masca unor false lozinci naționale. Era o problemă reală și este cu atât mai mult meritul mișcării muncitorești că i-a înțeles semnificația, militând împotriva oricărei xenofobii sau discriminări. Este a doua latură a atitudinii mișcării muncitorești în problema națională, care se manifestă pozitiv încă din faza incipientă. Din aceste elemente inițiale se va dezvolta și împleti organic, într-o concepție unitară, atitudinea patriotică și internaționalistă a mișcării noastre muncitorești, care va dovedi concret, pe măsura maturizării și creșterii rolului ei de forță revoluționară, că între latura ei națională și cea internațională nu numai că nu există nici o contradicție, dar ele se completează reciproc. Dacă prezențele românești în Internaționala I-a sînt bine cunoscute, manifestări elocvente de demnitate națională în anii premergători cuceririi independenței sînt legate de participarea mișcării revoluționare din țara noastră. Este vorba de mișcarea republicană din București din martie 1871 și mai ales de sprijinul acordat poporului francez în timpul războiului din 1870—1871, culminînd cu Comuna din Paris, evenimente care aveau o semnificație limpede de luptă pentru independență națională¹³. Despre participarea românească și ecourile în țara noastră ale acestor evenimente există numeroase studii în literatura noastră istorică; problema fiind cunoscută, nu mai insistăm asupra ei. Cu toate că pe plan general european, în anii de după izbucnirea Comunei din Paris a urmat o înăsprire a măsurilor antimuncitorești, mișcarea muncitorească din România s-a manifestat din ce în ce mai activ, înțelegînd să îmbine problemele proprii cu cele de interes național. Un grăitor exemplu în acest sens îl constituie gazeta muncitorească „Uvrierul”, a cărei apariție în 1872, era salutată de presa democratică sub semnul perspectivelor ce le exprima, de *încurajare a dezvoltării industriei naționale, ca factor esențial al progresului țării*¹⁴. Această din urmă idee a fost afirmată cu o deosebită claritate de „Asociația generală a lucrătorilor din România”, a cărei înființare în 1872, reprezintă un moment de seamă al istoriei mișcării muncitorești din țara noastră. La constituirea Asociației, în ziua de 1 octombrie 1872, lucrătorul N. Rădulescu a rostit un amplu discurs în care a subliniat necesitatea, dezvoltării și înfloririi industriei în țara noastră”, după exemplul altor țări, unde ea era „garanția cea mai mare a statelor în averea națională”. Vorbitorul dorea ca industria să devină „o putere a statului român, o onoare a națiunii noastre... căci fiecare cetățean își iubește țara și progresul ei... Industria națională este esența puternică și producătoare în averea unei țări... ea face încă și respectul țării în afară... Încurajarea industriei noastre naționale trebuie propagată și susținută prin toate forțele” — conchidea vorbitorul¹⁵. Într-un apel la sprijinirea „Asociației generale”, gazeta „Lucrătorul român” sublinia aceeași idee: „O națiune trăiește cînd puterile

¹³ Vezi volumul „Comuna din Paris. Culegere de comunicări, Buc. 1972, 190 p.

¹⁴ „Telegraful”, 1872, II, nr. 132, din 13 aprilie. „Românul”, 1872, XII, 20 iulie.

¹⁵ „Telegraful”, 1872, II, nr. 199, din 10 octombrie.

sale sint puse în activitate, lucrează”¹⁶. Cu unele accente de exagerare „puristă”, gazeta, organ al Asociației, considera că „în momentele de față nimic nu este mai necesar decât unirea întregului element român în contra relilor tendințe străine, tendințele care tind la cotropirea patriei noastre, a căminului nostru, pentru care străbunii noștri au jertfit tot, chiar singele și viața lor, prin lupte și alte acte și fapte mari și oneste ca să ne poată conserva o frumoasă și curată patrie, cu un nume demn de originea sa”¹⁷. În același sens saluta ziarul „Telegraful” și formarea asociației „Unirea lucrătorilor constructori români”, în anul 1873¹⁸. La cea de a treia aniversare a acestei asociații se apela din nou la patriotismul membrilor, făcându-se și o privire istorică în care era apreciată deosebit de critic „domnirea despotică a fanarioților”, cu moravurile ce s-au perpetuat și care au frinat dezvoltarea forțelor materiale ale națiunii¹⁹. Asociația organiza și o școală pentru membrii ei, la care, între alte obiecte, se preda și istoria națională²⁰. Cu ocazia serbării amintite s-a lansat și „Hora lucrătorilor constructori” pe muzica lui A. Flechtenmacher și în care se exalta sentimentul național cu aceeași finalitate²¹. Efectele exploatării capitaliste ca și racilele orînduirii capitaliste se arătau însă cu o deosebită acuitate în viața muncitorimii române, stadiul începător al industrializării țării fiind un factor agravant al situației proletariatului. *Accelerarea procesului de industrializare desigur că nu putea duce la rezolvarea contradicției fundamentale a orînduirii capitaliste*, lucru pe care nu-l puteau întrezări la vremea lor membrii primelor noastre asociații muncitorești, din care făceau parte la început și patronii. Cu atît mai meritorie rămîne înțelegerea necesității industrializării țării, pe care cei mai de seamă exponenți ai mișcării socialiste din deceniile următoare, în frunte cu C. Dobrogeanu-Gherea, o vor susține constant, de pe pozițiile teoretice ale socialismului, *care coincideau cu interesele propășirii patriei*.

Situația proletariatului român rămînea deosebit de grea și din analiza ei atentă se desprindea, încă în anii dinaintea războiului de independență, ideea deosebit de prețioasă despre necesitatea ameliorării acestei situații *ca act de patriotism*; aceasta este semnificația esențială a faimosului articol „Robie modernă” scris de Mihail Eminescu²², ca și a majorității materialelor pe tema anintită, publicate de presa muncitorească și apoi de cea socialistă. *Din această idee, în strînsă legătură cu însăși dezvoltarea mișcării muncitorești și socialiste, se va naște ideea social-politică definitorie pentru mișcarea revoluționară, despre unitatea organică dintre lupta de eliberare națională și cea de emancipare socială*. Războiul de independență a dat un important impuls acestui proces de clarificare ideologică. Nu putea fi vorba de o încadrare mecanică, amorfă, a mișcării revoluționare

¹⁶ „Lucrătorul român”, 1872, I, nr. 1, din 5 noiembrie.

¹⁷ Idem, nr. 2, din 12 noiembrie.

¹⁸ „Telegraful”, 1873, III, nr. 426, din 27 iulie V. și „Economia Națională”, 1875, III, nr. 5, din 15 iunie (a doua aniversare a societății).

¹⁹ „Revista științifică”, 1876, VIII, nr. 8, din 1 iunie. La serbare au participat și oficialități în frunte cu I. Brătianu, ministru de finanțe P. S. Aurelian ș.a. („Românul”, 1876, XII, nr. 13, din 1 iunie).

²⁰ „Românul”, 1876, XII, nr. 13, din 1 iunie.

²¹ Ibidem „În frumoasa Românie Azi e zi de veselie Este zi de sărbătoare/Pentru lumea muncitoare ... / Azi e zi de fericire De română Infrățire” etc.

²² „Curierul de Iași”, 1876, IX, nr. 135, din 12 decembrie.

în lupta națională, ci de căutarea unor *căi proprii* de afirmare, care să deschidă perspective istorice largi celor mai importante probleme ale întregului popor. Era vorba în esență de *procesul adaptării concluziilor socialismului științific marxist la realitățile românești*, un proces care nu a fost lipsit de căutări, meandre sau chiar teze greșite, dar care a urmat cursul mereu ascendent al mișcării revoluționare, al afirmării ei în cadrul istoriei întregului popor român.

Originile acestui proces de clarificare ideologică trebuie căutate în manifestările cercurilor socialiste din deceniul opt. Ele se grefau pe existența prealabilă a unei mișcări muncitorești indigene, încercând să dea răspuns problemelor sociale reale ale acesteia. Caracteristicile cercurilor socialiste existente în țara noastră în preajma războiului de independență sînt cunoscute. Ele erau formate din elemente tinere studioase, autohtone, sub influența diferitelor curente socialiste ale timpului, pe care în unele cazuri, nu le asimilasera încă organic, critic. Era necesară așadar însușirea temeinică a învățăturilor socialismului științific, studierea și cunoașterea aprofundată a realităților social-politice românești, adaptarea concluziilor socialiste la aceste realități — adică un proces care în mod firesc cerea timp. Exemplul cel mai strălucit îl reprezintă chiar C. Dobrogeanu-Gherea, care nu numai că a contribuit în măsură esențială să transpună ideile socialiste la problemele specifice românești, nu numai că a înțeles deosebit de precis și nuanțat aceste realități și cerințele care decurgeau din ele, dar a devenit chiar unul din *exponenții* de seamă ai unor interese sociale fundamentale, ai unor idei culturale de anvergură, profunzime și finețe în același timp, care preocupau viața publică din România.

Poziția cercurilor socialiste din preajma și din timpul războiului de independență a exprimat-o Nicolae Codreanu. Într-o scrisoare din 31 martie 1877, el se arăta profund preocupat de situația maselor muncitoare : „Ca unul ce sînt pus în mijlocul populației rurale, ca unul ce privesc pe toate zilele păsurile ei, grozava nefericire a ei, vreau să-ți scriu puțin despre această populațiune, care ea singură și împreună cu clasa muncitoare de prin orașe ne-a păstrat naționalitatea noastră, limba și datinele străvechi, pe cînd clasa privilegiată devenea ba slavă, ba greacă, etc., etc., după cum îi venea mai bine”²³ (subl. ns. — A.P.). Autorul menționează „anul 1859, de cînd cei mai mulți de la noi încep a număra era anilor de regenerare a românilor, de fericire și constituire a statului român”²⁴, emițînd însă și unele opinii critice nejustificate privitoare la urmările demografice, la consecințele introducerii unor forme și instituții care nu corespundeau după părerea sa necesităților națiunii, condițiilor interne din România.

Izbucnirea războiului de independență nu a găsit tînăra mișcare muncitorească și socialistă din România nepregătită. La 2 mai 1877 același Nicolae Codreanu scria unui prieten : „țara noastră se află în război cu unul din mulții ei inamici : cu Turcia. Ideea despre datoria ce trebuie

²³ *Documente ...*, p. 805.

²⁴ *Ibidem*, p. 806.

acum îndeplinită către țară pune pe gânduri și neliniște... mai pe toți de-a rindul. M-am gândit și eu neapărat despre ceea ce trebuie să fac în împrejurările de față ale țării noastre, în ce chip să mă arăt că sînt vrednic de un adevărat fiu al națiunii române; de aceea — preciza N. Codreanu — iată că m-am hotărît să părăsesc pentru cităva vreme serviciul de medic de plasă și să mă duc acolo unde arma inamicului sau, mai bine, barbaria omenirii zdrobește vieți tinere și puternice pentru gustul și capriciul a doi tirani”. Autorul acestei scrisori aprecia astfel caracterul de ansamblu al războiului și își exprima puternicele sale convingeri umanitare. „Pentru mine, singele care va curge în șiroaie, fie el turcesc, fie românesc sau rusesc, e tot singe, singe al omului... Din aceste considerații — continua el — și mai ales din considerații care privesc caracterul meu personal, am hotărît să intru în campanie ca medic ambulant. Dar lucrul cel mai potrivit pentru mine ar fi să intru în ambulanța Crucii Roșii de la noi”²⁵.

Cel mai important document care înfățișează și motivează pe larg atitudinea mișcării muncitorești și socialiste față de război în genere și față de războiul de independență al României îndeosebi, este fără îndoială articolul „Rezbelul” publicat de gazeta socialistă din București „Socialistul”, la 16 mai 1877. Datorită importanței sale, vom examina mai amănunțit conținutul său. Atenția principală, predominantă, este acordată războiului ca fenomen social devenit tot mai distrugător, combaterii lui de pe poziții pacifiste. Se schița de pe acum viitoarea poziție complexă, pacifistă și totodată patriotică, a mișcării muncitorești și socialiste. Cel de al treilea pătrar al secolului al XIX-lea cunoștea o serie de războaie de o intensitate fără precedent, culminînd cu războiul franco-prusian și apoi cu cel oriental. Opinia publică internațională era tot mai preocupată de acest flagel pe care epoca modernă îl făcea din ce în ce mai distrugător. Din acea perioadă putem considera că datează începuturile dezbaterii acestei probleme pe scară internațională și încercările de apropiere conștientă între diferitele cercuri sau chiar națiuni, pe deasupra conflictelor promovate de clasele dominante. Aceste dezbateri dobîndesc o consistență deosebită și o orientare nouă, tot mai clară, pe măsură ce socialismul științific se pronunță asupra lor, momentul caracteristic fiind cel din 1870—1871, marcat de celebra lucrare a lui Marx *Războiul civil din Franța*.

Un ecou al acestei atmosfere generale și o încercare de transpunere a problemei la situația României — astfel putem aprecia în ansamblu poziția exprimată de gazeta bucureșteană „Socialistul” în articolul ce ne propunem a-l analiza aci. Prin ambele idei fundamentale ale acestui articol — atît prin combaterea războiului ca fenomen social aducător de moarte și distrugere, cît și prin opinia pozitivă pronunțată asupra războiului de independență — articolul menționat exprima o poziție înaintată, salutînd elocvent manifestare națională, reflectînd elanul popular, relevînd semnificațiile majore, chiar în timpul evenimentelor. În privința combaterii războiului, în rîndurile cercurilor socialiste exista conștiința faptului că ambii combatanți principali care au provocat războiul din 1877 urmăreau țeluri nejuste (vezi în acest sens și scrisoarea de mai sus a lui N. Codreanu). Atitudinea adoptată față de acest război de unii militanți de seamă ai mișcării socialiste internaționale — în frunte cu Marx și Engels —

²⁵ *Ibidem*, p. 807—808.

precum și de militanții cercurilor socialiste din România (aceștia din urmă chiar în mod deosebit în anumite privințe) exprima și consecvența de principiu cu care era combătut pretutindeni țarismul. Este cu atât mai important deci faptul, că mișcării socialiste nu i-a lipsit clarviziunea discernământului necesar între aspectele generale și cele particulare ale războiului, că nu a absolutizat punctul de vedere pacifist. De altfel, este cunoscut faptul că au existat și orientări politice burgheze românești care au militat pentru obținerea independenței țării fără participarea la război, desigur — făcând aceasta nu din convingeri ideologice, ci din considerente naționale mai mult sau mai puțin de conjunctură.

Articolul din „Socialistul” pornea de la constatarea obiectivă a „entuziasmului care domină noua generațiune”, a entuziasmului nu numai războinic, ci și a celui de esență patriotică. Schițând tablouri impresionante ale efectelor distrugătoare ale războiului, ale perfecționării armelor, redacția gazetei socialiste din capitala României le opunea argumentele păcii: „... domnilor rezbelatori, junime entuziastă, oameni capabili de a perfecționa omorul, arătați-ne, perfecționați-ne arma păcii!”²⁶. Nelipsind nici limite ale viziunii istorice, articolul considera că „barbaria secolului a despărțit pe oameni prin un briu zis națiune”, încercînd să explice toate fenomenele istorice complexe și consecințele lor contemporane prin concepția luptei de clasă. Semnificația majoră a acestei demonstrații era pozitivă, ea propovăduia în mod convingător ideea necesității înțelegerii între popoare și națiuni, a eforturilor de înlăturare a războiului din viața omenirii. Scuzîndu-se față de lector („abătuți pentru un moment, vom căuta să legăm firul” — era vorba de o anumită stîngăcie a disproporțiilor în cursul demonstrației), autorul mărturisea astfel finalitatea principală a articolului, de a aplica în mod nuanțat aceste considerațiuni generale la situația României din acel moment istoric. „Azi însă e timpul cînd românii, în avîntul și entuziasmulu suvenirilor trecute, iau armele pentru a-și apăra independența”²⁷. Menționarea tradițiilor glorioase, a entuziasmului general, ca și a obiectivului apărării independenței, dovedea o bună cunoaștere a trecutului bogat al luptelor de eliberare națională și socială ale poporului român.

Autorul — și nu numai el, ca exponent al mișcării socialiste românești — era foarte probabil la curent cu realitatea istorică a existenței autonomiei politice tradiționale a țărilor române în cele peste patru secole și jumătate, de la Mircea cel Bătrîn la 1877. Argumentația și conținutul, ca și stilul acestui important articol de atitudine față de problema fundamentală a societății românești din acel timp, indică cu prisosință că e vorba de un document *autohton*, elaborat pe baza unei gândiri social-politice *proprie*. Articolul se încheia în sensul apelurilor umanitare amintite: „Români, fiți generoși. Acela în care descărcați arma voastră este om, are o mamă și copii ca și voi, cari vor plînge moartea lui.... Fiți demni! Respectați durerea, pînă cînd timpul va veni să spunem acestor însetați de sînge: domnia voastră a încetat”²⁸. Reflectarea concretă a

²⁶ „Socialistul”, București, 1877, I, nr. 1, din 26 mai.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

evenimentelor propriu-zise ale războiului de independență, a marilor victorii de la Grivița, Plevna, Smîrdan etc. de pe pozițiile mișcării muncitorești și socialiste este mai dificil de reconstituit din cauza presei muncitorești și socialiste mai puțin dezvoltată în acel timp. Atitudinea muncitorimii față de război rezultă însă cu destulă claritate din alte categorii de fapte și dovezi ale încadrării ei active în elanul participării generale la luptă și la bucuria izbînzii.

Ca și întregul popor român — pe deasupra granițelor artificiale ce nu au izbutit să rupă unitatea ființei etnice, pe deasupra intereselor specifice de clasă sau grupare politică —, muncitorimea română a participat cu toată dăruirea de care era capabilă, la susținerea materială și morală a frontului, la intensa activitate patriotică de colectare a ofrandelor pentru soldați și răniți. În aprecierea cantitativă a acestor donații trebuie să avem în considerare atît proporțiile numerice încă reduse ale proletariatului în ansamblul structurii sociale a țării, cît și posibilitățile sale materiale scăzute, ca efect al asprei exploatări capitaliste la care era supus. Apoi, trebuie ținut seama de faptul că și în cazul muncitorimii, numai o parte a acestor donații a ajuns să fie consemnată distinct, transmițîndu-se nouă ca document istoric. Contribuția pe diverse planuri, a mișcării muncitorești la războiul de independență, dovedea și ea că patriotismul român biruia chiar și sărăcia, așa cum se exprima marele om politic Mihail Kogălniceanu în apelul adresat națiunii la 7 septembrie 1877. Societatea lucrătorilor constructori din București a făcut o donație de 100 lei încă de la începutul evenimentelor militare, pentru care a primit mulțumiri oficiale din partea guvernului²⁹. Lucrătorii de la fabrica și depozitul timbrelor au donat „Ospiciului Independenței” suma de 150 lei, pe o listă nominală publicată de ziarul „Românul” în vara anului 1877. Ziarul ținea să sublinieze cu satisfacție faptul că acești muncitori „nu se mulțumiră de a da cu generozitate obolul lor. Ei luară și o mare parte din orele lor de repaos și făcură cu suma subscrisă 28 de perne de lînă albă, prima calitate, cu 56 fețe de pernă din pinză fină admirabil confecționate, care ar fi costat întreit dacă ar fi fost cumpărate”³⁰. Redacția „Românului” adăuga o apreciere semnificativă deosebită: „*Strîngem cu osebire mîna generoasă și muncitoare a acestor lucrători ale căror nume cu suma ce a dat fiecare le publicăm mai la vale*”³¹ (subl. ns. — A.P.). Era numai una din numeroasele dovezi ale faptului că *valoarea reală a contribuției populare nu putea fi estimată precis*. Masele populare — și în cadrul lor muncitorimea — făceau nu numai o „investiție” materială, ci mai ales una morală, de profund patriotism, prin purtarea principalelor sarcini ale războiului și de aici derivă în chip firesc titlul lor la recunoștința întregii națiuni, ca și justificarea revendicărilor lor social-politice corespunzător contribuției esențiale aduse la edificarea României moderne, independente.

La rîndul lor, lucrătorii cizmari din București au donat suma de 127,50 lei, lista lor cuprinzînd cîteva zeci de nume publicate în coloanele presei democratice a timpului³². Dealtfel, însăși promptitudinea cu care

²⁹ „Monitorul Oficial”, 1877, nr. 6, din 25 mai/6 iunie.

³⁰ „Românul”, 1877, 27 iulie.

³¹ *Ibidem*.

³² „România liberă”, 1877, I, nr. 90, din 1 septembrie. Vezi și nota 36. Era vorba de „cizmarii români după calea Mogoșoaii”. Cf. „Monitorul Oficial”, 1877, nr. 216, din 25 septembrie 7 octombrie.

presa democratică, progresistă — nesocialistă — consemna contribuțiile muncitorești, oricât de modeste ar fi fost ele, subliniindu-le, după cum am văzut, semnificația patriotică, era o dovadă grăitoare a unității naționale, cu atât mai mult cu cât erau puține încă, în acel timp, organe de presă proprii, ale mișcării muncitorești și socialiste (cele ce apăruseră pînă atunci, între care și „Socialistul”, menționat în paginile anterioare, erau în general încă efemere). Lucrătorii fabricii române de băuturi gazoase „C. Porumbaru” depuneau și ei suma de 158 lei la „Ospiciul Independenței” însoțită de o scrisoare adresată Mariei Rosetti și de lista donatorilor³³. Acest din urmă document constituie și un indiciu asupra faptului că muncitorii contribuiau nu numai ocazional, ci și prin *cotizații lunare*. Lucrătorii din gara Turnu-Severin, majoritatea frinari, lăcătuși ș.a. — au donat și ei suma de 171 lei³⁴. Este de remarcat faptul că între cei 52 donatori se aflau înscrși *numeroși lucrători și funcționari străini — maghiari, germani și de alte naționalități* — care au înțeles în mod semnificativ să-și aducă obolul generos la cauza poporului în mijlocul căruia trăiau. Dealtfel, nu este singurul exemplu de acest fel. Un ziar maghiar din Cluj, de orientare politică filoturcă și reacționară, aducea reproșuri unor muncitori maghiari din București care sprijiniseră războiul de independență al României³⁵. Și în celelalte liste de subscripții muncitorești se întîlnesc nume de lucrători străini. „Monitorul oficial” consemna alte donații făcute prin Crucea Roșie, între care 100 lei oferiți de asociația lucrătorilor din tipografia „Tiel et. Weiss”³⁶. Lucrătorii tipografi de la „Laboratoarele române” au strîns suma de 288,50 lei, primind mulțumiri oficiale „pentru *patriotică ofrandă făcută pentru cumpărarea de arme*”³⁷. Personalul serviciului de tracțiune din gara Filaret a donat 146 lei³⁸, iar „personalul circumscripției a II-a de punți și șosele” — majoritatea lor cantonieri — 228 lei, depuși la casierile generale de Olt și Vilcea, pentru care s-au exprimat mulțumiri oficiale³⁹. „Circumscripția a III-a a Căilor Ferate Române” a oferit suma de 123,30 lei, pentru care de asemenea „ministerul exprimă via sa mulțumire”⁴⁰. Exemplele ar mai putea continua. Donațiile muncitorești au continuat pînă la sfîrșitul războiului de independență și chiar în perioada următoare, avînd un pronunțat caracter social-umanitar, organizîndu-se serbări al căror venit era destinat unor asemenea scopuri de binefacere. Comitetul lucrătorilor și lucrătoarelor din casa „Briol” oferă suma de 500,50 lei „rezultată din balul ce a dat în profitul familiilor soldaților căzuți în rezel și care bani s-au trimis casei de dotație a oastei”, aducîndu-i-se mulțumiri publice, inserate în „Monitorul oficial”⁴¹, pentru

³³ „Românul”, 1877, nr. din 13 septembrie.

³⁴ „Monitorul Oficial”, 1877, nr. 210, din 18/30 septembrie.

³⁵ Informație de la colegul Csucusja Stefan, căruia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

³⁶ „Monitorul Oficial”, 1877, nr. 216, din 25 septembrie/7 octombrie.

³⁷ Idem, nr. 217, din 27 septembrie/9 octombrie.

³⁸ Idem, nr. 223 din 4 16 octombrie.

³⁹ Idem, nr. 239, din 23 octombrie/4 noiembrie. Documentul indică în mod greșit suma de 211 lei.

⁴⁰ Idem, nr. 244, din 30 octombrie/11 noiembrie.

⁴¹ Idem, nr. din 18 februarie/2 martie 1878.

acest gest nobil și patriotic. Este de remarcat faptul că și *muncitorimea română din Transilvania*, — aflată și ea într-un stadiu incipient, a cărei dezvoltare era frinată considerabil de asuprirea națională — a participat cu însuflețire la campania românilor transilvăneni de sprijinire a războiului de independență. Ziarul „Telegraful român” din Sibiu sublinia semnificația faptului că partea covârșitoare a donațiilor populației din Brașov provenea „de la acea clasă a societății care este avizată a-și hrăni familia cu două brațe”⁴².

A încerca o estimare cantitativă precisă a totalului donațiilor muncitorești pentru războiul de independență, ar însemna o tentativă — credem — imposibilă, sau aproape imposibilă. Ceea ce se poate afirma, cu oarecare aproximație totuși, este că numărul muncitorilor era de ordinul multor mii; de aceea credem că, ținând seama și de ponderea lor redusă, reală, în cadrul societății românești din 1877, nu greșim dacă apreciem că practic, *imensa majoritate a muncitorilor, inclusiv cei de alte naționalități și-au dat obolul lor generos cauzei vitale a întregului popor român, numeroși dintre ei participând și la luptă efectiv, pe front.*

Din exemplele citate s-a desprins însă imaginea consemnării incomplete a acestor ofrande, a căror valoare reală depășește adesea chiar datele menționate. Dealtfel, cu toată literatura relativ bogată asupra războiului de independență, se resimte lipsa unei lucrări consacrate analizei ofrandelor, ce au luat forme de manifestare destul de variate (în bani, în obiecte și produse, în muncă și prestarea benevolă a unor servicii etc.) și care sînt greu de evaluat precis. Cu atît mai dificilă ar fi o „defalcare” a acestor donații după proveniența lor socială; tentativa ar fi nepotrivită nu numai din punct de vedere documentar sau metodologic, ci și în principiu, deoarece însuflețirea generală — inclusiv în privința ofrandelor — exprima cit se poate de limpede tocmai *unitatea* de voință a întregului popor.

În ce privește tînărul proletariat român, el era încă puțin numeros, posibilitățile sale materiale erau reduse, încît valoarea morală a contribuției sale era mult mai importantă decît expresia ei contabilă. Iar donațiile constituie numai *unul* din aspectele caracterului profund popular al războiului de independență. Ele se întregesc cu manifestațiile politice, dar mai ales cu *eroismul în luptă*. „Juna și brava armată română” formată în majoritate covârșitoare din țărani, dar și din muncitori și din rîndurile altor pături orășenești sărace, a luptat animată de un fierbinte patriotism și spirit de jertfă eroică, înscriind pagini legendare în istoria noastră militară, trezind admirația străinătății.

Tineretul muncitor în rîndul căruia ideile socialiste erau larg răspîndite, în special studenții în medicină, s-au înrolat ca voluntari, servindu-și patria pe front și în spatele frontului. Cazul cel mai caracteristic este și în această privință cel al doctorului Nicolae Codreanu. Acești tineri continuau astfel tradiția de dată relativ recentă a studenților și militanților socialiști români aflați în Franța, care, după cum se știe, în timpul Comunei din Paris au luptat pe baricade, în primele rînduri ale celei dintîi revoluții proletare din lume. Printre cei care s-au distins la asaltul Griviței se afla și Ștefan Georgescu, un tînăr cu idei revoluționare care, la cei numai

⁴² „Telegraful român”, Sibiu, 1877, nr. din 23 iunie.

17 ani ai săi, a plecat voluntar pe front⁴³. Cei mai mulți eroi ai războiului de independență au rămas însă, ca întotdeauna, anonimi.

La 5 septembrie 1877, N. Codreanu scria din Costești doctorului Russel în legătură cu necesitatea intensificării propagandei socialiste în România, menționând că era ocupat cu amenajarea unui spital militar la Stolnici⁴⁴. Într-o altă scrisoare, din 4 februarie 1878, N. Codreanu descria prietenului său scene din spitalul militar în care lucra, și în care la acea dată se aflau mai mulți prizonieri turci, exprimându-și regretul pentru efectele unei boli ce nu era încă cunoscută⁴⁵.

În plină desfășurare a războiului, socialiștii români, după cum am văzut, erau preocupați de studierea și căile de răspindire a ideilor socialiste în România. La 16 ianuarie 1878, A. S. Trușcă îi scria, între altele, lui N. Codreanu „Costică (C. Dobrogeanu-Gherea—n.n.) a cumpărat scrierile lui Bălcescu; mi le-a dat mie spre citire. Găsești într-însele gânduri frumoase, stil îmbelșugat de cuvinte românești”. Autorul își mărturisea intenția de a-și procura de la biblioteca elevilor școlii de agricultură și „Magazinul istoric pentru Dacia”, tocmai pentru interesul pe care-l prezentau scrierile lui Bălcescu publicate în acel periodic⁴⁶. Se poate observa încă o dată așadar, că *între izvoarele formației ideologice a militanților socialiști români nu lipseau cele referitoare la istoria națională*.

Cea mai vie dovadă a caracterului profund popular al războiului de independență, a rolului decisiv al maselor populare în cucerirea independenței, a atitudinii lor patriotice, militante, o constituie tocmai înflăcărea și spiritul eroic cu care au luptat nemijlocit în marile bătălii de la Plevna, Grivița, Smîrdan etc., țărani și muncitorii care formau majoritatea covârșitoare a armatei române. Mișcarea muncitorească și socialistă din țara noastră a manifestat de timpuriu o adevărată vocație patriotică, căreia războiul pentru cucerirea independenței de stat a României i-a dat o expresie superioară.

Sub pseudonimul N. Dragoș, a apărut combativul articol intitulat „România”, scris de Nicolae Codreanu și publicat în numerele 3 și 4 din martie și aprilie 1878, ale revistei revoluționare ruse „Obșcina”, care era editată în Elveția. Articolul amintit a fost publicat și în revista „Le Travailleur” a lui Elisée Reclus. Autorul își propunea să înfățișeze modul „cum a resimțit poporul muncitor din România războiul pe care țara noastră, aliată cu Rusia, l-a dus împotriva Turciei... Războiul a fost început în scopul de a se cuceri neatîrnarea țării față de Turcia, neatîrnare care constituie obiectul unor speranțe vechi...”⁴⁷. Analiza propusă de autor ajunge însă și la unele aprecieri nefondate, inclusiv în ceea ce privea subaprecierea dezvoltării mișcării socialiste în România, sau la unele exagerări în criticarea claselor dominante, referitoare la sarcinile suportate de masele populare în războiul de independență. Din aceste motive, ca și în cazul cunoscutului articol „Rezbelul” publicat în gazeta

⁴³ N. Adăniloaic, *Cucerirea independenței de stat a României 1877—1878*, Editura politică, București, 1973, p. 62.

⁴⁴ *Documente* . . . , p. 875.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 841.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 838—839.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 845—846. Vezi și vol. *Documente* . . . , 1879—1892, p. 18.

„Socialistul” și analizat mai sus, istoriografia română actuală nu poate aprecia fără discernămint, unilateral, nici poziția exprimată în articolul despre România publicat în „Obșcina”, ceea ce nu înseamnă nicicum — deopotrivă pentru cele două documente citate — subestimarea lor. Dimpotrivă, numai examinarea lor critică, completă, este aceea care poate da măsura exactă a semnificației lor istorice reale. În timpul războiului de independență, socialiștii români au contribuit, după cum se știe, și la propaganda revoluționară antițaristă în rindurile soldaților și ofițerilor ruși, care se mai aflau în țară și după încheierea operațiunilor militare ⁴⁸.

Este de asemenea cunoscut faptul că în războiul de independență s-au înrolat și cițiva voluntari străini, din Franța și din alte țări, animați de o caldă simpatie pentru cauza dreaptă a poporului român. Războiul de Independență al României a fost privit cu simpatie și de unele elemente din mișcarea socialistă internațională.

La moartea prematură a lui Nicolae Codreanu (31 decembrie 1878), un grup de prieteni ai acestuia publicau în „Românul” o scrisoare care evidenția patriotismul celui dispărut, menționînd că N. Codreanu era cavaler al ordinului „Steaua României”: „noi admirăm întotdeauna profunditatea și inima generoasă a acestui om, care dorea a face atît de mult pentru poporul român, pe care-l iubea din fundul inimii sale și care devenise obiectul principal al preocupățiunilor sale” ⁴⁹. Lucrarea biografică dedicată socialistului Nicolae Codreanu sublinia și ea aceste trăsături ale vieții și activității sale ⁵⁰.

Toți oamenii politici și istoricii burghezi sînt unanimi în aprecierea formulată chiar de primul ministru, potrivit căreia, „poporul român în întregul său, și-a făcut datoria” ⁵¹. Nu există nici un dubiu în această privință. Nu se înregistrează nici o rezervă cu privire la muncitorii sau la socialiști, relativ la atitudinea acestora față de războiul de independență (situația va fi diferită, după cum se știe, în timpul primului război mondial). Posibilitatea însăși a dezvoltării mișcării socialiste era nemijlocit legată de cucerirea independenței. Cîteva accente ale unei istoriografii depășite, a anilor '50, sugerau lipsa de patriotism a unor categorii ale claselor dominante, estompînd patriotismul maselor, ca și pe cel al claselor dominante. Lumina palidă în care era înfățișată *principală* trăsătură a războiului de independență era și mai mult atenuată, nu numai prin tratarea necorespunzătoare a unor chestiuni externe, ci și prin legătura forțată între unele aspecte social-economice ale războiului și fenomene negative, ulterioare, în special din viața rurală.

Unitatea națională — și cu atît mai mult independența — nu erau incompatibile cu lupta de clasă, nu se pot confunda cu „armonia socială”, pentru că unitatea națională exprima în fond unitatea dialectică rezultantă a tuturor forțelor și categoriilor componente ale națiunii, coeziunea socială strict necesară, inclusiv a celor aflate într-o ireductibilă con-

⁴⁸ *Istoria României*, IV, p. 502. Cf. M.M. Zalișkin (vezi loc. cit., nota 2).

⁴⁹ „Românul”, 1879, nr. din 15 ianuarie. Scrisoarea era semnată de dr. Istrati, I. V. Ștefănescu, D. Bodescu, Eugeniu Lupu, C. Stăuceanu, G. V. Manicea, C. D. Gorănescu, G. Dimitriu și G. Sion-Gherei.

⁵⁰ *O pagină din Socialismul român*, București, 1880, p. 1—3, 5—8.

⁵¹ N. Adăniloae, *op. cit.*, p. 52.

tradiție de clasă. Unitatea națională acționa ca o puternică forță de coeziune internă, ce favoriza de fapt dinamismul structurilor social-economice. La rindul ei, lupta de clasă, ca motor al dezvoltării sociale, nu urmărea în mod obiectiv să „spargă” unitatea națională, ci să accelereze tocmai acele transformări social-economice necesare ce erau menite să ridice pe o treaptă calitativ superioară însăși afirmarea unității naționale a poporului român, puternica sa conștiință politică asupra obiectivelor fundamentale de ordin național, în sensul „construcției de stat burghezo-democratice” (Lenin), adică al constituirii statului național român unitar, independent, suveran.

Problematica socială care formează specificul și esența însăși a mișcării muncitorești nu poate fi desprinsă de determinările ei naționale, nu este universal identică, nu poate rămâne indiferentă față de legile istorice obiective ale afirmării națiunii, ale corolarului și scopului firesc al acestui proces — formarea statului național.

Istoria mișcării muncitorești și socialiste din România dovedește că obirșia atitudinii acesteia în problema națională se află încă la începuturile ei, avînd, în epoca războiului de independență și în anii imediat următori, o vechime considerabilă, de aproape jumătate de secol. Atitudinea activă, în sprijinul realizării năzuințelor naționale și sociale ale întregului popor, nu a apărut așadar „ex abrupto”, abia în 1877, avînd rădăcini istorice proprii. Lupta de eliberare națională ca o mare mișcare de masă, nu poate fi cercetată și înțeleasă în amploarea și profunzimea ei, fără cunoașterea exactă a aportului principal al țărănimii și muncitorimii, *imensa majoritate* a națiunii. Libertatea, unitatea și independența națională erau totodată și profunde probleme sociale, căci orice transformare socială internă comportă unitatea națiunii și independența statului național, ca pe condițiile strict necesare pentru înfăptuirea reformelor ce interesau masele muncitoare. Se dovedea încă o dată că adevărata patrie erau tocmai aceste mase, care prin munca și lupta lor au asigurat mersul înainte al societății românești.

Cucerirea independenței de stat a României marchează așadar în mod cert, o etapă distinctă și în istoria mișcării muncitorești și socialiste din România.

Poziția activă a mișcării muncitorești și socialiste față de lupta întregului popor pentru independență și suveranitate națională nu se poate reduce însă, firește, numai la problema războiului din 1877—1878. Cucerirea independenței de stat a României a deschis calea afirmării mai puternice a națiunii noastre, a forțelor sale revoluționare. „Rezultat al luptei eroice a armatei române împotriva imperiului otoman, al voinței ferme de libertate și neatîrnare a poporului nostru, care și-a dovedit încă o dată marea capacitate de luptă — dobîndirea independenței naționale a dat un nou și puternic imbold dezvoltării economice și sociale a țării, a exercitat o profundă înrîurire asupra întregii evoluții istorice a României, pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare” — se subliniază în Programul P.C.R.⁵²

⁵² Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Edit. politică, Buc., 1975, p. 34.

Cucerirea independenței de stat a României — nu prin bunăvoința sau concesiile marilor puteri, ci prin jertfa de sînge a poporului român, făuritorul propriei sale istorii, prin eroismul maselor populare — a constituit un puternic factor de progres, de dinamizare a întregului proces al dezvoltării social-economice, politice și culturale a țării noastre, a vieții societății românești. Înlăturarea regimului perimat al suzeranității otomane și al protecției marilor puteri europene, care împiedicau punerea în valoare a resurselor naturale și a energiei create de poporul, frînau creșterea forțelor de producție, dezvoltarea economică și socială a țării — a avut vaste și profunde consecințe binefăcătoare asupra societății românești. Consolidarea evidentă a pozițiilor burgheziei în stat a accelerat deplina maturizare a contradicțiilor societății capitaliste, în primul rînd a celei dintre burghezie și proletariat. Dezvoltarea economică accelerată care era o consecință a cuceririi independenței, a contribuit la adîncirea diferențierilor sociale, la manifestarea mai accentuată a contradicțiilor orînduirii capitaliste. Însăși dezvoltarea proletariatului ca clasă a fost impulsionată simțitor prin importante consecințe ce le-a avut cucerirea independenței în viața economică a țării. Înlăturarea vechilor restricții, mai mult sau mai puțin formale, a stimulat înnoirea întregii activități economice, avîntul forțelor de producție și dezvoltarea relațiilor capitaliste. Crearea unei industrii proprii, apte să întărească independența politică a țării, a fost amplu dezbătută de opinia publică, iar trecerea la politica economică protecționistă (1886), urmată de legea pentru încurajarea industriei naționale (1887), au fost resimțite ca momente de cotitură în viața social-economică a țării. A crescut ritmul înființării unor noi întreprinderi industriale. Progrese evidente s-au înregistrat în dezvoltarea transporturilor și a căilor de comunicație. În același timp s-au manifestat racilele capitalismului din țara noastră, între care în mod deosebit dezvoltarea inegală a ramurilor industriale și repartizarea geografică disproporționată a forțelor de producție, în genere. Nu ne propunem să intrăm aici în analiza factorilor economici care stau la baza intensificării dezvoltării rîndurilor clasei muncitoare din România în deceniile ce au urmat cuceririi independenței, ca urmare a acesteia. Aprofundarea evoluției generale a societății românești în aceste condiții indică o complexă și permanentă interacțiune a factorilor economici, sociali și politici. Pe măsura creșterii forțelor de producție, a creării de întreprinderi industriale, rîndurile clasei muncitoare sporeau din ce în ce mai mult. Dar cucerirea independenței nu a avut numai consecințe social-economice în ceea ce privea clasa muncitoare. Pentru mișcarea muncitorească și socialistă, cucerirea independenței — ca și Unirea Principatelor — reprezenta o etapă în lupta pentru crearea unui stat național unitar care să cuprindă pe românii din toate provinciile. Apoi, dobîndirea independenței naționale a avut o însemnătate deosebită și prin faptul că a contribuit în mod esențial la ridicarea prestigiului națiunii române, la creșterea conștiinței de sine, a demnității și mîndriei naționale, la a căror manifestare și afirmare a contribuit din plin și proletariatul român. Victoria dobîndită în războiul de independență a stimulat dezvoltarea conștiinței naționale în rîndurile românilor din provinciile aflate sub dominație străină, convingerea profundă a unității și destinului comun al românilor de pretutîndeni. Populația românească din aceste provincii a privit cucerirea independenței drept propria lor

victorie, văzînd în crearea statului independent român axul în jurul căruia se va desfășura întregul proces de creare și desăvîrșire a statului național unitar. Cucerirea independenței de stat a României a dat astfel un puternic imbold mișcării de eliberare națională din Transilvania și din celelalte provincii românești aflate sub ocupație străină; problematica amplă și complexă a acestei lupte a cuprins și mișcarea muncitorească și socialistă — pe cea din țara liberă și pe cea din Transilvania, precum și legăturile lor reciproce — atît în aspectele ei ideologice cît și în cele politice. În procesul dezvoltării social-politice ulterioare a României, în deceniile ce au urmat cuceririi independenței, forțele patriotice, revoluționare, ale poporului român, clasa muncitoare, personalitățile democratice, progresiste, au militat neabătut pentru consolidarea independenței naționale și desăvîrșirea unității statale. Următoarea etapă istorică aducea în fața întregului popor român, ca obiectiv concret, primordial, problema încheierii procesului de formare a statului național prin desăvîrșirea unității sale, ca și pe aceea a consolidării independenței politice.

În cuvîntarea rostită la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România (30 martie 1973), tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia însemnătatea faptului că „proletariatul devine purtătorul idealurilor celor mai revoluționare ale maselor populare, exponentul aspirațiilor vitale ale întregului popor muncitor spre dezvoltarea patriei pe cale progresului, spre făurirea unității naționale, cucerirea independenței de stat, spre o viață liberă și demnă. Exploatarea nemiloasă a muncitorilor de către capitaliștii autohtoni, agravată de jaful trusturilor străine, care acționau pentru transformarea României într-o sursă de materii prime, de forță de muncă ieftină și de piață de desfacere a produselor lor, accentuează contradicțiile de clasă din sînul societății românești de atunci, impulsionează mișcarea muncitorească”⁵³. Secretarul general al Partidului arată că „în contextul dezvoltării generale economico-sociale a țării, al schimbărilor care au loc în raportul de forțe politice, lupta proletariatului are drept scop principal eliberarea sa și a maselor muncitoare de exploatare și asuprire, *căpătînd totodată și un caracter național, patriotic, prin aceea că ținea la apărarea independenței și suveranității țării, la salvagardarea dreptului sacru al poporului român de a se dezvolta de sine stătător*”⁵⁴ (subl. ns.).

Mișcarea muncitorească și socialistă va cunoaște o dezvoltare susținută în deceniile ce au urmat cuceririi independenței, fiind o participantă tot mai activă la desfășurarea evenimentelor social-politice, la dezbaterile și rezolvarea problemelor vitale ale maselor muncitoare, între care acelea referitoare la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale stăteau în primul plan al vieții publice.

⁵³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, p. 257.

⁵⁴ *Ibidem*.

LE MOUVEMENT SOCIALISTE ET LES PROBLÈMES DE LA SOUVERAINETÉ, DE L'UNITÉ ET DE L'INDÉPENDANCE NATIONALE (I)

RÉSUMÉ

Les ouvriers ont ressenti toujours, de la manière la plus directe, non seulement les effets de l'exploitation de classe, mais aussi ceux de la domination et de l'oppression étrangère. La conscience nationale se manifeste de façon évidente aussi dans les rangs de la classe ouvrière.

L'analyse du caractère patriotique du socialisme utopique révèle que celui-ci était moins utopique sous son aspect national que sous celui social. La signification patriotique de la participation des éléments ouvriers à la révolution de 1848 et à l'Union de 1859 est soulignée également dans l'étude. Sous l'influence du climat général de l'époque, les ouvriers roumains ont saisi avec une réceptivité qui leur est propre, l'importance particulière du principe de l'union l'adaptant à leurs problèmes spécifiques, se faisant un mot d'ordre de l'idée de l'union de leurs forces, de l'idée de leur propre organisation. La présence de la main d'oeuvre étrangère en Roumanie, pendant la première phase du développement capitaliste, a déterminé elle aussi certaines clarifications dans la question nationale, ainsi que la compréhension de la nécessité objective du développement de l'industrie nationale, en tant que facteur essentiel du progrès du pays. Les positions théoriques du mouvement socialiste dans ces problèmes coïncidaient avec les intérêts de l'épanouissement de la patrie. Dans le même temps, l'amélioration de la situation socio-économique difficile du prolétariat s'imposait elle aussi comme un acte de patriotisme.

Se trouvant à peine à ses débuts, le mouvement ouvrier et socialiste a manifesté de façon éloquente son appui à la cause de l'indépendance, de l'unité et de la souveraineté de la patrie, dès la guerre pour l'indépendance. La gazette „Socialistul” a adopté une position progressiste, saluant l'événement et reflétant l'élan populaire. Le rôle du mouvement socialiste ressort de l'attitude de certains militants (N. Codreanu et autres), de l'enthousiasme patriotique avec lequel les ouvriers ont appuyé les collectes pour le front et pour les blessés, mais surtout de la participation directe sur le champ de bataille, l'arme à la main, des masses laborieuses, animées d'un ardent patriotisme, d'un esprit de sacrifice suprême.

L'adhésion enthousiaste des socialistes roumains, du prolétariat, au nom duquel ils parlaient, à la lutte pour la réalisation de l'unité nationale pleine et entière du peuple roumain, découlait non seulement des sentiments patriotiques qui animaient les larges masses, mais elle reposait aussi sur une profonde conscience politique propre, étant un corollaire de l'adoption des enseignements du socialisme scientifique aux réalités du pays.

RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ ÎN OPINIA PUBLICĂ PROGRESISTĂ MAGHIARĂ A EPOCII

DE

ȘTEFAN CSUCSUJA

Istoriografia noastră a făcut, cel puțin în parte cunoscute, manifestările pozitive ale maghiarilor din Transilvania în legătură cu unul din evenimentele cruciale din istoria modernă a poporului român: unirea principatelor¹. În schimb, pînă în momentul de față, istoriografia marxistă din România n-a prins în cîmpul cercetărilor sale răsunetul și în general ecourile pe care celălalt mare eveniment decisiv în evoluția națiunii române — războiul de independență din anii 1877-78 — l-a stîrnit în rîndurile maghiarilor din Transilvania, cu toate că, efectuarea unei astfel de investigații este justificată din mai multe motive.

Înainte de toate, cercetările orientate în această direcție ar contribui substanțial la clarificarea complexelor relații sociale și naționale din Transilvania epocii dualiste, iar istoricul preocupat cu precădere de istoria războiului de independență poate obține pe această cale date noi, în multe cazuri chiar de o deosebită valoare, dintr-un domeniu în care numai istoria legăturilor reciproce are darul de a aduce lumini noi.

Dezvăluirea acestor aspecte se mai motivează și prin aceea că investigațiile făcute ar avea — după convingerea noastră — drept rezultat o importantă concluzie istorică cu semnificații politice, respectiv ar atesta din nou, pentru o altă epocă încă puțin cercetată, că și aici, linia bunelor relații dintre locuitorii de naționalități diferite — și în primul rînd între români și maghiari din Transilvania a fost nestămînutată și continuă.

În fine, studierea ecourilor maghiare ale războiului de independență se impune grabnic și din cauză că această investigație modifică esențial viziunea formată de istoriografia burgheză asupra coordonatelor principale ale temei cercetate.

Este necesar să subliniem că istoriografia burgheză și literatura politică atît cea maghiară cît și cea românească, au tras concluzii tendențioase din cazuri izolate de manifestări ce nu aveau nimic comun cu masele populare maghiare, ci mai degrabă constituiau rezultatul unor ma-

¹ Astfel: Ștefan Paseu, *Ecoul unirii Țării Românești și Moldovei în Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, p. 451—466; și Kakassy Endre, *Moldova és Havasalföld egyesülése a korabeli hírlapok tükrében* (Unirea Moldovei cu Țara Românească reflectată în presa epocii), în „Igaz Szó” (Cuvînt adevărat), nr. 1, an 1959, p. 118—120.

nevre ale marilor puteri². S-a încercat chiar ca unele manifestări oficioase dușmănoase războiului de independență purtat cu vitejie de poporul român să fie prezentate drept caracteristice întregii opinii publice maghiare.

Pe baza unor informații superficiale, selectînd materialul documentar în spiritul subiectivismului naționalist, istoricii burgezi au afirmat că atitudinea maghiarilor în perioada războiului de independență a fost univocă și anume negativ univocă, întrucît opinia publică maghiară ar fi fost în unanimitate de partea turcilor în problema confruntării româno-turce din 1877—78. Or, această absolutizare care nu ține seamă de manifestările populare și desconsideră curentele profunde din desfășurarea istoriei, nu corespunde cîtuși de puțin realității, ba chiar în mod tendențios încerca să semene discordia între români și maghiari. Așadar, sarcina istoricilor marxști rezultă de la sine și este evidentă: problema trebuie abordată la modul obiectiv, formîndu-se — pe baza surselor existente și prin aplicarea metodelor materialismului istoric — o imagine justă asupra acestei faze a legăturilor româno-maghiare, spre a o putea confrunta, cu concepțiile vechi.

Acestea sînt punctele de reper pe care ne străduim a le promova în limitele studiului de față. Iar sursele din epocă, presa, o bogată literatură memorialistică, numărul considerabil al documentelor vremii ne oferă posibilitatea de a cunoaște realmente atitudinea celor mai diverse straturi, și elemente, atît în privința maghiarilor din Transilvania, cît și în a celor care trăiau sau munceau în vechea Românie. Schițarea acestei opinii publice nuanțate, precum și ținînd seama de factorii permanenți care modelau relațiile româno-maghiare, țesute și călitate secole în șir, demonstrează în mod convingător că în 1877-78 atitudinea maghiarilor nu reprezintă cîtuși de puțin o neîntreruptă înșiruire de manifestări dușmănoase, întrucît s-au manifestat — și nu puține — grupuri care, străine curentelor naționaliste din epocă, care orientîndu-se după interese proprii, chiar și în condițiile raporturilor de forță definite de către marile puteri, au reușit să sesizeze că, poporul român susținea o luptă dreaptă pentru propria sa independență. Mai mult chiar, unii au dat sprijin efectiv, ori s-au și integrat în mod activ în lupta poporului român, deși în condițiile epocii, sub avalanșa de vehementă propagandă declanșată de guvernele dualiste, de partidele și corporațiile lor, și ținînd seama de realitatea că, în 1877-78, războiul din Balcani era implicit și o înclăstare a două mari puteri, Rusia și Turcia — o asemenea poziție implica o înaltă consecvență și clarviziune.

Studiînd efectele pozitive ale războiului de independență al României în rîndurile maghiarilor din Transilvania, am adoptat drept punct de pornire, mai presus de toate, faptul că Transilvania trăia atunci tocmai perioada consolidării dualismului. În al optulea deceniu al secolului trecut își consolida situația un regim a cărui instaurare înălța stavile noi, și mai puternice, în calea procesului transformării popoarelor est-europene în națiuni și a formării respectiv desăvîrșirii statelor naționale unitare. Prin faptul că Imperiul austro-ungar căuta să rețină forțat, într-un singur cadru opresiv

² De exemplu lucrările: I. Minea, *Manifestații politice ungurești în războiul româno-turc din 1877—1878*, în „Cercetări istorice”, Iași, nr. 3, an 1928, și Szádeczky-Kardoss Lajos, *A székely nemzet története és alkotmánya* (Istoria și constituția națiunii secuiești), Budapest, 1927.

diversele popoare și naționalități aflate pe drumul dezvoltării și că asigura stăpînirea claselor dominante maghiare într-o parte a imperiului, antagonismele legate de problema națională s-au agravat foarte mult. Atmosfera încordată, existentă în privința acestei probleme determina poziția claselor dominante maghiare față de toate mișcările naționale din cadrul imperiului. Clasele dominante maghiare priveau cu suspiciune orice mișcare națională, deci și pe cea românească, și ca atare și războiul de independență al României, găsindu-l contrar intereselor lor, căci un stat național român independent ar fi sporit, potențial, forța mișcărilor naționale românești din Transilvania, apropiind și perspectiva împlinirii unirii. Atitudinea lor dușmănoasă își găsește expresia în presă în parlament, în întrunirile partidelor politice aflate la putere. Trebuie însă să menționăm și în această privință că anumite cercuri ale claselor dominante maghiare, ca spre exemplu Iuliu Andrásy, ministrul de externe al imperiului, și anturajul său, convinși de inevitabila prăbușire a puterii imperiului otoman în Europa, au sprijinit cauza independenței României, fie și numai pentru că vedeau într-însa o stavilă a „expansiunii rusești spre Balcani”.

Incontestabil este faptul că pînă și în condițiile sociale-politice specifice din epoca dualismului, în atmosfera atît de încordată a relațiilor naționale, masele largi și-au păstrat tradițiile progresiste — căci regimul născut prin încheierea pactului dualist însemna o grea lovitură și o epocă de exploatare și asuprire, deși clasele dominante prezentau dualismul drept o victorie a întregii națiuni maghiare, pe cînd în realitate el nu reprezenta decît victoria lor asupra poporului maghiar. Clasele dominante maghiare au încercat să înfățișeze interesele lor înguste de clasă drept cauza întregii națiuni maghiare, legînd-o, fără să mai facă apel la masele populare, de destinul unui imperiu și al unei dinastii putrede, pe care istoria le condamnase la pieire.

Între românii, maghiarii și sașii din Transilvania exista o colaborare în viața de toate zilele. Alexandru Roman, una din personalitățile fruntașe ale mișcării naționale românești din epoca dualistă, a fost ales deputat într-o circumscripție din comitatul Arad, prin votul unanim al țărănilor români și maghiari, împotriva contracandidatului moșierilor. O știre din presa vremii ne informează că țărăanii maghiari din Uliuc au declarat că „vor ține cu frații lor români cu care au trăit și vor să trăiască în pace și bună înțelegere”³. Semne ale colaborării dintre locuitorii Transilvaniei s-au manifestat și la Brașov : în „frățeasca învoială”, încheiată la 22 aprilie 1871, „românii, germanii și maghiarii din Brașov se leagă între sine a pași pe viitor solidar în toate afacerile lor locale pe baza principiului de egalitate națională”⁴.

S-au țesut prietenii și s-a dezvoltat amicitie între românii și maghiarii din Transilvania. *Frăția româno-maghiară* se intitulează, în presa vremii, relatarea asupra manifestării prilejuite de concertul lui Reminyi Ede, la Cluj. În perioada imediat premergătoare instaurării dualismului, maghiarii

³ „Concordia”, nr. 2, an VI (1866).

⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 35, an XXXIV (1871).

și români se pronunță în mod hotărît pentru prietenie și colaborare : în numele românilor Ioan Rațiu, iar din partea maghiarilor K. Papp Miklós ⁵.

Au existat și din aceia care continuau să întărească firele prieteniei dintre români și maghiari, în domeniul literaturii și al culturii, slujind în felul acesta cunoașterea reciprocă. În 1868, scriitorii maghiari salută, în persoana Elenei Ghica (Dora D'Istria) un promotor al legăturilor culturale româno-maghiare și sud-est europene în general. Apar traduceri maghiare din poezia populară românească⁶. În aceeași perioadă, Márki Sándor publică un volum de studii de mare importanță : *Bihari román írók* (Scriitori români din Bihor). În 1871, Iosif Vulcan este cooptat printre membrii prestigioasei societăți literare *Kisfaludi Társaság* (Societatea Kisfaludi). Demn de menționat este faptul că în salutul rostit cu această ocazie, secretarul societății afirma că numai clasele dominante poartă răspunderea instigării urei ⁷.

În sfârșit, au avut loc inițiative pentru a se transplanta toate aceste strădanii și în viața politică. Iată ce îi scria George Barițiu lui Visarion Roman în perioada de pregătire a conferinței de la Miercurea: „Mai anume vă rog, ca gravaminele [revendicările] noastre să nu le ridicăm asupra vreunei națiuni ci să combatem partide, iar mai de aproape aristocrația”⁸.

Consfătuirea de la Turda a pasiviștilor (1870) hotărî de asemenea că în lupta împotriva dualismului trebuie să se colaboreze cu maghiarii din Transilvania. Ei se străduiesc „în tot modul de a capacita pe unguri despre pericolul ce provine pentru ei și pentru noi din sistema dualistică, și de a mijloci dimpreună, de se poate cu ei, schimbarea sistemului și restaurarea autonomiei Transilvaniei” — scria „Gazeta Transilvaniei”⁹.

Strădanile de apropiere româno-maghiară manifestate în întreaga epocă, găsesc o confirmare hotărîtoare în persoana și activitatea lui Ludovic Mocsáry. Alegerea sa din anul 1888 în circumscripția de Caransebeș este unul din cele mai importante, dacă nu chiar cel mai important moment al legăturilor româno-maghiare din secolul trecut. Mocsáry a fost ales deputat în parlament într-o circumscripție electorală pur românească — și anume, la propunerea Partidului Național Român. Incontestabil, Mocsáry se făcuse cunoscut, pînă la acea dată, ca militant pentru apărarea drepturilor naționalităților, deoarece și-a dat seama încă în faza elaborării proiectului că legea naționalităților, din 1868, departe de a garanta dezvoltarea acestora, o stăvilea, căci deși concepută în spiritul revoluției franceze — ea le

⁵ Bukaresti magyar Közlöny (Monitorul maghiar din București), din 4 aug. 1860.

⁶ Primele traduceri au fost făcute de Ács Károly și Zilahy Károly.

⁷ *A szomszéd népekkel való kapcsolatunk történetéből. Válogatás hét évszázad irásaiából* (Din istoria legăturilor poporului maghiar cu popoarele vecine. Selecțiuni din scrierile a șapte veacuri), Budapest, 1962, p. 526.

⁸ Bujor Surdu, *Correspondența dintre George Bariț și Visarion Roman (1867—1879)*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, an IX (1966), p. 323.

⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 12, an XXXIII (1870).

asigura tuturor, largi drepturi în domenii ca folosirea limbii materne, autonomie locală, învățămînt și problemele confesionale, dar ea nu recunoștea axiomatic drepturile colective ale naționalităților, și consfințea numai drepturile individuale, enunțînd falsul principiu (pe care s-a bazat mai apoi, decenii în șir, politica de asuprire națională) cum că locuitorii Ungariei sînt cu toții membri ai națiunii politice maghiare. Aceasta a fost motivul principal pentru care Mocsáry s-a ridicat împotriva acestei legi cu atîta vehemență. Acțiunea desfășurată de către Mocsáry întru apărarea drepturilor naționalităților cuprindea o arie și mai largă în perioada guvernului lui Coloman Tisza, care nu era dispus să aplice nici măcar legea aceasta, cu toate că și ea ar fi contribuit substanțial la destinderea încordării și mai ales ar fi îmbunătățit considerabil situația naționalităților.

În lupta parlamentară pentru drepturile naționalităților, Mocsáry și-a găsit aliați dintre români pe Emil Babeș, Iosif Hodoșiu și alții, combătînd alături de ei, pentru ca — așa cum spune în scrisoarea de bun rămas, adresată alegătorilor săi din Caransebeș — „această problemă vitală (problema națională) să poată fi dezvoltată în direcția cea bună”¹⁰.

Această activitate a lui Mocsáry — conștientă, deliberată, și de mare importanță în relația reciprocă a românilor cu maghiarii — poate fi considerată drept continuare a tradițiilor de solidaritate și a exercitat o puternică influență asupra dezvoltării lor ulterioare. Mocsáry vedea limpede acest lucru, după cum o atestă menționata scrisoare de rămas bun de la alegătorii săi români, în care sintetizează viziunea sa asupra naturii și esenței legăturilor dintre români și maghiari în epoca dualismului și își exprimă ferma convingere că legăturile existente vor evolua în continuare sub semnul prieteniei spre binele lor, dobîndind astfel durabilitate tot ce a făcut el în acest domeniu. „Însuși faptul că am avut cîntea să reprezint circumscripția de la Caransebeș, nu va dispărea fără urmă. Are să-i rămînă urma și are să constituie o contribuție nu numai interesantă, dar și semnificativă... faptul că tocmai atunci cînd aceste conflicte stîrneau valuri puternice, Partidul Național Român i-a încredințat acest mandat parlamentar unui maghiar” — scria el^{10a}.

Tot un adevăr fundamental afirmă Mocsáry și atunci cînd declara că masele populare maghiare nu au nimic comun cu politica opresivă a guvernelor dualiste. „Politica națională nu izvorăște din inima majorității neamului maghiar... nu majoritatea maghiarilor e vinovată de supremația ideilor greșite, ci cei ce, erijîndu-se drept conducători ai poporului, urmăresc scopuri politice străine. Majoritatea națiunii maghiare nu înclină spre ura de rasă, dar e cu atît mai receptivă la dreptate, răspunzînd de fiecare dată cu căldură la chemarea de a promova spiritul de dreptate și sentimentele frățești”¹¹.

Solidaritatea româno-maghiară nu se limita numai la Transilvania, ci se promova într-un cadru mai larg. Referindu-ne fie și numai la perioada premergătoare evenimentelor din 1877, constatăm că erau

¹⁰ Kemény G. Gábor, *Mocsáry Lajos a népek barátságáért*. (M. L. pentru prietenia dintre popoare), Bukarest, p. 227.

^{10a} *Ibidem*, p. 233—234.

¹¹ *Ibidem*.

urmărite cu viu interes de pildă marile prefaceri survenite în viața poporului român pe celălalt versant al Carpaților. Așa s-a întâmplat și cu ocazia unirii celor două principate, când a luat naștere statul național român. În relatările referitoare la proclamarea Unirii, ziarul „Kolozsvári Közlöny” (Monitorul clujean) îl descrie pe Cuza în culori deosebit de atrăgătoare, acordând multă importanță faptului că domnitorul Principatelor Unite se bucură de o mare popularitate în rîndul maselor și mai ales considerentului că „se numără printre cei ce, în 1848, au ridicat steagul libertății principatelor”¹². „La București s-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple”, deoarece poporul român a fost consecvent în revendicările și obiectivele sale. „Această alegere nu va putea fi anulată” — se pronunță un alt ziar¹³. Iar dovada pentru lipsa de popularitate a politicii opresive a imperiului otoman ne-o oferă observațiile ironice ale presei, la adresa Turciei. „Nec ossa habeas; nu i se lasă nici acele citeva biete oase, acea abia vizibilă umbră de prestigiu”¹⁴.

Cu ocazia Unirii s-a manifestat din nou și considerația lui Ludovic Kossuth față de poporul român. „Un astfel de spirit îi trebuie unui popor spre a-și putea făuri patria, sau spre a-și-o putea redobîndi, dacă a pierdut-o” — scria el din emigrație¹⁵.

Forțele maghiare adepte ale independenței și în primul rînd emigrația revoluționară căutau un aliat și un sprijin pentru eliberarea patriei lor, în forțele progresiste românești care realizaseră Unirea. Pe linia acestei năzuințe de colaborare a luat naștere, încă în anul Unirii — 1859 — acordul Cuza-Klapka, prin care tinărul stat român le promitea forțelor eliberatoare maghiare un substanțial ajutor împotriva Habsburgilor. Acordul se baza tocmai pe concepțiile aceluiași Teleki László care fusese încă în 1848 conștient de marea forță și putere a ideii naționale și deci luptase din convingere, și atunci și după revoluție, pentru înfăptuirea colaborării dintre români și maghiari.

Democratismul forțelor progresiste maghiare, colaborarea susținută cu poporul român (pentru care am avut ocazia să oferim exemple pînă și din perioada dualismului) precum și natura acestei colaborări au avut drept efect și au determinat geneza și a unor opinii obiective, ba chiar pozitive asupra războiului de independență a României, din 1877 și au creat posibilitatea reafirmării simpatiei și prețuirii acordate poporului român de către forțele progresiste maghiare.

Nu putem nega însă faptul că în perioada anilor 1877—78 opinia publică maghiară a fost într-adevăr contradictorie în multe privințe. Trebuie să se țină seama de faptul istoric că multă vreme o considerabilă parte a societății maghiare n-a văzut, respectiv nu putea să vadă limpede, adevăratul caracter al războiului. Explicația trebuie căutată în înăbușirea revoluției maghiare din 1848, care influența încă puternic opinia publică

¹² „Kolozsvári Közlöny” (Monitorul din Cluj) din 27 și 30 ian. 1859.

¹³ „Magyar Futár” (Curierul Maghiar) din 10 și 13 febr. 1859.

¹⁴ „Pesti Napló” (Jurnal din Pesta) din 26 ian. 1859.

¹⁵ Kossuth Lajos, *Iratalm az emigrációból* (Actele mele din emigrație), IV, Budapest, 1880, p. 380.

maghiară. După cum am mai semnalat și se știe, România a trebuit să-și impună recunoașterea declarației de independență printr-un război susținut alături de Rusia, care sprijinise și pînă atunci, lupta de eliberare a popoarelor din Balcani. Or, datorită eforturilor desfășurate în comun, pe front, prietenia de arme ruso-română s-a manifestat și ea deplin în acest război. În schimb, la izbucnirea lui, în 1877, poporul maghiar vedea desfășurându-și forțele aceași putere țaristă care, aliată cu Habsburgii, înfăptuise intervenția armată din 1848, punînd capăt revoluției care făgăduia independență națională și libertate socială poporului maghiar; tocmai de aceea, maghiarii urmăriseră și după 1848 cu permanentă îngrijorare toate acțiunile politice și militare țariste¹⁶. Trebuie să menționăm de asemenea că n-a rămas lipsit de efect nici faptul că după înfrîngerea revoluției din 1848, revoluționarii siliți să ia drumul pribegiei găsiseră adăpost — întocmai ca și curuții lui Francisc Rákóczi al II-lea — tot în Turcia. Firește, aceasta nu înseamnă că emigranții maghiari ar fi fost vreodată adepții regimului opresiv otoman. Dimpotrivă, adevărul e tocmai contrariul, căci trăind în Turcia, ei au sesizat și mai bine caracterul împilator și anacronic, și au urmărit întotdeauna cu simpatie lupta de eliberare a popoarelor din Balcani. Fapt este însă că forțele progresiste maghiare considerau puterea țaristă ca un pilon puternic al reacțiunii europene, care — după opinia lor — amenința forțele populare maghiare.

Trebuie precizat însă, că îngrijorarea forțelor progresiste maghiare nu este identică cu mult dezbătutul și comentatul „pericol al panslavismului” invocat de clasele dominante maghiare. Mobilul pentru sublinierea „pericolului panslav” îl constituia teama claselor dominante maghiare de mișcările naționale ale popoarelor slave din imperiu, teama de a nu fi atacată însăși integritatea acestuia. Într-adevăr, propaganda claselor dominante nu avea nimic comun cu anti-țarismul progresist al generației din epoca reformelor, precum nici, cu grija lor pentru independența maghiară: ele erau îngrijorate de mișcarea popoarelor slave din imperiu care putea să devină fatală pentru dominația lor.

În fine, merită să remarcăm că ar fi greșit să se creadă că naționalismul claselor dominante ar fi fost cu totul lipsit de efect și că nu ar fi avut influență de sus în jos — după cum greșit ar fi să ascundem faptul că în 1877 evoluția opiniei publice maghiare era afectată și de încordările existente în urma ascuțirii contradicțiilor naționale. Acești factori își exercitau și ei, într-adevăr, efectele, însă nu erau cei primordiali, iar influența lor s-a putut manifesta numai într-un cerc restrîns și pentru un timp scurt.

În privința manifestărilor pozitive legate de războiul de independență al României, din 1877—78 presa maghiară din Transilvania oferă informații prețioase.

Fără îndoială că și publicistica maghiară era determinată de relațiile politice specifice timpului și că ea purta amprenta încordării acumulate în problema națională. Totuși, în ansamblul publicisticii, fiecare ziar reprezenta o nuanță aparte; fiecare oglindea opinia unei pături mai largi sau mai restrînse sau a unei grupări politice. Faptul nu e lipsit de semnifi-

¹⁶ Tendințele de expansiune a Rusiei țariste au cauzat o anumită îngrijorare, chiar și în rîndul popoarelor din Balcani, cu toate că sprijinul ei a constituit o sursă inepuizabilă pentru lupta lor de eliberare. Apud Apostol Stan, *Independența statală în gîndirea și practica politică a antilor 1859—1877*, în „Revista de Istorie”, nr. 19, ea, 1975, p. 1510.

cație, deoarece explică din multe puncte de vedere posibilitatea forțelor progresiste de a-și manifesta părerile în coloanele ziarelor, deși acestea se aflau în slujba politicii de clasă, de partid și națională caracteristică dualismului. Și tot astfel se explică în bună măsură și faptul că în perioada războiului pentru independență s-au publicat numeroase știri și comentarii obiective, atestând un simț politic real. În cazul unor cotidiene politice — cum ar fi „Magyar Polgár” (Cetățean maghiar) din Cluj, „Szabadság” (Libertatea) de la Oradea, sau „Alföld” (Cimpia) din Arad, reprezentanțe ale orientării progresiste — preocuparea este aproape sistematică, iar redacțiile respectivelor ziare consacră spațiu și manifestărilor de simpatie. Chiar și în alte ziare (de pildă „Kelet” (Orient)), din Cluj, (deși situat pe o poziție nu întotdeauna identică cu cea a progresului) o seamă de redactori animați de exigența informării obiective a cititorilor au publicat în legătură cu România, scrieri de rezonanță pozitivă. Dealtfel, unele ziare erau conduse de oameni care fuseseră și înainte dispuși să slujească cu credință cauza apropierii româno-maghiare (și îl vom menționa aici numai pe K. Papp Miklós, redactor și editor al ziarului „Magyar Polgár”). Au existat, printre corespondenții ziarelor maghiare din Transilvania, și din cei ce se considerau prieteni ai poporului român, sau chiar din aceia care au acționat realmente în favoarea cauzei independenței României. Printre articolele trimise din România am găsit unul semnat Szathmáry Papp Károly pictor de seamă și binecunoscut ca participant la războiul de independență. În „Erdélyi Híradó” (Vestitorul transilvan) din Tirgu Mureș, publica Vándory Lajos, același care a fondat un ziar de limbă maghiară în București și se considera un purtător de cuvânt competent și angajat — al poporului de jos. Cît despre Veress Sándor, care, stabilit de multă vreme în București, știm că trăind în România s-a înrolat și el printre cei ce participaseră la război, trimitea articolele sale spre publicare la „Vasárnapi Újság” (ziar de duminică) și altor ziare.

Și mai menționăm aici și faptul că studierea presei din perioada respectivă — foarte bogată și complexă — ne-a convins că în perioada războiului pentru independență au existat momente cînd o mare sau chiar covârșitoare parte a ei elogia România. Așa s-a întimplat cu ocazia eroicelor lupte de pe frontul balcanic de la Plevna, Grivița și Rahova, sau în faza eforturilor diplomatice care au urmat acestor victorii.

Încă de la sfîrșitul anului 1876, cînd criza orientală se adîncea tot mai mult, în coloanele presei maghiare din Transilvania s-a desfășurat un amplu schimb de opinii asupra situației României. Comentariile ziarelor politice, făcute în legătură cu știrile diplomatice — deși înclină spre păstrarea păcii — atestă faptul că părerea despre izbucnirea iminentă a războiului între cele două puteri rivale, Rusia și Turcia era generală. În acest context se punea adesea și se dezbătea pe larg problema care va fi atitudinea României, intercalată între viitorii beligeranți. Cea mai mare parte a presei politice, în acord cu interesele imperiului Austro-Ungar, considera că politica cea mai corespunzătoare din partea României ar fi neutralitatea. Această parte a presei socotea că o eventuală alianță cu Rusia nu ar fi salutară, ci dimpotrivă, chiar periculoasă pentru România — și susținea că, în situația dată, un astfel de act diplomatic, respectiv

politic și mai cu seamă militar, ar avea consecințe grave pentru România ¹⁷.

Contrar acestei concepții, survine — deși încă sporadic — și cealaltă, mai ancorată în realitate, conform căreia România, deși aflată într-o situație foarte dificilă tocmai datorită vecinătății marilor puteri, nici n-ar putea, în condițiile date, să realizeze cu consecvență o politică neutră, în care de altfel nici un era interesată, deoarece intervenind în conflict — spunea de pildă un articol din „Kelet” — ar păși mult mai sigur către ținta mult dorită, către independența statală, decît prin mijloacele unei politici de neutralitate, ale cărei rezultate sînt în multe privințe îndoielnice ¹⁸.

Comentatorul ziarului „Magyar Polgár” nici nu mai pune problema eventualității și posibilităților neutralității. Ziarul clujean este convins că imediat ce Rusia își declanșează războiul împotriva Turciei, România, — călăuzindu-se după propriile-i interese și nu din alte motive — va intra de asemenea în război¹⁹. Comentatorul de la „Magyar Polgár” își bazează concluziile pe analiza vieții politice românești, sau, mai exact, pe tendințele dominante în viața politică românească, dovedindu-se într-adevăr bine informat.

Pe o poziție apropiată de această opinie se situa și ziarul „Nagyvárad” (Oradea Mare) din Oradea. Ce-i drept, în iunie 1876 România și-a formulat, în șapte puncte, revendicările față de Înalta Poartă — spune ziarul — și, „și-a condiționat neutralitatea față de Poartă” tocmai de îndeplinirea acestor revendicări, însă arătîndu-se dispus să accepte cinci din cele șapte revendicări cuprinse în nota lui Kogălniceanu, turcii n-au satisfăcut cîtuși de puțin România; or, în această situație „disputa dintre Poartă și guvernul român nu mai poate duce decît la declarația de război” ²⁰. României nu i-a rămas decît alternativa războiului, precizează din nou, ceva mai tîrziu, ziarul „Magyar Polgár”, arătînd că toate acestea se întîmplă din cauza poziției Porții față de nota guvernului român, cu toate că, în momentul respectiv, Poarta ar fi putut evita războiul, satisfăcînd revendicările românești, iar România și-ar fi obținut independența, pe care „de facto o și exercită deja” ²¹. Pe baza informațiilor primite de la corespondenții săi, „Magyar Polgár” demonstrează că turcii înșiși sînt convinși de intrarea României în război, spre a-și cuceri independența „și de aceea își fac pregătirile militare cu o grabă febrilă”. Însă, adaugă ziarul, cu o nuanță destul de ironică, „pentru pregătiri, Poarta n-ar avea nevoie decît de bani — ceea ce îi lipsește însă mult de tot” ²².

Pornind de la constatările făcute de către istoriografia română, putem aprecia că această parte a presei maghiare a evaluat just principalele linii ale politicii României în ajunul războiului ruso-româno-turc. Cercurile politice românești bine informate într-adevăr, nu excludeau mai ales după convenția de la Reichstadt eventualitatea unui război, iar Kogăln-

¹⁷ „Kelet”, din 16 ian. 1877.

¹⁸ Ibidem, din 21 ian. 1877.

¹⁹ „Magyar Polgár” din 4 ian. 1877.

²⁰ „Nagyvárad”, din 1 aug. 1877.

²¹ „Magyar Polgár” din 22 iulie 1877.

²² Ibidem, din 6 august 1877.

niceanu însăși, exprimând voința națiunii, ca de atâtea alte ori până atunci, orienta politica României spre pregătirea războiului. În notele sale din 1 și 5 august 1876, el le cere diplomaților români acreditați în străinătate, să aducă la cunoștința marilor puteri că din pricina respingerii revendicărilor cuprinse în cele șapte puncte, opinia publică a țării își silește guvernul să renunțe la politica de neutralitate²³.

În acest context se pune de la sine întrebarea pe care de altfel au și pus-o mai multe ziare maghiare din Transilvania: în ce măsură a reușit România să se pregătească pentru război; ce forțe militare, materiale și umane va putea mobiliza ea în cazul unui război anti-otoman? Căutînd răspunsul, ziarele din Transilvania au, aproape în unanimitate, aprecieri favorabile în privința pregătirii militare a României. Precizăm însă că aceste păreri favorabile se refereau doar la factorii militari și umani propriu-ziși, căci situația materială a țării, mai ales în domeniul finanțelor, era considerată ca fiind insuficient de solidă.

„Odată cu unirea principatelor, în 1859, armata a căpătat o organizare mai temeinică” — spunea de pildă „Magyar Polgár”. „Trupele moldovenești și muntene au fost contopite într-o armată unită română, iar serviciul militar a căpătat o mare însemnătate”²⁴. În ultimii zece ani — spune același ziar, revenind asupra problemei — „armata română a realizat un nivel prestigios, dispune de un eminent corp ofițeresc și este dotată cu un armament excelent”²⁵. „Magyar Polgár” a sesizat just că România făcuse mari eforturi pentru sporirea capacității sale defensive — deși, asemeni celorlalte ziare, atribuie, în privința modernizării armatei, un rol exagerat de mare consecvenței prusace a lui Carol I și agilității lui I. C. Brătianu²⁶.

Analizînd cu competență structura și organizarea armatei române, „Magyar Polgár” și alte ziare elogiază diferitele arme din cadrul acesteia. De pildă, „Magyar Polgár” constată despre roșiori că „sînt bine legați și au o ținută bună”, iar dorobanții „luptă bine, sub comanda unor ofițeri buni”. Grănicerii „păzitori ai hotarelor României” au în dotăție excelente carabine Peabody și „asemeni infanteriei de linie, sînt buni mărșăluitori, avînd comandanți buni”²⁷. Chiar și ziarul de orientare conservatoare „Ébredés” (Renașterea) — cu toate că amplifică nemăsurat meritele lui Carol I — arată că „dotăția armatei române este excelentă, ofițerii sînt buni, trupa se distinge prin disciplină și alte însușiri militare”²⁸. Conform părerii unanime a ziarelor maghiare, artileria „constitue partea cel mai bine organizată a armatei române”²⁹.

O armată în care domnește un atare spirit și care dispune de asemenea însușiri — în condițiile în care încheierea alianței cu Rusia era considerată de ziarele respective deja o certitudine — se putea angaja în război cu speranțe de izbîndă. Și într-adevăr, evenimentele survenite pe parcurs împingeau România spre război.

²³ *Istoria României*, IV, București, 1964, p. 593.

²⁴ „Magyar Polgár” din 10 febr. 1877.

²⁵ *Ibidem*, din 27 oct. 1876.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, din 4 mai 1876.

²⁸ „Ébredés”, din 19 mai 1876.

²⁹ „Magyar Polgár”, din 25 iul. 1877.

Consfătuirea de la Constantinopol, organizată în vederea echilibrării cel puțin temporare a intereselor marilor puteri, s-a încheiat, după cum se știe, fără rezultat. Sfătuită de Anglia — spre a evita viitoarea hotărâre a conferinței — Poarta dă publicității, la 23 decembrie 1876, constituția sa care, liberală în condițiile Turciei, dar lezând interesele României, avea să ducă la serioase incidente. Formularea unora dintre articolele constituției otomane îndreptățea concluzia că Poarta consideră România drept parte organic integrantă a imperiului otoman și, în calitate de putere suzerană, își revendica dreptul ca domnitorul român să fie întărit în scaun de către sultan.

Ziarele din Transilvania nu numai că relatează amănunțit incidentul, ci fără excepție subliniază meritul României de a fi adoptat o atitudine fermă și scot în evidență că România avea temeri suficiente să vadă în articolele 1, 7 și 8 ale constituției otomane un atac la adresa autonomiei sale ³⁰. „Magyar Polgár” se declară de acord cu energicul protest al României și relatează că în toate colțurile țării, atitudinea Înaltei Porți a stîrnit indignare ³¹. Despre răscolirea opiniei publice românești și despre creșterea mișcării antiotomane în rîndurile tineretului vorbește și ziarul „Kelet”: „Tineretul bucureștean se pronunță împotriva turcilor și îi cere ministrului de război să-l înarmeze și să-l instruiască în vederea serviciului militar” ³². „Constituția otomană a avut un efect foarte deprimant asupra României” — spunea „Erdélyi Híradó” în legătură cu această chestiune ³³.

Citind o suită de numere ale ziarului „Magyar Polgár”, cu materiale consacrate unor probleme legate de războiul pentru independență, ne putem convinge de caracterul progresist al ziarului clujean. „Magyar Polgár” condamnă menționata constituție, în numele adevărului și al principiilor de drept. Consideră că procedul și constituția Înaltei Porți au un caracter antipopular și că nicidecum nu constituie o operă fundamentată pe principiile adevăratului liberalism, pe care ea și le atribuie. În mai multe articole din Magyar Polgár” se emite părerea că momentul ales de Turcia pentru publicarea constituției nu putea avea alt efect decît cel al unei provocări — și că prin aceasta s-a zădărnicit și desfășurarea „misiunii de pacificare” a lui Andrásy. În sfîrșit — lucru de altfel foarte relevant în contextul expunerii noastre — „Magyar Polgár” arată că în privința României, legislația otomană se disociază cu desăvîrșire de realitate, nu ține seamă de faptul că România este pe deplin autonomă și — conform părerii ziarului — „o țară în fapt independentă”.

Masele populare românești, locuitorii Bucureștiului, se pregătesc să-și exprime protestul împotriva constituției otomane printr-o amplă manifestație pe Calea Mogoșoaiei. În situația dată, guvernul, spre a evita complicațiile, interzice această manifestație, însă îi trimite Porții, încă de a doua zi, prin intermediul ministrului de externe, o notă cît se poate de energică. Nota de protest, care conținea revendicarea fermă a respectării drepturilor și statutului României și care a fost înmînată de către

³⁰ Ibidem, din 5 și 10 ian. 1877.

³¹ Ibidem.

³² „Kelet”, din 21 ian. 1877.

³³ Erdélyi Híradó”, din 6 ian. 1877.

Ion Ghica — suscită amănunțite comentarii în „Kelet” și în „Magyar Polgár”³⁴. „România nu este o complectare a imperiului otoman, a declarat I. C. Brătianu în mesajul său de anul nou” — relatează la rîndul său „Erdélyi Híradó” în legătură cu cele întimplăte la București, adăugînd că atari declarații „au avut un efect incendiar asupra reprezentanței și a auditoriului”³⁵. „Ébredés” critică de asemenea măsurile luate de Poartă și atrage atenția asupra „puternicelor demonstrații” din România, deși, potrivit orientării sale, adăugă că toate acestea înlesnesc alianța cu Rusia, ceea ce ar fi — după acest ziar — un fapt foarte regretabil³⁶. Oricum însă, ziarul „Ébredés” va califica și în continuare drept provocare procedeul folosit de Poartă și găsește pe deplin justificat protestul parlamentului român³⁷.

„Erdélyi Híradó” consideră că dintre toate protestele împotriva constituției otomane, cea mai caracteristică și de un ecou mai larg era intervenția lui Brătianu, deoarece apreciază că în arena politică românească rolul de conducere a trecut în mîna radicalilor : poporul și îndeosebi tineretul îi ascultă pe radicali și pe Brătianu. Cît despre un protest în masă, ca acela al românilor, acesta era un factor de care Poarta trebuia să țină seamă oricum. Interesant că, datorită corespondentului său, ziarul tîrgumureșan se crede în măsură a ști că „Poarta a și recunoscut că protestul României în privința articolelor I, VII și VIII din constituție este îndreptățit”. Iar dacă acest lucru s-a întimplat într-adevăr își continuă ziarul „Erdélyi Híradó” raționamentul de mai sus — „atunci Brătianu va putea afirma într-adevăr că nu degeaba a stat de atîtea ori la închisoare și în surghiun pentru patria sa”. Este un fel de a aprecia strădanile lui Brătianu — strădanii considerate utile — pentru cauza independenței³⁸. „Noua constituție otomană a stîrnit frămîntări, cum nu se poate mai mari” — seria și cotidianul politic „Nagyvárad”, la 10 ianuarie 1877, spre a informa apoi cititorii asupra noilor valuri stîrnite de eveniment. De parcă Poarta ar fi ținut să demonstreze că nu s-a strecurat nici o eroare în formularea articolelor constituției, de parcă vroia să-și exprime intenția aplicării practice a prevederilor ei, căci, după cum menționează cu ironie ziarul orădean, sub pretextul „neorînduieilor descoperite în biroul telegrafului din Ițcani”, guvernul turc apostrofa cu toată gravitatea direcția poștelor române³⁹. „Ițcani se află în Moldova, iar telegraful de acolo este românesc” — ține însă să sublinieze în numărul următor, ziarul „Nagyvárad”⁴⁰.

Deosebit de interesant — și deci demn de a fi subliniat — este și faptul că în disputa stîrnită de constituția otomană, ziarul „Magyar Polgár” apelează la argumente din cele mai convingătoare și la metodele din cele mai eficace, confruntînd prezumtivele drepturi „constituționale” ale Porții, cu situația reală. Sub titlul *România népe, intézményei és hadserege* (Poporul, instituțiile și armata României) ziarul publică o suită

³⁴ „Kelet”, din 11 și 16 ian. 1877.

³⁵ „Erdélyi Híradó”, din 9 ian. 1877.

³⁶ „Ébredés”, din 10 ian. 1877.

³⁷ Ibidem, din 9 și 20 ian. 1877.

³⁸ „Erdélyi Híradó”, din 9 ian. 1877.

³⁹ „Nagyvárad”, din 10 ian. 1877.

⁴⁰ Ibidem, din 11 ian. 1877.

de articole, prezentînd în detalii dezvoltarea remarcabilă a României în ultimul deceniu. Din punctul de vedere al propășirii economice a României, ziarul „Magyar Polgár” îi atribuia un rol de seamă îndeosebi rețelei de căi ferate. Răspîndirea și generalizarea transporturilor feroviare a determinat avîntul comerțului. „Comerțul tot mai înfloritor, îmbinat cu industria în dezvoltare, a sporit importanța orașelor, schimbîndu-le și aspectul exterior” conchide ziarul „Magyar Polgár” referindu-se la viața economică a României ⁴¹.

Vorbînd despre situația politică a țării, ziarul își reia o afirmație anterioară, și anume constatarea că „România este o țară mai degrabă independentă” și specifică apoi : „... Constituția ei se aseamănă mult cu cea a Belgiei”. Cît despre dominația turcească, dintr-însa „n-a rămas decît un neînsemnat impozit anual”, spune „Magyar Polgár” și atrage atenția că vaga suzeranitate otomană asupra României rezultă și din faptul că armata română a depășit de mult efectivul și cadrul stabilit ; pe de altă parte, România nu numai că are convenții comerciale proprii cu Austro-Ungaria, Germania, Rusia și Franța, ba, mai mult chiar, reprezentanți în mai toate orașele mari ale Europei, iar la rîndul lor puterile europene întrețin reprezentanți la București. Cît despre cele două camere românești — continuă ziarul — ele au votat la 24 ianuarie 1876 o lege în virtutea căreia guvernul are mandat să bată monedă cu efigia domnitorului. După toate acestea, ziarul „Magyar Polgár” crede de cuviință să mai precizeze o dată că „România poate fi considerată independentă : în fruntea puterii executive se află domnitorul, iar legislația se face în două corporații parlamentare”. Apoi, spre a completa imaginea oferită cititorilor despre România, ziarul mai adaugă că acolo „presa liberă, învățămîntul liber și gratuit, precum și obligatoriul pretutîndeni unde sînt școli, iar toate confesiunile se exercită liber” ⁴².

Fără îndoială, autorul suitei de articole din „Magyar Polgár” tindea să fie obiectiv, așa cum o atestă tonul folosit și datele publicate. Reușita sa, în multe privințe, se explică prin sursa la care a apelat ; o bună parte din datele folosite provin din memoriul românesc redactat de către D. Brătianu, ceea ce atestă că, într-o măsură oarecare, autorul articolelor a aderat la punctul de vedere exprimat în acest memoriu. Probabil însă, asupra formării opiniilor sale o influență notabilă a avut și concepția unor politicieni români după care România ar fi fost un stat cu desăvîrșire independent, chiar înainte de proclamarea independenței de stat ⁴³.

Cu toate acestea, argumentația publicistului se confirmă în numeroase privințe. „România nu poate fi considerată cituși de puțin ca făcînd parte din Turcia — scrie el și în decembrie 1876 — deoarece în virtutea convențiilor ⁴⁴ are dreptul la o existență independentă”. „E adevărat că România nu poate încheia alianțe ofensive, însă are latitudinea alianțelor menite să-i asigure existența”. Nu se contestă că „odinioară ea s-a pus sub protecția imperiului otoman”, însă România n-a renunțat nicînd la suveranitatea ei. Singura legătură care o mai ține

⁴¹ „Magyar Polgár” din 29 febr. 1876.

⁴² Ibidem, din 6 și 10 febr. 1877.

⁴³ Cf. *Istoria României*, IV, p. 597.

⁴⁴ Prevederile convențiilor din 1856.

legată de Turcia este „plata tributului, dar aceasta nu-i afectează cîtuiși de puțin suveranitatea”⁴⁵.

Multă vreme, complicațiile diplomatice iscate de constituția otomană și mișcarea de protest din România au ocupat un loc de seamă în presa maghiară. „Vasárnapi Újság” califică România drept „un stat viguros și loial”⁴⁶ iar ziarul „Kelet” informează pe cititorii săi că în urma vehementelor proteste ale guvernului și poporului român, Poarta a fost nevoită pînă la urmă să răspundă printr-o notă, într-o oarecare măsură retractivă. Transmisă la 10 ianuarie, aceasta conține promisiunea că „va da articolelor I, VII și VIII din constituție o interpretare menită să risipească confuzia privind legăturile interstatale dintre România și Turcia”. O astfel de promisiune — constată ziarul „Kelet” — „înseamnă, oricum, o victorie pentru România, dar ea nu se mulțumește cu atît”⁴⁷.

Intenția Turciei de a-și valida presupusele drepturi față de România (intenție atestată și prin incidentul legat de constituție) a consolidat tabăra celor ce militau pentru încheierea convenției cu Rusia. În consfătuirea din 1/13 aprilie, guvernul român se decide definitiv pentru alianța cu Rusia, drept care, la 4-16 aprilie, se încheie o convenție semnată din partea României de către Mihail Kogălniceanu.

Convenția româno-rusă, dezaprobată în presa maghiară (din motivele deja menționate) încă în faza de proiect, a ajuns astfel în epicentrul atacurilor, rămînînd în această situație pînă la sfîrșitul războiului. Nu este însă lipsită de interes precizarea că pînă și în avalanșa de vehemente critici și dezaprobări, se pot spicui pe ici pe colo în presa maghiară și constatări obiective în legătură cu convenția. Unele comentarii atestă înțelegerea nu lipsită de importanță a faptului că miezul politicii românești și linia ei directoare a rămas menționarea autonomiei și cucerirea independenței. Pîntre comentarii mai bine informați, cunoscători ai vieții politice românești și ai tendințelor acesteia, s-au găsit cîtiva care — prezentînd chestiunea convenției — nu ascund faptul că atît în timpul pregătirii, cît și în perfectarea acestui act de mare importanță politico-militară și diplomatică, România a avut mare grijă de apărarea suveranității sale. „România acordă liberă trecere armatei ruse. Țarul se obligă să respecte drepturile și integritatea României”, spune „Magyar Polgár”, rezumînd conținutul convenției⁴⁸. Ocupîndu-se de dezbatere referitoare la convenția româno-rusă, desfășurate în parlament, „Kelet” de pildă arată că atitudinea românilor față de Rusia este determinată de faptul că Rusia „li garantează drepturile și recunoaște individualitatea politică a României”⁴⁹ și integritatea ei teritorială.

„Se admite trecerea trupelor rusești cu condiția neamestecului în treburile interne ale țării și a respectării stricte a itinerariului fixat pentru trupe” — conchidea ziarul arădean „Alföld”⁵⁰. Ziarul „Magyar Polgár” publică acea parte a cuvîntării rostite de Kogălniceanu în parlament, prin

⁴⁵ „Magyar Polgár”, din 28 dec. 1876.

⁴⁶ „Vasárnapi Újság”, din 3 ian. 1877.

⁴⁷ „Kelet”, din 17 ian. 1877.

⁴⁸ „Magyar Polgár”, din 3 mai 1877.

⁴⁹ „Kelet” din 6 mai 1877.

⁵⁰ „Alföld”, din 2 febr. 1877. Cf. cu nr. din 6 mai.

care se aduce la cunoștința întregii lumi că, încheind convenția cu Rusia, scopul actual și viitor al românilor este apărarea drepturilor României⁵¹. Apoi, mai revenind o dată asupra cuvântării, ziarul citează: „poporul român intenționează să-și apere instituțiile, naționalitatea și individualitatea”⁵².

Menționăm că, analizând convenția româno-rusă și efectele acesteia, „Magyar Polgár” — într-un fel interesant totuși — le atribuie celorlalte puteri răspunderea pentru convenția încheiată de români cu Rusia pe motiv că nu au luat în fondul sau în dezbatere „memoriul românesc” (propunerile lui Kogălniceanu, formulate în șapte puncte) fără a mai pune la socoteală răspunderea Porții, în această privință. Conform opiniei ziarului „Magyar Polgár”, Poarta „ar fi trebuit să satisfacă doleanțele României, ridicând astfel o puternică barieră în calea țarismului”⁵³ căci masele populare românești sint îngrijorate de puterea țaristă. România s-a ferit dintotdeauna de abuzurile acestei puteri⁵⁴. Cam în același fel se pronunță și ziarul „Szabadság” din Oradea, opinind că Monarhia austro-ungară a comis o foarte mare neglijență, prin faptul că nu a făcut tot posibilul spre a realiza relații de alianță cu România, deși acestea ar fi avut o deosebită importanță⁵⁵. În coloanele ziarului orădean poate ca un ecou al evenimentelor din deceniile premergătoare epocii de care ne ocupăm, revine ideea proiectului pentru colaborarea popoarelor mici, căci evocând vecinătatea nefastă a marilor puteri, ziarul arată că „elementul românesc e tot atît de izolat ca și noi, maghiarii”⁵⁶.

Convenția româno-rusă reglementa condițiile colaborării antiotomane a celor două țări, oferindu-i României implicit și posibilitatea de a purta război cu Turcia. În esență, aceasta însemna denunțarea tratatelor de la Paris, survenite în perioada următoare războiului Crimeei. Referitor la problema convenției cu vaste implicații, care depășeau de acum sfera intereselor propriuzise ale celor doi parteneri, unul din corespondenții ziarului „Kelet” îi atribuie lui Kogălniceanu declarația (deja făcută afirmă corespondentul) că nu mai este dispus să recunoască consecințele tratatelor de la Paris⁵⁷. Referindu-se la felul în care marile puteri aveau să primească pretinsa declarație, „Kelet” își exprimă convingerea că „guvernele europene nu vor reacționa cu vehemență”, căci în privința României tratatele menționate nu mai aveau consecințe practice⁵⁸.

După ce M. Kogălniceanu și baronul Stuart semnară mult pomenita convenție (unul din partea României, iar celălalt în numele Rusiei) s-au luat deîndată cele mai urgente măsuri pentru apărarea granițelor țării: au fost mobilizată armata regulată și unitățile teritoriale, s-au elaborat și reglementat sarcinile unităților populare insurecționale în viitorul război, s-a promulgat legea rechizițiilor militare. Întrunit în ședință la 24 aprilie, parlamentul a dezbătut ratificarea convenției, precum și situația financiară

⁵¹ „Magyar Polgár”, 8 mai 1877.

⁵² Ibidem, 13 mai 1877.

⁵³ „Magyar Polgár” din 22 apr. 1877.

⁵⁴ Ibidem, din 28 aug. 1877.

⁵⁵ „Szabadság” din 6 mai 1877.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ „Kelet”, din 3 mai 1877.

⁵⁸ Ibidem.

a României aflate în pragul războiului, luind hotărâri și în privința altor măsuri referitoare la apărarea „drepturilor și intereselor României”. Atmosfera întregii țări evolua sub semnul unor grabnice, febrile pregătiri.

Având în vedere importanța evenimentelor din România, la sfârșitul lui aprilie și începutul lui mai, ziarele publică în mod susținut știri noi și spicuri din ziarele bucureștene de diferite nuanțe politice, spre exemplu, „Magyar Polgár” le redă într-o rubrică permanentă: intitulată: *Bukaresti Szemle* (Relatări din București) — astfel că cititorii își puteau forma o imagine exactă despre evenimentele din România în perioada imediat anterioară proclamării independenței. Dealtfel, ziarele maghiare din Transilvania considerau că încheierea convenției româno-ruse marca nu numai lichidarea relațiilor de pînă atunci, dar și începutul propriu-zis al stării de război între Imperiul Otoman și România: „astfel că foarte curînd ne putem aștepta la proclamația de independență a României”⁵⁹.

Spiritul ce domnea în opinia publică românească se caracteriza printr-o încordată așteptare, oglindită și în presa progresistă maghiară, atunci cînd turcii au început bombardamentul de artilerie la Calafat, Bechet, Oltenița și celelalte orașe dunărene, iar trupele otomane comiteau tot mai frecvente călcări ale frontierei române — însăși armele atestau că, de fapt, războiul a început⁶⁰.

Poporul român a primit cu entuziasm războiul menit să consfințească independența României. Cea mai dinamică pătură a societății este tineretul, care organiza în București, la 25 aprilie, o consfătuire consemnată și de ziarul „Kelet”. Cu această ocazie, cei 3000 de tineri studioși hotărâse să înființeze deîndată o legiune a tineretului școlar⁶¹. Cu multă fidelitate exprimă corespondentul ziarului „Vasárnapi Újság” atmosfera care domnea în rîndurile poporului român și hotărîrea acestuia de a lupta, cu arma în mînă, pentru independență. După cum se știe, poporul român a nutrit o permanentă și accentuată antipatie față de Hohenzollernii instalați pe tronul țării: în România au avut loc repetate mișcări anti-monarhice⁶². Pînă la acea dată — spune ziarul — Carol I nu era, în ochii poporului, decît ofițerul străin, venit să ia locul celui Cuza care împărțise pămînt. Acum însă, în 1877, atitudinea luată față de turci legată și de numele său și — remarcă „Vasárnapi Újság” — „acum se consideră că el a pornit războiul împotriva turcilor — iar acest război se bucură aici de o mare popularitate”⁶³, poporul este dispus să-l poarte pînă și sub comanda lui Carol.

Parlamentul român a fost la înălțimea chemării sale (de menționat că în concepția presei burgheze maghiare, parlamentul este principala tribună unde se manifestă voința poporului). Oricum, România se afla într-o situație pe care numai arareori îi este dat unei țări cu regim parlamentar, s-o poată trăi — se spune în comentariul din „Magyar Polgár” — intrucît în problemele capitale și deci și în chestiunea independenței, acordul și armonia dintre parlament și guvern sînt depline. „Parlamentul

⁵⁹ „Magyar Polgár”, din 8 mai 1877.

⁶⁰ „Kelet” din 10 mai 1877.

⁶¹ Ibidem, din 4 mai 1877.

⁶² Cf. *Istoria României*, IV, p. 552-560.

⁶³ „Vasárnapi Újság”, din 24 iunie 1877.

a hotărât ca, în urma provocărilor turcești, guvernul să se străduiască a lua toate măsurile necesare pentru apărarea teritoriului țării⁶⁴. „Pentru români — se afirmă și în „Kelet” — independența este un țel măreț; atenția concentrată asupra patriei a neutralizat conflictele dintre partide”⁶⁵.

Guvernul român atrage atenția puterilor europene, printr-un memoriu, asupra atacurilor turcești la Dunăre, asupra incursiunilor de jaf, din sate și orașe. Concomitent, reprezentanțele românești de la Paris, Viena și Roma, le fac cunoscut cercurilor guvernamentale din Europa, că România a luat măsurile necesare și va acționa cu toată fermitatea împotriva provocărilor turcești. Referindu-se în mod amănunțit la memoriu, „Magyar Polgár” redă astfel declarația lui Kogălniceanu : „Nicio-dată România nu va permite soldaților turci să pună piciorul pe pământul românesc ... Armata va opera cu toate forțele împotriva oricărui plan turcesc de acest fel”⁶⁶. Într-adevăr, de-acum, ziarele aveau să anunțe că apărarea intereselor românești se înfăptuia nu numai prin forurile diplomației, dar și nemijlocit, pe calea armelor. „Rezistența românilor a zădărnicit debarcarea turcilor la Oltenița”⁶⁷ comunica ziarul „Kelet”, spre a relata a doua zi o nouă operațiune militară : „Unitățile turcești imbarcate pe șase nave au încercat să treacă Dunărea în apropiere de Giurgiu. După un îndelungat schimb de focuri, turcii au fost siliți să bată în retragere”⁶⁸. Apoi : „turcii au deschis un bombardament de artilerie asupra Calafatului, pentru a distra atenția de la un vas cu aburi care naviga în aval. Totuși, românii l-au avariat”⁶⁹. „Bateriile artileriei române, « Independențele », au un tir deosebit de precis”, constată ziarul „Nagyvárad”, făcând o relatare asupra luptelor de pe Dunăre⁷⁰.

Tinăra armată română și corpul său ofițeresc au un înalt spirit și moral de luptă, încă de la începutul evenimentelor de război — constată ziarul „Kelet”⁷¹, care, citind surse din București, arată că „ținuta armatei este una din cele mai bune; oștenilor (este vorba de unitățile pornite spre Calafat) li se citește în ochi hotărârea de a-și face datoria în orice împrejurări. În ciuda mîhnirii însoțitorilor din familie, nu se observa, la soldați, nici urmă de șovăială pentru faptul că trebuiau să meargă acolo unde îi chema datoria. Li s-a pus și rezerviștilor întrebarea dacă pornesc bucuoși la concentrare, sau, în caz de război, în linia de foc; răspunsul a fost uluitor : « cînd ne cheamă patria — vorbi unul în nunele tuturor — noi mergem bucuoși, oriunde »”⁷². Asupra aceleiași însușiri a armatei române insistă un corespondent al ziarului „Erdélyi Híradó”, în articolul său din 28 mai, consacrată duelului de artilerie desfășurat între Vidin și Calafat. Ce-i drept, corespondentul începe prin a lăuda curajul și virtuțile militare ale lui Carol I, însă, citindu-i relatarea se poate ușor sesiza că se străduia să-i ofere cititorului o imagine cît mai exactă despre luptele din zona res-

⁶⁴ „Magyar Polgár”, din 23 mai 1877.

⁶⁵ „Kelet” din 29 apr. 1877 și din 26 mai 1877.

⁶⁶ „Magyar Polgár”, din 9 mai 1877.

⁶⁷ „Kelet”, din 16 mai 1877.

⁶⁸ Ibidem, din 17 mai 1877.

⁶⁹ Ibidem, din 23 mai 1877.

⁷⁰ „Nagyvarad”, din 10 iunie 1877.

⁷¹ „Kelet”, din 17 mai 1877.

⁷² Ibidem, din 26 aprilie 1877.

pectivă, precum și despre atmosfera ce domnea acolo. „Domnitorul dădea un bun exemplu personal. Stătea — calm și degajat — în punctul cel mai expus, scrutînd Vidinul prin ochean, fără să-i pese de obuzele care sfîrșiau în jurul său. Tunarii făceau față neclintîți, comandantii de baterie reglementau tirul cu calm, fără pic de crispare. Într-o clipă de răgaz, servanții tocmai se apucaseră să ridă în urma unei remarce batjocoritoare a căruiva dintre ei, cînd, pe neașteptate, un obuz veni să explodeze cu vuiet tocmai în imediata apropiere a parapetului; pămîntul se deschise aidoma unui vulcan, într-o revărsare de foc și nisip; apoi, după dispariția norului de praf, totul reintră în calmul dinainte”⁷³. În sfîrșit, este interesant de remarcat că încă de atunci, de pe la jumătatea lunii mai, corespondenții ziarului „Kelet” sînt informați că armata română nu se va limita la apărarea malului stîng al Dunării, ci are să treacă la ofensivă pe țărmul drept⁷⁴.

La 9 mai 1877, s-a împlinit lupta multiseclară a poporului român, a avut loc marele eveniment: proclamarea independenței de stat a României.

În cea mai mare parte a sa, presa maghiară din Transilvania considera că proclamarea independenței României constituia o mare, proeminentă schimbare survenită în viața politică a Europei și, în consecință, îi acordă atenția și interesul cuvenit. Ziarele anunță cu litere mari faptul, considerat senzațional chiar la scară europeană. Și — relevînd spiritul de inițiativă al parlamentului român împreună cu capacitatea sa de a călăuzi destinele țării spre drumul independenței totale — adaugă că în zilele ce vor urma „sînt de așteptat și alte hotărîri importante”⁷⁵.

Primul comentariu asupra proclamației de independență a României apare în ziarul „Kelet” și conține, în mai multe privințe, o seamă de aprecieri judicioase. Astfel, se arată în acest comentariu că: proclamarea independenței constituie rezultatul firesc al unei evoluții mai îndelungate, putînd fi considerată îndeosebi ca o realizare a obiectivelor politice cu tenacitate urmărite de români încă din anul 1857⁷⁶. Unul dintre comentatorii de la „Magyar Polgár” emite părerea că independența României este de-a dreptul salutară din punctul de vedere al statornicirii păcii în Europa răsăriteană. Corespunzător acestei opinii, comentatorul arată că „ar fi bine dacă puterile ar garanta solidar independența României”. Să adăugăm însă, că pentru „Magyar Polgár” misiunea politică a României independente ar consta în primul rînd în faptul de a constitui o barieră eficientă în fața tendințelor expansioniste ale marilor puteri⁷⁷.

Aceste considerente indemnau redacția ziarului „Kelet” de a lua în dezbatere problema posibilităților de a se încheia o alianță cu România independentă. Ziarul aprecia: este neîndoielnic că — pășind abia de atunci înainte pe drumul adevăratei independențe, și avînd în față pagubele pricinuite de război, ca și dificultățile diplomatice — România, fie și numai din cauza țarismului, va înclina spre această alianță, ba chiar va

⁷³ „Erdélyi Híradó”, din 7 iun. 1877.

⁷⁴ „Kelet”, din 17 mai 1877.

⁷⁵ „Magyar Polgár”, din 23 mai 1877.

⁷⁶ „Kelet”, din 26 mai 1877.

⁷⁷ „Magyar Polgár”, din 26 mai 1877. Cf. din 3 mai.

căuta-o ⁷⁸. În numărul din 27 mai, ziarul „Magyar Polgár” citează un fragment caracteristic dintr-o cuvîntare a lui Carol I: „România revine la vechea sa independență, în calitate de popor liber, ca un membru util, pașnic și evoluat al marii familii a țărilor europene” ⁷⁹.

Presa maghiară din Transilvania n-a neglijat nici ea să prezinte în mod complet memorabila ședință a parlamentului, de o importanță cu adevărat istorică. Sub titlul *A függetlenség kikiáltása a képviselőházban* (Proclamarea independenței în Parlament) atît „Kelet”, cît și „Magyar Polgár” publică ample relatări bazate pe știri și articole de presă din București. Principala caracteristică a acestor informări este tonul obiectiv și intenția informării precise. Pentru a sugera cît de amănunțită era imaginea oferită spre exemplu de ziarul „Kelet”, este suficient să cităm chiar și numai primul rînd din articol: „Ședința s-a deschis sub prezidenția lui Costache Rosetti, la orele unu și jumătate, prezenți fiind 88 deputați, iar la galerie lume multă și doamne din elită . . .” Urmează apoi, integral, mult-evocata interpelație a deputatului Fleva și răspunsul lui Kogălniceanu. Ziarul citează și cunoscuta frază, intrată în istorie: „Sîntem independenți, sîntem o națiune de sine stătătoare . . . în fața reprezentanților națiunii declar fără pic de îndoială sau de teamă că sîntem o națiune liberă și independentă”. Mențiunea adăugată la sfîrșitul dării de seamă asupra ședinței parlamentului pătrunde în miezul problemei și este atît de elocventă încît echivalează cu un larg comentariu asupra vieții politice românești. Cucerirea independenței — se remarcă în această mențiune — a pus în mișcare întreaga societate românească — toate clasele, păturile și elementele ei componente, fără deosebire de apartenență politică, iar controversele iscate în această problemă nu s-au referit decît la modalitatea soluționării. „În România, toate partidele s-au contopit în privința proclamării independenței, ba s-a născut chiar o emulație în a se stabili cui îi revine meritul primului cuvînt” ⁸⁰.

Comentariul ziarului „Magyar Polgár” nu scapă din vedere nici semnificația internațională a independenței cucerite de România, subliniind că „Proclamarea independenței României marchează începutul dezintegrării imperiului otoman”, și că modifică radical relațiile din sud-estul Europei. Declinul imperiului otoman implică eliberarea celorlalte popoare balcanice: „de pildă Sîrbia și-a consolidat independența”. Era clar pentru toată lumea că România însă trebuia să-și afirme independența printr-un război, așa cum tot atît de evident devenise și faptul că manevrele marilor puteri îndreptate împotriva României au dat greș — afirmă ziarul „Magyar Polgár”. „Independența României a însemnat o formidabilă lovitură pentru combinațiile diplomatice” — precizează apoi ziarul elujean ⁸¹.

După proclamarea independenței, paralel cu desfășurarea războiului știrile furnizate de front și comentariile tot mai numeroase conțin și ele, mereu, capitole care prezintă România în culori favorabile. „Magyar Polgár” în legătură cu diferitele poziții adoptate de România consideră

⁷⁸ „Kelet” din 9 ian. 1877.

⁷⁹ „Magyar Polgár”, din 27 mai 1877.

⁸⁰ „Kelet”, din 31 mai 1877.

⁸¹ „Magyar Polgár”, din 5 iunie 1877.

necesar să precizeze că aceasta „a intrat în război deoarece nu-și putea decide disputa cu Turcia decât pe calea armelor”⁸². Ziarul ține că sublinieze că România prin participarea sa la război nu netezește calea expansiunii țariste, ci participă activ la război, pentru „a zădărnici, cu mîna armată, trecerea turcilor dincoace de Dunăre”⁸³. România voia să evite cu orice preț desfășurarea teatrului de operațiuni militare pe teritoriul țării. Cît despre marile puteri — deși ele ar fi fost chemate — n-au făcut nimic întru apărarea teritoriului și neutralității României⁸⁴.

Ziarele maghiare din Transilvania iau act cu multă satisfacție de faptul că, în tot timpul războiului, România s-a străduit să-și promoveze suveranitatea. „Dintru bun început prințul Carol și guvernul român au acceptat colaborarea militară numai cu condiția ca armata română să acționeze independent și ca să nu se intercaleze trupe rusești printre cele române”⁸⁵. Și cu aceeași simpatie anunță ele știrea că „guvernul român a dezmințit toate zvonurile conform cărora armata română ar urma să-i fie integrată celei rusești. Trupele române vor lupta independent, sub comanda lor legitimă”⁸⁶. Ziarul „Magyar Polgár” îl consideră pe generalul de brigadă Manu demn de stimă și simpatie, „pentru că n-a fost dispus să accepte ordine decât de la propriul său stat major”⁸⁷. Ziarul „Szabadság” subliniază că prințul Carol a promovat cu consecvență drepturile României și atunci cînd *a permis* trecerea trupelor rusești pe la București numai pentru ca acestea să nu fie silite a face un ocol. Încă de pe atunci, ziarul orădean pretindea a ști că „în privința interpretării convenției din aprilie, există o contradicție radicală între concepția rușilor și cea a românilor”⁸⁸. Din toate acestea rezultă — spune „Magyar Polgár” — că românii sînt conștienți de ceea ce, pe scurt, se poate exprima și este obiceiul să se exprime astfel: „pentru noi înșine luptăm”⁸⁹. K. Papp Miklós, editorul și redactorul ziarului „Magyar Polgár” după ce trece în revistă numeroasele manifestări dușmănoase ale Porții, evoluția legăturilor dintre Rusia și România, eforturile acesteia din urmă în vederea asigurării propriei suveranități precum și împrejurările intrării ei în război, nu ezită să declare față de cei care făceau declarații dușmănoase la adresa României: „să privim lucrurile ceva mai din aproape și, de bună seamă, vina României nu ni se va mai părea atît de îngrozitoare !”⁹⁰.

Urmărind știrile publicate zilnic, cititorul putea afla din ziarele maghiare transilvănene că armata română a apărut singură linia Dunării, pînă la sosirea trupelor rusești, cînd a început o colaborare mai strînsă între cele două armate⁹¹. Încă de la începutul războiului, o seamă de acțiuni militare românești, executate cu competență, au stîrnit admirație, ceea ce s-a reflectat și în coloanele presei maghiare din Transilvania. Monitorul turcesc „Abdul Aziz” „a fost aruncat în aer cu atîta pricepere

⁸² Ibidem, din 16 dec. 1877.

⁸³ Ibidem, din 20 aprilie 1877.

⁸⁴ Ibidem, din 24 aprilie 1877.

⁸⁵ „Kelet”, din 18 mai 1877.

⁸⁶ Ibidem, din 16 mai 1877.

⁸⁷ „Magyar Polgár”, din 11 aug. 1877.

⁸⁸ „Szabadság”, din 18 mai 1877.

⁸⁹ „Magyar Polgár”, din 16 dec. 1877.

⁹⁰ Ibidem, (ediția de dimineață), din 10 iun. 1877.

⁹¹ „Kelet”, din 9 iun. 1877.

încît s-a distrus imediat în întregime. Maiorul de marină Murgescu, comandantul salupeii cu aburi care a efectuat operațiunea, a fost decorat”⁹². Este vorba de acțiunea desfășurată cu succes, la 24 mai, de „Rîndunica”, care primise sarcini importante în scoaterea din luptă a flotei dunărene turcești. Numărul din 5 iulie al ziarului „Kelet” precizează că armatei române și navigatorilor români le-a revenit un rol de seamă în reușita traversării de la Zimnicea.

După luptele de pe Dunăre, la sfîrșitul verii 1877, toate forțele românești au fost angajate în război. Între comandamentul suprem rus și cel român a intervenit un amănunțit acord asupra condițiilor participării române la campania din Balcani și ale colaborării cu armata rusă. Acordul recunoștea România drept partener beligerant egal. Așadar, ea pornea în războiul balcanic în calitate de țară independentă, stăpîină pe destinele sale. „Armata română va opera ca formațiune independentă, alături de armata rusă, și rămîne supusă propriului ei regulament. Cele două armate acționează prin consens; generalii ruși nu vor avea dreptul de a se amesteca în conducerea armatei române, și nici să intervină în privința acțiunilor acesteia. Drepturile de comandant suprem ale domnitorului Carol rămîn neștirbite”, — informează pe cititorii săi „Magyar Polgár”, referindu-se la principiile și conținutul acordului⁹³.

După încheierea acestei înțelegeri, armata română a fost prezentă în cele mai mari bătălii din Balcani. Trupele ruso-române se grupează în jurul Plevnei unul din cele mai importante sisteme de întărituri turcești din Balcani, apărat cu tenacitate de faimosul Osman-pașa. La 16 august, prințul Carol a fost numit comandant suprem al armatelor de asediu de la Plevna.

Luptele desfășurate aici au fost urmărite cu viu interes de întreaga opinie publică europeană. Atenția ziarelor maghiare din Transilvania se concentrează întii de toate asupra acestor lupte. În coloanele ziarelor „Kelet”, „Magyar Polgár”, „Alföld”, „Nagyvárad”, „Szabadság” și altele, apare o nouă rubrică: titlul scurt, concis, este cules cu litere bine marcate: *Plevna, Plevnai harcok* (Luptele de la Plevna) sau *Hírek Plevnáról* (Știri de la Plevna). În afară de aceasta, în pagina întia se atrage atenția în mod special asupra știrilor privind asediul Plevnei și tot acolo se publică și comentariile mai sintetice. Deosebit de important ni se pare faptul că tocmai scrierile consacrate luptelor de la Plevna conțin poate cele mai numeroase și mai sincere elogii la adresa armatei române, a conducerii ei supreme și, în general, a României. Aici, în aceste rubrici se aduc cele mai frumoase omagii efortului uman cu totul ieșit din comun, pe care soldatul român îl desfășurase pentru binele patriei sale; aici se vorbește cu considerație și respect despre vitejia sa și virtuțile sale ostășești.

„Pozițiile de la Plevna vor putea fi ocupate numai cu maximum de efort. Asaltul trebuie desfășurat din vale, pe coastă, cale de o jumătate de ceas, într-un teren cu desăvîrșire lipsit chiar și de cea mai mică acoperire, în plin foc al inamicului. Turcii au construit aici redute permanente, inaccesibile infanteriei” — spune „Magyar Polgár” într-o descriere a

⁹² Ibidem, din 2 iun. 1877.

⁹³ „Magyar Polgár”, din 23 aug. 1877.

cîmpului de bătălie al românilor⁹⁴. „Pозиțiile de la Plevna, aflate în fața românilor, sînt foarte puternice atît ca poziție, cît și prin artificiu” — completează „Alföld”⁹⁵, iar „Vasárnapı Újság” reproduce desenul făcut de Szathmáry Papp Károly, intitulat *Plevna* — drept ilustrație menită să arate locul unde se desfășuraseră luptele⁹⁶.

Trupele românești alcătuiau aripa dreaptă a armatei de asediu. „Pозиțiile românești alcătuiesc un mare semicerc a cărui coardă echivalează aproape cu 4 mile geografice”, sînt față în față cu „liniile turcești cele mai puternice prin condițiile naturale și prin meșteșug”⁹⁷. În ciuda terenului nefavorabil, comandamentul suprem românesc „are convingerea — se spune în „Magyar Polgár” — că soldatul român își va face datoria cu abnegație”⁹⁸.

Într-adevăr, de pe fronturile din Balcani soseau neîncetat știri despre actele de eroism ale românilor. „Alföld” relatează cu admirație marele atac românesc de la 8 septembrie (s.n.). „În ciuda nimicitorului foc de artilerie, românii au asaltat la baionetă, în repetate rînduri, tranșeele turcești din linia întîia”⁹⁹. O zi mai tîrziu, „Magyar Polgár” anunță că în mod cert „regimentul 5 infanterie românesc împreună cu unul de dorobanți au cucerit pozițiile turcilor, iar Carol și-a mutat cartierul general mai aproape de Plevna, la Vrbița”¹⁰⁰. „Szabadság” scrie că și divizia 4-a românească a executat mai multe atacuri pricinuind turcilor mari pierderi¹⁰¹.

În cadrul ofensivei cunoscute sub denumirea de „a treia bătălie de la Plevna” începe, la 11 septembrie, atacul de mare amploare împotriva fortificațiilor de la Grivița. Premergător acestuia, trupele românești au executat manevre de recunoaștere calificate de „Kelet” drept îndrăznețe¹⁰². După părerea exprimată de ziarul citat (părere neimpărtășită de istoriografia militară¹⁰³), comandamentul suprem român acorda o mare atenție pregătirii atacului deoarece „fortificațiile de la Grivița sînt în unanimitate considerate a fi cheia Plevnei”¹⁰⁴. Cît despre armata română, ea a împlinit întru totul așteptările. „Românii s-au distins în mod strălucit în asaltul redutei de la Grivița” spune ziarul „Szabadság” din Oradea, tîlmăcind opinia susținută de *Politische Korrespondenz*. „Două asalturi au fost respinse în văzul țarului; cu ocazia celui de al treilea, soldații s-au cățărat pe parapeturile turcești, folosind scări de asalt. În acest asalt, diviziile a 3-a și a 4-a românești au fost reprezentate în mare măsură de voluntari”¹⁰⁵. „În lupta fără precedent de ucigătoare, românii au asaltat de trei ori reduta extremă de la Grivița, căzînd pînă la unul”¹⁰⁶ — spune „Kelet” despre

⁹⁴ Ibidem, din 28 aug. 1877.

⁹⁵ „Alföld”, din 13 sept. 1877.

⁹⁶ „Vasárnapı Újság”, 1877, p. 549.

⁹⁷ „Magyar Polgár”, din 14 sept. 1877.

⁹⁸ Ibidem, (ediția de dimineață), din 2 sept. 1877.

⁹⁹ „Alföld”, din 13 sept. 1877.

¹⁰⁰ „Magyar Polgár”, din 14 sept. 1877.

¹⁰¹ „Szabadság”, din 14 sept. 1877.

¹⁰² „Kelet”, din 25 sept. 1877.

¹⁰³ Cf. *Istoria României*, IV, p. 623.

¹⁰⁴ „Kelet”, din 25 sept. 1877.

¹⁰⁵ „Szabadság”, din 18 sept. 1877.

¹⁰⁶ „Kelet” din 16 și 18 sept. 1877.

eroica dirzenie a soldaților, români. Dealtfel, după primele lupte de la Grivița, corespondentul din București al ziarului „Kelet” scria: „Noi le-am arătat de mult cititorilor acestor coloane că armata română (...) se va bate dacă e bine comandată. Toate depeșele sosite de pe cimpul de bătălie de la Plevna ne-au dat dreptate. Armata română a făcut față cu cinste în furtunile bătăliilor — și nu ea singură este de vină dacă Plevna nu a căzut încă”¹⁰⁷. În numărul următor al ziarului „Kelet” găsim opinii asemănătoare: „... din spusele unor martori nepărtinitori, rezultă că infanteria și mai ales artileria română merită cuvinte de laudă”¹⁰⁸. În același timp Békésy Károly, redactorul ziarului „Kelet” publică un comentariu de sinteză, atribuind un rol decisiv apariției armatei române pe frontul din Balcani. În scrierea sa obiectivă, el arată că „n-a mai existat vreun război care să fi prezentat momente atît de neașteptate și o atît de caleidoscopică desfășurare ca cel de acum, din Balcani. Centrul de greutate al evenimentelor de maximă importanță e ba la sud, ba în est, ba în vest ... Brusc însă imaginea s-a schimbat, prin intrarea în acțiune a unui nou factor care a readus la Plevna centrul de greutate al campaniei. Acest factor, a cărui importanță ne-o arată în ce parte va înclina balanța, este armata română”. În incheiere, Békésy precizează că „fără colaborarea acestei armate nu s-ar fi putut trece la atacul împotriva Plevnei — și nici nu s-ar fi trecut”¹⁰⁹.

Atunci cînd anumite cercuri oficioase ale Monarhiei austro-ungare își exprimă zgomotos bucuria că Plevna nu a putut fi cucerită nici în ciuda eforturilor desfășurate de români, iar turcii au reușit să-și păstreze vremea forțele, și cînd menționatele cercuri perorează nejustificat de mult despre virtuțile militare ale turcilor — au fost de mare efect și au împlinit o funcție demascatoare știrile (deloc rare în unele ziare maghiare) despre atrocitățile comise de turci. Adesea aceste știri foarte elocvente ca atare se publică pur și simplu fără nici-un comentariu. „Kelet”, referindu-se la scrisoarea unui corespondent din București, informează mai întîi asupra notei adresate marilor puteri de către Kogălniceanu, în această problemă. Ministrul de externe român cerea puterilor europene să facă uz de influența lor asupra Porții spre: „a restrînge războiul în limitele legitimității” și pentru ca „bașbuzucii să nu măcelărească nevinovați, jefuindu-i”¹¹⁰. Într-un articol consacrat marilor sacrificii impuse de luptele de la Plevna, „Magyar Polgár” demască de asemenea atrocitățile turcilor. După ce subliniază că la 6 septembrie, numai într-un singur atac și-au pierdut capacitatea de luptă peste douăzeci de ofițeri români, articolul spune că: „... dintre ofițerii români, uciși, îl menționăm pe maiorul Șonțu și pe căpitanul Walter (Mărăcineanu — Șt. Cs.); colonelul Candiano Popescu a fost grav rănit. În continuare, „Magyar Polgár” arată că „maiorul Nicolae Ioan și căpitanul Năstase, răniți în luptă au fost, în toată puterea cuvîntului, tăiați în bucăți de către bașbuzuci. Aceștia, urmînd trupelor turcești regulate,ucid răniții lovindu-i cu sapa. Românii căzuți mai zac încă pe cimpul de luptă, iar turcii trag mereu în cei ce încearcă să adune răniții. E clar deci că în ciuda dezmințirii date de Savfet-

¹⁰⁷ Ibidem, din 20 sept. 1877.

¹⁰⁸ Ibidem, din 21 sept. 1877.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, din 22 iun. 1877.

pașa, trupele otomane execută riguros ordinul conform căruia nu este îngăduită nici o cruțare pentru ostașii români”¹¹¹.

Încă din ajunul asediului Plevnei, K. Papp Miklós, menționatul redactor al ziarului „Magyar Polgár” a combătut cu fermitate curentele filoturce, atacînd, în multe din articolele sale, tocmai argumentele lor propagandistice. Sub elocventul titlu „Ne áltassuk magunkat” (Să nu ne amăgim) el scrie, în articolul tipărit în pagina întâia: „Încrederea în izbînda armelor turcești nu prea are temeii. Trebuie să ne fie pe deplin clar tot ceea ce se întîmplă în Răsărit”. Apoi, atacînd cu vehemență rătălnăcirile tendențioase, continuă în următorii termeni: „Pentru o parte a presei maghiare rostul și sarcina ce îi revine nu este, pe semne, informarea cît mai nepărtinitoare a publicului. Dimpotrivă, se pare că interesul lor de căpetenie ar fi acela de a zugrăvi cît mai roz situația turcilor, chiar dacă în realitate nu este. Unele ziare fac un adevărat sport din a informa publicul la un mod neapărat favorabil treburilor turcești. Orice informație venită de la turci este proclamată sfîntă și indubitabilă. Cît despre entuziasmul popoarelor din Turcia față de război, în majoritatea comunicărilor el apare foarte îndoielnic. Dar aceasta nu ne împiedică pe noi, cei din țară, să continuăm lupta după convingerile noastre”¹¹².

Articolele de rezonanță pozitivă consacrate în presa maghiară României și războiului ei de independență, nu scapă nici atenției „Gazetei Transilvaniei”. Ziarul brașovean cu mare priză în opinia publică românească din Transilvania se pronunță cu multă satisfacție asupra faptului că în o parte din presa maghiară „opinia nu este nefavorabilă” României. În această privință, „Gazeta Transilvaniei” citează ziarul „Hon” (Patria), care apreciază atitudinea fermă și năzuința spre independență a guvernului român, precum și ziarul „Alföld” care a publicat un foarte semnificativ „apel de înfrățire”, arătînd într-însul că românii și maghiarii trebuie să fie în orice împrejurări prieteni sinceri; că și pînă atunci numi nefasta politică a Vienei a căutat să dezbină prin mașinații cele două popoare.¹¹³ Apărut în numărul din 28 august 1877, apelul lansat de „Alföld” a avut un răsunset foarte favorabil și în alte organe ale presei românești. După „Gazeta Transilvaniei” îl salută elogios și fără întîrziere și „Telegraful Român” din Sibiu¹¹⁴. Dealtfel, menționatul ziar arădean se pronunțase în același spirit, chiar înainte de formularea apelului — spre exemplu în numărul din 17 august, număr în care scria că „românii și maghiarii numai împreună pot avea viitor”, și de aceea „trebuie să dăm mina; atunci vom putea întîmpina fără teamă multe pericole”¹¹⁵.

După atacurile de mare anvergură împotriva sistemului de fortificații de la Plevna, operațiunile militare românești, menite să stînjească mișcările de trupe și aprovizionarea turcilor — împreună cu succesul acestor operațiuni — nu încetează a rămîne în atenția ziarelor maghiare din Transilvania. Românii au zădărnicit încercarea de străpungere

¹¹¹ Magyar Polgár, din 28 sept. 1877; cf. *Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență*, VI, București, 1953, p. 140, doc. 259.

¹¹² „Magyar Polgár”, (Ediție de dimineață), din 7 iun. 1877.

¹¹³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 67, an XL (1877).

¹¹⁴ „Telegraful Român”, nr. 68, an. XXV (1877).

¹¹⁵ „Alföld”, din 17 aug. 1877.

făcută de turci ¹¹⁶ și, la 19 octombrie a început atacul împotriva Griviței 2. „După o temeinică pregătire făcută de artileria lor, românii s-au apropiat la douăzeci de metri de reduta Grivița mare, venind dinspre cea mică”¹¹⁷.

Armata română dăduse nenumărate dovezi ale eroismului și tenacității și deci era firesc ca prințul Carol „să fi pronunțat cu mult optimism asupra noilor operațiuni ce se vor desfășura împotriva Plevnei”¹¹⁸. Constatarea făcută de „Magyar Polgár” în sensul că pregătirile ruso-române de la Plevna exclud orice posibilitate de eșec, avea o semnificație deosebit de mare într-un moment când adepții turcilor dezlănțuiseră o campanie frenetică în favoarea tezei lor ¹¹⁹. Dealtfel, „Magyar Polgár” face o amănunțită relatare a pregătirilor de la Plevna. „La români, 2000 de oameni sapă în preajma tranșeelor și a bateriilor”. Foarte caracteristic i se pare ziarului clujean că, văzînd pregătirile din sectorul românesc, experimentatul general rus Todleben — apărătorul Sevastopolului în războiul Crimeii — i-a spus doar atît lui Carol: „Așa trebuia să facem și noi, de la bun început”. Tranșeele bine consolidate, vastele lucrări de apărare, „sînt, toate, meritul tinerei oști române”, precizează ziarul citat. Apoi, „se poate afirma că întru toate se procedează cu prevedere. Bine apărat este și drumul retragerii, iar în cazul că se pun în funcțiune bateriile ce domină valea Osma, turcilor le-ar fi aproape cu neputință să treacă pe acolo spre Dunăre” — încheie „Magyar Polgár” ¹²⁰ prezentarea pregătirilor făcute de oștirile aflate în ajunul marii ofensive.

Se publică apoi o relatare exactă a atacului început la 19 octombrie. „Două regimente de dorobanți și regimentul 7 de linie au atacat șanțurile redutei turcești, ocupînd prima linie de comunicație, însă ajungînd la fortificații, au găsit noi șanțuri, despre care nu știuseră nimic — și s-au văzut nevoite să se retragă”¹²¹.

Plevna mai cerea noi jertfe și mari sacrificii în vieți omenești devenind teatrul multor altor bătălii crîncene, unde se cerea multă perseverență. Tocmai despre aceasta vorbește un articol din „Erdélyi Híradó”, exprimînd solidaritate cu eroii de la Plevna, acești simpli soldați-țărani, oameni suferinzi, extenuați de geruri și zăpezi „care au stat cu săptămînile la Plevna, sub un cer ploșos, în noroiul tranșeelor”¹²².

Luptele de la Plevna au fost urmărite cu vie atenție, căci — după cum era încredințat și ziarul „Kelet” — ele aveau să exercite o decisivă influență asupra războiului european ¹²³. Informările se ocupă, în majoritatea lor, de operațiunile executate de români la Plevna, semnalînd că pe frontul de acolo, inițiativa rămîne pe de-a-ntregul de partea lor¹²⁴. Apoi, cînd începu bătălia pentru Rahova, fortificație exterioară din sistemul Plevnei, știrile despre succesele trupelor române, despre acțiunea viguroasă de sub comanda colonelului Slăniceanu se succed în ritm susținut, completate în

¹¹⁶ „Magyar Polgár”, din 11 oct. 1877.

¹¹⁷ Ibidem, din 22 oct. 1877.

¹¹⁸ Ibidem din 11 oct. 1877.

¹¹⁹ Ibidem, (Ediția de dimineață), din 11 oct. 1877.

¹²⁰ Ibidem, (Ediția de dimineață), din 25 oct. 1877.

¹²¹ Ibidem, (Ediția de dimineață), din 26 oct. 1877.

¹²² Erdélyi Híradó”, din 13 mai 1877.

¹²³ „Kelet”, din 7 mai, 1877.

¹²⁴ „Erdélyi Híradó”, din 29 mai 1877.

urmă prin comentarii mai detaliate. „După mai multe zile de luptă sîngeroasă, românii au ocupat Rahova printr-un atac combinat. În timp ce colonelul Slăniceanu asedia Rahova, românii au trecut Dunărea și la Bechet. O parte din trupele lor a ocupat Rahova, cealaltă îi urmărește pe turcii în marș spre Vidin. Unitățile românești au găurit carena unui monitor turcesc și au ocupat localitatea Libri Palanka. Prin aceasta, comunicarea turcilor este complet blocată între Vidin și Dunărea de Jos”¹²⁵.

Inelul de asediu se strînsese deci și mai mult. Zi de zi, cinci sute de tunuri băteau Plevna. Resursele trupelor otomane erau complet epuizate; dealtfel, întreaga armată turcă se demoralizase mult. La 10 decembrie Osman-pașa încearcă să străpungă încercuirea, dar fără succes. În aceeași zi, românii ocupă Opanezul înaintînd pînă la Vidin. Turcii se predau în masă. Regimentul 5 de linie român, reușește să ajungă primul în Plevna¹²⁶. Osman-pașa îi comunică colonelului Cerchez că se predă; încă în aceeași zi, patruzeci și cinci de mii de soldați turci depun armele în fața armatei ruso-române.

Printre relatările despre festivitățile care au urmat căderii Plevnei găsim scrieri obiective și în presa maghiară. „Kelet”, ca și „Magyar Polgár” publică integral ordinul de zi dat de Carol după capitularea Plevnei și mai apoi, răspunsul senatului. „Vitejia și abnegația armatei, incomensurabilele sacrificii aduse de popor, atestă vitalitatea națiunii” — tîlmăcește ziarul „Kelet”. „La încheierea păcii, România va ieși din acest război cu o situație politică bine definită, drept stat independent”¹²⁷. „Plevna a căzut în fața eroismului vostru — spune ordinul de zi al lui Carol — în ziua cînd cea mai frumoasă armată a sultanului, cel mai viteaz și mai celebru comandant al său, victoriosul Osman a fost el însuși învins, iar ei au depus armele în fața voastră”¹²⁸.

„Magyar Polgár” relatează că, în momentul lășării la vatră a armatei ruso-române care asedia Plevna, însuși marele duce Nicolae a relevat meritele cîștigate de români în război și că astfel vitejia trupelor românești a căpătat cea mai înaltă conformare¹²⁹.

Problema independenței României continuă să ocupe un loc central în presa maghiară din Transilvania și după San Stefano și se poate constata că toate comentariile și știrile sînt de rezonanță pozitivă. Presa maghiară din Transilvania subliniază — în legătură cu luptele abia încheiate — că efortul militar depus de români a fost unul de considerabile proporții; că armatei române i-a revenit un rol important în victoria reputată asupra turcilor, și că întregul popor român a făcut mari sacrificii în interesul propriei sale independențe. În esență tocmai prin acești factori demonstrează presa maghiară drepturile ce i se cuvin României în calitate de beligerant victorios. Ziarele în cauză dezaprobă faptul că Rusia a încheiat armistițiul de la San Stefano fără participarea României, deși în conformitate cu informațiile lor, generalul Ion Ghica fusese trimis în Bulgaria tocmai pentru a-și reprezenta țara în „eventualele negocieri”¹³⁰.

¹²⁵ „Kelet”, din 27 mai 1877.

¹²⁶ Ibidem, din 14 dec. 1877.

¹²⁷ Ibidem, din 18 dec. 1877.

¹²⁸ Ibidem, din 24 dec. 1877.

¹²⁹ „Magyar Polgár”.

¹³⁰ „Kelet”, din 12 ian. 1878; „Magyar Polgár”, din 12 ian. 1877.

„Magyar Polgár” declară fără înconjur că deoarece colaborarea României a fost neapărat necesară pentru încheierea cu succes a războiului, „dreptatea ar fi impus ca aliatul de pe cimpul de bătaie să fie luat în seamă și în arena diplomației”. Desfășurînd mai departe aceeași idee, „Magyar Polgár” arată că România avea dreptul „la o despăgubire proporțională cu participarea ei la campanie, primind această compensare în forma considerată drept cea mai potrivită”. Oricum însă, ea e îndreptățită fără discuție, „să i se consfințească definitiv independența și să se declare neutralitatea teritoriului său”¹³¹.

„Magyar Polgár” publică textul integral al dezbaterii care a avut loc în parlamentul român în ajunul congresului de la Berlin, manifestîndu-și implicit asentimentul față de cele expuse cu acea ocazie. „Pentru țară trebuie să ridici cuvînt cu horărîre și curaj” citează ziarul, din Ion Ghica, iar mai apoi din declarația lui Brătianu, în care acesta subliniază intenția României de a participa la congres nu numai în calitate de observator. „Noi mergem oficial la Congres, spre a ne apăra cauza în fața marilor puteri și a convinge Congresul (. . .) să nu aducă o hotărîre fără a ne asculta și pe noi, și să admită justetea cauzei noastre”¹³². După încheierea dezbaterilor din parlamentul român, „Kelet” făcea următoarea remarcă: „. . . trebuie să recunoaștem că cele două camere românești au avut un comportament minunat”¹³³. Același ziar menționa că „nu numai marile puteri care au încheiat convenția dar și statele mici se pregătesc pentru Congres” și că delegația română, după cite era informată redacția, urma să fie condusă de Brătianu și Kogălniceanu. Bărbații de stat români au pornit spre Berlin cu dorința de a asigura acolo integritatea teritorială a țării, și hotărîrea fermă de a determina Congresul să recunoască România drept țară independentă și neutră¹³⁴.

De data aceasta, în drum spre Berlin, Brătianu „n-a mai avut parte de o primire rece, la Viena”, constată ziarul „Kelet”¹³⁵.

În fine, să consemnăm aici o concluzie pe care o considerăm deosebit de caracteristică și de grăitoare — unul dintre ultimele ecouri de presă ale războiului de independență al României. Ziarul „Kelet” precizează că „politica răsăriteană are totuși consecințe sănătoase: noi recunoaștem că nu este necesar să trăim în dușmănie cu România. În această parte a Europei, românii și maghiarii trebuie să devină aliați”¹³⁶.

Aceste manifestări ale presei dezvăluie cu evidență punctul de vedere al ziarelor maghiare din Transilvania și atestă că în aprecierile sale asupra războiului de independență, opinia publică și forțele progresiste maghiare, deși nu au avut întru totul o atitudine justă, se orientau în general în funcție de tradițiile comune româno-maghiare, și adoptau poziții pozitive în privința strădaniilor poporului român.

131 „Magyar Polgár”, din 3 iul. 1878.

132 Ibidem, din 13 iun. 1878.

133 „Kelet”, din 5 și 9 iunie 1878.

134 Ibidem.

135 Ibidem.

136 Ibidem.

LA GUERRE D'INDÉPENDANCE DANS L'OPINION PUBLIQUE PROGRESSISTE HONGROISE DE L'ÉPOQUE

RÉSUMÉ

Les masses populaires hongroises de Transylvanie et leurs représentants dévoués, en conservant leurs relations fraternelles avec le peuple roumain même dans les conditions du dualisme réactionnaire austro-hongrois, manifestèrent leur compréhension envers le grand événement de la vie des Roumains la conquête de l'indépendance d'Etat de la Roumanie et la guerre d'indépendance de 1877—1878.

En dépit de graves difficultés, telles que la propagande hostile des classes et des partis dominants et du fait que la guerre de 1877—1878 a constitué de même une confrontation où déploya ses forces également la Russie tsariste qui, en 1849 avait étouffé la révolution et la lutte du peuple hongrois, de nombreux Hongrois ont réussi à saisir le fait que la guerre russo-roumano-turque représentait aussi une lutte des peuples pour la liberté, une lutte pour l'affirmation de l'idéal national.

L'analyse, l'étude approfondie des sources concernant l'opinion des Hongrois de l'époque envers la guerre d'indépendance du peuple roumain révèlent que l'historiographie roumaine et hongroise ancienne a abordé avec des préjugés le problème de l'attitude des Hongrois.

Les relations d'amitié et de solidarité entre les masses populaires roumaines et hongroises nées et trempées dans le travail et la lutte conjointe contre les exploiters du pays et les envahisseurs étrangers ont été plus durables, de sorte qu'elles ne pouvaient ne pas se répercuter sur la position des masses hongroises envers la guerre d'indépendance de la Roumanie.

Comme une continuation directe de leur collaboration, mise en évidence également pendant les années du régime dualiste, (comme par exemple lorsque Alexandru Roman fut élu député par les Roumains et les Hongrois et lorsque les paysans hongrois déclarèrent qu'„ils suivront leurs frères roumains aux côtés desquels ils vivent et avec lesquels ils désirent vivre en paix et en bonne entente", ou bien lorsque les habitants de Brașov — Roumains, Hongrois et Saxons — décidèrent en 1870 que dans tous les problèmes locaux ils procéderont de commun accord et respecteront mutuellement leur égalité) les masses hongroises et les démocrates hongrois ont démontré une fois de plus la solidarité avec la cause des Roumains.

L'opinion hongroise progressiste s'est manifestée également dans la presse de l'époque, bien que celle-ci fût dominée dans son ensemble par des courants hostiles. Des journalistes, comme K. Papp Miklós, Békésy Károly ou des correspondants tels que Vándori Lajos ou Veress Sándor ont publié des articles où ils ont présenté avec sympathie et de manière juste la cause de la Roumanie et apprécié positivement l'effort fourni par le peuple et surtout par l'armée roumaine pour la conquête de l'indépendance. Maintes relations et commentaires ont fait ressortir l'héroïsme des soldats roumains dans les combats du Danube, à Plevna et à Grivitzza.

ATITUDINEA PUTERILOR EUROPENE FAȚĂ DE PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI

DE

GR. CHIRIȚĂ

În analele patriei noastre, cucerirea independenței de stat în 1877—1878 se înscrie, neîndoielnic, printre momentele de cea mai mare însemnătate. Și este firesc ca acest lucru să fie așa. În primul rînd, pentru că năzuința seculară spre neatîrnare, a dezvoltării de sine stătătoare a constituit un factor constant care a înrîurit profund istoria poporului român, transmițînd veacului al XIX-lea vigoarea și experiența unor îndelungate tradiții ce se cereau împlinite în condițiile ascensiunii capitalismului. În al doilea rînd, datorită felului cum ea a fost dobîndită, precum și marilor consecințe avute asupra dezvoltării ulterioare a societății românești. Privită din aceste unghiuri de vedere, studierea luptei poporului român pentru independență desfășurată în contextul redeschiderii problemei orientale oferă—pe lîngă o cunoaștere documentară din ce în ce mai bună a proceselor istorice în ceea ce au ele esențial — temeuri de meditație asupra valorii, sensului și semnificației memorabilelor evenimente săvîrșite în urmă cu o sută de ani.

Așa cum este cunoscut, în lupta pentru cucerirea independenței a fost imbinată deopotrivă latura politico-diplomatică cu cea armată, războiul din 1877—1878 purtat de poporul român atît prin obiectivele sale cît și prin sprijinul tuturor claselor și păturilor sociale avînd un pronunțat caracter popular. Numeroase lucrări, studii, memorii, publicații documentare apărute de-a lungul anilor au stăruit — și pe drept cuvînt — asupra eroismului și puterii de sacrificiu a tinerei armate române, a contribuției efective pe care aceasta a avut-o la înfrîngerea Imperiului Otoman. În schimb, cercetarea istorică s-a preocupat mai puțin de acțiunea diplomatică a cercurilor conducătoare române pentru recunoașterea independenței proclamate în mai 1877, precum și pentru reglementarea altor probleme care interesau îndeosebi marile puteri vecine. Nu este nici locul și nici cazul să evocăm aci motivele care au generat o atare situație. În dorința de a contribui la înlăturarea într-o oarecare măsură a acestei lacune, vrem ca în rîndurile ce urmează să ne oprim la o etapă suficient de bine conturată a confruntării dintre diplomația română și cea străină și anume asupra modului cum marile puteri europene — care își atribuiseră prin stipulațiile tratatului de la Paris titlul de garante ale Principatelor Unite — au reacționat față de proclamarea independenței, de completa emancipare națională pe care Corpurile Legiuitoare au consacrat-o la

9/21 mai 1877. În acest scop vom utiliza cu precădere documentele diplomatice române, cărora le vom adăuga unele informații culese din surse documentare străine. Am socotit util să reducem atit cit a fost cu puțință comentariile și interpretările noastre și, în schimb, să-l punem pe cititor într-un contact nemijlocit cu faptele, cu pasagiile esențiale ale celor mai importante acte diplomatice. În felul acesta sperăm că, stimulându-i interesul, să-i oferim posibilitatea de a-și forma un punct de vedere. În sfârșit, ținem să precizăm că nu ne vom preocupa decît de problematica stabilită prin titlu, toate celelalte aspecte, în măsura în care pot fi despărțite fără a se prejudicia înțelegerea corectă a desfășurării evenimentelor, fiind lăsate la o parte.

După cum este bine cunoscut, la 9/21 mai 1877 Adunarea Deputaților și Senatul, în ședințe separate, au proclamat independența de stat a României. Îndelung pregătit, acest act politic de o excepțională însemnatate (consacrat la capătul unei amănunțite analize efectuate de cercurii politice românești asupra situației țării în împrejurările declanșării războiului ruso-turc și după înlăturarea ezitărilor pricinuite de anume atitudini ale marilor puteri în privința viitorului hărăzit noului stat independent¹) nu a reprezentat nici un act reflex, necugetat, ca răspuns la atitudinea brutală și incorectă din ultima perioadă a Imperiului otoman, și nici un gest spontan, improvizat, răspunzînd vreunei sugestii ori influențe din afară². Dimpotrivă, așa cum sublinia V. Boerescu într-un discurs la 26 noiembrie (st. n.) 1877, relevînd o idee unanim acceptată în epocă, „... proclamarea independenței nu a fost la noi operă improvizată, făcută sub impresiunea unui moment de entuziasm. Sunt ani îndelungați de cînd se lucră în România spre a ajunge la această independență. Proclamarea dară a ei nu a fost decît rezultatul final al unei lucrări lungi, decît cea din urmă fază a dezvoltării autonomiei noastre ...”³.

În dezbaterile din Corpurile Legiuitoare prilejuite de proclamarea independenței, în cuvîntările ținute în acele zile s-au adus numeroase

¹ În broșura sa *O cugetare politică* apărută prin februarie 1877, Ion Ghica, dînd expresie îngrijorării ce cuprinsese pe anumiți oameni politici români, îndeosebi pe conservatori, scria (p. 22) : „A dorî din inimă și din suflet independența și a lucra pentru dînsa este și drept și patriotic; dar este totodată o datorie sacră și patriotică a oamenilor noștri de stat să cugete și să combine lucrurile astfel ca nu cumva independența ce ar dobîndi România într-un mod precipitat și imtempestiv să înlesnească realizarea proiectelor ambițioase ce se hrănesc în unele locuri în contra noastră”. Soluțiile propuse de Ion Ghica erau însă lipsite de realism, cu totul inacceptabile.

² În ședința din 30 septembrie (st.n.) 1878 a Adunării Deputaților, M. Kogălniceanu arăta că ei, factorii conducători ai țării, „n-au voit ca această independență să o datorăm străinilor! De aceea am cerut să proclamați Dv. independența României, precum ați și făcut-o în unanimitate”. („Monitorul Oficial al României”, nr. 220, 4 16 octombrie 1878, p. 5611). Vezi și cele relatate în acelaș sens de Ion C. Brătianu în ședința Senatului din 6/18 decembrie 1878. (*Ibidem*, nr. 274, 10 22 decembrie 1878, p. 7685). La 25 mai (st.n.) 1877 Principele Carol scria tatălui său : „Proclamarea independenței n-a făcut poate impresie plăcută cabinetelor, deoarece noi ne-am luat azi singuri ceea ce probabil voiau alții să ne dea mai tirziu. Însă tocmai asta voiam și noi să prevenim” (*Memoriile regelui Carol I al României* (De un martor ocular), vol. X, f.a. p. 3.)

³ „Monitorul Oficial al României”, nr. 209, 1/13 decembrie 1877, p. 7034. (Ședința Senatului din 26 noiembrie 1877).

argumente extrase din realitatea istorică mai mult sau mai puțin îndepărtată, menite să fundamenteze justetea și oportunitatea hotărârii luate, să contureze principalele obiective și sarcini ale politicii externe a statului român independent. Astfel, M. Kogălniceanu, în calitatea sa de ministru al afacerilor străine, răspunzând interpelării deputatului N. Fleva, declarând că „sîntem o națiune liberă și independentă”, spunea în același timp : „Trebuie să dovedim că reclamăm independența pentru că și noi ca națiune avem dreptul să trăim cu viața noastră . . . răspunzînd numai pentru greșelile noastre și primind chiar pedepse pentru greșelile noastre, iar nu pentru ale altora”⁴. Relevînd, pe bună dreptate, că „nu crez că un singur român va mai consimți ca România să reintre în pozițiunea ei de mai înainte rău definită, hibridă și jignitoare”, el scotea cu pregnanță în relief principiul director al noii politici externe astfel formulat : „Așadar, trebuie să dovedim că dacă voim să fim națiune liberă și independentă nu este pentru ca să neliniștim pe vecinii noștri, nu este pentru ca să fim un popor de îngrijiri pentru dînsii; din contra, și încă mai mult decît pînă acum, să arătăm că sîntem o națiune hotărîtă să ne ocupăm de noi, să ne ocupăm de națiunea noastră, să ne ocupăm de dezvoltarea ei . . . Noi voim să fim bine cu toate puterile și cu Rusia și cu Austria, și chiar cu Turcia”⁵. Nuanțînd această concepție politică prin relevarea a noi sensuri, același ministru declara în fața Senatului că „de aci încolo ne așteptăm la o viață independentă, la o viață de sine stătătoare. Nu înțelegem să facem acte revoluționare, să ne aruncăm în aventuri; înțelegem însă să punem toată stăruința ca să facem ca voturile Dvs., ca glasul țării să fie prezentate Europei în ziua cînd se va ocupa de subscrierea tratatului. La încheierea tratatului de pace Europa să se găsească înaintea României cu o situație creată de ea”⁶.

Aceleași obiective ale noii noastre politici externe, aceleași idei le regăsim și în alte luări de poziție. Astfel, cu prilejul festivităților care au avut loc a doua zi după proclamarea independenței, Ion C. Brătianu, Președintele Consiliului de Miniștri, ținea să declare cu toată greutatea funcției pe care o deținea că faptele noastre vor arăta puterilor garante și „mai ales puternicilor noștri vecini, Rusia și Austria, că politica noastră este numai o politică de conservățiune și că dacă ne deslipim astăzi cu totul și pentru totdeauna de Turcia, este ca să nu mai resimțim efectele convulsivunilor sale”. „În marginile dară ale României actuale — arăta el în încheiere — care de fapt și de drept public european este patrimoniul nostru, credem că nu vom demerita de solitudinea și protecțiunea Puterilor Garante, dacă ne vedem siliți astăzi a lupta, și a lupta pînă la extrem, pentru apărarea drepturilor și independenței noastre”⁷. La rîndul său, Principele Carol, în cuvîntul de răspuns la alocuțiunea rostită de C. A. Rosetti, (textul îi fusese întocmit de M. Kogălniceanu), referindu-se la „acele legăminte rău definite și fără temei care se numeau în Constantinopole suzeranitate și pentru București vasalitate”, precum și la faptul

⁴ *Ibidem*, nr. 118, 27 mai/8 iunie 1877, p. 3452 (Ședința Adunării Deputaților din 9/21 mai 1877).

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, nr. 132, 12/24 iunie 1877, p. 3798 (Ședința Senatului din 9/21 mai 1877).

⁷ *Ion C. Brătianu. Acte și cuvîntări*. Publicate de C.C. Giurescu, vol. III (1 mai 1877—30 aprilie 1878), București, 1930, p. 23.

că România nu solicita de la marile puteri europene „decît ceea ce-i revine ca popol demn de a fi liber”, conchidea că „independența României, departe de a fi o îngrijire pentru pacea Europei, pentru liniștea statelor vecine, am ferma convicțiune că va fi nu numai o satisfacțiune dată trebuințelor noastre naționale, dar va îndestula totodată și un mare interes european”⁸.

Este interesant de amintit faptul că în domeniul politicii externe, și de această dată ca în atîtea alte rînduri în trecut cînd se lucraseră în sensul formării și consolidării statului național modern, forțe politice opoziționiste de nuanță conservatoare ori personalități care nu agreiau pe liberalii radicali, erau de acord cu acțiunea întreprinsă de guvernul român și cu vederile exprimate de cercurile politice conducătoare. Așa, de pildă, „Timpul”, constatînd că „cu fumul tunurilor ce devastă malurile noastre au zburat și ultimele urme de datorie din parte-ne către fostul așa-numitul suzeran”, considera că „Astăzi României *de sine stătătoare* îi rămîne o sarcină de îndeplinit: aceea de a lucra din toate silințele sale pe lîngă Înaltele Puteri care pînă acum ne-au dat atîtea probe de bunăvoință pentru a obține recunoașterea și garantarea noii stări de lucruri ...”⁹. O opinie similară dezvoltă poetul Vasile Alecsandri într-o scrisoare din 16 mai 1877 către Ed. Grenier¹⁰.

Obiectivul principal al politicii externe a statului român în noua fază în care pășise — recunoașterea internațională a independenței sale —, punctele de vedere înfățișate mai sus au fost sintetizate de M. Kogălniceanu în nota circulară adresată (e adevărat, cam tîrziu, la 22 mai/3 iunie 1877) agenților diplomați români din străinătate. Referitor la independența absolută a României „proclamată de toate vocile autorizate ale țării”, în notă se arăta că acestea „au luat hotărîrea nestrămutată de a o apăra cu arma în mînă, ca și integritatea teritoriului cu care ea s-a identificat de acum înainte în ochii întregii populații române”. Hotărîrea Corpurilor Legiuitoare din 9 21 mai 1877 „a căpătat în existența noastră națională caracterul unui act sacru”. Firește, în împrejurările

⁸ „Monitorul Oficial al României”, nr. 106, 11 23 mai 1877, p. 3146—3147.

⁹ „Timpul”, an II, nr. 108, 11 mai 1877, p. 1; sublinierea aparține periodicului. Vezi, în același sens, și declarațiile-program ale Partidului Conservator, ale liberalilor moderați în privința apărării și recunoașterii internaționale a independenței României considerată „dorința și voința nestrămutată a națiunii întregi” publicate în „Pressa”, an X, nr. 228 4 noiembrie 1877, p. 1 și dezvoltate de V. Boerescu în ședința Senatului din 26 noiembrie 8 decembrie 1877 („Monitorul Oficial al României”, nr. 269, 1 13 decembrie 1877, p. 7036—7037).

¹⁰ „... cînd ești România, adică un pitic ghemuit între trei coloși (citește moloși), ce poți face ca să-ți aperi existența și naționalitatea? Coloșilor li se nazare să-și măsoare puterile la fiecare cincisprezece sau douăzeci de ani; se îngrijesc ei de nenorocitul pitic ce le stă în drum? Firește nu, trec, îl sdrobesc, și cînd pugilatul s-a sfîrșit, se reintorc acasă lăsîndu-l să se vaite cu labele în vînt. Atunci vin cumetrele diplomației ca să-l îngrijească și să-l acopere cu bandaje ce se schimbă în adevărate lanțuri [...]. Ce e de făcut? Ei bine, în loc de a fi în mod pasiv și prostește striviți între ciocan și nicovală, să ne ridicăm în virful picioarelor ... să ne întindem brațele înțepenite de veacuri și să dăm dovadă de vitalitate celor ce ne tratează drept copii. Să strigăm tare ... : «Trăiască independența României» și să intrăm cu bărbăție în viltoare. Vom eși sdrobiți poate, dar cel puțin oțeliți prin foc. Destule umiliri, destule mizerii. Sau stăpîni la noi, sau fără de la noi!» (Vasile Alecsandri. *Scrisori inedite. Corespondența cu Edouard Grenier, 1855—1887*. Traduse și publicate cu o introducere de Alexandrescu-Dorna, București, [1911], p. 60—62).

excepționale de atunci, „în ciuda dorinței și chiar nevoii pe care o simțim de a fi cât mai curînd confirmați în noua noastră situație politică printr-un act de înțelegere internațională”, guvernul român dorește să obțină doar o aprobare „a liniei de conduită pe care am urmat-o sub povara unor foarte mari greutăți și, lucru pe care ținem să-l afirmăm sus și tare, în afara oricărei influențe străine”. De asemenea, el speră să primească promisiunea că „în nici un caz nu se va recurge la violență împotriva națiunii române pentru a o constrînge să-și reia relațiile cu Sublima Poartă”. Guvernul, se arată în încheiere, „fiind de acord cu declarația de independență atît de energic exprimată de Camerele române și asociindu-se la această declarație, a servit nu numai interesele reale ale națiunii, ci a pregătit, în același timp, pentru puterile garante un nou teren de înțelegere și acord în viitor”¹¹. Un exemplar din această notă care „exprima limpede voința României de a trăi liberă și de a-și apăra independența deplină”¹², urma să fie remis miniștrilor afacerilor străine ale marilor puteri europene. Nota trebuie privită — așa cum este normal — ca un document care, făcînd bilanțul acțiunilor diplomatice anterioare, deschidea, în același timp, o etapă cu alte perspective și alte probleme. Așadar ea apare ca o expresie sintetică a unui program nou de politică externă perfect elaborat și temeinic argumentat, corespunzînd atît voinței exprimate de poporul nostru de a fi independent cît și necesităților impuse de evoluția evenimentelor internaționale. Sau, altfel spus, această notă încheia evoluția de două decenii a diplomației române întemeiată pe respectarea, mai mult sau mai puțin riguroasă, a actelor internaționale din perioada Unirii Principatelor, inaugurînd totodată o nouă etapă, superioară, a cărei trăsătură distinctivă constă în promovarea unei concepții diplomatice proprii, de sine stătătoare, izvorîtă din realitățile românești, capabilă să ducă în final la atingerea țelului urmărit: consacrarea prin noile reglementări internaționale a situației independente a statului român și reșezarea, pe această bază, a relațiilor lui externe.

Marile puteri europene care erau, în virtutea tratatului de la Paris, și puteri garante, au reacționat întrucîtva diferit la primirea știrii privind proclamarea independenței României. Atitudinea lor, reflectînd puncte de vedere și interese proprii în soluționarea chestiunii orientale, a fost dictată, într-o măsură hotărîtoare, de aceea mai generală a menținerii sau nu a principiului integrității Imperiului otoman, principiu pe care ele, introducîndu-l în 1856 în dreptul public european, se angajase să-l respecte printr-o clauză de solidaritate.

Evident, poziția cea mai intransigentă a adoptat-o Turcia, puterea suzerană de pînă atunci. Printr-o notă circulară adresată reprezentanților diplomați din străinătate, Savfet-Pașa, ministrul afacerilor străine al Sublimei Porți, a protestat la 24 mai /5 iunie 1877 „în maniera cea mai formală și mai energică” împotriva declarației de independență a României, încercînd să susțină că Turcia ar fi respectat întotdeauna drepturile consacrate nouă prin tratate (ceea ce nu corespundea decît parțial realității), însă noi le-am nesocotit în repetate rînduri. Ca atare, Sublima Poartă

¹¹ Mihail Kogălniceanu. *Documente diplomatice*, București, Edit. politică, 1972, p. 180 182.

¹² *Ibidem*, p. 31.

declara că „înțelege să-și mențină intacte drepturile”, rezervându-și mijloacele de a le valorifica în folosul propriilor sale interese. Aducînd acest demers la cunoștința statelor semnatare ale tratatului de la Paris, Poarta spera „să vadă Europa asociindu-i-se opiniei sale și protestului său”, în speranța că toate Puterile, interesate în menținerea dreptului public european, își vor ridica glasul pentru a condamna asemenea acte¹³. Nesolicitîndu-se un răspuns, principalele state europene s-au mărginit la acceptarea notei¹⁴, fiind în situația avantajoasă de a nu trebui să-și precizeze opiniile în scris. Acest lucru a permis unor guverne, de pildă celui italian, să considere că în fapt nota Turciei „a fost foarte simplu pusă la dosar”¹⁵, gest pe care îl interpreta — prin antiteză — ca un consimțămînt tacit în problema independenței României.

Anglia, a cărei politică avea o influență precumpănitoare la Constantinopol fiind cea mai îndirjită apărătoare a integrității Imperiului Otoman pentru că astfel își asigura (prin canalul de Suez trecut sub controlul ei) libertatea de navigație prin strîmtori, liniile de legătură cu imensele colonii din Asia, a primit cu vădită dezaprobare independența României ca, de altfel, orice altă mișcare de emancipare națională a popoarelor din sud-estul Europei. Apreciînd proclamarea independenței ca un act „contrar tratatelor pe care Anglia pune mare preț”¹⁶, guvernul englez s-a pronunțat în primele momente pentru luarea unor măsuri de pedepsire a țării¹⁷. Întrebat de N. Callimaki-Catargi, agentul diplomatic român la Paris, dacă trebuie să transmită la București o știre bună sau rea, lordul Lyons, ambasadorul Angliei, a răspuns: „nici bună, nici rea”, lăsînd să se înțeleagă că „politica engleză n-are angajate interese particulare” în România¹⁸. Se înțelege că un asemenea răspuns nu putea mulțumi guvernul român. Comparativ însă cu declarația insolită a ambasadorului A. Buchanan din primele zile ale anului 1876 (potrivit relatării lui G. Costaforu din 23 ianuarie 1876): „Ca parte integrantă a Imperiului Otoman sîntem garantați fiindcă Englitera are interes la existența acestui imperiu, iar ca stat independente puțin îi importă de este sau nu o Românie”¹⁹, atitudinea Angliei părea a fi în condițiile schimbate din mai 1877 mai prudentă și în tot cazul mai conciliantă. Această concluzie este întărită de constatarea că nici atunci și nici mai tîrziu cercurile diplomatice engleze — recunoscute pentru consecvența cu care-și duceau la bun sfîrșit programele politice de îndată ce erau elaborate și aprobate — nu au insistat să se dea curs amenințării pe care o formulase din proprie inițiativă. Dimpotrivă, contele Derby, ministrul de externe al Marii Britanii, comunica la 27

¹³ D. A. Sturdza, *Charles I-er Roi de Roumanie. Chronique. Actes. Documents*, Publiés par . . . , tome II, 1876–1877, Bucarest, 1904, p. 807–809.

¹⁴ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. III, București, 1953, p. 347, 427.

¹⁵ *Ibidem*, p. 420.

¹⁶ *Ibidem*, p. 593.

¹⁷ N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiunile diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, p. 101.

¹⁸ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. III, p. 594; vezi și Dumitru P. Ionescu, *Atitudinea Angliei față de independența României*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, București, Edit. Academiei R. P. R., 1963, p. 101–102.

¹⁹ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. I, partea II-a, p. 82.

mai/8 iunie reprezentanților diplomatiei englezi acreditați la Constantinopol, Roma, Viena și Berlin că ambasadorul Turciei i-a înmănat o copie de pe depeșa prin care Poarta atrăgea atenția Puterilor asupra proclamării independenței României și protesta împotriva hotărârii luate de guvernul român. Primind nota, șeful diplomației engleze l-a informat pe Mussurus-Pașa, ambasadorul Sublimei Porți la Londra, că guvernul englez „nu va propune nici un demers relativ la declarația de independență a României”²⁰.

Franța, care, cu două decenii mai înainte, avusese un rol atit de însemnat în crearea condițiilor internaționale favorabile înfăptuirii statului modern român, a adoptat o poziție ce a dezamăgit pe acei care — mai mult din sentiment decît din rațiune — continuau să creadă în sprijinul ei. Înfrîntă în războiul din 1870, cu prestigiul și forța mult diminuate, urmărind refacerea în vederea revanșei cu Germania, Franța, care nu mai dădea tonul în politica internațională, se vedea nevoită să abandoneze orice inițiativă și să-și pună de acord opiniile²¹ cu acele ale marilor puteri occidentale pentru a nu-și accentua izolarea diplomatică în care se afla. De aci atitudinea excesiv de rezervată pe care ducele Decazes, ministrul afacerilor străine, a manifestat-o în repetate rînduri. Astfel, la 11/23 mai 1877 el se grăbea să-l informeze pe Fred Débains, șeful Consulatului din București, că proclamarea independenței nu va schimba situația de drept a României stabilită prin tratate și că singurul ei efect ar putea fi ridicarea garanțiilor internaționale de care se prevalase țara pînă atunci²². În același timp el își făcea cunoscut regretul că România nu s-a menținut pe „o linie mai prudentă”, guvernul român acționînd independent de sfaturile și de vederile Europei²³. De la Paris N. Callimaki-Catargi raporta la 16 28 mai că actul de la București „a fost prost primit”²⁴ iar ducele Decazes — care citeva zile „a evitat invederat de a mă vedea spre a nu fi obligat să exprime o părere”²⁵ — a răspuns sentențios (caracterizarea aparține lui N. Iorga) că voturile Corpurilor Legiuitoare din 9 21 mai au redat puterilor „libertatea”, eliberîndu-le de garanția acor-

²⁰ D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 814.

²¹ Caracteristic pentru înțelegerea poziției Franței în problema care ne interesează este următorul fapt: la 30 aprilie 12 mai 1877 Wimpffen, ambasadorul Austro-Ungariei la Paris, raporta lui I. Andrassy că ducele Decazes i-a comunicat confidențial că gen. Cialdini, ambasadorul Italiei, i-a cerut opinia pentru cazul cînd guvernul român va proclama independența țării, eveniment care apărea ca foarte apropiat. Ducele Decazes a răspuns gen. Cialdini că deoarece independența României atingea în principal interesele Austro-Ungariei, era indicat „să-și potrivească eventual comportarea după aceea a cabinetului de la Viena” (Arh. Stat. Buc., Fond Casa Regală, Cabinet, dos. 21 1877, f. 55).

²² Arhivele Statului București, microfilm France (Ministère des Affaires Étrangères, Paris, Archives Diplomatiques, Turquie. Correspondance politique des consuls. Bucharest, tome 41) rola 20, f. 468.

²³ *Ibidem*, f. 469. Este de mirare cum un diplomat cu experiență ca F. Débains, chiar dacă nu era un bun cunoscător al societății românești, putea informa Parisul la 12/24 mai 1877 că „declarația de independență a României nu este unul din acele acte serios gîndite”. (*Ibidem*, f. 481). Avînd în vedere și alte rapoarte cuprinzînd aprecieri de acelaș gen, reaua voință a sa este evidentă. Din parcurgerea documentelor diplomatice franceze se poate constata totuși că opiniile răuvoitoare ale lui Fr. Débains nu au înriurit într-o manieră sesizabilă atitudinea generală a Franței.

²⁴ *Documente privind istoria României, Războiul pentru independență*, vol. III, p. 138.

²⁵ *Ibidem*, p. 80.

dată României²⁶. Încercînd să descifreze motivele care au determinat hotărîrea Franței, agentul diplomatic român telegrafia la 19/31 mai că „am siguranța că această atitudine se datorează nu numai sistemului de abținere pe care și-l impune guvernul francez în ceea ce privește chestiunile externe, dar și unui acord intervenit între cea mai mare parte a puterilor relative la noua noastră situație”²⁷. El își exprima totuși convingerea — fără temeieri reale — că „Franța ne va apăra la momentul oportun”²⁸. Este lesne de înțeles că atitudinea Franței a produs decepție la București. Referindu-se la faptul că ducele Decazes a fost singurul dintre miniștrii afacerilor străine ale puterilor garante care nu a primit personal nota sa din 22 mai/3 iunie, M. Kogălniceanu conchidea cu amărăciune: „Ne așteptam la mai multă bunăvoință din partea guvernului francez”²⁹.

În ceea ce o privea, Austro-Ungaria, deși s-a plasat de la început pe o poziție intrucîtva mai binevoitoare, s-a menținut totuși într-o rezervă care se dorea a avea aceeași semnificație de ne-angajare atît față de România, cît și față de Turcia. Pînă în 1877 Austria parcursese în chestiunea românească un drum sinuos, contradictoriu, nu lipsit de ambiguități: pe de o parte făcuse tot ce-i stătuse în putință pentru a împiedica Unirea Principatelor, constituirea și consolidarea statului național român, temîndu-se că acesta putea favoriza și întări lupta de eliberare a mili-oanelor de români aflați între granițele ei³⁰, iar pe de altă parte evaluarea exactă a propriilor ei interese la Dunărea de Jos o determinase să încurajeze aspirațiile României spre independență (între altele, semnarea convenției comerciale din 1875). În condițiile redeschiderii crizei orientale ca urmare atît a declanșării luptei de emancipare națională a popoarelor din Balcani, cît și a exacerbării tendințelor expansioniste exercitate din afară asupra peninsulei Balcanice, vechea rivalitate austro-rusă — atenuată cu prețul unor mari eforturi de cancelarul Bismarck prin stipulațiile acordului de la Reichstadt și convenției de la Budapesta³¹ — nu a rămas fără consecințe asupra politicii pe care Austro-Ungaria a dus-o față de noi. Între altele, ea și-a găsit materializarea în încercarea de a apărea în ochii cercurilor guvernante românești ca o putere vecină care — interesată în menținerea individualității statului român, însă nu și a integrității sale — era dispusă, la încheierea războiului, să contribuie la recunoașterea independenței României. Aceste constatări reies limpede din corespondența diplomatică a vremii. Încă de la 1/13 mai 1877 (adică chiar a doua zi după ce Adunarea Deputaților și Senatul adoptaseră moțiunile referitoare la declararea stării de război cu Turcia!) contele I. Andrassy, ministrul de externe al Austro-Ungariei, telegrafia ambasadorilor austrieci de la Londra, Berlin, Paris și Roma că „în urma știrilor potrivit cărora

²⁶ *Ibidem*, p. 138, 594. Vezi și Dan Berindei, *Cucerirea independenței României (1877–1878)*, București, Edit. științifică, 1967, p. 49.

²⁷ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. III, p. 199.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 494.

³⁰ La 12 noiembrie 1874 Bismarck mărturisea că el nu înțelege cum Andrassy „poate favoriza independența României cînd elementul român este atît de puternic reprezentat în Ungaria” (*Mémoires du Prince Clovis de Hohenlohe*, vol. III, *L'Unité Allemande et la guerre de 1870. L'Ambassade à Paris. Le Congrès de Berlin*, Paris, 1909, p. 296).

³¹ Pentru repercusiunile acestor înțelegeri asupra istoriei noastre, vezi Emil Diaconescu, *Acordul de la Reichstadt (1876) și tratatul de la Budapesta (1877)*, în „Academia Română. Memoriile Secției Istorice”, seria III, tom. XXV (1942–1943), p. 1173–1245.

România își propune să-și proclame independența, ni se cere din mai multe părți opina noastră”. În consecință, dacă se iver o asemenea situație să răspundă confidențial că „poziția legală actuală a României este stabilită prin tratate. O declarație de independență a Principatelor nu poate crea decît o schimbare *de facto* însă nu *de jure* și necesită o recunoaștere din partea Puterilor. Acestea trebuie să-și rezerve pentru mai tîrziu hotărîrea lor”³², pînă la stabilirea unei noi reglementări internaționale rămînd în vigoare acea veche. Peste zece zile acest punct de vedere — adoptat de toate statele europene implicate în criza declanșată de chestiunea orientală — era comunicat oficial agentului diplomatic român la Viena. Într-adevăr, la 13/25 mai 1877, Ion Bălăceanu telegrafia că în întrevederea avută două zile mai înainte, I. Andrassy „mi-a spus că atîta timp cît nu va fi un drept nou, vechiul drept subsistă pentru el, dar că în fapt Austria nu se va pronunța (în privința recunoașterii independenței — n.n.) decît după război și că a recomandat celorlalte puteri, inclusiv Rusiei, să-și rezerve opinia lor pînă atunci”³³. De asemenea, el s-a opus „oricărei protestațiuni, rechemări de consuli, trimiteri înapoi a agenților noștri” diplomatici³⁴, măsuri care fuseseră propuse de Anglia. În raportul înaintat la 14/26 mai lui M. Kogălniceanu găsim detalii interesante despre modul cum a decurs întrevederea. După ce la început a atacat politica guvernului român, Andrassy (pe lingă cuvintele citate deja mai sus) referindu-se la întrebarea : în ce sens se va pronunța Austria în problema independenței noastre la viitoarea conferință de pace sau congres ?, a răspuns că poziția ei „va depinde în mare parte de atitudinea pe care o veți observa pînă atunci și de măsura în care turcii vor fi bătuiți”³⁵. În ceea ce privește „hotărîrea ulterioară a puterilor garante” pe care noi „o sperăm favorabilă”, I. Bălăceanu a ținut să sublinieze cu energie că „nu sîntem mai puțin decît de a ne lăsa omoriți pînă la ultimul decît să ne supunem unei hotărîri contrare dorințelor noastre”, pentru că : „Nu există două opinii în România în chestiunea independenței, cum nu există forță omenească care ar putea să ne repună sub jugul dezonorant al Turciei”³⁶. Într-un alt raport, din 18/30 mai, se relatează faptul că contele Andrassy „s-a opus tuturor demersurilor grăbite la care îl invitau ambasadorii Turciei și Angliei”, fiindcă el „crede că este dreptul marilor puteri de a se pronunța asupra independenței României” cînd acestea „se vor întruni pentru a cunoaște condițiile de pace”³⁷. Totodată, Bălăceanu observa, avînd desigur în vedere aspirațiile naționale firești ale poporului nostru, că România „va putea să devină într-o bună zi” o vecină supărătoare pentru Austro-Ungaria³⁸; de aci atitudinea ei care „fără a fi favorabilă independenței noastre, nu-i este nici ostilă; ea îi va deveni ostilă în ziua în care va crede că o Românie independentă este incompatibilă cu liniș-

³² D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 736. Vezi textul aceleiași telegramme după versiunea în l. germană în *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. II, București, 1952, p. 532.

³³ *Documente privind istoria României. Războiul de independență*, vol. III, p. 78.

³⁴ *Ibidem*, p. 78 — 79.

³⁵ *Ibidem*, p. 106.

³⁶ *Ibidem*, p. 107.

³⁷ *Ibidem*, p. 182.

³⁸ *Ibidem*, p. 183.

tea ei”³⁹. În încheiere, agentul diplomatic român considera că ne vom asigura simpatiile Austro-Ungariei și votul ei numai „dovedind puternicei noastre vecine că nu înțelegem să devenim un alt Piemont”⁴⁰, adică transpunând în practică declarațiile primului ministru din 10 22 mai 1877⁴¹. Referitor la acest ultim aspect guvernul român, căutând să atenueze agitația și susceptibilitățile neîntemeiate ale extremiștilor unguri, a dat asigurări în citeva rânduri că „nu va face nici un act ostil intereselor sale (ale Austro-Ungariei — n.n.), pentru că este în interesul României nu numai de a nu aduce prejudicii Austriei, ci de a-i câștiga solitudinea”⁴². Mîhnit că la Viena încă se mai înregistrau rezerve, că nu se avea încredere în sinceritatea politicii și declarațiilor sale, Ion C. Brătianu cerea lui I. Bălăceanu să arate contelui Andrassy că România nu este un Piemont așa cum nici Rusia nu putea fi pentru noi o Franță⁴³. În fine, într-o întrevedere din 31 mai/12 iunie 1877 cînd agentul român a insistat ca să obțină măcar o adevizune la lupta poporului nostru pentru recunoașterea independenței sale, ministrul de externe austriac i-a repetat „că puteți conta pe noi, și aceasta independent de orice chestiune de simpatie. Noi vă vom apăra și vă vom susține pentru că noi avem interese s-o facem”. „... scrieți la București — a spus în continuare I. Andrassy — că poziția este bună și că dacă numai nu vă veți face plăcerea s-o distrugeți cu mîinile voastre, nu vi se va întîmpla nici un rău”⁴⁴. Aceste declarații, aceste promisiuni formale menite, desigur, să potolească neliniștile guvernului român atrăgîndu-l în sfera de interese a diplomației austriece, conțineau o bună doză de nesinceritate pentru că nu dezvăluiau nimic din situația pe care ne-o destinase deja înțelegerile și acordurile secrete austro-ruse. Cu toate acestea, în ansamblu, atitudinea adoptată de Austro-Ungaria în problema proclamării independenței României poate fi apreciată — comparativ cu a altor state — mai binevoitoare, mai dispusă să înțeleagă necesitățile politice ale țării noastre și să acționeze în sensul satisfacerii lor atît timp cît acestea nu contraveneau vreunui interes major austriac.

Sprijinul pe care numeroși oameni politici români de diverse orientări, în frunte cu principele Carol, sperau să-l obțină din partea Germaniei în soluționarea problemelor legate de proclamarea independenței s-a dovedit a fi iluzoriu. Mai mult chiar, dificultăților existente de ordin general ea le-a adăugat altele, derivînd din interese speciale germane. Cercurile oficiale germane, asociindu-se recomandării Austro-Ungariei din 1/13 mai (a cărei politică agresivă spre Balcani — opusă tendințelor țariste — era puternic sprijinită de cancelarul Otto von Bismarck) au declarat categoric încă de la 15/27 mai 1877 prin von Bülow, secretar de stat la ministerul afacerilor externe, că „chestiunea independenței României nu poate să fie rezolvată decît la pace și că hotărîrea guvernului german în această chestiune depinde de felul cum interesele supușilor și acționa-

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ Vezi mai sus, p. 675.

⁴² *Ion C. Brătianu. Acte și cuvîntări*, vol. III, p. 48.

⁴³ *Ibidem*, p. 121—122. Compară textul acestei telegrame cu cel din Arh. Stat. Buc., Casa Regală, Cabinet, dos. 22/1877, f. 65.

⁴⁴ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. III, p. 427—428.

rilor germani vor fi regulate în România”⁴⁵. Acest punct de vedere, exprimat cu brutalitatea caracteristică diplomației bismarckiene, a fost reafirmat în săptămânile următoare⁴⁶. Dacă prima parte a declarației (= privitoare la independență) era oarecum așteptată date fiind atitudinile mai mult sau mai puțin similare ale celorlalte mari puteri, în schimb conexarea problemei satisfacerii intereselor capitaliștilor germani de aceea a recunoașterii independenței a produs o vie nemulțumire la București. Este adevărat că încă la începutul anului 1876 Bismarck, iritat că chestiunea concesiunii căilor ferate nu fusese rezolvată potrivit opiniilor sale și intereselor bancherilor germani, amenința cu ruperea relațiilor diplomatice⁴⁷. În pofida acestui precedent, cercurile conducătoare românești — așa după cum ne dăm seama din documente — au fost totuși surprinse constatănd că guvernul german, dînd o dimensiune cu totul exagerată acestui „conflict”, a plasat în sfera relațiilor internaționale o problemă de ordin secundar care, în fapt, trebuia reglementată direct de cele două state indiferent de statutul internațional pe care acestea îl aveau (așa cum, de altfel, se procedase și atunci cînd se acordase concesiunea consorțiului german). Grav era și faptul că Bismarck părea hotărît ca amenințarea lui să nu rămînă o simplă manevră diplomatică. Relevîndu-i la începutul lunii iunie 1877 consulului Franței din București, „asprimea procedeele diplomației germane și îndeosebi a prințului Bismarck”⁴⁸ față de România, M. Kogălniceanu își ilustra aprecierea prin faptul că oficialitățile germane înaintaseră deja guvernului rus o notă în care solicita să-i fie trimise (pentru a despăgubi pe bancherii germani) sumele de bani pe care Rusia le datora României din veniturile mănăstirilor închinat aflate în Basarabia⁴⁹, sume care — potrivit reglementărilor financiare din aprilie-mai 1877 — urmau a fi vîrșite guvernului român. Reluînd această problemă, la 26 iunie (st. n.) 1877, Fr. Dêbains credea a ști că Bismarck însuși a cerut Rusiei să rețină o parte din sumele pe care ea le avea de plătit României și să le trimită direct la Berlin în contul Societății germane a drumurilor de fier române⁵⁰. Cabinetul de la Petersburg a respins acest soi de poprire, cancelarul Gorceakov replicînd că: „Noi vrem să nu fim amestecați cu nimic în afacerile acestei țări (a României — n.n.), nici prin sfaturile noastre, nici prin actele noastre”⁵¹. Pe lângă semnificația lui în sine, acest episod reprezenta într-un fel un semnal de alarmă, un avertisment asupra procedeele pe care Germania înțe-

⁴⁵ *Ibidem*, p. 124.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 402, 466–467.

⁴⁷ *Memoriile regelui Carol I al României. (De un martor ocular)*, Edit. Universul, (f. an.), vol. VIII, p. 28.

⁴⁸ Arh. Stat. Buc., microfilme Franța (vol. 42), rola 21, f. 28.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 28–30.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 82. În raportul său din 17/29 mai 1877, agentul diplomatic al României la Berlin informa guvernul român că într-o convorbire pe care o avusese cu ambasadorul rus de acolo, Bismarck „informîndu-se despre reliquatul veniturilor bunurilor monastirești din Besarabia la care România are un titlu ... a stăruit să se ție eventualmente seama de pretențiile acționarilor germani”. Încercînd să explice această poziție a cancelariului imperial, agentul diplomatic consemna: „Am avut de repetate ori ocaziune să constat influența lui Bleichröder. Invitat la prînz am văzut adunați la masa acestui bancher, miniștrii, ambasadori și toată elita diplomatică”. (*Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. III, p. p. 168).

⁵¹ Arh. Stat. Buc., microfilme Franța (vol. 42), rola 21, f. 82; vezi și f. 326.

legea să le pună în cumpănă pentru a-și satisface interesele. Oricum, departe de a fi un sprijin, Germania se prefigura, dimpotrivă, ca o sursă de îngrijorare.

Atitudinea Rusiei în privința proclamării independenței nu a diferit esențial de a celorlalte state. Deschizând chestiunea orientală după multe pregătiri mai ales diplomatice, Rusia urmărea pe de o parte ca prin ameliorarea situației populațiilor creștine din Peninsula Balcanică să restrângă cât mai mult cu putință stăpînirea turcilor în sud-estul Europei, să anihileze influențele exercitate de alte mari puteri în perimetrul strimtorilor Mării Negre, iar pe de altă parte să înlăture ultimile clauze rămase în vigoare ale tratatului de la Paris. Pentru a declanșa pe frontul principal din Europa războiul împotriva Turciei, armatele ruse trebuiau să treacă pe teritoriul țării noastre. În acest scop, la cererea Rusiei, în câteva rinduri au fost duse negocieri directe pentru reglementarea trecerii trupelor ruse. Semnând convenția din 4/16 aprilie 1877 prin care „Guvernul Majestății Sale imperatorului tuturor Rusiilor se obligă a menține și a face a se respecta drepturile politice ale Statului Român, astfel cum rezultă din legile interioare și tractatele existente, precum și a menține și a apăra integritatea actuală a României”⁵², Rusia recunoștea în fapt existența și individualitatea statului român ca subiect internațional, la fel cum procedase de altfel cu un an în urmă când iscălise o convenție comercială ruso-română asemănătoare celei încheiate în 1875 de statul român cu Austro-Ungaria. Întemeindu-se pe această recunoaștere, guvernul român, apreciind avantajele militare și economice create Rusiei la dimensiunile lor reale, se credea îndreptățit să conteze pe solitudinea cercurilor oficiale rusești în depășirea anumitor dificultăți. Această impresie era întărită și de asigurarea transmisă Principelui Carol de către țarul Alexandru II care îi scria din Chișinău la 13/25 aprilie — deci a doua zi după declararea războiului, în momentul cînd primele unități ale armatei ruse intraseră din „necesități strategice” pe teritoriul țării noastre fără a fi informate oficialitățile române — că „România poate conta pe interesul tradițional și pe sprijinul constant al Rusiei”⁵³. În fapt, diplomația țaristă n-a mai fost tot atît de categorică o lună mai tirziu, cînd noi ne declarasem independenți, preferînd — desigur și pentru a nu se disocia de celelalte mari puteri — să manifeste o „rezervă extremă”⁵⁴. Așa, de pildă, la 10/22 mai, marele duce Nicolae, comandantul șef al trupelor ruse de pe frontul european, venit din Ploiești în vizită la București, a participat cu un interes destul de viu la festivitățile prilejuite de proclamarea în ajun a independenței, cu toate că se ținea cam rezervat față de proclamarea independenței țării⁵⁵. Consemnînd această impresie, Principelui Carol i se părea că atitudinea mare lui duce Nicolae era dictată de necunoașterea părerilor guvernului său⁵⁶. Peste cîtva timp, agentul diplomatic român la Petersburg informa guver-

⁵² *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. II, București, 1952, p. 112.

⁵³ D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 616.

⁵⁴ N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le Roi Charler I-er (1866—1880)*. Publiées sous les auspices du Ministère des Affaires Etrangères de Roumanie, ed. II, București 1938, p. 267.

⁵⁵ *Memoriile regelui Carol I al României. (De un martor ocular)*, vol. IX, p. 85.

⁵⁶ *Ibidem*.

nul că în cercurile diplomatice ruse proclamarea independenței era considerată ca „intempestivă”, pentru că „ea pune la îndoială politica Rusiei față de marile puteri”; de asemenea, „se zice că noi ar fi trebuit să lăsăm soluționarea acestei chestiuni pentru pace și să ne încredem în Rusia”⁵⁷. Pe deasupra acestor opinii, punctul de vedere oficial al Rusiei, așa cum a fost el dezvăluit de cancelarul Gorceakov, era — în fondul său — asemănător celui preconizat de Austro-Ungaria. Răspunzând întrebării lordului A. Loftus, ambasadorul Marii Britanii la Petersburg, „sub ce aspect privește guvernul imperial declarația de independență a României”, cancelarul rus a precizat la 19/31 mai că „el o privește ca un «fapt implinit» *de facto* însă nu *de jure*. Este o chestiune — a adăugat d-sa mai departe — care nu trebuie să fie tratată decât mai târziu, de totalitatea Puterilor europene”⁵⁸. Aceeași atitudine rezervată a fost menținută și după ce țarul a sosit în țara noastră. Cu prilejul primei vizite pe care Principele Carol i-a făcut-o la Ploiești la 26 mai 7 iunie, Alexandru al II-lea a declarat — repetind asigurările din aprilie 1877 — că „România nu are de așteptat decât bine de la dînsul” și că se bucură văzînd „buna înțelegere ce domnește între armata sa și populațiunea română”⁵⁹. Răspunzînd, Principele Carol a ținut să remarce că „ceea ce așteaptă de la război este ca el să asigure țării independența și să dea armatei sale puțința ca, prin participarea ei la acțiune, să țină sus onoarea României”⁶⁰. În memoriile sale, Principele Carol a notat că, la spusele lui, „împăratul nu mai zice nimic”⁶¹. A doua zi, prezentîndu-i țarului pe o tavă pîinea și sarea tradițională, C. A. Rosetti, Președintele Adunării Deputaților și în acelaș timp Primar al Capitalei, l-a salutat „pe liberatorul popoarelor din Orient”, în numele locuitorilor capitalei „unui stat pe deplin independent”, accentuînd, în final, asupra noii faze „în care a intrat România liberă și independentă”⁶². Insistențele sale nu au trezit vreun ecou în mulțumirile țarului „pentru urările de bună venire”⁶³. În schimb, peste alte cîteva zile, la 31 mai/12 iunie, gen. Ignatiev, fostul ambasador al Rusiei la Constantinopol, arăta Principelui Carol că „Rusia n-are intenția să pună piedici independenței României”, avertizîndu-l, totodată, că „românii sint deci nedrepti dacă nu au deplină încredere în ea”⁶⁴. Din luarea în considerație a tuturor faptelor și declarațiilor înregistrate mai

⁵⁷ N. Iorga, *Correspondance ...*, p. 269.

⁵⁸ D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 794; vezi și Vasile Maciu, *Comment la Roumanie a conquis son ndépendance*, în volumul *Mouvement national et sociaux roumains au XIX-e siècle*, București, Editions de l'Académie de la R.S.R., 1971, p. 299.

⁵⁹ *Memoriile regelui Carol I al României. (De un martor ocular)* vol. X, p. 5. În legătură cu relațiile bune, de cooperare, în pofida unor dificultăți inerente, ce se stabileau între armata rusă pe de o parte și autoritățile române, populația țării noastre pe de altă parte, într-un periodic al vremii se scria: „Noi am primit armatele imperiale ca amice, voim a trăi în amicitie cu dinsele și a le facilita, fără regret, drumul către lupta de emancipare. Avem dreptul la rîndul nostru de a ne aștepta ca și țara noastră, ca și locuitorii și interesele noastre să fie tratate tot cu acelaș respect și iubire cu care tratăm noi armata imperială” („România liberă”, an I, nr. 6, 21 mai 1877, p. 1).

⁶⁰ *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. X, p. 5.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² „Monitorul oficial al României”, nr. 119, 28 mai/9 iunie 1877, p. 3478.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 823.

sus rezultă, prin urmare, că și Rusia — aidoma Austro-Ungariei și altor puteri europene — și-a rezervat dreptul de a se pronunța în problema recunoașterii independenței României la sfârșitul războiului. Această atitudine prudentă nu era în contradicție cu declarațiile liniștitoare, cu asigurările formale privind interesul și sprijinul pe care putea conta România din partea ei. Abia mai târziu, prin noiembrie 1877, după ce armata română, dovedindu-și vitejia pe cimpul de luptă din Bulgaria, își aducea contribuția la înfringerea Porții, diplomația țaristă a ieșit din rezerva pe care și-a impus-o, devenind mai categorică în a releva necesitatea recunoașterii independenței țării noastre⁶⁵.

Dintre toate statele europene, Italia a fost aceea care a exprimat în termeni mai categorici simpatia și sprijinul ei față de independența României. Explicațiile acestei atitudini trebui căutate nu numai în comunitatea de origine a celor două popoare care întotdeauna a acționat în sensul statornicirii unor relații amicale, în acel paralelism al proceselor istorice privind aspirațiile și lupta lor pentru unitate și emancipare națională, ci și în faptul că în soluționarea chestiunii orientale Italia nu avea interese proprii de apărut în regiunea Dunării așa cum avea, de pildă, în zonele adiacente ale Mării Adriatice. Încă din aprilie 1877 ziarul „L'Italie” scria : „Cit despre România, Italia nu are decit să-i ureze a ieși din virtej mai tare și mai solidă. Legăturile de sînge care ne unesc cu românii, eforturile generoase ale Piemontului în a-i ajuta independența și simpatia care întotdeauna a inspirat politica italiană în raporturile ei cu România, totul concurge pentru a îndreptăți urarea ce am făcut”⁶⁶. Gerantul Agenției diplomatice din Roma, M. Obedenaru, comunicîndu-i la 11 23 mai 1877 contelui Tornicelli, secretar general al Ministerului Afacerilor Externe, vestea consacrării independenței României prin voturile Corpurilor Legiuitoare, raporta că acesta a recunoscut că „nu puteați face altfel”, deoarece „Trebuia să consultați interesele dv. și să căutați ca să ieșiți cît mai bine dintr-o pozițiune încurcată care v-a fost creată”⁶⁷. Considerînd declarația de independență ca „ruptura tratatului de la Paris”, el ne sfătua ca — în condițiile în care în România se aflau deja, aflînd spre Balcani, cîteva sute de mii de militari ruși⁶⁸ — „să stați în rezervă și să vă pronunțați cînd va veni timpul tratatelor. Totul depinde de soarta armelor”⁶⁹. După

⁶⁵ La 5 noiembrie (st. n.) 1877 baronul Jomini (consilierul principal al cancelarului rus) declara consulului francez Débains că singuri românii „ne-au adus un ajutor oportun și efice, care trebuie răsplătit prin recunoașterea independenței lor” (Arh. Stat. Buc., microfilm Franța (vol. 42), rola 21, f. 347) La 17 noiembrie (st. n.) acelaș consul raporta Parisului că prințul Gorceakov considera independența României ca un fapt cîștigat (*Ibidem*, f. 371). De altfel, după bătălia de la Grivița, cancelarul Rusiei spunea consulului francez că „românii luptă bine și actualul război va avea prilejul să arate Europei că ei meritau să conteze ca națiune” (*Ibidem*, f. 262), declarație pe care diplomatul francez o interpreta în sensul că „guvernul de la Petersburg a luat hotărîrea de a recunoaște la încheierea păcii independența României” (*Ibidem*); vezi și N. Adăniloiaie, *Cucerirea independenței de stat a României. 1877—1878*, București, Edit. politică, 1973, p. 47.

⁶⁶ N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 80; D. Berindei, *op. cit.*, p. 50.

⁶⁷ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. III, p. 53.

⁶⁸ „Într-o convorbire cu ambasadorul austro-ungar, Tornicelli se miră că România și-a proclamat neatrîrnarea în mijlocul unei oștiri străine și face rezerva asupra laturii juridice a chestiunii” (R. V. Bossy, *Politica externă a României între anii 1873—1880 privită de la Agenția diplomatică din Roma*, București, 1928, p. 60).

⁶⁹ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. III, p. 53—54.

o nouă întrevvedere avută cu Torielli, Obedenaru telegrafia la 15/27 mai în legătură cu proclamarea independenței că „guvernul italian păstrează rezerva pînă după război” dar că „independența noastră este considerată cu simpatie de lumea politică și de ziarul oficios Diritto”⁷⁰. Amănunte privind motivele care au determinat atitudinea Italiei, precum și alte fapte, le găsim în raportul din 30 mai/11 iunie 1877 al gerantului Agenției din Roma. Într-o convorbire din 28 mai/9 iunie 1877 Torielli îi arăta că în ce privește „promisiunea de a recunoaște independența Dvs., guvernul italian nu poate să se pronunțe în nici un chip. Stricta rezervă îi este impusă de evenimente. Atita timp cit nu știe ce vor face celelalte puteri, îi este imposibil să facă un singur pas în această cale. Nu voiește să se pronunțe singur și să riște astfel a fi izolat”⁷¹. Relevind că guvernul și Parlamentul au declarat solemn că „nu se luptă decît pentru a dobîndi independența sa absolută și existența sa proprie”, Obedenaru adăuga în continuarea convorbirii: „Poporul român este un popor muncitor care nu are deloc tendința a trăi pe spinarea vecinilor săi, dar care este sătul să se vadă legat printr-un lanț de ocnaș de un stat pe care toată lumea civilizată îl consideră ca putred și corupt”⁷²; de aceea, o eventuală încercare de a constrînge statul român să reia vechile legături cu Poarta nu ar însemna decît „să se facă în mod artificial doi frați siamezi dintr-o națiune tinără, virilă, muncitoare... și dintr-un stat în descompunere”⁷³. Referindu-se la învățămintele pe care le oferea lupta pentru unitatea și emanciparea națională a Italiei, Torielli, la rîndul său, invocînd principiul că „nu trebuie să se forțeze istoria dacă se vrea ca actele unei națiuni să fie durabile”, remarcă semnificativ, avînd în vedere, caracterul ireversibil al actelor săvîrșite la București, că „*nimeni nu poate reîntoarce rîurile, în munții, la izvoarele lor*”⁷⁴. Înminîndu-i la 30 mai 11 iunie contelui Melegari, ministrul afacerilor externe, nota din 22 mai 3 iunie 1877 a lui M. Kogălniceanu, acesta, aducînd în discuție sprijinul statornic pe care Italia l-a acordat poporului român în timpul Unirii Principatelor și a consolidării statului național, ținea să remarce că și de această dată „simpatia noastră a rămas aceeași”; în ce privește însă recunoașterea independenței „noi sintem obligați, sintem forțați să ne ținem în rezervă. Poziția pe care o aveți este reglementată prin acte internaționale; și nu se poate lua nici o hotărîre în privința aceasta fără o prealabilă înțelegere cu celelalte Puteri, ceea ce nu va putea fi făcut decît după încetarea războiului”⁷⁵. În legătură cu poziția Italiei este interesant de observat că la 21 mai/2 iunie 1877 consulul francez Débains informa Parisul că „presa din București spune, și guvernul lasă să se înțeleagă, că Italia ar lua inițiativa recunoașterii independenței României”⁷⁶. Evident, în lumina celor înfățișate mai sus, era o exagerare, un zvon lipsit de suport real. Însă faptul că el s-a răspîndit în opinia publică din țară, că a căpătat un asemenea grad de veridicitate încît a putut fi crezut și înregistrat în cercurile diplomatice

⁷⁰ *Ibidem*, p. 124.

⁷¹ *Ibidem*, p. 420.

⁷² *Ibidem*, p. 421.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 422.

⁷⁶ Arh. Stat. Buc., microfilme Franța (vol. 41), rola 21, f. 507.

bucureștene, vine să confirme, într-un anume fel, nu numai atitudinea binevoitoare și simpatia Italiei față de independența României, dar și ecourile favorabile pe care poziția ei — în pofida rezervelor formulate — le-a stîrnit printre români.

Dacă se ține seama de totalitatea reacțiilor, a punctelor de vedere exprimate de marile puteri europene față de proclamarea independenței, se constată ca element esențial predominarea opiniei (sugerată inițial de Austro-Ungaria) potrivit căreia problema recunoașterii neatîrnării României trebuia amînată pentru momentul încheierii păcii. O atare poziție era previzibilă, era în logica evenimentelor, date fiind împrejurările excepționale de atunci — războiul ruso-turc, încordarea raporturilor dintre principalele state interesate în soluționarea chestiunii orientale etc. De aceea, nici guvernul român nu solicitase marilor puteri europene recunoașterea *imediată* a independenței. Formal, din acest punct de vedere, se părea că între principalele state europene și România se stabilise spontan un consens, o înțelegere convenabilă tuturor părților.

Examinarea mai atentă a realității arată însă că în pofida acestei situații, cercurile conducătoare române erau profund nemulțumite de atitudinea adoptată de fostele puteri garante. Răspunsurile primite treptat din capitalele europene la nota din 22 mai 3 iunie — așa cum au fost înfățișate mai sus — le-au cauzat o vie decepție, sporindu-le motivele de îngrijorare. Mai întii, pentru că marile puteri, exceptînd Italia, nu numai că și-au manifestat în chestiunea recunoașterii independenței o rezervă excesivă, descurajantă, dar încă s-au sustras dorinței guvernului român de a-i aproba într-o manieră oarecare, fie ea și neoficială, linia politică urmată în mai 1877. Apoi, deoarece nu s-a primit (excepție făcînd iarăși Italia și pînă la un punct Austro-Ungaria ⁷⁷) nici o promisiune, nici o asigurare că nu se va recurge la vreo măsură spre a constringe statul național român să reia vechile relații cu Sublima Poartă. O primă etapă din lupta pentru consacrarea pe cale diplomatică a independenței se încheia, așadar, fără a se obține rezultatele la care aveam dreptul în temeiul luptei seculare a poporului nostru pentru neatîrnare, a politicii pe care o dusese în chestiunea orientală.

Lipsa de bunăvoință, rezerva, uneori chiar indiferența marilor puteri europene față de proclamarea independenței României a avut ca principal rezultat întărirea curentului de opinie care încă din primele zile ale lunii mai 1877 se pronunțase pentru participarea efectivă a armatei române la războiul ruso-turc ⁷⁸. În felul acesta se urmărea ca independența, apă-

⁷⁷ Arătînd că guvernul imperial nu se va opune dacă armata română va trece Dunărea, deși el crede că nu trebuie făcut un asemenea pas, I. Andrassy — potrivit telegramii trimise de I. Bălăceanu la 21 iunie 3 iulie 1877 — considera că „independența României este un fapt asupra căruia nu se poate reveni” socotindu-ne „fără emancipată căreia li revine deja responsabilitatea deplină a actelor sale” (*Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. IV, p. 141—142). După părerea noastră această declarație era menită să releve nu atît ideea recunoașterii independenței cît, mai ales, responsabilitatea statului nostru pentru linia politică urmată.

⁷⁸ Th. C. Văcărescu, în *Luptele românilor în rebelul din 1877—1878* (București, 1887), lucrare de un pronunțat caracter memorialistic, consemna: „Nu puteau, fără rușine, a se întoarce românii sub suzeranitatea turcească pînă a nu fi întrebuițat toate mijloacele, pînă a nu fi sleit toate puterile în apărarea dreptului lor. Libertatea și neatîrnarea popoarelor, aceste bunuri prețioase, nu sînt de dar. Ele numai cu mari jertfe se obținși temelia lor este puternică cînd este stropită cu singele eroilor ce-și dau viața pentru patrie. Considerațiile acestea pătrundeau din

rată, întărită și pecetluită pe cîmpul de luptă să se impună la încheierea războiului ca un drept cîștigat prin voința, eforturile și sacrificiile întregului popor iar nu dăruită la masa tratativilor din cine știe ce calcule politice de vreo mare putere. Nu rămînea deci altceva de făcut decît — așa cum scria atît de potrivit N. Iorga — „să ne ajutăm noi singuri, să tragem prin acțiunea noastră însăși o poliță asupra viitorului”⁷⁹. De aceea, pe bună dreptate arăta M. Kogălniceanu⁸⁰, conducătorul diplomației românești, că atunci cînd „am văzut cu ochii și am auzit cu urechile că este necesitate, că nu putem conta decît pe noi, că nu putem găsi razăm decît la noi și în soldații noștri, atunci am trecut Dunărea”⁸¹. Iar altădată, într-o expunere retrospectivă asupra evenimentelor din 1877, el adăuga că participarea noastră la luptele de la sudul Dunării devenise necesară „pentru că voiam ca în acest resbel națiunea română după 200 de ani să-și afirme pe cîmpul luptelor vitalitatea ei... ca așa ea să datorească independența sa nu diplomației, ci singelui generos al fiilor săi vărsat pe cîmpul de onoare”⁸².

Dar acțiunea diplomatică română din vara anului 1877 pentru recunoașterea independenței a avut și o altă semnificație. Ea a arătat limpede celor care, privind realitatea în față, erau dispuși să tragă învățăminte, că drumul pînă la consacrarea printr-o reglementare internațională a neatîrnării țării era încă lung, greu, presărat cu multe dificultăți. Și, mai ales, că pentru încununarea visului secular de independență trebuia să

ce în ce mai mult în guvern, opinie publică, conștiință națională. Ele înmulțeau pe fiecare zi numărul acelor care priveau acțiunea energică și trecerea Dunării de către armata noastră ca o manifestațiune necesară a vitalității României, ca o îndatorire pentru onoarea și viitorul ei” (p. 122).

⁷⁹ N. Iorga, *Războiul...*, p. 101. Încă din 14/24 mai 1877, I. Bălăceanu trimitea dela Viena sfatul: „Să ne luptăm mai întîi vitejește; nu vă închipuiți cît ne-a servit din punct de vedere moral atitudinea atît de hotărîtă a micii noastre armate... Tunurile Olteniței și Calafatului vorbesc mai elocvent, pledează mai bine cauza noastră și sunt mai ascultate decît orice ar putea să producă mai bine ticluit tribuna noastră, diplomația noastră și presa noastră în momentul de față”. (*Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. III, p. 107—108).

⁸⁰ Un timp else întrebase dacă era sau nu oportună cooperarea armatei noastre cu armata rusă, deoarece aflate că prin acordul de la Reichstadt și tratatul de la Budapesta cele trei județe din sudul Basarabiei urmau a fi încorporate Rusiei la încheierea păcii (Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 1241—1245; gen. R. Rosetti, *Correspondența generalului Iancu Ghica. 2 aprilie 1877 — 8 aprilie 1878*. Publicată cu o introducere și note de..., București, 1930, p. 176—177). Este interesant de amintit aci și faptul că atît în acordurile sus-menționate, cît și în propunerile diplomației țariste din mai-iunie 1877 înaintate Angliei spre a negocia cu Turcia un armistițiu, deși erau consemnate o seamă de schimbări avantajoase în statutul internațional al statelor din Balcani, despre recunoașterea independenței României nu se stipula nimic (vezi D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 815, 823—826, 830—835 etc.). Acest lucru pune încă odată în lumină lipsa de realism a acelor oameni politici — puțini la număr, îndeosebi conservatori — care susțineau că și fără participarea noastră la război puteam căpăta independența, mai ales prin concursul puterilor vecine.

⁸¹ „Monitorul Oficial al României”, nr. 260, 30 noiembrie/12 decembrie 1877, p. 7008 (Ședința Senatului din 26 noiembrie 1877). La 22 iunie (st. n). 1877 Fr. Débains raporta că M. Kogălniceanu, împărțîndu-i gîndurile în legătură cu participarea armatei române la război, justifica acțiunea militară „prin necesitatea de a demonstra imposibilitatea reîntoarcerii la *statu-quo-ante-bellum*. Europa va fi silită să se închine astfel în fața chestiunilor cîștigate și să recunoască o stare de lucruri pe care ea încă nu a voit s-o consacre: ruptura definitivă între Turcia și România” (Arh. Stat. Buc., microfilme Franța, (vol. 42), rola 21, f. 72).

⁸² „Monitorul Oficial al României”, nr. 220, 4/16 octombrie 1878, p. 5612 (Ședința Adunării Deputaților din 30 septembrie 1878).

ne bizuim în primul rînd pe forța de luptă și puterea de sacrificiu dovedite de poporul nostru în atîtea rînduri, pe unitatea și solidaritatea sa națională, pe conștiința clară a drepturilor lui, într-un cuvînt, pe propriile noastre forțe.

L'ATTITUDE DES PUISSANCES EUROPÉENNES FACE À LA PROCLAMATION DE L'INDÉPENDANCE DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

L'auteur de la présente étude s'est proposé d'éclaircir la manière dont les grandes puissances européennes qui, conformément aux stipulations du traité de 1856 de Paris étaient garantes des Principautés Unies, ont réagi face à la proclamation de l'indépendance consacrée par le vote des Corps Législatifs du 9/21 mai 1877.

Dans ce but l'on a utilisé avec priorité les documents diplomatiques roumains auxquels se sont ajoutées quelques informations provenant de sources documentaires étrangères (notamment françaises). Le principal objectif poursuivi par la diplomatie roumaine dans la nouvelle phase où elle était entrée consistait à consacrer par de nouvelles réglementations internationales la situation indépendante de l'Etat roumain et de refaire, sur ces bases, ses relations extérieures. Après avoir analysé tour à tour les positions adoptées pendant les mois de mai et de juin 1877 par la Turquie, l'Angleterre, la France, l'Autriche-Hongrie, l'Allemagne, la Russie et l'Italie dans le problème de la proclamation de l'indépendance, l'auteur conclut que les Etats mentionnés faisant leur une suggestion de la diplomatie des Habsbourg, se sont prononcés pour l'ajournement de la reconnaissance de l'indépendance de la Roumanie jusqu'au moment de l'achèvement de la guerre russo-turque et de la négociation de la paix. L'attitude prudente, excessivement réservée des puissances garantes (à l'exception de l'Italie) a causé une vive déception aux milieux gouvernants roumains, en aggravant leurs motifs d'inquiétude. Ils ont abouti à la conclusion que dans le problème de la reconnaissance internationale de l'indépendance du pays il leur fallait s'appuyer en premier lieu sur la force du peuple roumain, sur son unité et sa solidarité nationale, sur la conscience claire de ses droits et seulement dans une mesure plus réduite sur le concours, non pas toujours désintéressé, des grandes puissances européennes.

OPINII STRĂINE DESPRE ARMATA ROMÂNĂ ÎN RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ DIN 1877—1878

DE

Colonel VASILE ALEXANDRESCU
Locotenent-colonel CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU

Aruncată în foc pentru întâia oară după reorganizarea ei structurală, armata română a izbutit să se impună imediat — prin calitățile tactico-operative etalate — atit specialiștilor militari cit și opiniei publice europene. Fără a-i menaja neajunsurile, aceștia nu au putut să nu recunoască și buna instruire a trupelor, nivelul corespunzător al dotării, capacitatea organizatorică și concepțională a comandamentului român. Ceea ce a surprins, în primul rînd, prin originalitatea, adaptabilitatea și suplețea sa a fost sistemul național al organizării puterii armate din țara noastră. Temeinicia sa explică în bună parte, decisiv chiar, succesele noastre militare, de la începutul campaniei — deschisă de acoperirea strategică a Dunării — și pînă la încheierea ei victorioasă — capitularea ultimelor rezistențe otomane de la Vidin.

Dealtfel, lupta multiseclară a poporului român pentru apărarea și recîștigarea neatîrnării sale, amenințată de revărsarea invaziilor străine, generase — încă din secolele XIV—XV — un mod propriu de organizare militară și de purtare a războiului, caracterizat prin mobilizarea la efortul armat a întregului potențial uman al țării și prin folosirea tuturor mijloacelor posibile pentru obținerea înfringerii inamicului. Această experiență militară, fecundă prin rezultatele ei, va fi continuată și, mai tirziu, va sta la baza organizării armatei române moderne, care prin sacrificiile ei de sînge a pecetluit actul cuceririi neatîrnării depline a României. Principiul ridicării în arme a „oastei celei mari” în calea năvălitorului la care au apelat marii căpitani de oști de la Mircea cel Bătrîn și Iancu de Hunedoara, la Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș, îl regăsim în conceptul „națiunii armate” din ideologia gînditorilor pașoptiști și ai unirii, concept semnificînd în esență mobilizarea pentru salvardarea patriei a unor cît mai largi efective instruite. Întreaga operă de renovare ostășească întreprinsă în special din deceniul șapte al secolului trecut pînă către 1877 a urnărit consecvent concretizarea acestui obiectiv. El era astfel exprimat în revista „România militară” din ianuarie 1864, prima revistă de informare și teorie ostășească a vremii: „Cînd țara va fi în pericol, cînd independența ei va fi amenințată, atunci tot cetățeanul în stare de a purta arme e dator a o apăra și numai acest sprijin al populației poate da unei armate toată

tăria și toată puterea morală cuvenită”¹. Cadrul organizatoric al acestui principiu va fi dat de o legislație deschisă în anul 1864 de politica militară a domnitorului Alexandru Ioan Cuza și continuată apoi de legile adoptate succesiv în anii 1868, 1872 și 1874². Conform stipulațiilor înscrise în aceste legi de organizare a puterii armate, sistemul militar național românesc era format la începutul anului 1877 din următoarele elemente constitutive: *armata permanentă*, cu rezerva ei, *armata teritorială* (trupele de dorobanți și călărași), cu rezerva ei; *milițiile*; *garda civică* la orașe și *gloatele* la sate.

Armata permanentă, cu rezerva ei, și din 1872 și armata teritorială, cu rezerva ei, alcătuiau laolaltă armata de campanie, denumită și activă sau de întâia linie; milițiile formau armata de-a doua linie sau de rezervă; gărzile orășenești erau destinate a asigura ordinea și paza localităților urbane; îndatoririle gloatelor erau facultative. Garda orășenească și gloatele puteau lua parte însă la manevre sau chiar la un conflict armat, după cum avea să hotărască „comandamentul suprem” și bineînțeles în funcție de necesități. Astfel, în timp de război garda națională era mobilizată „a apăra orașul, fiind pusă sub ordinele comandantului superior al armatei și aplicându-se regulile ordinarii militare în privința disciplinei”³. La rândul lor gloatele, în „timp extraordinar” și când celelalte elemente ale puterii armate „nu ar fi de ajuns” erau concentrate și organizate „în mici corpuri” pentru „menținerea ordinii în comunele lor respective”, o parte din „cei mai valizi” se puteau alătura ca auxiliari pe lângă „corpurile de miliții”⁴.

Prin crearea și dezvoltarea acestor categorii militare distincte — trupe teritoriale, gărzi orășenești, miliții, gloate — la care trebuie adăugată introducerea pregătirii militare în școlile primare prin legea din 1868, se transpunea în practică principiul „națiunii armate”, inaugurat de revoluția de la 1848, continuat în timpul Unirii și, în bună parte, finalizat în preajma războiului de independență, realizându-se astfel o amplă concentrare de forțe instruite. În anul 1874, cu ocazia înminării noilor drapele unor unități se putea afirma așadar cu deplin temei: „Ele [drapelele — n.n.] nu mai sînt semnele exclusive ale singurei armate permanente, precum erau cele vechi [...]. Steagurile cele noi înfățișează toate elementele puterii militare, întreaga țară sub arme”⁵.

Acest sistem de organizare a puterii militare a permis introducerea în organica armatei a tuturor genurilor de arme cunoscute în epocă (infanterie, cavalerie, artilerie, geniu, flotilă etc.) și a asigurat o pregătire corespunzătoare tuturor categoriilor ce-l compuneau, a îngăduit o judicioasă repartizare a armamentului și cazarmamentului în raport de importanța fiecărui element sau formațiune militară (de exemplu trupele de întâia linie au primit armamentul cel mai modern și mai nou); a ușurat procesul instruirii de luptă a trupelor; a conferit strategiei și tacticii românești un

¹ Căpitan George Anghelescu, *Organizarea sistemului militar al României*, în „România militară”, an. I, vol. I din ianuarie—februarie 1864, p. 57—58.

² Vezi *Legea organizării puterii armate*, 11 iunie 1868—27 martie 1872—12 martie 1874, București, 1874.

³ *Lege pentru înființarea gardei orășenești*, București, 1866, p. 58.

⁴ *Legea organizării puterii armate*, 11 iunie 1868—27 martie 1872—12 martie 1874, ed. cit., p. 14.

⁵ După maiorul Ioan Popovici, *Organizarea armatei române*, Roman, 1902, p. 418—419.

caracter unitar, armonios și eficient, asigurând tuturor părților sistemului militar național randamentul maxim. Așadar prin valențele și rezultatele lui practice, el a făcut din participarea noastră armată factorul principal în îndeplinirea aspirației naționale de independență. Acest lucru fusese remarcat de un observator străin chiar în timpul desfășurării campaniei. „Lăsați-mă — scria la 20 septembrie 1877 trimisul ziarului „La France” — să dau armatei române un meritat tribut de laude. Armata românească nu e o armată în sensul obișnuit al cuvântului, e o armată națională, compusă din toate elementele sociale”⁶. Iar peste ani, un distins și erudit ofițer român, generalul Grigore Crăiniceanu, avea să recunoască și el, confirmând cu autoritatea sa subtilitatea intuiției înaintașului străin : „Numai grație sistemului original armata română putu în 1877 să intre în război și să câștige acele nepieritoare victorii care ne-au dat independența țării”⁷.

Așa se explică impresia deosebită pe care o fac trupele noastre încă din perioada când așteptau trecerea Dunării, pentru a ne legitima prin arme un drept sacru. „În general această mică armată românească n-are deloc aspect rău — transmitea corespondentul ziarului „Le Temps” din Calafat — [...] sobri, aspri la osteneală și la privațiuni aproape cât și turcii chiar, resemnați mai curînd decît entuziaști, dar totuși foarte accesibili sentimentului de amor propriu național, soldații par tot așa de în stare să suporte vitejește și serios campania ca și ai oricărei armate. Instrucția trupelor de linie trebuie să fie bună, căci de zece ani nu s-a cruțat nimic pentru a le ține pe un picior respectabil : cele douăzeci de milioane ale bugetului Războiului [ministerului — n.n.], sarcină foarte grea pentru un buget de mai puțin cu o sută de milioane de franci, fac dovada pe deplin”⁸. Aceleași constatări găsim și într-o corespondență din București a ziarului „La France”. „Cele opt batalioane de infanterie și două baterii de artilerie pe care le-am văzut defilînd făceau plăcere. Soldații, foarte bine echipați, sănătoși, voioși alergau supt un soare de foc [...] și nu păreau deloc oboșiți de lunga etapă pe care o făcuseră [...]. Românii sînt oameni [...] cari suportă fără să clipească marșurile și privațiunile. Dacă atitudinea lor în luptă corespunde felului lor de a se prezenta, marțial și hotărît, vor face bună figură alături de noi”⁹.

Una dintre importantele misiuni ce i-au revenit armatei române, începută încă înainte de declanșarea oficială a stării conflictuale cu Poarta, a constat în acoperirea strategică a Dunării. Această operație, purtată de totalitatea forțelor române mobilizate, a fost apreciată de observatorii străini ai vremii, mai cu seamă de către specialiștii militari, ca hotărîtoare pentru asigurarea deplasării nestingherite a trupelor ruse spre frontul din Balcani. Ea a zădărnicit eventualele acțiuni declanșate pe teritoriul românesc de forțe otomane care ar fi încercat să constituie capete de pod la nord de marele fluviu.

O analiză pertinentă a implicațiilor militare ale deținerii malului nordic al Dunării de către armata română a întreprins-o un grup de ofi-

⁶ După N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, București, 1927, p. 137.

⁷ Gr. Crăiniceanu, *Organizarea rezervelor armatei*, București, 1912, p. 12.

⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 138.

⁹ *Ibidem*, p. 137.

teri și ingineri austrieci care, în studiul *Mittheilungen über Gegenstände des Artillerie und Genie-Wesens*, publicat în primăvara anului 1877, scriau : „Pierderea malului stîng al Dunării prin desprinderea României [de Poartă — n.n.], diminuează într-adevăr, valoarea ce o reprezintă această linie pentru Turcia. Stabilirea, chiar pasageră, a unor duble capete de pod între Vidin și Calafat, între Nicopol și Turnu, între Rusciuk și Giurgiu, între Silistra și Hirsova ar fi făcut linia defensivă și mai puternică, permițînd ofensiva”¹⁰. Același lucru era remarcat și de comentatorul ziarului englez „The Times” care, la 23 mai 1877 scria : „Trupele române, protejînd propria lor frontieră pe Dunăre, au făcut un mare serviciu rușilor, prin faptul că au împiedicat pe turci să ocupe și să fortifice capete de pod pe malul nordic al Dunării”¹¹. Istoricul militar belgian Robert Fisch aprecia că „deși rolul românilor a fost pasiv la începutul războiului”, atitudinea lor în timpul executării marșului strategic al rușilor a fost destul de energetică pentru a se impune lui Osman pașa și a-l împiedica să-și transporte trupele pe malul stîng al fluviului. În timpul acestei mișcări, armata română, era într-un fel avangarda armatei ruse, a cărei aripă dreaptă devenise”¹². Dealtfel, înfățișînd dificultățile ce le comporta trecerea armatei ruse peste Dunărea apărată de puternice forțe otomane, revista militară belgiană reproducea, spre finele lunii iunie 1877, următoarele considerații apărute în cotidianul rusesc „Golos” : „A te afla pe malul acestui fluviu nu înseamnă că îl și poți trece imediat ; este mai ușor să ajungi de la Dunăre la Constantinopol decît să treci Dunărea avînd în față un inamic gata de luptă, care se sprijină pe o întreagă linie de fortărețe”¹³.

Urmărind cu justificat interes marșul de apropiere executat de trupele ruse și pregătirile acestora pentru forțarea Dunării, atenției observatorilor străini nu au scăpat nici acțiunile întreprinse în acest timp de armata română, starea de spirit a efectivelor ei, în ajunul marilor evenimente care aveau să se producă curînd. „De la Dunăre — scria gazeta belgiană „Le Nord” — ni se anunță că turcii bombardează Calafatul și că bateriile române ripostează. Turcia și România se găsesc deci în stare de război. Trebuie să recunoaștem că turcii, bombardînd orașe românești deschise și trimițînd detașamente de bașbuzuci să se dedea la crime și jafuri în satele românești inofensive, au făcut totul pentru a atrage România în luptă”¹⁴.

Dorința unanimă a poporului român de a rupe definitiv vechile legături de subordonare față de Poartă, de a se proclama deplina independență statală și a se consfinți acest îndrăzneț fapt național pe cîmpul de luptă a fost remarcată — nu fără manifestări de sinceră simpatie — de

¹⁰ După „La Belgique militaire” (Bruxelles), nr. 329 din 13 mai 1877, p. 577.

¹¹ După General Radu Rosetti, *Citeva extrase din presa engleză 1877—1878*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, vol. IV (1926—1927), București, 1927, p. 369.

* De fapt operația de acoperire a fost executată de trupele române concomitent cu afluirea trupelor ruse spre Dunăre, adică din ziua de 11 aprilie 1877, cu o zi mai devreme decît declarația oficială de război, încît nu se poate vorbi de rolul „pasiv” al românilor la începutul ostilităților ruso-otomane.

¹² Capitaine d’infanterie Fisch, *Guerre d’Orient, 1877—78, Coopération de l’armée roumaine en Bulgarie*, Bruxelles, 1879, p. 91.

¹³ „La Belgique militaire” (Bruxelles), nr. 335 din 24 iunie 1877, p. 768.

¹⁴ Ibidem, nr. 329 din 13 mai 1877, p. 581.

majoritatea corespondenților de presă aflați în acele zile în România. Despre însuflețirea cu care armata română aștepta momentul intrării în acțiune, cunoscutul gazetar francez Camille Farcy, corespondentul ziarului „Le Constitutionnel”, nota: „Corpurile principatului, care se află acum în linie, sînt foarte disciplinate, animate de cel mai bun spirit și gata de cel mai mare sacrificiu. Se află acum la Calafat o artilerie îndesulătoare ca să domine Vidinul sau cel puțin să-l distrugă în întregime”¹⁵. Aceleași constatări le făcea în tabăra de la Calafat și corespondentul militar al gazetei „La République française”, în luna mai 1877: „Moralul trupelor române pare excelent. Soldații recruți au trebuit să se formeze în încăierările din ultimele zile; se simte că au căpătat încredere într-inșii și în șefii lor, înconjurați vizibil de respect. Instrucția infanteriștilor din armata teritorială se încheie în toate zilele prin exerciții la care am fost martori în dimineața aceasta”¹⁶. O imagine asemănătoare era înfățișată, în aceeași vreme, de ziarul „Augsburger Allgemeine Zeitung”: „În fiecare seară muzicile regimentelor atrag cu cîntecele lor naționale pe soldații liberi de serviciu din întreaga brigadă la un joc voios și este un tablou fermecător să vezi la lumina lunii batalioane întregi jucînd hora, la care cîteodată iau parte și ofițerii, ceea ce înveselește și mai mult pe soldați. Adeseori a trecut de mult de miezul nopții, dar tot se învîrtesc sute de jucători pe iarba verde”¹⁷.

Aceste constatări, aparținînd unor martori oculari ce cu greu ar putea fi bănuți de lipsă de obiectivitate, contrastează șocant cu aprecieri ale unor corespondenți de presă englezi care — cel puțin pentru faza de debut a campaniei — încercau să pună într-o lumină defavorabilă starea moral-volitivă a armatei române¹⁸. Astfel, recunoscînd că ostașii români „sînt bine înarmați, bine echipați și par că ar putea servi bine în război”, trimisul ziarului „The Times” nota la 4 mai 1877 că „din nefericire soldatul român nu se bucură de reputația unei dorințe aprige de a lupta”, că „ii plac mai mult uniformele strălucitoare și viața ușoară decît proiectilele și lupta corp la corp”¹⁹.

Treptat, acest gen de opinii încep să facă loc unor considerații corecte și, în pofida menținerii unor rezerve privind legitimitatea intrării României în război, expresie a poziției ostile a diplomației engleze, observatorii britanici înfățișează într-o optică nouă realitățile românești, cu nedisimulată admirație pentru bravura ostașilor noștri. „Tot ce pot spune — însera „The Daily News” din 27 mai 1877, din corespondența colonelului A. Forbes, care însoțise pe principele Carol I în inspecția făcută la Calafat — este că am văzut deja de două ori trupele române în foc, fără a fi observat la ele acea emoție care nu este cu totul nefirească la soldații tineri și lipsiți

¹⁵ La N. Iorga, *Războiul pentru independența României, Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, ed. cit., p. 102.

¹⁶ *Ibidem*, p. 103.

¹⁷ *Ibidem*, p. 105.

¹⁸ Atrăgînd atenția cititorilor săi asupra lipsei de obiectivitate a comentatorilor britanici și a caracterului fantezist al știrilor publicate de aceștia, „La Belgique militaire” din 27 mai 1877 scria: „În actualele circumstanțe presa engleză mai ales se distinge prin acumularea de știri false cu care nu se reține să inunde continentul. Sînt corespondenți ai jurnalelor engleze care afirmă că ar fi asistat la mari bătălii, care n-au avut loc niciodată, și unde au văzut căzînd morți și răniți cu mîile”.

¹⁹ După General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 367.

de experiență”²⁰. Citeva zile mai târziu același ofițer englez scria din Calafat că „a fost impresionat de conduita, în timpul bombardamentului, a tunarilor români care n-au șovăit o clipă în timpul grelei încercări la care au fost supuși”²¹.

Colonelul Mansfield, consulul Angliei la București, referindu-se la starea de spirit a ostașilor români, la angajarea lor fermă în luptă de la începutul campaniei antiotomane, la disciplină, expresie a unei temeinice instruirii din timp de pace, arătată încă de la mobilizare de trupele semi-permanente, menționa într-un raport adresat, la 13 iunie 1877, ministrului său de externe de la Londra: „După părerea mea, armata română a făcut suficient pentru a-și justifica onoarea militară, că promptitudinea cu care au răspuns la chemare armata teritorială și miliția a fost foarte lăudabilă, iar comportarea trupelor în luptă la Calafat mi-a fost descrisă de colonelul Gaillard, atașatul militar francez pe lângă cartierul general rus, ca fiind remarcabil de fermă și întru-totul corespunzătoare nivelului armatelor cu vechi tradiții militare”²².

Un episod al războiului ruso-româno-turec din 1877—1878 care nu a scăpat atenției observatorilor militari a fost secfundarea pe brațul Măcin, în noaptea de 12 spre 13 mai, a monitorului otoman Hivzi Rahman. Într-o relatare detaliată a acestei acțiuni, la care a luat parte și șalupa-torpile „Rîndunica”, pusă la dispoziția armatei ruse împreună cu alte nave românești, revista militară belgiană citată anterior remarca prezența maiorului Ioan Murgescu, din flotila română, alături de ofițerii ruși și tentativa acestuia de a înșela vigilența otomanilor de pe nava ce trebuia atacată²³.

Este cunoscut faptul că după trecerea Dunării de către trupele ruse — acțiune la care trupele române și-au adus o contribuție notabilă, prin intervenția lor de natură să deruteze pe otomani²⁴, — armata rusă s-a izbit, în cursul lunii iulie 1877, de puternica rezistență inamică de la Plevna în fața căreia a pierdut două importante bătălii. Aflat într-o situație deosebit de dificilă, comandamentul rus s-a văzut nevoit să accepte cooperarea armatei române, refuzată în etapa inițială a războiului, în condițiile cerute de conducerea supremă română. „Oferta sa de cooperare [a României — n.n.] a fost primită la început în mod rece — nota comentatorul ziarului „The Times”, referindu-se la atitudinea diplomației țariste — dar după primele insuccese ale campaniei, ajutorul armatei române fu mai mult ca binevenit și domnitorul Carol, ca conducător a 40 sau 50 mii de oameni, făcu un serviciu folositor puternicului său aliat”²⁵.

În raportul lui Frédéric Hoorickx, consulul belgian la București, adresat ministrului de externe al țării sale la 15 august 1877, se făcea urmă-

²⁰ După General Radu Rosetti, *Relații anglo-române în perioada războiului din 1877 — 1878*, Vălenii de Munte, 1928, p. 7.

²¹ *Ibidem*.

²² Arhivele statului București, Microfilme Anglia, rola 106 (Public Record Office, Foreign Office, 78/2609, f. 60—61).

²³ „La Belgique militaire” (Bruxelles), nr. 332 din 3 iunie 1877, p. 665.

²⁴ Vezi *Istoricul războiului din 1877—1878. Participarea României la acest război*, Lucrare făcută de mai mulți ofițeri, partea I, București, 1887, p. 166—176.

²⁵ După General Radu Rosetti, *Cîteva extrase din presa engleză 1877—1878*, ed. cit., p. 377.

toarea apreciere „Al doilea eșec al rușilor în fața Plevnei a avut drept urmare intrarea imediată a trupelor române în Bulgaria. Nicicînd, poate, Rusia nu ar fi recurs la ajutorul armatei princiare dacă nu ar fi fost această luptă funestă care a relevat neglijența și lipsa de prevedere a generalilor ruși”²⁶.

Oportunitatea intervenției armatei române a fost remarcată pretutindeni și comentată viu atît în presa vremii cît și în lucrările ulterioare consacrate războiului. Generalul de divizie otoman Muzafer pașa scria că după cel de-al doilea asalt nereușit asupra Plevnei — echivalînd cu un succes al celor din redutele ei — „împăratul Rusiei ceru concursul României. Se ajunsese chiar să se vorbească de un armistițiu, într-atît se părea că această strălucită victorie [otomană — n.n.] produsese schimbări în situația generală”²⁷. La rîndul său, un cunoscut teoretician militar austriac, colonelul Anton Springer, consemna într-o lucrare de la finele secolului trecut : „Dacă ajutorul nu venea repede, rușii ar fi fost nevoiți probabil să părăsească Bulgaria, retrăgîndu-se peste Dunăre. În acest caz, turcii învingători ar fi încercat să mute teatrul de război în România ; țara ar fi fost expusă celui mai mare pericol, nenorocirii celei mai cumplite a unei invazii turce”²⁸. Același punct de vedere îl exprimase și generalul britanic V. Baker care servise, în vremea războiului, în armata otomană : „Nu poate fi îndoială pentru orice istoric militar imparțial că, dacă nu veneau forțele române în ajutor, toată armata rusă care lupta la nord de Balcani ar fi fost inevitabil aruncată în Dunăre”²⁹.

Menționînd că după cel de-al doilea insucces de la Plevna, țarul Alexandru ordonase mobilizarea totală a armatei ruse, istoricul militar belgian Robert Fisch considera și el că : „În același timp fură chemate cele două corpuri române ce se menținuseră în defensivă pe malul stîng al Dunării ; [...] ajutorul lor imediat era de natură să salveze sau cel puțin să prelungească rezistența pe aripa dreaptă rusă pînă la sosirea unor ajutoare mai considerabile care se aflau încă în inima Rusiei”³⁰.

Comportarea armatei române pe timpul desfășurării luptelor propriu-zise, fie în cadrul cooperării cu forțele ruse, fie atunci cînd acționa independent, a fost urmărită cu viu interes de opinia publică internațională. Știrile și comentariile trimise direct de pe teatrul de acțiuni militare de către numeroșii observatori și corespondenți de presă, publicate în periodice de largă răspîndire, au determinat însemnate mutații și reconsiderări de opinii asupra valorii și rolului jucat de oștirea română pe frontul din Balcani. Reproducem în continuare cîteva din frecvențele aprecieri ale celor ce au cunoscut de aproape armata noastră și și-au expus cu obiectivitate părerile asupra organizării nivelului de instruire, armamentului și echipamentului din dotare, capacității cadrelor de comandament etc.

²⁶ Arhivele statului București, Microfilme Belgia, rola 4, f. 770—771.

²⁷ *Guerre d'Orient 1877—1878. Défense de Plevna*, d'après les documents officiels et privés réunis sous la direction du Muchir Ghazi Osman pacha par le Général de division Mouzaffer pacha, Paris, 1889, p. 47.

²⁸ Anton Springer, *Der Russisch-türkische Krieg 1877—1878 in Europa*. Dritte Operations-Periode, Wien, 1892, vol. 2, p. 82.

²⁹ După General Radu Rosetti, *Relații anglo-române în perioada războiului din 1877—1878*, ed. cit., p. 9.

³⁰ Le capitaine d'infanterie Fisch, *op. cit.*, p. 59.

„Am fost foarte surprins — nota corespondentul cotidianului englez „The Times” — de frumoasa înfățișare a acestor trupe. Sînt excelent echipate, din toate privințele, caii sînt de prima calitate iar instrucția diferitelor unități bună și arătînd o pregătire îngrijită. [...] Bateriile călărețe române sînt înarmate cu tunuri Krupp și au cai de toată frumusețea. Harnașamentul este bun, oamenii sînt chipeși și bine îmbrăcați și întregul se înfățișează în chip cu totul deosebit”³¹.

Corespondentul de front al ziarului spaniol „Imparcial”, marchizul del Valle de Tojo, care a căutat să illustreze în corespondențele sale titlul gazetei ce o reprezenta, făcea următoarele constatări: „Ca toate armatele de formație mai recentă, armata română oferă materie largă la critică; fără îndoială că a progresat de ajuns de doi ani în această privință și mai ales în rîndurile ofițerilor, cărora nu li se poate reproșa decît o deosebită încredere în persoana lor. Soldații au o bună înfățișare, sînt viguroși, sobri și disciplinați. Armamentul lasă ceva de dorit, mai ales cel al rezervelor și milițiilor care, în general, se compune din puști cu piston”³². Prințul Don Carlos, prezent la Grivița în ziua de 30 august, scria contelui francez Monserat: „Românii aceștia merg în foc cu aceeași mîndrie ca și spaniolii mei. Ei sînt cu adevărat frați de un sînge cu noi”³³.

În privința diferitelor genuri de arme din compunerea armatei române constatările observatorilor străini conțin unele elemente comune. De regulă, infanteriei i se recunoaște unanim bravura și impetuoșitatea cu care execută atacurile. Artileria este elogiată fără rezerve pentru calitatea materialului, precizia tirului și efectele loviturilor. Cavaleria, pentru manevrabilitatea și rezezițiunea în executarea misiunilor de luptă.

„Infanteria [română — n.n.] — scria la 3 octombrie 1877 The Daily Telegraph — a arătat o desăvîrșită dorință de a intra în foc și chiar un deosebit elan în împrejurări foarte grele pentru trupe tinere [...]. Că nu s-a dat înapoi și că nu a stat la îndoială de a se expune, e adevărat de faptul că din 7 000 de oameni angajați efectiv, ea a pierdut 2 000 în luptă sau aproape 30 % din totalul forțelor angajate”³⁴.

Despre artileria română, mai întii impresia bună pe care o făcea materialul din dotare: „Artileria e superb înhămată [...]. Chesioanele bine suspendate, par a fi mai bine înzestrate decît ale celor mai multe armate europene”³⁵. În altă ordine de idei un corespondent de presă rus nota la 4 septembrie 1877 că artileria română „s-a arătat a fi magnifică chiar de la începutul operațiilor”³⁶, apreciere care, alături de multe altele de acest gen, îndreptățea pe trimisul lui „Daily Telegraph” să remarce: „Chiar rușii [...] vorbesc în termeni de nestinjenită laudă despre artileria românilor”³⁷. Relatînd un episod din lupta pentru cucerirea Nicopolului, presa militară belgiană scotea în evidență contribuția bateriilor de artilerie române care, „la căderea serii, deschizînd un foc violent”, au

³¹ După General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 368.

³² După N. Iorga, *Cîteva informații spaniole despre războiul nostru pentru independență*, București, 1928, p. 4.

³³ Victor Lazăr, *Războiul româno-ruso-turc din 1877—1878*, Sibiu, 1928, p. 12.

³⁴ După General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 380.

³⁵ N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, ed. cit., p. 138.

³⁶ V. I. Nemirovici-Dancenco, *God voini, 1877—78*, vol. I, Petersburg, 1879, p. 118.

³⁷ După General R. Rosetti, *op. cit.*, p. 380.

respins un batalion otoman ce se pregătea să atace trupele ruse repliate pe platoul din apropierea cetății producându-le „mari pierderi”³⁸. „Armata română — scria un corespondent al agenției „Havas” — prin istețimea tirului artileriei sale, mulțumită dibaciului și energicului concurs al tirailorilor săi, a contribuit în mod simțitor la împresurarea Nicopolului și a hotărît astfel capitularea acestei cetăți unde s-au luat mai bine de șapte mii de prizonieri”³⁹. Aprecierea este susținută, printre altele, și de lucrarea unui specialist militar francez din acea vreme: „Bateriile românești au avut o mare contribuție în capitularea Nicopolului”⁴⁰.

Cavaleriei române — roșiori și călărași, deopotrivă — i-au fost recunoscute calitățile combative deosebite, probate în condițiile atât de dificile ale campaniei antiotomane. Generalul rus E. T. Krilov, care comandase cavaleria Armatei de vest avînd în subordine și trupe române, menționa în ordinul de zi dat în octombrie 1877, cu ocazia trecerii sale într-o altă funcție: „Luptele de la Teliș, Gorni Dubnik, Semeret Trestenik, precum și diferitele expediții încredințate de mine cavaleriei române au dovedit în mod strălucit bravura, ținuta perfectă și exactitudinea în serviciu a brigadelor de roșiori și de călărași, precum și a bateriei de artilerie călăreață română”⁴¹.

Activitatea trupelor de geniu — armă ce fusese relativ recent cooperată în organica militară românească — a făcut obiectul a numeroase elogii din partea observatorilor străini. Îndeosebi construirea podului de peste Dunăre de la Siliștioara-Măgura, acțiune la care pontonierii români, alături de ostașii din flotilă, au avut un rol hotărîtor, a cucerit admirația contemporanilor. Ziaristul italian Marc Antonio Canini remarca justetea opțiunii comandamentului român în stabilirea celei mai indicate zone de forțare a fluviului⁴², în vreme ce un maior englez din arma geniuului considera podul construit de români ca „un splendid efort de inginerie de război”⁴³.

Lucrările de sapă executate de trupele române în vederea asedierii Plevnei au făcut de asemenea obiectul observațiilor comentatorilor prezenți la fața locului. Unul dintre aceștia, colonelul finlandez Teodor Fritiof Bläfield, considera că: „În timpul asediului, românii au lucrat cu un zel admirabil. Li s-ar fi putut imputa mai de grabă belșugul de fortificații decît lipsa lor. Deosebit de remarcabil a fost numărul fortificațiilor închise pe care le-au construit în spatele lor”⁴⁴. În același sens era redactată relatarea din 8 octombrie 1877 a corespondentului ziarului „The Times”: „Am vizitat astăzi marea redută de la Grivița și am fost martor ocular al chipului cum se pregătește cucerirea celeilalte redute turcești care domină poziția. Lucrul se conduce foarte bine de ofițerii români de stat major

³⁸ „La Belgique militaire”, nr. 339, 22 iulie 1877, p. 114.

³⁹ Prof. dr. D. P. Alessi și prof. Massimu Popu, *Resbelulu Orientalu Illustratu*, Graz, 1878, p. 461.

⁴⁰ *La Guerre en Orient (1875—1878)*. Par un officier supérieur, Paris, 1878, p. 206—207.

⁴¹ „Resboiul”, 17 octombrie 1877.

⁴² „Una din rațiunile pentru care românii au ales Siliștioara pentru a-și face un cap de pod — scria Canini — a fost aceea că pe malul opus nu sînt înălțimi decît la 9 kilometri depărtare de fluviu; de acolo turcii, chiar de ar vrea, nu vor putea stabili baterii care să dăuneze prea mult” („România literară”, an X, nr. 4, 27 ianuarie 1977).

⁴³ După General Radu Rosetti, *Relații anglo-române în perioada războiului din 1877—1878*, ed. cit., p. 7.

⁴⁴ R. V. Bossy, *Mărturii finlandeze despre România*, București, 1937, p. 106.

și de artilerie”⁴⁵. „Prin retransamentele ce le-au executat — observa un specialist militar francez — românii au făcut dovada unei mari inițiative; ei s-au distins de asemenea prin organizarea inteligentă a pozițiilor și executarea rapidă și judicioasă a acoperirilor artificiale și a lucrărilor de orice fel”⁴⁶.

Deși lipsit de experiența campaniilor, corpul de comandă al armatei române a dovedit pe timpul războiului, cu rare excepții, capacitate în organizarea și conducerea operațiilor, spirit de inițiativă în luarea hotărârilor de luptă și tenacitate în executarea acestora, suplețe în acțiunile de cooperare cu aliații etc. Maiorul austriac Filek von Wittinghause înțelesese corect relația de reciprocitate dintre conducerea competentă a ostașului român și reacția favorabilă a acestuia în executarea celor mai dificile mișcări de luptă. „Bine condus [românul — n.n.] — spunea observatorul austriac — s-a dovedit întotdeauna un bun soldat, pentru care fapt istoria războaielor aduce destule dovezi”⁴⁷. Corespondentul gazetei vieneze „Die Presse” care, urmărise de aproape activitatea comandamentului român pe frontul de la Plevna, scria referitor la individualitatea distinctă a acestuia: „Deși armata română este o parte din armata rusă*, totuși ea are propriul ei cartier general. Da! Trebuie să spun categoric: ea are o astfel de poziție încât în realitate este o armată care operează cu totul independent”⁴⁸.

Strădanile corpului ofițeresc român de a depăși limitele vechilor concepții tactice cuprinse în regulamentele epocii, concepții infirmate uneori de realitatea câmpului de luptă, nu au fost lipsite de reușite sesizabile. Referindu-se la cel de-al doilea asalt împotriva redutei Grivița nr. 2, un istoric străin sublinia „ordinea perfectă ce domnea în timpul efectuării manevrei. De asemenea a existat un mare spirit de organizare, asaltul fiind executat absolut în spiritul armatelor moderne”⁴⁹. O impresie apropiată fusese produsă și asupra comentatorului ziarului austriac „Die Presse” care declara în septembrie 1877 „Luptele de la Plevna au fost pentru întreaga lume un șir de surprinderi, dar cea mai mare surprindere este atitudinea românilor, organizați europenește și conduși după principiile tactice moderne”⁵⁰. După cucerirea Răhovei, corespondentul gazetei „Le Nord” afirma că armata română probase încă o dată că se situează „la înălțimea armatelor celor mai experimentate”⁵¹.

⁴⁵ După General Radu Rosetti, *Cîteva extrase din presa engleză 1877—1878*, ed. cit., p. 376. Realizînd o comparație nu lipsită de competență în materie, între lucrările genistice ale celor trei armate ce se confruntau la Plevna, același observator nota că „lucrările de pămînt ale românilor prezintă o înfățișare tehnică mult mai corectă decît acelea ale rușilor. Parapetele lor [ale românilor — n.n.] au de asemenea o înălțime superioară celor ale aliaților” (*ibidem*).

⁴⁶ Capitaine J. Borneque, *Rôle de la fortification dans la dernière guerre d'Orient*, Paris, 1881, p. 208.

⁴⁷ N. Iorga, *Opinia publică germană și România lui Carol I^u înainte și după independență*, în „Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom XIV (1933), p. 8.

* Eroare evidentă întâlnită la mai mulți observatori străini care nu sesizaseră corect natura raporturilor de cooperare militară între cele două state aliate.

⁴⁸ După „Resbolul”, nr. 54, 15 septembrie 1877.

⁴⁹ Marquis van de Woestyne de Grommez de Wardes, *La Guerre russo-turque 1877—1878*, Paris, 1903, p. 181.

⁵⁰ După „Telegraful”, 14 septembrie 1877.

⁵¹ După „Românul”, 29 noiembrie 1877.

Rezultat al preocupărilor anterioare manifestate constant de conducerea superioară pentru o cât mai bună instruire și dotare a tuturor genurilor de arme existente în acea epocă, oștirea română, în totalitatea ei, a demonstrat pe câmpul de luptă o deosebită capacitate combativă și iscusință militară, făcând să dispară repede neîncrederea cu care era privită la început, inclusiv de către aliatul său. „Rușii — nota un analist al războiului — nu păreau să acorde o încredere prea mare în valoarea armatei române, care era în acest timp bine recrutată, bine organizată, bine înarmată, bine echipată și bine instruită. Era o idee preconcepută, departe de a fi justificată”⁵². La scurtă vreme după cea de-a treia bătălie de la Plevna, din august 1877, comandamentul suprem rus avea să declare că „ținăra armată română luptă minunat”⁵³, în timp ce generalul rus A. I. Arnoldi îi scria domnitorului Carol I că „toate părțile armatei române, infanterie, cavalerie și artilerie, și-au îndeplinit datoria cu conștiință și cu multă abnegație, dovedindu-se de mare folos”⁵⁴. Un martor ocular își amintea retrospectiv însemnătatea contribuției românești: „Nu este nimic mai ușor decât a dovedi că succesele realizate de către Rusia sînt a se mulțumi pe de o parte ținutei politice a României, iar pe de altă parte intervenției armatei acesteia”⁵⁵. Însuși Fr. Engels a subliniat importanța intervenției militare românești pentru deznodămîntul victorios de la Plevna: „Fără români — scria clasicul marxism-leninismului — rușii ar fi fost neputincioși în fața Plevnei [...]”⁵⁶.

Ceea ce a frapat într-o măsură considerabilă pe contemporani, fie că era vorba de aliații alături de care lupta, de adversarii direcți sau de observatorii neutri, simpatizanți sau nu ai cauzei noastre naționale, a fost curajul, vitejia și abnegația ostașilor ei, trăsături materializate în numeroase fapte eroice de arme.

Departate de a reprezenta simple gesturi de amabilitate și curtoazie, obișnuite de altminteri în asemenea împrejurări, numeroasele aprecieri laudative existente în corespondența curții imperiale ruse cu principele Carol I, comandantul suprem al Armatei de vest, se constituie în tot atâtea recunoașteri ale temerității și spiritului de sacrificiu manifestate de ostașul român, de la soldat la general. „Trupele române — scria la 5 septembrie 1877 țarul Alexandru al II-lea lui Carol I — reunite cu cele ale armatei mele și puse sub comanda alteței voastre serenissime, au dat dovadă în zilele de 30 și 31 august de un curaj eroic, luptînd sub unul dintre cele mai nimicitoare focuri ale inamicului”⁵⁷. La sfîrșitul campaniei anti-otomane, împăratul Rusiei îl anunța pe domnitor că a decernat 25 000 de medalii generalilor, ofițerilor și soldaților români „drept recunoștință pentru faptele vitejești ale armatei române care s-a luptat curajos alături de armatele mele în timpul războiului din 1877—1878”⁵⁸. La rîndul său,

⁵² Capitaine d'infanterie Fisch, *op. cit.*, p. 90.

⁵³ *Sbornik materialov po rusko-turejkoj voine*, St. Petersburg, 1911, vol. 45, p. 64.

⁵⁴ După T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în reșelul din 1877—1878*, București, 1887, p. 456—457.

⁵⁵ Ludovic Lakos, *Amintiri despre Turcia (1875, 1876, 1877)*, București, 1896, p. 193.

⁵⁶ Friedrich Engels, Paul et Laura Lafargue, *Correspondance*, Paris, 1959, p. 423.

⁵⁷ *Sbornik materialov po rusko-turejkoj voine*, vol. 15, p. 67.

⁵⁸ *Documente privind istoria militară a poporului român, iulie 1878 — noiembrie 1882*, Editura militară, București, 1974. www.dacoromanica.ro

intr-o felicitare adresată domnitorului român, marele duce Nicolae, după căderea Plevnei, declara: „Rezultatele strălucite care s-au dobândit la Plevna sînt datorate în mare parte cooperățiunii bravei armate române, precum și imboldului pe care trupele aliate îl primeau de la comandantul lor imediat, în care au admirat activitatea, curajul și devotamentul la datoria sa de soldat”⁵⁹. Aceleași cuvinte de înaltă prețuire la adresa armatei române au exprimat cu diverse prilejuri și generalii ruși care au cunoscut nemijlocit faptele de arme ale ostașilor ei. Generalul D. A. Miliutin, ministrul de război al Rusiei, remarcă după cucerirea redutei Grivița nr. 1 „acțiunile reușite” ale trupelor române care „ne-au trezit noi speranțe și încredere”⁶⁰. Generalul E. I. Tottleben, locțiitor al principelui Carol I la comanda Armatei de vest, felicita armata română „a cărei comportare, indiferent de grad, de la general și pînă la soldat, a fost mai presus de orice laudă”⁶¹. Relevînd caracterul deosebit de singeros al luptelor pentru cucerirea redutei Grivița nr. 2, un comunicat al comandamentului rus consemna că „românii au dat dovadă de o bărbăție fără seamăn”⁶², iar generalul I. V. Gurko, care a avut în componerea corpului ce-l comanda și unități de cavalerie română, vorbea într-unul din rapoartele sale despre „armata română, viteaza noastră aliată”⁶³. Și generalul Meyendorff, care cooperase la atacul Rahovei, cu un detașament mixt ruso-român, descria astfel acțiunea dorobanților de sub comanda sa „Ei înaintară cu cea mai mare tărie și cu un curaj care întrece orice laudă”⁶⁴.

O confirmare de prestigiu a veridicității constatărilor pozitive făcute la adresa vitejiei și eroismului armatei române în războiul pentru independență a venit și din partea istoriografiei otomane de după război, iar mai recent a celei turce moderne. Astfel, generalul Muzafer, într-o lucrare consacrată luptelor de la Plevna, descria atacul din ziua de 30 august în acești termeni: „Coloanele inamice, formate din ruși și români, demonstraseră atîta înflăcărare, căutînd să se întrecă reciproc și făcuseră eforturi atît de energice încît reușiră să ajungă pînă la reduta nr. 8⁶⁵, ale cărei tranșee le-au cucerit la căderea serii, în ciuda intensității canoadei și a împușcăturilor ce plecau din reduta nr. 7”⁶⁶. Într-un studiu datorat generalului Izzet Fuad, ce conține o analiză pertinentă a cauzelor înfrîngerii suferite de armata Imperiului otoman în războiul din 1877—1878, momentul cuceririi redutei Grivița nr. 1 este astfel înfățișat și apreciat: „La aripa dreaptă, românii dovediseră, de asemenea, multă bravură și atacul lor reușise; ei cuceriseră faimoasa redută de la Grivița pe care au păstrat-o cu ajutorul rușilor. Era o treabă foarte frumoasă din partea unor trupe cărora, nu știu din ce motive, nu se voise a li se recunoaște pînă atunci nici o valoare militară”⁶⁷.

⁵⁹ *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. XII, p. 39.

⁶⁰ *Dnevnik D. A. Miliutina 1876—1877*, tom 2, Moskva, 1949, p. 213—214.

⁶¹ *Sbornik materialov po rusko-turejkoj voine*, vol. 55, p. 278—279.

⁶² *Ibidem*, vol. 52, p. 425.

⁶³ *Ibidem*, vol. 53, p. 27.

⁶⁴ După T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 466.

⁶⁵ În sistemul defensiv otoman reduta Grivița nr. 1 purta numărul 8, iar Grivița nr. 2 avea numărul 7.

⁶⁶ Général de division Mouzafer pacha, *op. cit.*, p. 96.

⁶⁷ Général Izzet Fuad-Pacha, *Les occasions perdues ... étude stratégique et critique sur la campagne turco-russe de 1877—1878*, Paris, 1900, p. 166.

Cu același spirit de obiectivitate prezintă comportarea armatei române și istoricul turc contemporan T. Yılmaz Öztuna într-o amplă „Istorie a Turciei”: „Tinăra, curajoasa și neobosita armată română a început să lupte cot la cot cu rușii [...] și a cîștigat astfel independența la sfîrșitul războiului. Fără armata română, inamicul nu ar fi putut cîștiga bătălia de la Plevna”⁶⁸.

Puternicul ecou internațional al faptelor de vitejie săvîrșite de ostașii români s-a datorat în cea mai largă măsură activității publicistice a corespondenților de presă, ca și rapoartelor atașajilor militari străini de pe lîngă cartierele generale ale armatelor aliate. Scrise sub puternica emoție provocată de scenele la care au fost martori, relatările acestora și-au păstrat nealterate reverberațiile de-a lungul vremii, găsindu-și oglindirea și în studiile sau în lucrările de erudiție publicate în diverse țări de istorici și specialiști militari.

O impresionantă frescă a asalturilor eroice date de ostașii români asupra redutelor de la Grivița realiza cunoscutul corespondent al ziarelor „Le Siècle” și „L'Indépendance Belge”, Fr. Kohn Abrest, într-un reportaj din septembrie 1877, inclus ulterior într-o lucrare de largă răspîndire. „În acest moment mi-am putut da seama de curajul de care e capabil soldatul român. Se aruncau înainte cu o ardoare irezistibilă pe cînd focul turcilor devenea din ce în ce mai intens. Ei bine, acești țărani români simpli, cu mantăile lor uzate și căciulile lor împodobite cu pene de curcan, au dovedit că știu să moară sau să învingă și că în venele lor curge sîngele vechilor daci. Cu o îndîrjire de necrezut s-au avîntat în această vale a morții, respinși, striviți, decimați de focul ucigător al unui dușman adăpostit, dar fără să dea înapoi nici un pas, fără să șovăie o clipă, înaintînd mereu, revenind fără încetare la atac pentru a lăsa, vai! în urma lor un șir de morți și muribunzi”⁶⁹.

Opinia publică italiană urmărea și ea cu vizibilă emoție comportarea oștirii noastre. „Intrați în luptă, românii au dat dovadă de o vitejie singulară, de o valoare tactică puțin comună și noi, italienii — seria ziarul „Il Doverè” — trebuie să salutăm cu sinceră bucurie redeşteptarea unui popor de care sîntem legați prin legături de rudenie atît de strînse”⁷⁰. La Roma, „Gazetta de la Capitale” publica, în octombrie 1877, scrisoarea adresată poporului român de Giuseppe Garibaldi în care septuagenarul patriot italian spunea: „Descendenții vechilor noastre legiuni, românii, se luptă cu eroism pe țarmurile Dunării pentru independența lor; îmi pare că este bine a face să se audă o aplaudare din partea capitalei vechii lumi și a Italiei întregi îndreptată valoroasei noastre rude”⁷¹.

Martor ocular al luptelor de la Plevna, colonelul francez L. Gaillard, atașat militar pe lîngă cartierul general rus, scria la 31 august 1877 lui I. C. Brătianu: „Armata română s-a acoperit de glorie. Dealtfel, aici sînt mult lăudate, în afară de bravura sa, ținuta, maniera sa de a sluji în condițiuni atît de noi și modul în care a fost prevăzută cu toate lucrurile

⁶⁸ T. Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından zamanımıza kadar Türkiye Tarihi* (Istoria Turciei de la început pînă în vremea noastră), vol. 12, Istanbul, p. 113—114.

⁶⁹ Fr. Kohn Abrest, *Zigzags en Bulgarie*, 1879, p. 279—280.

⁷⁰ După „Românul”, 30 septembrie 1877.

⁷¹ *Ibidem*, 13 octombrie 1877.

pină în cele mai mici amănunte [...] nimeni nu va putea aplauda mai cordial decât mine succesele ei viitoare”⁷². Presa spaniolă, prezentă în zona luptelor prin mai mulți ziariști și ilustratori, a difuzat în rîndurile cititorilor săi numeroase știri și comentarii însoțite de imagini ce înfățișau chipuri de ostași români. Descriind insuflețirea ce domnea în rîndul trupelor în ajunul atacului de la Grivița, ziarul „Imparcial” relatează: „Încrederea în triumf e mare. Unele batalioane românești la trecerea, astăzi, a principelui prin fața lor, au strigat: Asaltul! Asaltul!”⁷³. După cucerirea redutei Grivița nr. 1, același ziar madrilien consemnează: „Efectul moral produs în sufletul trupelor române de ultimele operații e excelent. Soldații aceștia începători se cred acum soldați deprinși cu războiul și ard de dorința gloriei militare. Toată lumea recunoaște că armata română știe să se bată. Singele vărsat n-a fost deci neroditor”⁷⁴.

Faptele de arme săvîrșite de trupele române în confruntările cu reductabilul lor adversar au determinat o substanțială modificare în atitudinea presei engleze și de pe alte meridiane, reticentă, dacă nu chiar ostilă, la începutul războiului la adresa României și a armatei sale. Astfel, după luptele de la Plevna din august 1877, „The Times” scria cu nedismulată admirație: „Trupele române au dezmințit în mod efectiv toate birfelile pe care criticii străini le-au afirmat în privința capacității lor de a sta sub foc și au demonstrat încă o dată faptul că curajul fizic nu aparține numai cîtorva naționalități favorizate [...]. Dacă rușii vor reuși să ia Plevna, ei vor datora o parte, nu mică, a izbîndei lor, cooperării aliaților români”⁷⁵. Descriind eforturile neizbutite ale forțelor noastre de a cucerii și reduta Grivița nr. 2, în lunile septembrie și octombrie, același ziar afirma că „românii au fost respinși după ce au suferit pierderi ale căror cifre sînt singurele îndeejuns pentru a proba cu cită bravură s-au luptat. Ei au căzut într-un mod foarte onorabil acolo unde era aproape imposibil de a reuși”⁷⁶. Gazeta londoneză „The Daily Telegraph”, recunoscută pentru parcimonia aprecierilor sale la adresa românilor⁷⁷, nu își mai drămuia, după luptele de la Plevna, constatările admirative: „Tinerii soldați români — nota ziarul la 17 septembrie — se luptă în chip admirabil”⁷⁸, iar la 3 octombrie: „Trupele [române—n.n.] s-au purtat cu un curaj lăudabil și au pornit de repetate ori la asalt, deși respinse de focul zdrobitor al infanteriei turcești [...]. În rezumat, s-au purtat minunat de bine, mai ales avînd în vedere că era prima lor încercare și că era îndreptată contra pozițiilor puternic fortificate și apărate de o armată de temut”⁷⁹. Trimisul ziarului „The Daily News” transmitea cititorilor săi știrea că „reduta Grivița a căzut aseară în fața vitejiei hotărîte a românilor”⁸⁰ și dădea o descriere detaliată a luptei. „Spre surprinderea mea —

⁷² *Pagini din lupta poporului rom în pentru independență națională 1877—1878*, Editura politică, București, 1969, p. 194.

⁷³ După N. Iorga, *Informații spaniole despre războiul nostru pentru independență*, ed. cit., p. 7.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ După General Radu Rosetti, *Cîteva extrase din presa engleză 1877—1878*, ed. cit., p. 375.

⁷⁶ După „Românul”, 23 octombrie 1877.

⁷⁷ După General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 379.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 380.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 388.

își încheia el reportajul — când am sosit astăzi dimineața în valea Plevnei, am văzut fluturînd sfidător [sic] steagul românesc deasupra temutei redute Grivița”⁸¹. „Este mult dor de luptă în brava tinăra armată a domnitorului Carol — scria același comentator englez după ce asistase la asaltul ostașilor români asupra redutei Grivița nr. 2 — spiritul lor combativ și vesela lor îndurare a greutăților este admirabilă”⁸².

Respingînd în termeni categorici aprecierile nedrepte și ofensatoare la adresa armatei noastre puse în circulație de unele oficine ostile României, cotidianul „The Morning Post” scria la 1 octombrie 1877: „În fața Plevnei brigăzile române au repurtat singurul succes al zilei pentru forțele atacatoare și în întîlnirile următoare presupușii indolenți și „jouisseurs” de pe moșiile domnitorului Carol s-au arătat cu totul egali cu cele mai bune trupe ale Rusiei. [...] S-a uitat că numele poporului român este acela al unui neam vînjos și voinic”⁸³. O entuziastă apreciere a vitejiei ostașilor români publica și „Londoner Journal” curînd după încheierea ostilităților: „La Plevna românii s-au bătut ca leii și au cîștigat lauri de glorie. Cu toate grelele sacrificii pe care i le-au impus războiul [România — n.n.] a știut să-și îndeplinească îndatoririle sale internaționale din toate punctele de vedere”⁸⁴.

Aflat în apropierea coloanelor de atac române la asaltul asupra redutelor de la Grivița, cunoscutul gazetar Feodor Lachman, corespondent al ziarelor „Bund” din Berna și „Gazeta de Chicago”, relatează într-o scrisoare adresată ziarului „Românul” scenele de luptă pe care le asemuia celor de la Solferino și Custozza. „Niciodată — declara el — n-aș fi crezut să văd atîta bravură la o trupă care pină atunci n-a cunoscut focul. [...] Armata română merită a fi pusă lîngă orice altă armată a Europei și oricine poate fi mîndru de soldații și ofițerii ei care au dat probe atît de strălucite de vitejie”⁸⁵.

Informații și relatări elogioase asupra luptelor purtate de armata română erau difuzate în diverse țări ale lumii și pe calea rapoartelor diplomatice. Astfel, consulul american la București Adolf Stern adresa, la 17 septembrie 1877, secretarului de stat al S.U.A., William Evarts, un raport ce conținea o expunere detaliată a confruntărilor armate de la Plevna. „Pentru prima dată după 200 (?) de ani — scria el — românii au intrat în război și luptă cu vitejie [...]. Trupele române au luptat splendid, chiar și miliția [dorobanții — n.n.] care s-au aflat în prima linie de atac, întrecîndu-se în vitejie cu rușii”⁸⁶.

Recunoașterea eroismului trupelor române pe cîmpurile de bătălie, și-a găsit oglindirea și în publicistica austriacă. „Am văzut cu ochii mei — scria corespondentul ziarului vienez „Die Presse” — cum se bate soldatul român și pot atesta că el e neînfriecat, curajos și iscusit în luptă”⁸⁷. O altă gazetă austriacă, „Le Messenger de Vienne” declara la 7 decembrie 1877: „Noi nu sîntem nicidecum nesimțitori la dovezile de vitejie pe care

⁸¹ *Ibidem*, p. 389.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*, p. 385.

⁸⁴ După „Românul”, 25 martie 1878.

⁸⁵ „Românul”, 3 septembrie 1877.

⁸⁶ Arhivele statului București, Microfilme S.U.A., rola 18, raport nr. 124.

⁸⁷ După prof. dr. A. P. Alessi, prof. Massimu Popu, *op. cit.*, p. 500.

le dă juna națiune română. [...] Nimic nu putea asigura mai bine, în condițiile Europei, triumful independenței României”⁸⁸. Periodicul „Mé-morial diplomatique”, editat de legația Austriei la Paris, releva că „în numeroasele lupte care au inundat cu sânge vecinătățile Plevnei, românii s-au condus cu un eroism căruia Europa întregă îi aduce omagiu”⁸⁹. De asemenea, presa elenă, în același spirit de obiectivitate și admirație, socotea armata română ca „model demn de imitat de către popoarele orientale”⁹⁰.

Cucerirea Rahovei de către trupele române a avut o puternică rezonanță în rîndurile opiniei publice internaționale pentru consecințele militare ce le implica. Ziarul „Politik” din Praga scria că „românii, prin luarea Rahovei, au săvîrșit un act important ale cărui consecințe n-au să fie disprețuite [...] deoarece în felul acesta cercul de înconjurare se închide și mai mult în jurul Plevnei. Este incontestabil că armata română a dat o nouă dovadă despre vitejia ei”⁹¹.

Specialiștii militari germani au avut și ei cuvinte de bine asupra valorii armatei române despre care corespondentul revistei „Militär Wochenblatt” declara că i-a plăcut mult „din toate punctele de vedere”⁹². Un ofițer superior german făcea o comparație între asaltul românilor la Plevna și cel al prusienilor în războiul cu danezii (1864) și, deși critica planul de ansamblu al operației din august 1877, remarcă virtuțile morale ale armatei noastre. „Trupa românească — scria el — a fost în general bravă; ea avea chiar la începutul activității sale de război să treacă o probă foarte aspră; pierderile lor au fost foarte mari”⁹³. Felicitîndu-l pe domnitorul Carol I, pe care-l decora cu ordinul „Pour le Mérite”, împăratul Germaniei, Wilhelm I, îi scria acestuia, la 6 decembrie 1877: „Cu cel mai mare interes am urmărit operațiunile tale și bravura armatei române. Nu pot să-ți exprim îndeajuns bucuria de care îmi e cuprinsă inima pentru aceste fapte mari de așteptare”⁹⁴.

Căderea Plevnei a avut o înrîurire hotărîtoare asupra desfășurării ulterioare a războiului, grăbindu-i în chip decisiv sfîrșitul. Așa cum aprecia istoricul francez Amédée Le Faure, acest mare succes „a dat un nou impuls operațiilor și a marcat sfîrșitul rezistenței serioase a armatelor turce”⁹⁵. „Indiscutabil — scria F. V. Green — căderea Plevnei a fost un mare dezastru pentru turci, deoarece au pierdut cea mai bună din armatele lor și, poate, pe cel mai bun general”⁹⁶.

⁸⁸ „Românul”, 2 decembrie 1877.

⁸⁹ Ibidem, 24 septembrie 1877.

⁹⁰ „Familia”, an XIII, nr. 42, 16 octombrie 1877.

⁹¹ După „Românul”, 16 decembrie 1877.

⁹² „Militär Wochenblatt”, nr. 56, 14 iulie 1877, p. 989, după N.Z. Munteanu, *Mărluri ale unor corespondenți de presă și observatori militari străini despre eroismul Armatei române în războiul de independență*. În „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, anul XIII, nr. 2, 1967, p. 48.

⁹³ După N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, ed. cit., p. 137.

⁹⁴ *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. XIII, p. 44.

⁹⁵ Amédée Le Faure, *Histoire de la guerre d'Orient (1877—1878)*, tom II, Paris, 1878, p. 229.

⁹⁶ F. V. Green, *Report on the Russian Army and its Campaigns in Turkey in 1877—1878*, New York, 1879, p. 321.

Contribuția armatei române la victoria finală asupra forțelor Imperiului otoman s-a bucurat de un larg și meritat ecou internațional. Ea a fost reliefată în publicistica străină de toți acei care, din diverse motive, manifestau simpatie pentru cauza națiunii române și o considerau ca un puternic argument în lupta diplomatică postbelică pentru recunoașterea de către marile puteri a independenței sale de stat. „Românii — scria gazeta „Le Bien Public” — s-au purtat cu vitejie; ei au luat parte la impresurarea Plevnei și la înfringerea definitivă a lui Osman pașa, care a hotărât rezultatul campaniei; ei și-au dovedit, în război ca și în timp de pace, dreptul de a exista ca națiune independentă”⁹⁷. Aceeași idee o exprima și comentatorul revistei „La ilustración española y americana” care, referindu-se la rolul românilor în cucerirea Plevnei și a victoriei depline asupra Porții, spunea despre ei că reprezintă „o națiune tânără care cu eroismul său a cîștigat și a meritat să fie liberă și independentă. Noi, latinii din Occident — conchidea autorul — trebuie să salutăm cu mîndrie pe latinii de la Dunăre care s-au bătut ca niște eroi. Trebuie să salutăm pe dorobanții care au asaltat la baionetă formidabilele redute de la Grivița”⁹⁸.

Într-un ciclu de conferințe ținute în ianuarie 1878 la Școala de Război din Bruxelles, căpitanul belgian Gilet reținea atenția auditoriului său asupra „rolului strălucit al armatei române, acest extrem de prețios sprijin pentru armata rusă. Împăratul Alexandru, marele duce Nicolae și ceilalți generali ruși au fost unanimi în a recunoaște deschis cutezanța și bravura tinerei armate române; ea s-a dovedit în toate împrejurările la înălțimea celor mai bune trupe ale marelui său aliat”⁹⁹. Totodată, ofițerul belgian recomanda ca obiect de studiu experiența cîștigată de armata română, subliniind eventualitatea unor situații de natură să impună ridicarea la lupta de apărare a libertății patriei. „Apropierea dintre rolul vitezei armate române — afirma el — și misiunea ce ne-ar putea reveni atunci, se impune de la sine”¹⁰⁰.

Pe spirala istoriei, din perspectiva celor o sută de ani ce s-au scurs de atunci, putem aprecia că prin lupta sa eroică poporul român a confirmat întrutotul previziunile făcute de gazeta austriacă „Der Osten” care, cu un secol în urmă, scria: „Bărbăteasca pășire a României pe cîmpul de război a schimbat cu o singură lovitură situația statului român [...]. România liberă și independentă va ocupa cu mîndrie un loc în concertul european și măreața ei faptă împreună cu numele ei vor fi imprimate în inimile generațiilor viitoare”¹⁰¹.

⁹⁷ După „Românul”, 19 februarie 1878.

⁹⁸ „La ilustración española y americana”, 8 ianuarie 1878.

⁹⁹ „La Belgique militaire” (Bruxelles), nr. 367, 3 februarie 1878, p. 155.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ După „Românul”, 14 octombrie 1877.

OPINIONS ÉTRANGÈRES SUR L'ARMÉE ROUMAINE PENDANT LA GUERRE POUR L'INDÉPENDANCE DE 1877—1878

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent des témoignages d'observateurs étrangers — militaires, correspondants de presse, attachés auprès de commandements etc. — sur la capacité organisationnelle et de lutte de l'armée roumaine pendant la guerre pour l'indépendance de 1877—1878. Recueillis dans la presse de l'époque et les ouvrages de spécialistes de nombreux pays européens — alliés, adversaires et neutres — les appréciations jettent une lumière objective sur la contribution militaire de la Roumanie dans la conflagration roumano-russo-turque, de même que sur le degré d'instruction militaire des troupes roumaines qui ont lutté sur le front des Balkans, sur leur formation morale et politique, sur leur dotation en armement et équipement, sur le rôle des soldats, dont l'héroïsme et l'esprit de sacrifice ont scellé sur le champ de bataille l'indépendance nationale de la Roumanie.

URMĂRILE ECONOMICE ȘI SOCIALE ALE DOBÎNDIRII INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

DE

MIRCEA IOSA

Proclamarea independenței de stat a României, la 9 mai 1877, a constituit un moment crucial în istoria poporului nostru, încununând luptele seculare purtate de masele largi populare pentru libertate și neatir-nare, pentru apărarea și afirmarea ființei naționale.

Dobîndită prin jertfa de sine a poporului român, prin eroismul maselor populare, independența a constituit un puternic factor de progres, de dinamizare a întregului proces al dezvoltării social-economice, politice și culturale a țării. Odată cu cucerirea independenței, România înlătura ultimul impediment pe calea afirmării sale, care o împiedica să-și ocupe locul ce i se cuvenea în rîndurile celorlalte state europene.

Cucerirea independenței a permis transformări importante în întreaga viață socială și politică a țării, a creat condiții favorabile dezvoltării capitalismului, extinderii și adîncirii lui în toate sectoarele de activitate. Cu deplin temei, în *Programul Partidului Comunist Român* se subliniază faptul că „dobîndirea independenței naționale a dat un nou și puternic înbold dezvoltării economice și sociale a țării, a exercitat o profundă înfrîurire asupra întregii evoluții istorice a României pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare”¹.

În urma cuceririi independenței, în fața României se deschideau noi perspective privind modernizarea țării, organizarea ei pe temelia trainice, înlăturarea barierelor impuse de Poarta Otomană constituind un puternic stimulent pentru înviorarea activității economice, pentru avîntul forțelor de producție și dezvoltarea relațiilor capitaliste. Întreaga perioadă de după dobîndirea independenței este marcată de preocuparea forțelor înaintate ale societății de a asigura progresul economic al țării în toate domeniile. Un contemporan, referindu-se la principalele probleme cu care se confrunta societatea din vremea lui, considera că în prim planul preocupărilor se cereau a fi rezolvate următoarele: „Ameliorațiunea agriculturii, creațiunea unei industrii naționale potrivită cu trebuințele noastre și cu împrejurările în care ne aflăm, dezvoltarea comerțului, sînt lucrările care de acum înainte trebuie să ne preocupe pe toți de la mare

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 34.

pină la mic . . . Guvernul, oricare ar fi, este dator să se pătrundă de rolul cel mare ce are de îndeplinit în această direcțiune, să cuprindă cu o singură ochire toate nevoile țării, să le coordoneze, să-și aștearnă un program și să stea pe lucru. . .”².

Mesajul domnesc pentru deschiderea sesiunii ordinare a Corpurilor legiuitoare din 1880—1881 avea în vedere tocmai astfel de probleme. „Pe tărîmul economic — se arăta în mesaj, n.n. — România trebuie să intre pe o cale mai largă, pe care o reclama atît pozițiunea cît și interesul ei”³. Urmărind aplicarea în practică a problemelor impuse de mersul ascendent al societății românești, în mesaj se înfățișa un amplu program de activitate privind: dezvoltarea industriei, agriculturii, creditului, transporturilor, administrarea căilor ferate, completarea rețelei de șosele, amenajarea porturilor, exploatarea minelor, conservarea pădurilor etc.⁴.

Factorii de răspundere ai țării, conștienți de necesitatea consolidării independenței și pe plan economic, înțelegeau să-și însușească programul înfățișat. În adresa de răspuns a senatorilor la mesajul domnesc se arăta: „Știm și recunoaștem că, pentru ca o națiune să-și menție independența, ea trebuie să se ridice la un nivel moral înalt, care singur dă impulsivitatea puternică în toate ramurile activității omenești și puterea de rezistență în timpuri grele: ea trebuie să lucreze cu seriozitate și fără contenire pe tărîmul economic și științific”⁵.

În noile condiții create de dobîndirea independenței politice s-a impus cu necesitate imperioasă consolidarea economică, la baza căreia stătea dezvoltarea industriei naționale.

Lupta pentru afirmarea României ca stat suveran în relațiile economice internaționale a fost stimulată de puternicul curent de gîndire care a inspirat într-o mare măsură politica statului din ultimul pătrar al secolului trecut. Această luptă a devenit deosebit de acută tocmai în legătură cu convenția comercială încheiată cu Austro-Ungaria, care a dăinuit pînă în iunie 1886. Cerculile politice și economice interesate în progresul țării au folosit toate mijloacele pentru a stăvili consecințele acesteia⁶. Forța principală care milita în direcția consolidării economice era burghezia, — în special acea parte a ei legată de industrie și care se pronunțase încă din anii 1876, în mod ferm, pentru independență. Prin influența ei politică, burghezia a reușit să ralieze de partea sa puternice forțe care militau, alături de ea, pentru încurajarea industriei.

Curentul în apărarea mișcării industriale din România creștea și se întărea cu atît mai mult cu cît criza agrară, care s-a prelungit ani de-a rîndul, evidenția că limitarea politicii economice numai la agricultură, fără o dezvoltare corespunzătoare și a industriei nu putea să aibe decît urmări negative pentru economia țării în general. Pentru protejarea industriei militau numeroși gînditori și oameni politici ca: Mihail Kogălniceanu, P. S. Aurelian, A. D. Xenopol, B. P. Hașdeu și alții, care, prin cuvîntări

² Dr. C. I. Istrati, *O pagină din istoria contemporană*, București, 1880, p. 490.

³ „Monitorul Oficial”, nr. 257 din 15/27 noiembrie 1880, p. 7 514.

⁴ *Ibidem*, din 19/21 decembrie 1880, p. 7 954.

⁵ *Ibidem*, din 3/15 decembrie 1880, p. 7 827.

⁶ Tranzacțiile economice ale României au înregistrat în 1875 un deficit de 1 470 573 lei, pentru ca în 1877 deficitul să ajungă la 89 648 544 lei (vezi Dr. C. I. Istrati, *op. cit.*, p. 477).

și scris, au militat consecvent în favoarea adoptării de măsuri privind încurajarea industriei. Fără o politică de încurajare și protejare a industriei naționale, arăta Mihail Kogălniceanu — ne osîndim a fi alt nimic decît o populațiune producătoare de grîu și materii brute. „Industria națională însă — arăta el — pretutindeni s-au considerat ca o mare necesitate pentru fiecare țară, ca cel mai puternic ram al avuției țării și că de aceea toate guvernele luminate s-au silit a o dezvolta în toate țările încredințate lor”⁷.

Pe linia încercărilor de a anihila consecințele negative ale convenției cu Austro-Ungaria, încă în iulie 1878 Parlamentul avea să adopte un proiect de lege potrivit căruia tarifarea din convenție era majorată cu 15%, abrogîndu-se, în felul acesta, tarifarea din 1876.

Acțiunea de dezvoltare și de încurajare a industriei naționale avea să fie stimulată și de înființarea în 1880 a Băncii Naționale a României, instituție financiară ce avea să pună la dispoziția celor ce doreau să înființeze fabrici importante credite bănești.

Unele măsuri parțiale, referitoare la încurajarea industriei naționale, au fost luate încă din 1881, parlamentul adoptînd legea pentru încurajarea industriei hîrtiei⁸; în același sens era adus în discuție proiectul de lege pentru încurajarea industriei îmbrăcăminte, potrivit căruia, începînd din 1884, toate obiectele de îmbrăcăminte pentru armată, ca și pentru „stabilimentele de binefacere” etc., urmau a fi confecționate din stoffe, piei și alte materii prime fabricate în țară. „Pentru a da în viitor o direcțiune industriei naționale și pentru a deștepta inițiativa privată — se arată în expunerea de motive — se va înființa în Capitala țării o societate centrală pentru încurajarea industriei naționale, guvernul urmînd să acorde acestei societăți o subvenție anuală de 30 000 lei”⁹. Față de prevederile acestui proiect de lege, delegații secțiilor (Pantazi Ghika, Emanuil Morțun, Dimitrie Moruzi, P. S. Aurelian, Chenciu Panaitov, Mihail Burileanu și Grigore Bălănescu) s-au pronunțat în unanimitate în favoarea necesității înființării unei industrii naționale, văzînd în aceasta „o cestiune vitală pentru țara noastră”.

P. S. Aurelian, raportorul proiectului de lege pentru încurajarea industriei îmbrăcăminte, făcea cu acest prilej un judicios istoric al împrejurărilor ce au determinat România să rămînă, din punct de vedere industrial, în urma țărilor înaintate: „Nevoită să-și apere naționalitatea și existența ei — arăta el — n.n. — România a trebuit să sacrifice acestor două bunuri supreme toată activitatea și toată inteligența sa. De altă parte, legată economiceste prin atotputernicia Europei de imperiul otoman, țara noastră nefiind stăpînă desăvirșită la sine, a trebuit să îndure, cu voie, fără voie, tractatele încheiate de Puterile europene cu Turcia.

⁷ *Procesele-verbale ale Adunării electivă din Moldova*, Iași, 1860—1861, proces-verbal nr. VII, ședința din 17 decembrie 1860, p. 72. Vezi și Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu*, București, Edit. științifică, p. 253.

⁸ Încă la începutul anului 1880 — nota un memorialist — un comitet format din C. Porumbaru, V. I. Socec, P. S. Aurelian, G. Dem. Teodorescu, dr. Carol Davilla, Teodor Ștefănescu și I. P. Balanolu lansează o chemare către public spre o subscrie pentru înființarea unei atari fabrici” (C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I, București, 1927, p. 302).

⁹ Dezbaterile Adunării Deputaților (în continuare D.A.D.) 1881—1882, nr. 32, ședința din 19 ianuarie/1 februarie 1882, p. 405.

Încercările făcute, după timp, pentru a întemeia fabrici, au fost lovite și strivite de concurența necruțătoare din afară”¹⁰. Același P. S. Aurelian, referindu-se în raportul său la mijloacele necesare dezvoltării industriei naționale (care, după părerea lui erau: a) protecțiunea industriei prin tarife; b) introducerea industriilor prin școli practice și fabrici model, precum și încurajarea consumării obiectelor fabricate în țară”), pleda pentru înființarea de școli¹¹, în care elevii să învețe modul în care se fabricau pinzeturile, stofele tricotate, tăbăcăria și confecționarea obiectelor de piele, olane și cărămidă¹². De altfel, încă din 1877, în calitate de ministru al Agriculturii, comerțului și lucrărilor publice, P. S. Aurelian, într-o circulară adresată prefectilor, constata că s-a stabilit „de la un capăt al țării la celălalt un curent cit se poate de favorabil. . . , că românii s-au convins cum că crearea și dezvoltarea diferitelor industrii este o chestiune vitală pentru țara noastră, că a mai amina crearea stabilimentelor de învățămînt profesional-industrial este a ne expune de bună voie a rămîne în mijlocul Europei industriale o națiune numai agricolă”¹³.

Inițial, el propunea înființarea a numai cinci școli profesionale, dintre care: două pentru Moldova, două pentru Muntenia și una pentru Dobrogea, precum și înființarea unei *Societăți centrale pentru încurajarea industriei naționale și a societății industriale din județe* (acestea avînd caracter de instituțiuni private). În încheierea raportului său, el arăta că Comitetul delegaților a propus să se îndatoreze guvernul ca, începînd din 1884, toate obiectele de îmbrăcăminte pentru armată, pentru stabilimentele de binefacere, pentru toți impiegații și agenții publici îndatorați a purta veșminte de uniformă, pentru persoanele întreținute în internatele statului să se confecționeze din materii prime existente în țară, să trateze guvernul cu industriașii români.

În 1882, o nouă lege de încurajare oferea fabricilor de zahăr existente cit și celor ce aveau a se înființa în decurs de 15 ani o primă de 16 bani pentru fiecare kg de zahăr produs; pentru zahărul exportat prima de fabricație era de 20 de bani de kg. În același scop, la începutul anului 1885 era prezentat Parlamentului „Proiectul de lege pentru încurajarea fabricațiunei țesăturilor, sforilor, corderiei și sacilor de iută”, care era apreciat ca fiind de natură să contribuie la dezvoltarea economică a țării. Cu prilejul discuțiilor, Emil Costinescu arăta că statului îi erau încă necesare măsuri de amploare pentru încurajarea industriei naționale, în ansamblul său¹⁴. Numărul mare de voturi acordat de Cameră proiectului 61 pentru din 70 votanți — reflecta interesul burgheziei pentru măsurile legislative referitoare la dezvoltarea industriei. Ulterior, parlamentul

¹⁰ D.A.D., 1881—1882, nr. 49, ședința din 10/22 februarie 1882, p. 671.

¹¹ Încă în octombrie 1877, pe cînd era ministrul agriculturii, comerțului și lucrărilor publice, P. S. Aurelian, în circulara nr. 10 895 adresată prefectilor spunea: „Sînt cîțiva ani de cînd mai toate județele țării au manifestat dorința de a înființa școli de meserii; unele dintre consiliile generale, pentru a satisface, întru cit este cu putință, o trebuință atît de simțită de țara intrcagă, au pus la cale înființarea de asemenea școli. Între acestea pot cita județele: Dolj, Mchedinți, Romanați, Prahova, Buzău și Bacău. Alte județe sînt pe cîlc a imita exemplul dat . . .” („Monitorul Oficial”, nr. 235, din 19/31 octombrie 1877, p. 5 991).

¹² D.A.D., 1881—1882, nr. 49, ședința din 10/22 februarie 1882, p. 671.

¹³ „Monitorul Oficial”, nr. 235 din 19/31 octombrie 1877, p. 5 991.

¹⁴ *Ibidem*, 1884—1885, nr. 36, ședința din 19 ianuarie 1885, p. 590.

acorda scutire de vamă pentru importul de tananți necesari industriei pielăriei.

Aceste încurajări parțiale nu erau de natură să satisfacă necesitățile societății românești și cu atât mai mult nu puteau să mulțumească noua clasă socială în plină ascensiune — burghezia — interesată în promovarea unei politici protecționiste pentru toate ramurile industriale. În legătură cu încurajarea industriei între reprezentanții burgheziei existau chiar unele deosebiri. Astfel, în timp ce P. S. Aurelian cerea ca accentul să cadă pe încurajarea industriei casnice și a meseriilor, A. D. Xenopol opina ca sprijinul esențial să fie acordat industriei de fabrică. „Industria mare — spunea el — n.n. — este ceea ce trebuie să căutăm a dezvolta mai întâi în România”¹⁵.

Deși limitate, concepțiile lui P. S. Aurelian și A. D. Xenopol își aveau importanța lor în orientarea opiniei românești spre necesitatea încurajării industriei naționale. Curentul în favoarea adoptării de măsuri care să permită crearea unei industrii naționale, apte să contribuie la consolidarea independenței politice a României, avea să cuprindă, în scurt timp, mase tot mai largi. Numeroși gânditori și oameni politici cer cu insistență un tarif vamal avantajos. Încă în ședința Camerei din 10/22 februarie 1882, deputatul I. C. Codrescu, referindu-se la situația cu totul defavorabilă activității economice a țării, arăta că a sosit momentul ca încă de pe acum și Camera și Guvernul să înceapă a studia bazele generale ale unui tarif vamal care să fie cât se va putea mai avantajos pentru protejarea comerțului și a industriei¹⁶. Dealtfel, la puțin timp, Emil Costinescu propunea corpurilor legiuitoare, în numele unui grup de deputați liberali, discutarea proiectului „Măsuri generale spre a veni în ajutorul industriei naționale” care, pînă va căpăta putere de lege, va fi supus dezbaterii opiniei publice unde i se vor face multiple modificări.

Concomitent, îndată după expirarea convenției cu Austro-Ungaria, burghezia cere cu insistență și obține un nou tarif al drepturilor de vamă, care avea să fie votat cu unanimitate de voturi, la 9 mai 1886, de Cameră, iar ulterior și de Senat¹⁷.

Noul tarif autonom contribuia într-o măsură mai mare la dezvoltarea economiei naționale, bineînțeles de efectele binefăcătoare ale acestuia profitau în primul rînd burghezia¹⁸. Tarifarea avea ca principale obiective următoarele: a) regim vamal protecționist pentru materiile prime existente în țară și pentru produsele care se fabricau sau se puteau fabrica prin întreprinderi deci autohtone; b) scutirea de taxe la export pentru materiile prime pe care România le avea în cantități suficiente; c) taxe de import reduse pentru materiile prime sau produsele industriale de care era nevoie și nu existau în țară în cantități suficiente. Pentru materiile prime existente în țară și pentru produsele care erau sau ar fi putut fi fabricate în țară, în cazul unor taxe vamale protectoare, se aplica un regim vamal

¹⁵ A. D. Xenopol, *Studii economice*, Craiova, 1880, p. 235.

¹⁶ D.A.D., 1881—1882, nr. 49, ședința din 10/22 februarie 1882, p. 606.

¹⁷ D.S., 1885—1886, nr. 82, ședința din 16 mai 1886, p. 923.

¹⁸ Vezi Anastasie Iordache, *Primele măsuri legislative pentru protejarea și încurajarea industriei naționale. Legea din 1887*, în „Studii”, tom. 25 (1972), nr. 1, p. 90.

protecționist. Tariful cuprindea 590 de articole, din care: pentru 22 se prevedea o protecție vamală variind între 50—180%; pentru 31 între 40—50%; pentru 43 între 30—40%; pentru 113 între 20—30%, iar pentru 53 între 10—20%¹⁹.

Deși regimul vamal protecționist, adoptat în mai 1886, avea o aplicare parțială, o mare parte din importul și exportul României fiind reglementat prin convențiile comerciale aflate în curs cu Germania și Anglia, care expirau abia în 1891, cu toate acestea, el avea să impulsioneze, într-o anumită măsură, acțiunea de dezvoltare a industriei autohtone. Protecționismul — așa cum preciza K. Marx — nu era altceva decât „un mijloc de a face să se dezvolte marea industrie”²⁰. Măsurile vamale protecționiste, deși aveau în vedere obținerea unei independențe economice, erau totuși insuficiente pentru a asigura dezvoltarea industriei, a cărei lipsă era din plin resimțită. Asupra industriei erau îndreptate toate privirile, tariful vamal protecționist nefiind un scop ci o condiție esențială pentru dezvoltarea industriei naționale.

Precum s-a menționat, încă în februarie 1885 Emil Costinescu prezenta în Cameră proiectul de lege pentru încurajarea industriei naționale. În expunerea de motive, relevându-se importanța deosebită a creării în România a unei industrii proprii, se arăta: „Astăzi nu mai este de trebuință de a dovedi că dacă ne vom mărgini toată activitatea economică numai la agricultură, pozițiunea noastră va fi în curind cu desăvârșire compromisă. . . Trebuie cu orice preț să creem o industrie națională. Numai cu acest preț vom scăpa de ruina economică care aduce în genere și ruina politică”²¹. Și în continuare: „Trebuie a se crea o atmosferă priincioasă dezvoltării acestei ramuri (industriei — n.n.), de activitate economică. Trebuie ca oricine are capitaluri și specialitate să fie îndemnat a deschide o nouă ramură de industrie avînd perspectiva de a fi susținut în concurență, pe de o parte, și ajutat prin oarecare măsuri generale, pe de altă parte”²². Din acest îndemn și chemare se desprind limpede interesele burgheziei de a dezvolta, pe toate căile posibile, industria autohtonă. Emil Costinescu aducea argumente dintre cele mai variate privind importanța deosebită pe care o avea industria în ridicarea economică a țării și rolul ei în înaintarea spre civilizație. „Țara aceasta — arăta el — n.n. — trebuie să fie odată suveranitatea și a intereselor sale economice; ea trebuie să fie stăpînă la ea acasă, să arate că și ea are puterea ei. . . și cînd vom fi pe tărîmul industriei și al agriculturii destul de tari, vom arăta că putem fi darnici și vom zice: „ne dați, vă dăm, nu ne dați, cale bună, noi trăim și fără dumneavoastră”²³.

Proiectul de lege prevedea o serie de inlesniri pentru cei care se angajau să înființeze fabrici: cedarea unui teren pentru instalarea fabricii, scutirea de impozite pe timp de 15 ani, scutirea de taxe vamale pentru mașinile importate sau materiile prime care nu se găseau în țară în mare cantitate, acordarea unor prime de export pentru o mare producție

¹⁹ C. I. Băicoianu, *Cîteva cuvînte asupra politicii noastre vamale și comerțate de la 1875 pînă în prezent*, București, 1901, p. 36.

²⁰ Marx-Engels, *Opere*, vol. 4, București, Edit. politică, 1958, p. 460.

²¹ Desbaterile Corpurilor legiuitoare, 1884—1885, nr. 66, ședința din 26 februarie 1885, p. 1 106.

²² *Ibidem*, 1885—1886, nr. 111, ședința din 12 iunie 1886, p. 1 834.

²³ Arh. Ist. Centrală, fond Parlament, dos. 123/1886—1887, p. 510.

de peste 600 000 lei anual²⁴. Proiectul era semnat, printre alții, în afară de Emil Costinescu, de deputații liberali D. Butculescu, C. C. Arion, Take Ionescu. Pe de altă parte, raportorul asupra legii de încurajare a industriei naționale, avînd în vedere faptul că România — stat care-și cîștigase de curînd independența — era lipsită de capitaluri și de experiență, sublinia că înființarea mării industrii nu era posibilă numai prin „concepția și forța de muncă românească”, că era necesară colaborarea cu capitalurile străine, care dispuneau și de o experiență bogată în această direcție. Ca atare, Emil Costinescu sublinia în raportul său că era nevoie să fie atrase aceste capitaluri prin crearea condițiilor optime în vederea desfășurării activității industriale. „Nimeni nu va veni din străinătate — arăta el — n.n. — spre a ne ajuta să înființăm industrii, dacă nu va fi atras de sistema de stat în acest scop în țara noastră”, adăugînd că „nu este stat în lume care să nu-și fi creat industria sa cu ajutorul capitalurilor împrumutate de la țări mai înaintate decît dînsul în industrie”²⁵.

Proiectul revenea în discuția Corpurilor Legiuitoare în ședința din 10 iunie 1886, cînd Emil Costinescu avea să arate că, după consultarea unui mare număr de industriași, s-a ajuns la concluzia extinderii avantajelor de încurajare și asupra întreprinderilor mijlocii. În dezbaterile din secțiunile Adunării Deputaților, cit și în Comitetul de delegați ai secțiilor, proiectul legii de încurajare a industriei naționale avea să fie succesiv modificat, avantajele fiind extinse, în urma intervenției deputaților conservatori și asupra întreprinderilor avînd un capital minim de 25 000 de lei sau, în lipsa acestuia, întrebuintarea a 12 lucrători timp de minimum 5 luni pe an. În intervențiile lor, reprezentanți ai moșierimii liberale (I. Codrescu, N. Ionescu, Al. Djuvara, G. D. Pallade etc.) cereau limitarea posibilităților pătrunderii capitalurilor străine. Totodată, exponenții moșierimii au adus în discuție concepții învechite, dăunătoare progresului economic și social, concepții care aveau să fie viu combătute de Ion C. Brătianu, inițiatorul dezvoltării și încurajării industriei naționale. În pledoaria sa, el a demonstrat faptul că industria mare înlătura pe cea mică, că ea avea viitorul în față. I. C. Brătianu s-a pronunțat, totodată, pentru acordarea avantajelor industriei și capitaliștilor străini, arătînd că „străinii chiar dacă vin în România, nu pot trăi decît în legătură cu românii, folosînd mai întii brațele și apoi și mintea lor”²⁶. Recunoscînd faptul că, în toate țările, dezvoltarea industriei autohtone a implicat anumite greutăți și sacrificii inițiale, în dauna altor domenii de producție, Ion C. Brătianu își exprima speranța că, întocmai ca și în alte țări, realizările vor depăși sacrificiile²⁷. Cu unele modificări minime, proiectul de lege era admis în Cameră cu 58 voturi pentru, contra 14 și înaintat spre aprobare senatului; menținerea acestuia în secții vreme mai îndelungată (cîteva luni) a oferit prilej unor opozanți să critice lipsa de solitudine a guvernului pentru încurajarea industriei. „Se vorbește mult de industrie națională, se fac mereu proiecte pentru încurajare ... — arăta Dimitrie Brătianu — dar, numai cu proiecte ne-am ales”. În continuare, el releva

²⁴ Dezbaterile Corpurilor Legiuitoare, 1884—1885, nr. 66, ședința din 26 februarie 1885, p. 1 107.

²⁵ D.A.D., 1885—1886, nr. 111, ședința din 10 iunie 1886, p. 1 831.

²⁶ Ibidem, p. 1 835.

²⁷ Ibidem, p. 1 845—1 846; vezi și Paraschiva Cincea, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, București, Edit. Științifică, 1974, p. 249.

faptul că pînă la crearea de noi industrii „cele ce avem au dispărut mai toate și cite au mai rămas trec pe toată ziua în mîinile străinilor”²⁸.

În secțiile Senatului proiectul de lege avea să sufere o nouă modificare restrictivă în sensul că pentru a putea beneficia de înlesnirile acordate de lege, o întreprindere industrială trebuia să îndeplinească atît condiția minimului de capital, cît și pe aceea a numărului minim de lucrători, deși în formularea de la Cameră se admisesse fie una din condiții, fie cealaltă. Revenit în Adunarea Deputaților, proiectul nu era admis, fiind modificat din nou în forma inițială votată de Cameră²⁹. La Senat însă proiectul era acceptat în forma votată de Cameră.

Legea „Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale” a fost promulgată la 12 mai 1887. La adăpostul prevederilor ei, industria din România se dezvoltă, atît cantitativ cît și calitativ. Astfel, dacă în 1887 îndeplineau condițiile legii de încurajare un număr de 153 fabrici, dintre care 70 erau mori, velnițe și braserii (industria făinei, a alcoolului și a berei fiind exceptate de la încurajare), în 1893, cînd intră în vigoare tariful general vamal, se constată că beneficiau de încurajare 146 fabrici, reprezentînd o medie de 24,3 pe an, pentru ca la sfîrșitul anului 1905 să îndeplinească condițiile de încurajare 281 de întreprinderi, reprezentînd o medie de 11,1 întreprinderi pe an.

Măsurile pentru încurajarea industriei naționale au dat — în ciuda imperfecțiunilor legii și inegalităților pe care le crea termenul fix de 15 ani între fabricile al căror termen expira și cele nou înființate³⁰, a concurenței dintre ele — un impuls rapid dezvoltării industriei. Grație măsurilor adoptate, a tarifului vamal protecționist din 1886 și a legii de încurajare a industriei — industria a făcut un salt rapid. *Ancheta Industrială din 1901—1902* constata existența a 62 188 întreprinderi industriale, iar totalul persoanelor ocupate în ele era de 169 198. Industria mare, prelucrătoare — în care intrau întreprinderi avînd minimum 10 000 lei capital, folosind forță motrică și utilizînd cel puțin 5 lucrători, — era reprezentată doar prin 625 de stabilimente (în care lucrau un număr de 37 325 de muncitori); 502 dintre acestea, dispunînd de o forță motrică de 45 211 C.P., puteau fi socotite fabrici. În general, cu toată creșterea înregistrată, industria ocupa totuși o pondere redusă în ansamblul producției materiale a țării.

Dezvoltarea diferitelor ramuri ale industriei s-a făcut în mod inegal, ramura alimentară dezvoltîndu-se, datorită materiei prime abandonate în țară, într-un ritm mai rapid. Ea era reprezentată prin 191 între-

²⁸ D.S., 1886—1887, nr. 15, ședința din 9 decembrie 1886, p. 78.

²⁹ D.A.D., 1886—1887, nr. 86, ședința din 31 martie 1887, p. 1364—1358 vezi și Paraschiva Cîncea, *op. cit.*, p. 249—250.

³⁰ În anul 1903, legea pentru încurajarea industriei naționale a suferit unele modificări prevăzîndu-se prelungirea termenului statuat la art. 4. În expunerea de motive la proiectul de lege relativ la prelungirea termenului prevăzut se arată: „Din faptul că încurajările s-au acordat pe individualități industriale, iar nu pe categorii de industrii și prin urmare pe termene care variază de la o fabrică la alta, după data cererii sau acordarea încurajării, rezultă anomalia că într-un număr oarecare de ani unele fabrici pentru o industrie încetează de a mai fi încurajate, iar altele pentru aceeași industrie continuă de a se bucura mai departe de avantajele legii. Această concurență, păgubitoare pentru cele dintîi ar aduce ruina lor și la multe ar avea ca rezultat închiderea lor... Interesul nostru economic nu este ca să facem să dispară unele fabrici... spunea ministrul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Cămărilor C. I. Stoicescu (Aih. Ist. Centrală, fond Parlament, dos. 1306/1902—1903, f. 109).

prinderi, între care fabrici de făină, alcool, bere, conserve, zahăr etc., 108 fiind înființate după 1887; în multe dintre acestea capitalul străin găsindu-și un plasament avantajos. Creșteri însemnate au înregistrat și industria textilă, hîrtiei, lemnului, unde, mai ales în aceasta din urmă, capitalul străin deținea poziții preponderente. Așa cum se specifică în Programul Partidului Comunist — „la sfîrșitul secolului al XIX-lea în principalele ramuri industriale Puterile imperialiste dețin cea mai mare parte a capitalului, transformînd România într-o țară dependentă”³¹.

Industria metalurgică era, la finele secolului trecut și la începutul secolului nostru, slab dezvoltată, limitîndu-se la unele fabrici de sîrmă, bidoane, cuie și piese pentru repararea mașinilor agricole. Potrivit datelor *Anchetei Industriale din 1901—1902*, valoarea producției industriale metalurgice reprezenta doar 7,55% din valoarea totală a producției, utilizînd o forță motrice de numai 6,4% din forța motrice folosită în marea industrie prelucrătoare. Acest nivel industrial scăzut, în comparație cu cel al altor țări, asigura capitaliștilor străini atît o piață de desfacere pentru produsele lor, cît și dependența economică și politică a țării.

O dezvoltare rapidă a cunoscut în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea industria petrolului, ramură în care capitalul străin, grație condițiilor avantajoase ce-i fuseseră create atît prin legea de încurajare a industriei cît, mai ales prin legea minelor din 1895 adoptată de guvernul conservator³², deținea poziții importante. În urma adoptării legii minelor în România s-au înființat mari întreprinderi petroliere cu capital străin. Dintre acestea amintim întreprinderea „Steaua română”, care și-a început activitatea cu un capital de 2 400 000 lei, ajungînd în scurt timp, în 1898, datorită rentabilității mari obținute, la 10 000 000 lei. Ea a acaparat numeroase terenuri petrolifere în regiunea Cîmpinei, Băicoilor, Buștenilor etc. „Steaua română” producea aproape jumătate din cantitatea de țiței ce se extrăgea în întreaga țară. La sfîrșitul secolului al XIX-lea s-au înființat și alte societăți cu capital olandez și englez.

În cadrul industriei extractive, alături de petrol, un alt principal izvor al avuției țării îl constituiau salinele. Exploatate încă de la începutul secolului al XIX-lea prin concesionare, salinele iau o mare dezvoltare după războiul de independență. Datorită activității intense desfășurate de inginerii români, precum și înzestrării lor cu utilaj tehnic modern, în mai puțin de doi ani producția salinelor crește de la 79 029 560 kg în anii 1881/1882 la 86 644 728 kg în 1883/1884³³. Cea mai mare cantitate o dădeau salinele: Doftana, Slănicul, Slănicul-Mare și Tg. Ocna.

În general, după războiul de independență, deși ritmul de dezvoltare a industriei capitaliste a fost mai rapid, comparativ cu perioada anterioară, totuși economia românească era predominant agrară; rămășițele relațiilor feudale erau încă puternice, România aflîndu-se de fapt abia în prima fază a dezvoltării capitaliste.

³¹ Programul Partidului Comunist Român de fîurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, p. 34.

³² Legea prevedea separarea dreptului de proprietate a subsolului de cel al solului, statul rezervîndu-și dreptul asupra minereurilor din subsol, cu excepția țițeiului, ozocheritei și asfaltului, care rămîneau în proprietate particulară, putînd fi vîndute sau concesionate oricui.

³³ Cifrele sînt reproduse după C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale 1914—1920*, vol. II, Partea I, București, 1935, p. 41.

Consecințe însemnate a avut dobândirea independenței asupra agriculturii — principala ramură a economiei țării și care ocupa majoritatea populației, avind în vedere și faptul că și o parte a populației urbane, mai ales din orașele nereședință de județe, se ocupa tot cu agricultura.

Îndată după 1878 se pune problema înzestrării agriculturii în pas cu cerințele progresului. „Agricultura — arăta un reputat economist al vremii — este și va mai rămînea, multe decenii, și de aici înainte, principala sorgintă a avuției noastre naționale. Ea este astăzi singurul mijloc de viață al marelui majorității a națiunii”³⁴. Importanța acestei ramuri a economiei românești era puternic reliefată de dr. C. I. Istrati, care arăta : „Agricultura ca industrie și țărani ca populațiune sînt temelia acestei țări ; în viitor, ca și în trecut, de la cultura pămîntului și de la virtușia agricultorilor atîrnă puterea acestei țări”³⁵.

Suprafața agricolă a țării s-a extins după războiul de independență, prin defrișări treptate. Pe domeniile statului, de pildă, suprafața cultivată a crescut de la 3 333 454 ha în 1877 la 5 005 076 ha, în 1887³⁶, deși, între timp, suprafața lor totală se diminuase prin vânzările prilejuite de legile emise succesiv în acest interval și prin crearea domeniilor coroanei.

Producția agricolă a înregistrat creșteri nu atît datorită înzestrării agriculturii cu unelte perfecționate și mașini unelte, cît intensificării exploatarei țărănimii. Apariția cerealelor ieftine din America, Rusia și India pe piața europeană a avut efecte negative asupra producției cerealiere românești, a cărei sferă de plasament s-a restrîns tot mai mult, odată cu aceasta înregistrîndu-se și o scădere accentuată a prețurilor acestora, avînd drept urmare o înrăutățire a situației maselor largi ale țărănimii³⁷.

Nevoia de pămînt a țărănimii rămînea însă problema cea mai arzătoare. Repartiția pămîntului dezavantaja o bună parte a țărănimii care sperase, odată cu dobîndirea independenței, să capete pămîntul mult așteptat, promis ei încă pe cîmpul de luptă. Pe de altă parte, o mare parte a țărănimii, datorită multiplelor nevoi, îngreierii sarcinilor, obligațiilor de a achita ratele despăgubirii pămîntului, își instrăinase terenurile primite în august 1864. Folosind această situație, burghezia satelor, vechili și vătăfi în disponibilitate sau în activitate, arendași de mîna a patra, circiumari, dar mai cu deosebire primari, notari și perceptori³⁸ au pus mîna pe pămînturile celor improprietăriți, încercînd să eludeze interzicerea de instrăinare cuprinsă în art. 7. În scopul îmbunătățirii situației țărănimii C. A. Rosetti prezenta în Cameră, la 19 septembrie 1878, proiectul de lege referitor la neinstrăinarea pămînturilor țărănești primite la 1864. Inițial, potrivit prevederilor proiectului, deținătorii pămînturilor țărănești erau obligați să le restituie fără despăgubire, deoarece încălcașeră dispozițiile legii din 1864. Proiectul a suscitât dezbateri furtunoase,

³⁴ „Românul”, XXIV (1880), din 20 ianuarie, p. 1.

³⁵ C. I. Istrati, *op. cit.*, p. 490.

³⁶ C. I. Băicoianu, *op. cit.*, vol. II, p. I, p. 6.

³⁷ Dată fiind această situație, în 1878 deputatul G. Missail propunea, în Adunarea Deputaților, elaborarea unei legislații care să contribuie la îmbunătățirea condițiilor de viață ale țărănimii. El cerea adoptarea unui proiect de lege prin care țărănilor care-și pierduseră vittele prin epizotii sau război să li se creeze înlesniri pentru a și le putea procura și un altul prin care țărani participanți pe front să fie scutiți temporar de plata impozitului.

³⁸ Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolit țărani*, București, 1907, p. 470.

susținătorii elementelor burgheziei reușind în Cameră și în Senat să impună un contraproiect de lege în care se includea principiul despăgubirii³⁹, astfel că legea promulgată la 9 februarie 1879 dispunea restituirea pământurilor țărănești, dar incluzând obligația despăgubirii⁴⁰.

Ca rezultat al presiunii maselor țărănești, care-și vărsaseră singele pe cimpul de luptă, guvernul liberal, în scopul îmbunătățirii situației acestora, va proceda la improprietărirea însurăților. Măsura corespundea întru totul intereselor burgheziei, improprietărirea familiilor însurăților asigurând o lărgire a pieții interne. În acest scop, pentru a pune în aplicare art. 5 și 6 ale legii rurale, guvernul a alcătuit un regulament, precizând, între altele, căror locuitori urma să li se dea preferință. Potrivit regulamentului, pe moșile mai puțin întinse și mai populate aceste întinderi se reduceau la 1/2 pogon în vatra satului și 6 pogoane „în țarină”; se rezervau 17 pogoane pentru preot și 17 pentru învățătorul sătesc. Dacă un improprietar nu venea să-și ia în primire pământul primit în timp de 2 ani, el pierdea orice drept și statul putea dispune de el în folosul altui locuitor. Dispozițiile regulamentului, favorizând elementele instărite de la sate, pe preoți și învățători mai ales, au creat mari nemulțumiri în lumea satelor. În Cameră, mai mulți deputați au cerut să se aplice întocmai Constituția și instrucțiunile legii rurale, dându-se pământ însurăților. Deputatul N. Ionescu, referindu-se la modul cum s-au aplicat prevederile legii rurale, cerea în ședința Adunării Deputaților din 13 decembrie 1880 să se dea țăranilor care au lucrat cu clacă, iar nu preoților, aceștia trebuind să-și cumpere dacă aveau trebuință⁴¹.

După 1878, deci la puțin timp de la reforma agrară, începuse să se resimtă din nou dificultățile problemei agrare. Improprietărirea însurăților din 1878, care completa legea rurală din 1864, era departe de a satisface trebuințele țăranimii, nu putea menține pacea socială deplină în lumea satelor, unde problema țărănească se punea din nou cu acuitate. Deputatul N. Ionescu, făcându-se interpretul unei cereri semnată de un număr de 8 000 țărani propunea modificarea legii pentru vânzarea pământului de muncă țăranilor, în sensul ca un număr mai mare dintre aceștia să poată cumpăra pământ, văzînd în aceasta o consolidare a statului român. „Cu cît vom avea mai mulți țărani proprietari cultivatori de pământ, — arăta el — n.n. — cu atît va fi țara aceasta mai prosperă și proprietatea privată va fi așezată pe temelii mai solide”⁴².

Pentru a asigura cît de cît liniștea în lumea satelor, statul a inaugurat, începînd din 1881, sistemul de vânzare a pământului de muncă aflat în posesia lui. Legea pentru vânzarea bunurilor statului din 12 aprilie 1881 autoriza vânzarea tuturor moșiilor al căror venit nu trecea peste 20 000 de lei pe an (fără dările accesorii) și nu aveau pe ele la un loc păduri de o întindere mai mare de 100 ha. Moșiile situate în jurul orașelor aveau a se vinde în loturi mici de 4, 6 și 8 ha țăranilor mărginași, „lucrătorilor manuali de pământ”. Pe de altă parte, moșiile mici se puteau vinde și în

³⁹ „Monitorul oficial” nr. 221, Adunarea Deputaților, ședința din 4/16 octombrie 1878, p. 5 631 — 5 636.

⁴⁰ „Monitorul oficial” nr. 34, din 13/25 februarie 1879, p. 825 — 826.

⁴¹ „Monitorul oficial”, nr. 280 din 14/26 decembrie 1880, p. 8 113.

⁴² Desbaterile Corpurilor legiuitoare, 1881 — 1882, sesiunea prelungită, nr. 112, din 8/20 mai 1882, p. 1 991.

loturi de 25, 50, 100 pînă la 150 ha după cerere, dacă se făceau astfel de cereri pentru toată moșia. Prețul evaluării avea să fie arenda medie a trei perioade înmulțite cu 15.⁴³ În baza acestei legi statul a vindut 31 297 ha la 6 686 familii țărănești.

La 28 martie 1884 Parlamentul a modificat legea pentru vânzarea bunurilor statului, adoptînd măsura de a vinde pămînt țăranilor numai în loturi mici. De prevederile legii beneficiau și învățătorii și preoții sătești, care, de asemenea, puteau cumpăra un lot de 5 ha cel mult, neputînd nimeni să cumpere mai mult de două loturi⁴⁴. Cu banii încasați pe aceste terenuri statul urmărea, pe de o parte, să cumpere alte moșii, ca astfel domeniile statului să rămîie intacte pentru a constitui totdeauna o rezervă pentru împroprietărirea generațiilor viitoare⁴⁵, pe de altă parte să-și echilibreze bugetul, plătiind dobinzi la împrumuturile contractate în străinătate.

Aceste vânzări nu puteau să rezolve lipsa acută de pămînt de care sufereau masele țărănești. Răscoala din 1888 a silit guvernul conservator aflat la conducerea țării să adopte noi măsuri pentru liniștirea spiritelor⁴⁶. Legea pentru înstrăinarea bunurilor statului din 6 aprilie 1889 prevedea că moșiile statului se puteau vinde locuitorilor în total sau în parte, însă numai în loturi de 5, 10 și 25 ha, rezervîndu-se pe seama statului pădurile întrecînd 25 de ha. În baza legii, Ministerul domeniilor putea impune cumpărătorilor cu loturi de 5 ha obligația de a se stabili cu locuințele pe moșia cumpărată în termen de 3 ani. Loturile de 5 ha se vindeau fără licitație, iar cele de 10 și 25 ha cu licitație. Loturile de 5 ha nu se puteau înstrăina timp de 30 de ani, cele de 10 și 25 se puteau înstrăina după terminarea achitării lor. Ulterior, în mai 1896, legea asupra vânzării bunurilor statului avea să sufere noi modificări în sensul că moșiile statului să nu se poată vinde decît în loturi de 5 ha⁴⁷.

Împroprietăririle parțiale de după 1878 ca și vânzările de terenuri țăranilor dovedeau, mai mult decît oricînd, caracterul limitat al reformei agrare din 1864, faptul că o mare parte a maselor de țărani continuau să fie lipsite de pămînt, deși, între 1864—1889, potrivit statisticilor timpului, un număr de 625 548 de țărani au primit peste 2 578 380 de ha pămînt.

Cu toate acestea, un reprezentant al burgheziei,⁴⁸ referîndu-se la vânzările de pămînt ce s-au efectuat din moșiile statului, constata că măsurile luate nu au compensat nevoia izvorită din sporirea populației și din parcelarea pămînturilor date foștilor clăcași în 1864. Deschiderea de debușeuri pe piețele străine și căile ferate au adus remarcă el — o ridicare a valorii proprietății rurale și tendința proprietarilor mari să cultive ei înșiși ori să arendeze; de aci și reducerea întinderii pășunilor și terenurilor cultivate de săteni; de aci și condițiile de muncă tot mai înrobitoare și specularea țăranimii de către proprietari și arendași. Grație acestor circumstanțe, masele largi ale țăranimii au rămas înapoia

⁴³ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 472.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 473.

⁴⁵ D. S. 1886—1887, nr. 25, ședința din 9 decembrie 1886, p. 78.

⁴⁶ C. Corbu, A. Deac, *Mișcări și frămîntări țărănești în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea* (1889—1900), București, Edit. științifică, 1965, p. 20—23.

⁴⁷ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 480.

⁴⁸ V. Brătianu, *Scrieri*, vol. I, București, 1937, p. 380.

propășirii care s-a manifestat, ca urmare a dobândirii independenței României, la sfârșitul secolului trecut. În toată această perioadă — aprecia Vintilă Brătianu — n.n. — „valoarea pământului a crescut și prin urmare a crescut și chiria bucății de pământ pe care erau nevoiți să o ia țărani de la proprietari și arendași; impozitele, de asemenea, au sporit fără ca peticul de pământ ce-l aveau să dea mai mult”. În consecință, negăsind în industria înființată la orașe un mijloc de trai, țăranul a rămas legat de sfertul sau jumătatea de pogon ce moștenise, fiind nevoit, totodată, pentru a-și asigura existența, să se împrumute la cămătării satului. În astfel de condiții, antagonismul dintre masa țăranimii și deținătorii pământului s-a adâncit tot mai mult, manifestându-se cu vigoare deosebită la sfârșitul secolului al XIX-lea și mai ales în primul deceniu al secolului al XX-lea.

★

Consecințe importante a avut dobândirea independenței și asupra dezvoltării transporturilor și telecomunicațiilor, căile ferate, în primul rînd, avînd menirea nu numai de a contribui la valorificarea bogățiilor țării, dar și să activeze întreaga mișcare în ordinea intensificării producției țării.

Construirea căilor ferate, începută încă din 1868, era, după cum se știe, în mare parte concesionată diferitelor societăți străine, care aveau dreptul să le exploateze un anumit număr de ani hotărîți prin contract. După această perioadă ele urmau să treacă în posesia statului. La intrarea României în război, numai 262 342 km (respectiv 8,7 %) erau proprietate a statului român; restul de 1 145,165 km adică mai bine de 90 %, aparținea societății române a drumurilor de fier și societății Lemberg-Cernăuți-Iași. Îndată după independență, s-a pus problema răscumpărării căilor ferate. Dată fiind manifestarea oficială a guvernului român, Bismark „ne-a cerut în schimb sprijinul său — arăta I. G. Duca — n.n. — să răscumpărăm căile ferate”⁴⁹, operație care a reușit bine pînă la urmă și a fost de un mare folos pentru țară și din punctul de vedere politic și chiar din punct de vedere financiar, dar care în momentul în care ni se impunea, adică în situația grea financiară în care se afla România a doua zi după război — era o operațiune plătită scump. La sfârșitul anului 1879 guvernul german declara că era hotărît să rupă relațiile diplomatice cu România dacă nu erau satisfăcute interesele concensionarilor germani. Dealtfel, independența țării avea să fie recunoscută de Germania abia după realizarea înțelegerii în vederea efectuării răscumpărării căilor ferate. În noiembrie 1879 în Parlament era adus un proiect de lege potrivit căruia statul urma să ia asupra sa exploatarea și administrația acestora. În Cameră și în Senat au avut loc discuții ample, unii deputați și senatori acuzînd guvernul că, în loc de o răscumpărare reală, lăsa să i se impue de la Berlin o convenție prin care — fără a zdruncina cu nimic situația și organizarea societății concesionare — asigura bancherilor beneficii imediate de zeci de milioane. Unii deputați caracterizau convenția ce se propunea drept „un fel de regie cointeresată, care, în fapt, însemna jaf, ruină, umi-

⁴⁹ *Războiul Neatîrnării 1877—1878*, conferințe ținute la Ateneu, București, 1927, p. 137.

lință”⁵⁰. Vasile Conta, P. P. Carp, Nicolae Blaremburg, Alex. Lahovary, Gh. Vernescu și alți deputați liberalo-independenți au atacat modul de răscumpărarea căilor ferate. În urma intervenției acestora, guvernul a introdus în convenție unele modificări ca : a) menținerea și consacarea dreptului rezervat guvernului, prin actele concesiunii, de a cere desființarea societății la împlinirea termenului de 30 de ani ; b) declararea transferării sediului societății la București ; c) suprimarea dispoziției tranzitorii prin care se lăsa judecătorului comercial din Berlin dreptul de a face orice modificări în statutele adoptate de corpurile legiuitoare.

După dobândirea independenței, rețeaua de cale ferată a fost completată cu noi linii. În 1886 a fost deschisă linia ferată Birlad-Vaslui, București-Călărași-Fetești și Făurei-Țândărei⁵¹. Alte linii erau în construcție, lungimea căilor ferate înregistrând creșteri de la an la an. Dacă în 1880 statul dispunea de o rețea de căi ferate de 1 313 km, în 1887 de 1 931 km, iar în 1901 de 3 171 km pentru ca în 1914 să dispună de 3 588 km⁵².

Avântul pe care l-au luat căile ferate se reflecta și în creșterea tonajului mărfurilor. Astfel, dacă în 1876 greutatea mărfurilor transportate pe căile ferate era de 574 000 tone în 1905 se ridică la 6 723 000 tone, o creștere deci de 1 000 %. În același timp, traficul de călători care în 1876 era de 742 000 persoane, în 1905/1906 ajunge la 6 590 000, ceea ce reprezintă o creștere de 880 %⁵³.

În atenția guvernelor care s-au perindat la conducerea țării după dobândirea independenței, a stat, paralel cu construcția căilor ferate, și construcția podurilor și șoselelor. Țara trebuia înzestrată cu mijloace de transport, căi ferate, drumuri, șosele care să o lege de la un capăt la altul cu punctele de frontieră, inclusiv cu Dunărea, principala arteră de navigație prin care se scurgeau produsele agricole spre largul Mării Negre și de aici către piețe occidentale. În 1895 a fost terminat marele pod de la Cernavodă — încredințat inginerului Anghel Saligny și altor ingineri absolvenți ai Școlii naționale de poduri și șosele — care lega țara cu Dobrogea și cu Marea Neagră.

În urma înzestrării țării cu căi ferate, comerțul de cereale a putut să se dezvolte, el găsind în calea ferată una din condițiile esențiale de natură să-i asigure prosperitatea. La rindul său, industria de toate categoriile, prin ușurința de a se alimenta cu materii prime cerute de procesul producției, ca și lesniciosul transport al fabricatelor, a aflat în căile ferate un auxiliar, indispensabil propășirii sale, fără a mai aminti aici avantajele create traficului de persoane.

Grija față de dezvoltarea căilor de comunicație s-a manifestat și în direcția navigației. În anul 1887 se pun bazele serviciului național de navigație pe Dunăre și pe mare, corpurile legiuitoare votând în acest sens un credit de 6 milioane lei pentru cumpărare de vase fluviale. Deși legea a

⁵⁰ Nicolae Nicorescu, *Nerescumpărarea drumurilor de fier*, Discurs rostit în ședința Adunării Deputaților din 21 — 22 noiembrie, București, 1879, p. V ; vezi și „Monitorul oficial” nr. 265 din 24 noiembrie/6 decembrie 1879, p. 7 311 — 7 314.

⁵¹ D.A.D. 1886 — 1887, nr. 1, ședința din 18 noiembrie 1886, p. 7.

⁵² Tabloul complet al lungimii căilor ferate în C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare* ..., vol. III, p. 5 — 6.

⁵³ Ibidem, p. 6.

fost promulgată la 12 ianuarie 1888, totuși ea nu a fost aplicată decît în 1890, cînd Regia Monopolurilor Statului, simțînd nevoia de remorhere și șlepuri pentru a putea exporta în Serbia, a intervenit pentru înființarea unui serviciu de transporturi pe Dunăre, care a și luat ființă la 1 noiembrie 1890, punîndu-i-se la dispoziție un milion lei pentru cumpărarea vaselor. Regia Monopolurilor Statului, care administra serviciul de navigație fluvială, a fost însărcinată să organizeze și serviciul de navigație maritimă, punîndu-i-se la dispoziție un credit de 2 1/2 milioane lei cu care, pe lîngă că și-a făcut magazine și instalațiile necesare, a cumpărat și primele vapoare pe mare: Meteor și Medeea. La 3 mai 1896 a fost creată Direcția generală a C.F.R. și direcția serviciului maritim, căreia i s-a deschis un nou credit de 10 milioane. Prin legea din 12 ianuarie 1906, Direcția serviciului maritim a trecut la Ministerul Lucrărilor Publice, în scurt timp, în 1894, ajungînd să posede 6 remorhere și 45 de șlepuri. La dezvoltarea navigației pe Dunăre au contribuit și operațiile de dragare făcute pe brațul Sulina, care au dat posibilitatea vaselor de mare tonaj să pătrundă pînă la Galați și Brăila. De asemenea, navigația în susul Dunării a fost ușurată prin terminarea în 1899 a canalului de la Porțile de Fier.

Sporirea transportului vamal impunea și reorganizarea porturilor dunărene: Brăila, Galați, Tr. Severin și în special Constanța. Conștienți de acest lucru, reprezentanții burgheziei profitînd de faptul că la conducerea țării se afla, îndată după obținerea independenței, un guvern liberal, acționează în direcția dezvoltării orașelor dunărene, considerînd că „de menținerea porturilor franco la Galați și Brăila atîrnă toată dezvoltarea comerțului și prosperitatea economică a țării”⁵⁴.

La puțin timp după recunoașterea independenței, guvernul Brătianu prezenta Parlamentului un proiect de lege prin care se prelungea privilegiul de porto-franco pentru orașele Brăila și Galați pe termen de 10 ani. N-au trecut însă decît doi ani și la 1 aprilie 1883 porturile franco au fost din nou desființate, ceea ce a avut consecințe negative asupra comerțului țării. „Desființarea acestor porturi — spunea Mihail Kogălniceanu — slujea Austro-Ungariei care dispunea de 3 linii ferate spre a dirija produsele sale în România, și care ar monopoliza, împreună cu Germania comerțul acestei țări, dacă ar putea distruge traficul care se face la Galați și la Brăila cu națiunile occidentale”⁵⁵.

În afară de amenajarea cheiurilor și bazinelor se simțea nevoia construirii în porturi a unor instalații pentru depozitarea mărfurilor. Pentru construcția magaziiilor corpurile legiuitoare au votat un credit în valoare de 17 milioane de lei. Deși legea a fost votată încă în 1880, construcția acestora a întîrziat foarte mult. Deputatul G. Mihăilescu — interpellînd pe ministrul lucrărilor publice în legătură cu această întîrziere — spunea în Cameră: „Importă dar pe țară a ști pozitiv cînd guvernul va pune în practică construcțiunea acestor magazine, pentru că condițiunea în care se face astăzi comerțul pe piețele principale ale țării atîrnă foarte

⁵⁴ *Porturile Franco Galați și Brăila, f.a., p. 16.*

⁵⁵ Mihail Kogălniceanu, *Raportul privitor la proiectul de lege pentru reînființarea porturilor franco Galați și Brăila prezentat în numele Comisiunii delegaților, Camera Deputaților, sesiunea 1884—1885, București, 1885, p. 5—6.*

mult de la dezvoltarea lor... Din cauza docurilor operațiunile vamale sînt grele pentru comercianți și interesele comerciale suferă într-un mod simțitor”⁵⁶. Dezvoltarea comerțului, prosperarea lui impunea ca porturile dunărene, inclusiv Sulina, Tulcea și Constanța, să-și mențină dreptul de porturi franco. În acest sens, în 1889 guvernul junimist, condus de Theodor Rosetti, prezenta în Cameră proiectul de lege pentru reafirmarea sistemului de porto-franco porturilor dunărene în special Brăila și Galați. În expunerea de motive erau prezentate suficiente argumente în acest sens: a) reînnoirea activității comerciale a celor două orașe, în decădere din acest punct de vedere; b) deschiderea unei posibilități de scădere a agiului, prin introducerea în țară a aurului, pe care se bazau tranzacțiile comerciale din cele două porturi dunărene în cauză; c) reluarea relațiilor comerciale în porturile dunărene⁵⁷. Susținătorii reafirmării sistemului de porto-franco porturilor dunărene considerau că „Numai astfel vom atrage comerțul spre noi, numai astfel printr-un comerț mai activ, resursele noastre vor putea fi apreciate, cunoscute și exploatare. Aceste porturi franco vor deveni plămîinii întregii noastre mișcări economice și comerciale a României. Galații și Brăila sînt stilpii comerțului țării”⁵⁸.

Odată cu terminarea construcției liniei ferate București-Constanța și răscumpărarea celei care lega Cernavodă de Constanța, se impunea și reorganizarea serviciului de navigație maritimă, precum și amenajarea portului Constanța. Efectuarea lucrărilor de organizare a portului a fost concesionată inițial antreprenorului francez Hallier care a întîrziat mult lucrările, acestea fiind ulterior încredințate, în 1899, inginerilor români.

Dar, perioada de după cucerirea independenței este caracterizată nu numai printr-o febrilă activitate în domeniul construcțiilor de căi ferate, ci și al șoselelor. Cîteva cifre sînt elocvente în acest domeniu. Lungimea drumurilor crește de la 5 165 km în 1876, la 12 931 km în 1887 și la 24 823 km în 1900⁵⁹.

Progresul materializat în dezvoltarea producției industriale și agricole, în extinderea mijloacelor de transport a determinat și o creștere accentuată a populației ocupate în comerț și industrie și, implicit, a pieții interne. Spre exemplificare semnalăm faptul că populația Bucureștilor a sporit cu 127%, a Galaților cu 140%, a Brăilei cu 257%, a Craiovei cu 112%, a Turnu-Severinului cu 575%⁶⁰ etc. Piața internă era frînată în dezvoltarea ei și de rămășițele relațiilor feudale menținute în agricultura țării și care îngustau mult puterea de cumpărare a maselor largi populare, a țărănimii, mai ales, exploatată de moșieri, arendași și cămătari.

Ca urmare, schimbul dintre sat și oraș deși a înregistrat o oarecare creștere, era totuși scăzut.

În ceea ce privește comerțul exterior, acesta a marcat progrese simțitoare în perioada care a urmat independenței țării, el era însă dominat mai ales în ultimul deceniu al secolului trecut, de marile concerne și

⁵⁶ Dezbaterile Corpurilor legiuitoare, 1881—1882. Sesiunea prelungită nr. 108, din 4 16 mai 1882, p. 1 922.

⁵⁷ D.A.D., 1888—1889, nr. 24, ședința din 14 ianuarie 1889, p. 443.

⁵⁸ *Porturile franco Galați și Brăila...*, p. 25.

⁵⁹ C. I. Băicoianu, *op. cit.*, vol. III, p. 5.

⁶⁰ L. Colescu, *Recensămîntul general al populației României*, București, 1905, p. 5—20.

trusturi internaționale care, avînd sprijinul cercurilor conducătoare, au aservit din punct de vedere economic România.

La puțin timp după dobîndirea independenței, în condițiile lipsei unei organizări a creditului privat, reprezentanți de frunte ai burgheziei, printre care Ion Ghica, Ion C. Brătianu și alții agită cu stăruință ideea creării unui așezămînt de credit național. Încercări în vederea înființării unei bănci de scont și circulație, care să îndeplinească și funcția de credit ipotecar atît de necesar moșierimii se făcuseră și în perioada 1860—1873, mai ales din partea cercurilor financiare străine⁶¹.

Necesitatea creării unei atari instituții financiare se impunea cu atît mai mult cu cît lipsa ei stingherea în bună măsură dezvoltarea economică generală a țării, interesele întregului popor român. La rîndul său statul, nevoit să facă mai tot timpul apel la capitalul străin, resimțea și el din plin lipsa unui organism bancar care să-i servească în mod dezinteresat și de mijlocitor între acest capital și piața internă, fără a mai aminti aici de sprijinul ce putea să-l dea un astfel de așezămînt statului. De aceea, cînd, la 27 februarie 1880, guvernul prezidat de Ion C. Brătianu depunea în Cameră proiectul de lege pentru înființarea unei bănci naționale, se înfăptuia un punct important din programul de guvernare al Partidului liberal, se puneau bazele unei instituții financiare merită să pună în mișcare întreaga activitate economică a țării. „Necesitatea înființării unei bănci de scont și circulație simțită de societatea noastră într-un mod atît de intensiv de mai mulți ani încoace — arăta, în numele comitetului de delegați ai secțiilor, deputatul Gh. Chițu — n.n. — nu provine numai din cauza legitimei dorințe ce are fiecare om de a afla, cu înlesnire și cu cît mai mică dobîndă, un capital necesar spre a pune în mișcare activitatea sa comercială și industrială; ea este mai ales efectul dezvoltării ce au luat în țară tranzațiunile comerciale și industriale, mijloacele de comunicație și în fine deșteptarea intelectuală în genere care, nemaiputînd sta în nelucrare și paralizare, caută în toate părțile și prin toate modurile a-și satisface spiritul de întreprindere, a multiplica neconținut ceea ce are deja, a se mișca în fine mai liber și cu puteri mai mari pe calea cea largă a progresului și a bunăstării”⁶².

Reprezentanții conservatorilor în Parlament nu erau însă convinși de necesitatea înființării unei bănci de emisiune. Theodor Rosetti, de pildă, acredita ideea neoportunității înființării Băncii Naționale, considerînd-o „creată înaintea timpului și pentru care nu există elementele necesare ale vieții sale economice” . . . În continuare, el arăta: „. . . nu cred că timpul să fie oportun pentru introducerea la noi a acestei instituțiuni atît de delicată, atît de provocantă cum este banca”⁶³.

În privința modului de organizare a Băncii Naționale se iviseră două curente: unul care cerea înființarea acesteia prin mijloace proprii; cel de-al doilea, neîncrezător, în forțele interne ale țării, preconiza înființarea acesteia cu sprijinul bancherilor străini. Discuții s-au ivit și în pri-

⁶¹ V. Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880—1924)*, București, 1925, p. 14.

⁶² „Monitorul oficial” nr. 48, din 28 februarie/11 martie 1880, Adunarea Deputaților din 27 februarie, p. 1276.

⁶³ „Monitorul oficial” nr. 70 din 25 martie 6 aprilie 1880, Senatul, ședința din 21 martie p. 2063.

vința organizării tipului de bancă, unii deputați declarându-se pentru tipul de bancă de stat, alții pentru tipul de bancă particulară. Pe de altă parte, unii cereau o singură bancă de emisiune cu monopol exclusiv, alții însă se pronunțau pentru privilegiul pluralității. În cele din urmă s-a adoptat sistemul mixt de colaborare a capitalurilor particulare cu cel al statului.

Înființarea Băncii Naționale a României a dat un puternic stimulent activității economice în următorii ani. Avînd privilegiul de a emite, în schimbul stocului ei de argint, bilete, adică seme de valoare, în cantitate de 3 ori cît acel stoc, ea, din primul moment al funcționării sale a fost în putință de a reduce dobînda, ceea ce a avut ca efect încurajarea întreprinderilor existente și totodată crearea altora. Aceasta îl făcea pe un economist să remarce „Dacă, doar comercianții puteau lua de la Bancă bani cu dobîndă mai mică decît aceea pe care o plătea statul și... luau în mod normal cine oare se poate mîia că ei s-au silit a da o dezvoltare întreprinderilor ce aveau”⁶⁴.

În general, Banca Națională a sprijinit nevoile de credit ale burgheziei comerciale și industriale, oferind posibilități unui grup restrîns de financiari să-și creeze poziții dominante în domeniul bancar, în industrie și în comerț. Ea a dat un puternic impuls înființării de bănci comerciale și bănci speciale. Cu ajutorul ei au fost create, pînă în anul 1900, un număr de 24 de bănci noi. Printre acestea, merită a fi amintită aci Banca agricolă, fondată în 1894, Banca de scont din București, creată în anul 1898 și Banca Comerțului din Craiova, înființată, de asemenea, în 1898.

În afara băncilor cu capital românesc, s-au înființat și bănci cu capital străin, dintre acestea cea mai însemnată fiind Banca generală română, înființată în anul 1897, cu un capital de 10 000 000 lei, aparținînd în întregime capitaliștilor germani.

În completarea programului de organizare a creditului, în 1881 guvernul a înființat Casele de credit agricol, menite să contribuie la dezvoltarea agriculturii, principala ramură a economiei țării — asupra căreia apăseau dobînzii exorbitante, — sprijinind în acest sens întărirea elementelor înstărite de la sate.

În discursul său asupra proiectului de lege la Casele de credit agricol, primul-ministru reliefa importanța deosebită pe care o avea agricultura „industria fundamentală” cum o denumea el, în viața economică a țării. „Oricît ar progresa comerțul nostru, oricît de mare avînt ar lua industria națională — arăta el — n.n. — totuși producțiunea agricolă va fi temelia edificiului nostru economic, cel mai sigur și cel mai productiv izvor de bogăție al țării”. „Astăzi — arăta el în continuare — n.n. — chiar dacă avem o mișcare economică de oarecare importanță, dacă avem un comerț mai mult sau mai puțin înfloritor, o datorăm tot agriculturii, căci numai prin-trînsa există comerțul român. Aceasta fiind importanța agriculturii în economia generală a țării, urmează de la sine că sîntem datori a înzestra cu toate instituțiunile care pot contribui la înflorirea sa. Între acestea, înființarea stabilimentelor de credit agricol ni se impun în rangul întii”⁶⁵.

⁶⁴ I. G. Bibicescu, *Cercetări asupra crizei și cauzele ei*, București, 1885, p. 55.

⁶⁵ D.A.D. 1880—1881, nr. ... ședința din 25 mai 1881, p. 1318: vezi C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare*, vol. II, partea I, p. 182—183.

Potrivit prevederilor proiectului, împrumuturile urmau să fie acordate țăranilor nu prin ipotecarea pământului, ci contra amanetării vitelor, uneltelor agricole și recoltei. Termenul pe care se acorda creditul era socotit la maximum nouă luni. În afara țăranilor propriu ziși, Casele de credit agricol puteau acorda împrumuturi și proprietarilor de pământ, ca și arendașilor, fapt combătut de unii deputați⁶⁶. Alți deputați socoteau că proiectul de lege neglija masa țăranimii. N. Ionescu, de pildă, subliniind că instituția caselor de credit trebuia să fie utilă mai ales țăranimii, aceasta resimțind mai mult decît alte pături sociale lipsa creditului — considera că tocmai ea nu putea beneficia de prevederile legii.

În baza legii din 18 iunie 1881 se creau Case de credit agricol în fiecare județ, prin asocierea de capitaluri ale agricultorilor și „industrișilor agricoli”, precum și ale statului, cu scopul de a acorda țăranilor mici proprietari, împrumuturi de 1 000—5 000 lei pe gaj de produse și unelte agricole, pe semințe, vite, etc., care puteau fi transmise prin gir și scontate ca efecte comerciale.

Deși Casele de credit agricol au luat o mare dezvoltare — capitalul lor crescînd de la 486 000 lei în 1882, la peste 50 000 000 lei în 1892⁶⁷ — ceea ce arată nevoia mare de credit, în special de credit ieftin, solicitat de țăranimea înstărită⁶⁸, ele nu și-au justificat întru totul menirea pentru care fuseseră create. Dimitrie Brătianu, într-un discurs ținut la Senat, la 9 decembrie 1886, arată că „Creditul agricol în loc să ajute pe țărani, le grăbește ruina; cu banii împrumutați de cele mai multe ori își plătește birul, și neputînd întoarce banii exact la termen, creditul agricol cu privilegiul său îi vinde tot, și uneltele și vitele de muncă ce-i crease legea de urmărire”⁶⁹.

Casele de credit agricol au funcționat în forma aceasta pînă în 1892, deși durata lor fusese fixată prin lege pe 20 de ani. În 1892 ele au fost desființate și înlocuite prin Creditul agricol, organizat numai de stat și funcționînd pe lingă Ministerul de finanțe, și avînd ca sucursale casele de credit.

Împrumuturile acordate de Creditul agricol nu puteau depăși suma de 1 000 lei, procentul de împrumut fiind fixat la 10%, creditul mai puțînd percepe 1%, pentru cheltuielile de administrație.

În scurt timp, în 1894, s-a înființat, pentru nevoile moșierimii, Banca Agricolă, căreia statul îi va acorda privilegiul destul de mari. Dar, în timp ce Creditul agricol se silea să vină în ajutorul țăranimii, sub forma creditelor pe termene scurte, din însăși inițiativa sătească se pornește, începînd de pe la 1893, mișcarea cooperatistă a Băncilor Populare, de la început îndrumate de Spiru Haret și mai apoi organizate de Emil Costinescu prin legea din martie 1903. Izvorite din nevoile reale ale țăranimii înstărite, în lupta împotriva moșierimii și arendașimii, Băncile populare aveau să contribuie într-o măsură mai mare la întărirea acesteia, rezolvînd în mod satisfăcător problemele ei de credit.

⁶⁶ D.A.D. 1880—1881, ședința din 25 mai 1881, p. 1323—1324.

⁶⁷ C. I. Băicoianu, *op. cit.*, vol. II, partea 1, p. 188.

⁶⁸ I. G. Bibicescu, *Rectificări și constatări cu privire la B.N.R.*, București, 1914, p. 62.

⁶⁹ Sumele scontate la B.N.R. în decursul celor 12 ani au crescut la 444 790 088 lei sau în medie 40 435 462 lei pe an.

Sistemul bancar care s-a dezvoltat, după cîștigarea independenței țării era reprezentat, la sfîrșitul secolului al XIX-lea prin 27 de societăți, însumînd un capital de 91 148 782 lei. Prin împrumuturile convenabile ce acorda burgheziei și moșierimii, el satisfăcea interesele acestora. Nu același lucru se poate spune de masele largi ale țărănimii, nevoite să apeleze la cămătări de unde lua împrumuturi cu dobînzii exorbitante de 2—4 ori mai mari decît sumele împrumutate.

Urmarea firească a organizării și consolidării țării în toate domeniile de activitate și în primul rînd a dezvoltării industriei din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea a fost dezvoltarea și afirmarea burgheziei și a proletariatului în viața social-politică a țării.

Deși în structura socială moșierimea, ca deținătoare a majorității pămîntului, continua să fie o forță economică și politică, e drept, în descreștere, totuși *burghezia* capătă în perioada ce a urmat cîștigării independenței o oarecare întietate în viața politică, impunîndu-se treptat și în viața economică. La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea burghezia se situează în prim planul forțelor sociale, ca adoptînd o serie de măsuri care, în general, au contribuit la progresul social al țării *.

Odată cu dezvoltarea industriei și a burgheziei se afirmă proletariatul industrial care devine, treptat, forța înnoitoare a societății românești, „purtătorul idealurilor celor mai revoluționare ale maselor populare, exponentul aspirațiilor vitale ale întregului popor muncitor spre dezvoltarea patriei pe calea progresului, spre o viață liberă și demnă, spre făurirea unității naționale...”⁷⁰.

Dezvoltarea mai accentuată a producției capitaliste în România după cucerirea independenței a avut drept consecință o creștere mai rapidă a numărului muncitorilor salariați. Așa, în 1890, în cele 30 județe ale țării, existau aproximativ 500 000 muncitori în industrie, agricultură, transporturi, comerț etc. Centrele cu cei mai mulți muncitori erau București, Galați, Ploiești, Brăila, Craiova, ș.a. Un deceniu mai tîrziu *Ancheta Industrială* din 1901—1902 consemna numai în *industria prelucrătoare* 107 010 de muncitori, la aceasta adăugîndu-se muncitorii din industria extractivă, de la căile ferate, din petrol etc.

În condițiile dezvoltării în ansamblu a clasei muncitoare se afirmă proletariatul — „clasa muncitorilor salariați moderni, care neposedînd mijloace de producție proprii, sînt nevoiți să-și vîndă forța lor de muncă pentru a putea trăi”⁷¹. Dezvoltarea proletariatului — clasa fundamentală a societății capitaliste — a constituit un factor de cea mai mare importanță pentru destinele istorice ale țării noastre. De altfel, așa cum arăta Engels, referindu-se la formarea proletariatului ca clasă, „numai dezvoltarea pe scară largă a producției capitaliste, a industriei moderne, și a agriculturii a făcut ca existența sa să aibă un caracter permanent, i-a

* Asupra ponderii și rolului burgheziei în cadrul forțelor sociale vezi: Mircea Iosa, *Clasele și păturile sociale din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Studii”, tom 24 (1971), nr. 2, p. 290—295.

⁷⁰ Programul Partidului Comunist de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, p. 32.

⁷¹ K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. I, p. 101. C. politică, 1958, p. 466.

sporit rindurile și l-a format ca o clasă deosebită, cu interese deosebite și o misiune istorică deosebită”⁷².

Sursele principale de formare și de creștere a rindurilor proletaria-tului industrial au fost țărănimea, meseriașii ruinați și, într-o oarecare măsură, lucrătorii aduși de peste hotare.

În perioada războiului de independență, țărănimea, datorită rechi-zițiilor, impozitelor, obligațiilor și prestațiilor de tot felul, a cunoscut un puternic proces de ruinare. Un contemporan referindu-se la situația de fapt a majorității țărânimii, scria: „În România există proletariat! proletari sint cea mai mare parte din locuitorii poporațiunii rurale! Și nu proletari de aceia pe care-i cunoaște Europa apuseană, ci proletari de 5 sau 10 ori mai înaintați în mizerie”⁷³. În continuare el remarcă faptul că un proletar, în Europa, nu-și are munca vindută cu cinci ani înainte. „La noi, enorma majoritate, 90% din improprietăriți, și-au vindut pe 4—5 ani toată munca, cit o pot face în timpul priincios al agriculturii”⁷⁴. El arăta că dintr-o sută gospodari țărani, mai ales ca improprietăriți, abia 15 își plătesc dările fără a fi siliți sau să-și vindă pământul cu care au fost improprietăriți sau vitele trebuincioase agriculturii, sau munca mîinilor pe cite 4—5 ani înainte. Pe urmă, „nici o țară din Europa muncitoare nu-și vinde munca cu prețuri așa de barbar scăzute ca la noi”⁷⁵.

Țărănimea, deși reprezenta numericeste peste 81% din totalul popu-lației țării, se afla, în raport cu celelalte clase și pături sociale, în completă stare de inferioritate. În mare parte lipsită de mijloace de producție, de pământ, de unelte de muncă etc., țărănimea era supusă, unei adinci exploa-tări din partea moșierilor, arendașilor, cămătarilor, etc. Către sfirșitul secolului al XIX-lea o parte mereu crescîndă a țărânimii rămasă complet fără pământ, sau posedînd fișii cu totul insuficiente pentru a-și asigura existența, se angajează ca muncitori salariați în industrie, în construc-ții etc.

Intr-adevăr, o dată cu dezvoltarea capitalismului în agricultură, în perioada de după dobîndirea independenței, are loc un proces de dife-rențiere a țărânimii. Astfel, potrivit datelor statisticii din 1896, dintre țărani care aveau gospodărie proprie, numai 19,15% posedau între 5 și 10 h; 45,97% dintre ei posedau pînă la 3 ha fiecare, iar 34,98% între 3 și 5 ha, ceea ce înseamnă că 80% din țărani nu aveau pământ suficient fără a socoti aci pe cei 300 000 țărani care erau complet lipsiți de pământ. Caracterizînd situația țărânimii din România de la sfirșitul secolului al XIX-lea, Programul P.S.D.M.R. sublinia că „la țară exista un proletariat agricol, dar cea mai mare parte a țărânimii e semiproletară; ea are un simulacru de proprietate: o bucățică de pământ care nu-i ajunge de fel pentru viață, așa că trebuie să ia cu chirie pământ sau să-și închirieze brațele. Proletariatul și semiproletariatul nostru agricol alcătuiesc imensa majoritate a țărânimii și o mare majoritate a locuitorilor acestei țări”⁷⁶. În anul 1900 existau în mediul rural aproximativ 156 000 de locuitori capi

⁷² Ibidem, ... vol. XVI, partea I, p. 287.

⁷³ Dr. C. I. Istrati, *op. cit.*, p. 368 — 369.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, București, Edit. politică, 1969, p. 17.

de familie care trăiau exclusiv din vânzarea forței de muncă. În plus, deși Constituția și legile țării prevedeau unele libertăți, de pildă, drept de vot, masele țărănești erau, în mod practic, lipsite de drepturi politice. Gh. Panu, relevând faptul că „ceea ce dă acestei țări caracterul de stat, de nație ca expresie politică este mulțimea, sint milioanele de țărani și de suflete din masa populară”, făcea constatarea că „este revoltător ca tocmai aceia care justifică existența noastră de popor cu numărul lor cel mare și cu interesele lor legate de acest pământ, tocmai aceia să fie sacrificați politicește în profitul unei pături subțiri sociale, oricât de bogată și de cultă ar fi ea”⁷⁷. Lipsa de pământ, invoielile agricole înrobitoare, care legiferau constrângerea economică, au accelerat procesul de radicalizare a țăranimii. Răscoala din 1888 a marcat un moment al tensiunii sociale la sate, în anii următori izbucnind un șir de alte răscoale. Flacăra luptei revoluționare a țăranimii a atins punctul culminant cu marea răscoală a țăranimii din primăvara anului 1907. Nu este lipsit de importanță faptul că în multe comune țărani răsculați în martie 1907 aveau în primele lor rânduri gornști care sunaseră asalturile la Plevna și Grivița, veterani cu decorațiile pe piept din războiul de independență.

La rîndul lor, mulți meseriași ruinați de concurența fabricilor erau nevoiți să îngroașe rîndurile proletariatului. Meseriașii alcătuiau o pătură însemnată a populației țării. Existența unui mare număr de meseriași (aproximativ 166 000 la începutul secolului al XX-lea), se datora faptului că industria era încă slab dezvoltată, astfel că o serie de necesități ale pieții interne erau satisfăcute de aceștia. Lipsiți de magazine de desfacere, de materii prime suficiente și de unelte perfecționate, de credite ieftine, meseriașii suportau o puternică concurență, mulți dintre ei ruinându-se și intrînd în rîndurile proletariatului industrial.

În sfîrșit, un alt izvor al creșterii numerice a rîndurilor proletariatului l-au constituit muncitorii străini aduși fie ca specialiști pentru diverse mașini folosite în industrie, fie ca muncitori salariați în agricultură, în construcții etc.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea din cei 107 010 muncitori din industria prelucrătoare, 37 325 muncitori, reprezentînd aproximativ 30% din numărul total, lucrau în „marea industrie”, constituind proletariatul industrial. În categoria proletariatului industrial modern de fabrică intrau, de asemenea, muncitorii din industria carboniferă, din prelucrarea țiteiului, de la căile ferate, din porturi, etc. În comparație cu țările din Apusul Europei, mai dezvoltate din punct de vedere capitalist și unde proletariatul industrial de fabrică rupsesese orice legătură cu satul, în România el păstra încă puternice legături cu masa țăranimii ruinate din rîndurile căruia provenea. La căile ferate, în întreprinderile petroliere, pe șantierele de construcții, în porturi, precum și în industria forestieră, muncitorii păstrau încă legături cu satul respectiv unde posedau mici întinderi de pământ.

O trăsătură de evidențiat în legătură cu proletariatul industrial din România este și aceea că, deși în ansamblu numărul muncitorilor de fabrică era relativ scăzut, totuși concentrarea lor atinsese un nivel ridicat.

⁷⁷ Gh. Panu, *Chestiuni politice. Sufragiul universal*, București, 1893, p. 44.

Astfel, întreprinderile avînd pînă la 50 de muncitori, reprezentînd 70,7 %, concentrau 24,9 % din numărul total al muncitorilor din industria mare prelucrătoare, iar întreprinderile cu peste 100 de muncitori, deși reprezentau doar 13,4 % din totalul întreprinderilor „marii industrii”, concentrau 56,5 % din totalul muncitorilor de fabrică”⁷⁸. Aproape 40 % din numărul muncitorilor din industria mare se aflau în județul Ilfov și în mod deosebit în București, care era nu numai centrul administrativ și cultural cel mai însemnat al țării, dar, în același timp, și centrul industrial și politic cel mai puternic. De asemenea, proletariatul era concentrat în mare măsură și în județul Prahova, unde erau 3770 de muncitori, precum și în porturile Galați și Brăila, care concentrau un mare număr de muncitori folosiți atît în întreprinderile industriale, cît mai ales în comerțul intens de cereale ce se efectua aici. Numai în întreprinderile „marii industrii” din orașul Galați lucrau 2 325 de muncitori⁷⁹.

În rîndurile clasei muncitoare, alături de bărbați, capătă o mare importanță femeile și copiii. Din cei 37 325 muncitori înregistrați de statistica oficială din 1901—1902 ca lucrînd în industria mare, 6 170 respectiv 17 % erau femei, iar circa 20 % din totalul muncitorilor marii industrii prelucrătoare erau copii între 14 și 16 ani.

Situația muncitorilor era grea, deși reprezentanți de seamă ai burgheziei încercau să demonstreze că, datorită slabei dezvoltări a industriei și implicit și a proletariatului, în România de la sfîrșitul secolului al XIX-lea nu se puneau probleme muncitorești stringente⁸⁰. În realitate, clasa muncitoare suferea de pe urma întregului cortegiu de consecințe decurgînd din dezvoltarea capitalismului.

În general, în urma dobîndirii independenței de stat, s-au pus temelele României moderne, realizîndu-se o operă constructivă în toate domeniile vieții sociale și ale vieții de stat, inclusiv în organizarea armatei și a finanțelor țării, astfel că, timp de mai bine de 20 de ani, nu s-au ivit greutăți financiare, exceptînd anii 1899—1902.

Dobîndirea independenței și cîștigurile morale obținute în urma acesteia au creat premise pentru viitoarele cuceriri ale poporului român materializate 40 de ani mai tîrziu în desăvîrșirea procesului de încheiere a statului național unitar, cerință logică a dezvoltării istorice, prin Unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918, fapt ce a permis accelerarea propășirii economice și sociale a țării. „Fără unire, fără proclamarea independenței de stat — aprecia Secretarul General al Partidului Comunist Român, Nicolae Ceaușescu, la Plenara C. C. al P.C.R. din aprilie 1976 — însăși ființa națională și dezvoltarea poporului român, a națiunii noastre, nu ar fi fost posibilă”.

⁷⁸ Ibidem, vezi și *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România. Pînă la primul război mondial*. Sub redacția lui N. N. Constantinescu, București, Edit. politică, 1959, p. 230.

⁷⁹ Ibidem, p. 39.

⁸⁰ D.A.D. 1901—1902, nr. 42, ediția din 16 februarie 1902, p. 634.

LES EFFETS ÉCONOMIQUES ET SOCIAUX DE LA CONQUÊTE DE L'INDÉPENDANCE D'ÉTAT DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

La conquête de l'indépendance d'Etat a ouvert à la Roumanie de lumineuses perspectives de modernisation et d'organisation dans la voie du développement du capitalisme. Toute la période qui a suivi la conquête de l'indépendance est marquée de la préoccupation des forces progressistes de la société d'assurer le progrès économique du pays dans tous les domaines : l'encouragement de l'industrie, la dotation de l'agriculture, le développement des banques, des transports et des voies de communication, du réseau routier, du commerce etc.

L'évolution économique de la Roumanie sur la voie du capitalisme a déterminé de profondes mutations dans la structure sociale et la disposition des forces de classe, ayant pour résultat essentiel l'affirmation de la bourgeoisie et du prolétariat, ce dernier devenant „le porte-drapeau des idéaux les plus révolutionnaires des masses populaires, les représentant des aspirations vitales du peuple travailleur tout entier au développement de la patrie dans la voie du progrès, à une vie libre et digne”.

La conquête de l'indépendance a créé les prémisses requises pour le parachèvement du processus d'édification de l'Etat national unitaire — expérience objective et nécessaire de l'évolution historique — par l'Union de la Transylvanie à la Roumanie, le 1-er décembre 1918, ce qui a permis l'accélération du progrès économique et social du pays.

CONSOLIDAREA INDEPENDENȚEI NAȚIONALE — FACTOR DE BAZĂ ÎN DEZVOLTAREA ROMÂNIEI

DE

ARON PETRIC

Proclamarea independenței de stat a României la 9 mai 1877, pecetluită prin lupta eroică și jertfa de sînge a armatei noastre sprijinită cu entuziasm de întregul popor, a constituit un eveniment de însemnătate majoră în viața poporului român, consecințele sale resimțindu-se asupra dezvoltării societății noastre în întreaga perioadă ce a urmat.

Referindu-se la acest moment de însemnătate istorică, Programul Partidului Comunist Român subliniază faptul că „... dobîndirea independenței naționale a dat un nou și puternic imbold dezvoltării economice și sociale a țării, a exercitat o profundă înruiere asupra întregii evoluții istorice a României pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare”¹.

Prilejuind o profundă satisfacție în rîndurile maselor, exprimată în ample manifestații populare pe întreg cuprinsul României, obținerea independenței a avut un puternic ecou și în teritoriile naționale care se mai aflau în acea vreme sub stăpînire străină, însufletind și mai mult lupta pentru libertate și neatîrnare. Totodată, acest important eveniment a fost întîmpinat cu satisfacție de către forțele progresiste din alte țări, îndeosebi de acele popoare care, ca și românii, se aflau angajate în lupta de eliberare națională.

Dar, deși dobîndirea independenței naționale reprezenta un drept legitim al poporului nostru, recunoașterea ei pe plan internațional a fost obținută numai prin înlăturarea unor dificultăți ridicate de unele puteri europene care urmăreau să-și extindă sau să-și consolideze influența lor în această zonă și care condiționau acest act de acceptarea unor clauze ce afectau drepturile suverane ale guvernului român. Recunoașterea independenței României mai întii prin tratatul de pace semnat de Rusia și Turcia la San Stefano, la 3 martie 1878, apoi și prin Congresul de la Berlin al marilor puteri europene, din iunie—iulie 1878, a conferit țării noastre un statut nou în cadrul relațiilor internaționale, ea devenind un stat suveran, egal sub raport juridic cu toate celelalte state, cu care putea încheia de acum înainte tratate, acorduri și convenții de orice natură. În acest sens au și fost întreprinse demersurile necesare soldate

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterat dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 34.

cu stabilirea treptată a relațiilor diplomatice cu alte țări², acțiune care a însemnat o consolidare a poziției statului național român, afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare, și a creat premise mai favorabile desăvârșirii unității acestuia, prin unirea și a celorlalte teritorii românești aflate încă în afara granițelor sale.

În noile condiții, a devenit posibilă dezvoltarea mai rapidă a societății noastre, valorificarea mai ușoară a bogățiilor naturale de care dispunea țara și a capacităților creatoare ale poporului.

În acest scop a fost introdus în anul 1886 un nou tarif vamal, avînd un caracter protecționist, potrivit căruia se reduceau taxele la import pentru materiile prime și produsele necesare industriei indigene și erau scutite de taxe de export materiile prime excedentare, în schimbul cărora se puteau obține utilaje sau materii prime necesare economiei naționale. Urmări pozitive în această direcție a avut și legea adoptată în 1887, intitulată „Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale”, prin care se acordau o serie de facilități pentru înființarea de noi întreprinderi, precum și pentru introducerea unor mașini și tehnologii perfecționate în procesul de fabricație.

În aceeași perioadă, România a încheiat tratate comerciale și convenții vamale cu diferite țări, cum a fost cazul celor semnate cu Rusia, Franța și Turcia, în perioada 1886—1891, și a trecut la revizuirea celor semnate cu Anglia și Germania, la baza acestora fiind așezate unele clauze de natură să favorizeze dezvoltarea industriei autohtone.

Din păcate, însă, această politică cu caracter protecționist, care stimula dezvoltarea industriei autohtone, nu a fost urmată cu consecvență. În adevăr, moșierimea conservatoare, interesată în obținerea unui tarif vamal avantajos exportului de cereale și dînd curs și presiunilor exercitate de capitaliștii din Germania și Austro-Ungaria, a determinat adoptarea unui nou tarif vamal, în baza căruia se reduceau taxele de import la o serie de produse — ceea ce a fost de natură să acționeze negativ asupra procesului de industrializare, căruia i-a imprimat un ritm lent și un caracter inegal.

Orientarea spre dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție autohtone, de natură să asigure și o mai reală independență statului român, a fost sprijinită pe plan teoretic de o serie de ideologi, economiști, oameni politici și istorici cu concepții progresiste, ca Dionisie Pop-Marțian, P. S. Aurelian, Mihail Kogălniceanu, A. D. Xenopol etc. Astfel P. S. Aurelian sublinia faptul că „existența României nu va fi asigurată pre cît timp pe lîngă independența politică nu va cucerii și independența economică (...) Astăzi ca și acum douăzeci și unu de ani susțin același lucru : întemeierea unei industrii naționale este o condiție de viață pentru statul român...”³. El combătea, alături de A. D. Xenopol, concepția liber-schimbistă susținută de moșierime și burghezia comercială, ca și teza potrivit căreia România trebuia să rămînă o țară „eminamente agricolă”. Poziția de sprijinire a industrializării avea, însă, unele limite ;

² A se vedea, pe larg, în *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I, 1859—1917, București, Edit. politică, 1967.

³ P. S. Aurelian, *Politica noastră comercială față cu convențiunile de comerț*, București, 1885, p. 2.

astfel, P. S. Aurelian pleda pentru dezvoltarea industriei casnice și a meseriilor, urmind ca abia ulterior să se ajungă la producția de fabrică.

Spre deosebire de acesta, A. D. Xenopol considera că o astfel de producție de fabrică era nu numai posibilă, ci chiar necesară, că ea trebuia sprijinită de către stat, dar o limita la acele ramuri industriale care țineau de agricultură.

În orientarea dezvoltării economice și politice a României un loc important l-a ocupat, încă de la început, problema raporturilor dintre capitalul autohton și cel străin, a necesității încurajării industriei naționale, problemă care afecta însăși independența țării. Astfel Ion Ghica avertizase, încă în 1870, că adevăratul patriotism „ar fi a ne lupta cu străinii în activitate, în învățătură și în aplicare la lucru; a-i egala și a-i întrece în arte, în meșteșuguri și în știință...”⁴. În același sens, Dionisie Pop-Marțian pleda pentru o „politică națională”, care, numai ea „ne va da moravuri bune, finanțe bune, administrațiune bună, armată valoroasă și bine ținută, agricultură și industrie înflorită; numai ea ne va da încredere în noi, care ne lipsește; ne va ridica în ochii noștri proprii și în considerațiunea străinilor; numai ea va da oamenilor noștri politici valoarea și demnitate către străini, avind țara cu dinșii”⁵. Avertizând asupra pericolului înstrăinării avuțiilor naționale, P. S. Aurelian se pronunțase cu hotărâre: „Scutească-ne dară de atitea întreprinderi preinșii capitaliști străini; iubească-ne mai puțin; lasă-ne să răsuflăm, să cugetăm, să alcătuim cu maturitate planul ameliorațiunilor economice de care are nevoie țara...”. Și, adresându-se românilor, el reamintea faptul că „la noi cestiunile economice sînt strins legate cu politica generală a țării, cu viitorul său, cu existența sa” și că „țara aceasta nu este făcută numai pentru generațiunea de astăzi, ci și pentru cele viitoare; și, astfel fiind, nu ne este permis nouă celor de astăzi ca din neștiință să potolim orice progres economic național, să înlănțuim viitorul, să lăsăm drept moștenire o țară ale cărei întreprinderi economice fundamentale sînt în mâini străine”⁶.

În problema căilor de dezvoltare a României, pe pozițiile cele mai înaintate s-a situat mișcarea muncitorească și socialistă, care a militat pentru crearea în România a unei industrii proprii, în principal a marii industrii mecanizate, singura capabilă să facă față concurenței economice externe, să realizeze o micșorare a decalajului existent între țara noastră și statele dezvoltate din punct de vedere industrial ale Europei și să asigure, astfel, apărarea și consolidarea independenței naționale. Ceea ce deosebea, însă, concepția mișcării muncitorești de cea a gînditorilor și oamenilor politici burghezi era faptul că cea dintîi vedea procesul industrializării și, prin acesta, procesul creării unui real suport al independenței economice, în strînsă împletire cu factorii de ordin social, respectiv cu creșterea pe plan numeric și politic a clasei muncitoare, principala forță a progresului societății noastre, progres văzut nu numai în direcția economică, ci și social-politică, prin înlăturarea exploatării și asupririi de orice fel. În această privință, Constantin

⁴ Ion Ghica, *Opere*, vol. II, București, Edit. Minerva, 1970, p. 214.

⁵ Dionisie Pop-Marțian, *Coloniștii germani și România*, București, 1871, p. XXIX.

⁶ P. S. Aurelian, *Opere economice*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1967, p. 77-78.

Dobrogeanu-Gherea afirma, combătînd concepția poporanistă, că „dezvoltarea capitalistă-industrială ni se impune, că trebuie să o dorim ca pe un mare progres asupra stării noastre înapoiate, că o dezvoltare capitalistă industrială e posibilă, și nu numai posibilă, dar și necesară, și nu numai necesară, dar e chiar o condiție de existență în viitor a țării, condiție de a fi ori a nu fi...”⁷.

În același sens, Programul Partidului Social-Democrat din România menționa că „Dezvoltarea României în direcția capitalismului e deci o necesitate politică, economică și socială, pe care nimic nu mai e în stare să o înlăture;” că dezvoltarea „formelor economico-sociale capitaliste se operează la noi vrînd-nevrînd, sub impulsul diferitelor clase interesate într-un fel sau altul la această dezvoltare”, dar că, pe cînd toate celelalte clase împing la dezvoltarea formelor capitaliste numai în vederea satisfacerii intereselor proprii ale clasei lor, nesocotînd interesele generale ale națiunii, clasa proletară e singura care, apărînd interesele ei particulare, apără totodată și pe cele ale tuturor claselor apăsate, cum și interesele generale ale țării de dezvoltare pe calea progresului și a civilizației”⁸.

Consolidarea independenței pe plan economic se lovea de o serie de piedici, printre care menținerea unor rămășițe feudale în agricultură și, mai ales, pătrunderea tot mai accentuată a capitalului străin în economie. Într-adevăr, faptul că în România capitalul autohton era redus, iar materiile prime și forța de muncă erau ieftine, a atras de timpuriu capitalul străin care s-a infiltrat pe calea investițiilor în industrie, în comerț și în bănci, ca și pe calea împrumuturilor externe contractate de stat. Deținînd în mîinile sale o serie de poziții-cheie, capitalul străin a făcut să se scurgă peste graniță însemnate profituri care au diminuat posibilitățile de dezvoltare a economiei naționale, imprimîndu-i totodată un caracter unilateral, în funcție de interesele acestui capital. De altfel, politica protecționistă și de asigurare a unei reale independențe economice s-a lovit și de împotrivirea brutală a cercurilor conducătoare ale unor mari puteri, ca și în cazul „războiului vamal” cu Austro-Ungaria, în cadrul căruia comerțul României a fost supus unui adevărat boicot.

Toate acestea au determinat un ritm lent de dezvoltare capitalistă a României și o situație a ei în sfera de dominație a marilor puteri imperialiste, ceea ce i-a știrbit independența nu numai pe plan economic, ci și politic.

Eforturile susținute de masele largi populare în direcția consolidării independenței s-au împletit strîns cu lupta pentru eliberarea teritoriilor naționale care se mai aflau încă sub stăpînire străină și desăvîrșirea, pe această cale, a statului național unitar român. Desfășurarea acestui proces legitim, care se înscria pe linia mișcării generale a popoarelor europene de autodeterminare națională — proces stimulat de victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie care a proclamat în mod solemn dreptul națiunilor de a-și hotărî singure soarta lor — a fost sprijinit cu energie de forțele înaintate ale societății, în primul rînd de mișcarea muncitorească și socia-

⁷ C. Dobrogeanu-Gherea, *Post-scriptum sau cuvinte uitate*, în „Viitorul social”, mai 1908, p. 263.

⁸ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1910—1915*, București, Edit. politică, 1968, p. 16.

listă. Explicînd rațiunea poziției socialiștilor în această problemă, Constantin Dobrogeanu-Gherea arăta, încă înainte de izbucnirea primului război mondial, că „O țară cu un organism social trebuie să se dezvolte ca un organism întreg, în marginile sale etnice. Împărțită în mai multe părți, cum e Polonia sau cum e în parte România, dezvoltarea sa devine anormală și nesănătoasă în cel mai înalt grad... Social-democrația deci din lumea întreagă, care luptă împotriva oricărei nedreptăți, oricărei apăsări și robirii a omului prin om, luptă și cu cea din urmă energie împotriva tuturor banditismelor politice din societatea capitalistă, împotriva tuturor acaparărilor naționale, luptă pentru liberarea națiunilor de sub jugul străin...”⁹. Reluînd ideea, în condițiile desfășurării primului război mondial, care a accelerat procesul destrămării imperiilor bazate pe asuprirea popoarelor și a ușurat lupta pentru constituirea sau desăvîrșirea statelor naționale, M. Gh. Bujor sublinia că „Patriile sînt cadre naturale și istorice de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat pentru fiecare națiune o existență proprie, cu tradițiile ei, cu viața ei sufletească, cu idealurile ei, cu civilizația ei, element prețios și indispensabil în concertul civilizației generale. În acest înțeles patriile sînt *necesare*, căci în regimul actual numai înlăuntrul acestor cadre popoarele și-ar putea dezvolta în voie și pe deplin toată originalitatea și toată puterea lor de creațiune. Acesta e unul — evident, nu singurul — din motivele pentru care social-democrația se ridică împotriva ciuntirii țărilor constituite, împotriva frîngerii popoarelor în bucăți, împotriva suprimării vieții naționale a popoarelor. Ea a proclamat întotdeauna dreptul imprescriptibil și inviolabil al *tuturor* națiunilor la viață liberă și integrală”¹⁰. În același sens, din cealaltă parte a Carpaților, glasul unui alt militant socialist, Emil Isac, venea să precizeze poziția socialiștilor români față de hotărîrea de unire a Transilvaniei cu vechea Românie, precum și legătura indisolubilă dintre desăvîrșirea statului național și independența acestuia. „Independența noastră — arăta el în articolul „Alba Iulia socialiștilor romîni” — este o condiție sine qua non a viitorului nostru și independența nu ne poate fi asigurată, decît atunci cînd nu vor mai exista provincii romînești, ci dacã toată romînimea va trăi o singură viață de stat. Acesta-i argumentul suprem pentru care socialismul român s-a declarat în Alba Iulia pentru idealul unirii tuturor romînilor”¹¹.

În adevăr, desăvîrșirea unității statale a României, în 1918, ca rezultat al necesităților obiective de dezvoltare a poporului român și ca rod al luptei maselor largi populare de pe întreg cuprinsul țării, a creat condiții mai favorabile luptei forțelor revoluționare, progresului general al societății noastre, a contribuit la consolidarea independenței naționale.

Și în acea perioadă, în gîndirea social-politică și în acțiunile practice, problema căilor de dezvoltare a societății noastre, îndeosebi pe plan economic, a ocupat un loc important. Astfel, a avut loc o vie dispută

⁹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în țările înapoiate*. București, Cercul de editură socialistă, 1911, p. 264.

¹⁰ Vezi *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea a II-a (1907—1916), Editura politică, București, 1968, p. 155.

¹¹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, 1916—1921, Editura politică, București, 1966, p. 142.

între concepția „tradiționalistă” a rămîinerii României într-un stadiu agrar și cea care preconiza evoluția spre o civilizație de tip industrial. Prima cale a fost îmbrățișată, îndeosebi, de Partidul Național-Țărănesc și a avut drept corespondent, în planul acțiunii practice, politica „porților deschise”, cu consecințe negative dintre cele mai serioase asupra economiei naționale, dezarmată, în fața capitalului străin care a pătruns tot mai mult pe piața României, îndeosebi în perioada crizei din anii 1929—1933, cînd s-a ajuns chiar la elaborarea faimosului „plan de la Geneva”, cu dăunătoare implicații și consecințe asupra însăși independenței noastre. Acestei orientări i-a fost opusă cea privind necesitatea unei industrializări a țării, poziție îmbrățișată cu precădere de Partidul Național-Liberal și cunoscută, îndeobște, sub formula politicii „prin noi înșine”. Susținută în plan teoretic de economiști, filozofi și sociologi ca D. Drăghicescu, Șt. Zeletin, E. Lovinescu, H. Sanielevici, P. P. Negulescu, etc. această poziție corespundea, în mod obiectiv, într-o mai mare măsură intereselor naționale; din păcate, însă, ea nu și-a găsit decît o aplicare parțială, determinată și limitată de interesele burgheziei „liberale”, ceea ce s-a reflectat în păstrarea de către capitalul străin a unor poziții puternice în economia României și în încălcarea unor atribute ale suveranității naționale, inclusiv în anii guvernărilor Partidului Național-Liberal.

În ansamblu, țara noastră a continuat să fie, și în perioada interbelică, importatoare de capital și, ca atare, obiect al luptei marilor monopoluri internaționale pentru reîmpărțirea lumii. În diviziunea capitalistă a muncii și în relațiile economice internaționale, România a rămas în mare măsură o sursă de materii prime, agro-alimentare și de combustibil pentru piața mondială, căreia îi oferea posibilități avantajoase de desfacere a fabricatelor, în special a mașinilor și utilajelor, situație dezavantajoasă pentru țara noastră — și aceasta nu numai în plan economic, ci și politic.

În domeniul relațiilor externe, în perioada interbelică statul român a dus, în general, o politică de apărare a integrității teritoriale și a suveranității naționale, opunîndu-se încercărilor de revizuire a frontierelor țării și a revanșismului războinic, promovate de forțele fasciste, în frunte cu Germania hitleristă. În acest sens au fost întreprinse o serie de acțiuni vizînd păstrarea statu-quo-ului teritorial, crearea unui sistem de securitate colectivă și de apărare a păcii — unele din ele secundînd inițiativele rodnice ale Uniunii Sovietice, ca în cazul „protocollului Litvinov”, semnat la Moscova, prin care se condamna războiul ca mijloc de rezolvare a diferendelor, sau în problema definirii agresorului.

Aceste acțiuni pozitive au întîmpinat, însă, o serie de dificultăți și adversități, atît de ordin extern, cit și intern. În adevăr, politica dualitară și „conciliatoristă” a unor cercuri politice occidentale care au cedat în fața agresivității hitleriste, precum și poziția anticomunistă a claselor dominante din România care au încurajat, în scop de diversiune, organizațiile fasciste, au avut drept rezultat creșterea pericolului fascist, cu toate consecințele nefaste ce decurgeau din această situație, inclusiv pentru independența și integritatea statelor, pentru securitatea și pacea lumii. Desigur, o astfel de situație nu putea să nu trezească neliniște și îngrijorare în opinia publică mondială, îndeosebi în acele țări care, ca și România, reușiseră, la capătul unei îndelungate lupte de eliberare națională, să-și desăvirșească unitatea statală. În acele împrejurări, forțele democra-

tice din țara noastră, reprezentind imensa majoritate a poporului, au între-văzut pericolul grav care amenința libertatea și independența națională, ceea ce a fost de natură să mobilizeze forțele vii ale națiunii în jurul stindardului purtat cu hotărîre și eroism de Partidul Comunist Român. Depășind unele neclarități care se manifestă în poziția sa față de problema caracterului și rolului statului național român, Partidul comunist a dat semnalul de alarmă față de primejdia în care se găsea țara, și-a exprimat hotărîrea de a se afla în primele rinduri ale luptei pentru apărarea integrității teritoriale și independenței naționale. Încă în decembrie 1935, P.C.R. se adresa poporului prin paginile ziarului „Scnteia”, în cuvinte pline de gravitate : „Existența neamului românesc, ca națiune, existența României ca țară independentă sint în joc. Poporul român trebuie să se decidă dacă înțelege să-și apere existența și independența. Iar poporul român nu poate da decît un singur răspuns. Cu toată energia, la nevoie cu arma în mînă, poporul român își va apăra existența contra bandiților hitleriști care vor să ne răpească independența națională”¹².

În același sens, Plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R. din august 1936 inscria în Rezoluția sa : „În caz dacă Germania hitleristă, dezlănțuind războiul în Europa în contra U.R.S.S. va ataca România cu ajutorul Ungariei hortyste, comuniștii vor considera necesară apărarea fiecărei palme de pămînt al țării noastre”¹³. Cînd, mai tîrziu, armatele hitleriste au cotoplit pămîntul Cehoslovaciei, amenințînd în mod direct și teritoriul României, Partidul Comunist Român, a sprijinit mobilizarea generală din martie 1939, adresîndu-se poporului printr-o broșură-manifest intitulată sugestiv : *După Austria, Cehoslovacia*, în care își exprima solidaritatea cu popoarele acestei țări prietene și dădea alarma împotriva pericolului grav ce plana și asupra țării noastre, chemînd la luptă întregul popor „pentru apărarea țării, împotriva cotoptorilor fasciști”, luptă în care comuniștii se vor afla „cu arma în mînă în primele rinduri”. Totodată, Partidul Comunist Român a militat cu hotărîre pentru o politică de strînsă prietenie cu Uniunea Sovietică, forța politică și militară cea mai hotărîtă să respingă pe agresorii fasciști, după cum a sprijinit și stringerea alianțelor în cadrul Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice.

Dar trădarea intereselor naționale de către cercurile politice cele mai reacționare, în frunte cu organizațiile fasciste, și presiunile brutale ale hitleriștilor au dus la instaurarea dictaturii militaro-fasciste, deschizînd calea sacrificării intereselor vitale ale țării față de Germania nazistă și marcînd, astfel, o gravă știrbire a suveranității și neatîrnării României. Așa cum se subliniază în Programul Partidului Comunist Român, „Politică de cedare și capitulare în fața Germaniei pe plan internațional, cît și politica antinațională a cercurilor celor mai reacționare din România, instaurarea dictaturii militaro-fasciste, în septembrie 1940, au deschis calea aservirii complete a țării noastre de către Germania hitleristă”¹⁴. Lipsită de o independență reală, România a fost împinsă, împotriva

¹² „Scnteia”, an V, nr. 27—28 din decembrie 1935.

¹³ *Documente din istoria Partidului Comunist Român, 1934—1937*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 440.

¹⁴ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, 1975, p. 45.

voinței poporului, în războiul antisovietic — ceea ce a constituit perioada cea mai neagră din întreaga noastră istorie. În acele dramatice împrejurări, clasa muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist Român, s-a dovedit din nou a fi la înălțimea misiunii sale, ridicând steagul luptei pentru ieșirea din acest război, din alianța nefastă cu Germania nazistă și pentru alăturarea României forțelor coaliției antihitleriste — acțiune de natură să asigure restabilirea suveranității și independenței naționale.

Grupind în jurul proletariatului toate forțele sociale și politice interesate în răsturnarea dictaturii militarofasciste și în eliberarea țării de sub ocupația hitleristă, Partidul Comunist Român a pregătit și înfăptuit insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944, în condițiile favorabile create de victoriile strălucite ale armatelor sovietice, — care au adus contribuția hotărâtoare la înfringerea Germaniei — și ale celorlalte forțe ale coaliției antihitleriste. Semnificativ este faptul că în documentele programatice care au stat la baza organizării și desfășurării insurecției — ca Platforma P.C.R. din 6 septembrie 1941 intitulată sugestiv *Lupta poporului pentru libertate și independență națională*, Hotărârea C.C. al P.C.R. din iunie 1943 privind încheierea Frontului Patriotic Antihitlerist, Manifestul Frontului Unic Muncitoresc, din 1 mai 1944, Declarația Blocului Național Democrat din 20 iunie 1944 și Declarația Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 24 august 1944 — a fost prezentă, în mod constant și ca un obiectiv de prim ordin, ideea restabilirii independenței și suveranității naționale, factor de natură să asigure, prin adeziunea largă pe care o întrunea în rindurile întregului popor, unirea tuturor forțelor interesate în dobândirea dictaturii fasciste, pe deasupra poziției și intereselor lor de clasă.

Marcind începutul unor profunde transformări revoluționare în viața poporului român, insurecția din august 1944 a constituit, totodată, un moment hotărâtor în lupta pentru redobândirea independenței naționale, a unei independențe și suveranități reale, nu numai în raport cu Germania nazistă, ci cu toate forțele imperialiste. Așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, insurecția din august 1944 „a inaugurat o eră nouă în istoria milenară a patriei noastre, a deschis calea eliberării definitive a României de sub dominația imperialistă, a înfăptuirii năzuințelor poporului român de a fi liber și stăpîn pe bogățiile și pe munca sa, pe propriul său destin”¹⁵.

O coincidență istorică a făcut ca, așa cum se petrecuseră lucrurile cu aproape un secol în urmă, cînd proclamarea independenței de stat fusese pecetluită prin singele vărsat pe cîmpul de luptă de armata română alături de cea rusă și de patrioții bulgari, tot așa și redobîndirea independenței ca urmare a victoriei insurecției a fost consolidată prin lupta eroică a armatei române, alături de glorioasele armate sovietice și de celelalte forțe ale Națiunilor Unite, pentru înfringerea definitivă a Germaniei hitleriste, pentru zdrobirea fascismului. După cum a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită cu prilejul aniversării a 30 de ani de la victoria asupra fascismului, în cartea de aur a istoriei vor rămîne

¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2 iunie 1976, Editura politică, 1976, p. 23.

„înscrise de-a pururi luptele comune ale armatelor române și sovietice, jertfele și sîngele vărsat în comun atît pentru eliberarea deplină a României, cit și pentru înfrîngerea definitivă a fascismului. În această luptă s-au pus bazele trainice și indestructibilei prietenii dintre poporul român și popoarele Uniunii Sovietice, care, în noile condiții istorice ale edificării societății socialiste și comuniste, s-au ridicat pe o treaptă superioară, transformîndu-se într-o puternică alianță și rodnică colaborare în toate domeniile de activitate”.

Anii revoluției democrat-populare, caracterizați prin tumultul luptei maselor largi populare chemate la creație istorică conștientă, au marcat totodată o etapă nouă în consolidarea independenței naționale. Acționînd în această direcție, forțele democratice și patriotice conduse de Partidul Comunist Român au făcut mari eforturi pentru obținerea unui nou statut internațional al României, care să anuleze condiția de fost „satelit” al Germaniei naziste și să consacre noua calitate a țării noastre, de partener al statelor din coaliția antihitleristă. Ca urmare, un prim pas a fost făcut prin semnarea, la 12 septembrie 1944, a Convenției de armistițiu dintre România și Națiunile Unite, Convenție care consfințea, pe plan juridic, starea de fapt a ieșirii țării noastre, încă din dimineața de 24 august 1944, din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva Germaniei.

Înființarea Comisiei Aliate de Control — organ cu largi împuterniciri reprezentînd Puterile Aliate — a creat un cadru nou de exercitare a atributelor statului român, limitîndu-i, în mod inevitabil, libertatea de acțiune independentă îndeosebi pe plan extern. În schimb, prezența și activitatea acesteia au fost de natură să frîneze manevrele reacțiunii interne și încercările unor cercuri imperialiste occidentale de a împiedica procesul de transformare revoluționară a țării, ceea ce a constituit, fără îndoială, un stimulente în lupta forțelor progresiste ale societății noastre. Un moment semnificativ sub acest raport l-a constituit încercarea reacțiunii de a sprijini prin toate mijloacele guvernul prezidat de generalul Rădescu și a împiedica formarea unui guvern democratic. În acele împrejurări de aspră înclătare politică, reprezentanții Uniunii Sovietice în Comisia Aliată de Control și primul locțiitor al Comisarului popoului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S., Andrei Vișinski, trimis special în România cu această misiune, au intervenit în mod energic, respingînd încercările de amestec ale cercurilor imperialiste occidentale și ușurînd, prin aceasta, lupta maselor populare de formare a unui guvern revoluționar-democratic.

Rod al voinței și luptei forțelor democratice, organizate și conduse de Partidul Comunist Român, victoria de la 6 martie 1945 a marcat un moment de cotitură în desfășurarea procesului revoluționar. Faptul că ea a fost obținută prin înfrîngerea reacțiunii interne, dar totodată și prin respingerea încercărilor de sprijinire a acesteia de către forțe imperialiste din afară, i-a conferit o valoare deosebită și în planul luptei pentru independență. Așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, actul de la 6 martie 1945 „a avut, totodată, prin consecințele și implicațiile sale, un profund caracter antiimperialist; el a scos definitiv țara de sub orice dominație imperialistă, a pus bazele dezvoltării libere și independente a României, ale consolidării independenței naționale,

ale manifestării suverane a patriei noastre atît pe plan intern cît și internațional”¹⁶.

În adevăr, în perioada ce a urmat s-a acordat o atenție deosebită nu numai dezvoltării economiei și vieții social-politice a României, ci și consolidării poziției ei în relațiile internaționale. Această preocupare era cu atît mai necesară, cu cît o serie de cercuri imperialiste — inclusiv unele guverne ale statelor occidentale — refuzau să recunoască guvernul democrat prezidat de dr. Petru Groza, pe care îl declarau ca „nereprezentativ”, întrucît nu cuprindea și reprezentanți ai partidelor „istorice”.

Astfel, încă la 14 martie 1945, ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al S.U.A. la Moscova, W. A. Harriman, invocînd hotărîrile Conferinței de la Ialta, propunea comisarului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S. ca cele trei mari puteri „să discute situația din România” în scopul rezolvării „problemelor politice imediate ale românilor”. Aceeași propunere a fost reluată la sfîrșitul lui martie¹⁷, ea fiind însușită și de guvernul Marii Britanii. Aceste încercări de amestec în treburile interne ale României exprimau sprijinul pe care cercurile imperialiste din afară îl acordau forțelor reacționare din țara noastră, creînd o falsă „problemă românească”, cu scopul de a împiedica masele largi populare de a-și hotărî singure regimul pe care-l doreau. Poziția ostilă a cercurilor imperialiste față de transformările revoluționare ce se înfăptuiau în România s-a manifestat și cu prilejul Conferinței de la Postdam (17 iulie—2 august 1945)¹⁸. În cele din urmă, obstrucția întreprinsă de monarhie, cu sprijinul și a unor forțe reacționare din afară, a eșuat, însăși Conferința Miniștrilor Afacerilor Externe ai Marilor Puteri, întrunită la Moscova între 16—26 decembrie 1945, adoptînd hotărîrea ca S.U.A. și Anglia să recunoască guvernul român după reorganizarea acestuia prin includerea a cite unui reprezentant al P.N.Ț. și P.N.L. ca miniștri de stat și după adoptarea hotărîrii de a se organiza alegeri generale.

Ca urmare a îndeplinirii acestor condiții, regele s-a văzut nevoit să reia legăturile cu guvernul, la 8 ianuarie 1946, iar S.U.A. și Anglia au recunoscut și ele, în februarie 1946, guvernul democrat, trecînd la reluarea relațiilor diplomatice cu România.

Eșuarea încercărilor reacțiunii de a răsturna regimul instaurat prin voința maselor și stabilirea relațiilor diplomatice cu Marile Puteri ale coaliției antihitleriste au reprezentat un important succes al forțelor democratice și o întărire a pozițiilor lui pe plan internațional prin pașii făcuți în direcția consolidării independenței și suveranității naționale a României.

În obținerea acestor succese un rol deosebit l-a jucat poziția fermă a Uniunii Sovietice, care a sprijinit regimul democrat-popular și l-a apărat

¹⁶ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă cu prilejul celei de a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945*. Editura politică, București, 1970, p. 20—21.

¹⁷ *Correspondența președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. cu președintele Statelor Unite și primii miniștri ai Marii Britanii din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei 1944—1945*, vol. II, E.S.P.L.P., București, 1958, p. 244 sq.

¹⁸ „Scinteia”, 5 septembrie 1945. A se vedea, pe larg, la Aron Petric — coordonator —, Traian Caraciu, Ștefan Lache, Nicolae Petreanu, *Pentru republică în România*, București, Editura politică, 1972, pp. 160—167.

față de încercările cercurilor imperialiste occidentale de a-l submina, inclusiv prin imixțiuni în afacerile noastre interne. O expresie a acestui sprijin a constituit-o și semnarea acordului comercial dintre România și Uniunea Sovietică, la 8 mai 1945, acord în care erau specificate principiile relațiilor economice dintre cele două țări și domeniile de colaborare „... în sensul cel mai favorabil intereselor reciproce ale părților”, avînd în vedere, „... nevoia de refacere și consolidare a economiei și în special a industriei românești”, iar pe de altă parte „interesul comercial al Uniunii Sovietice”¹⁹.

În condițiile dificultăților economice deosebite în fața cărora se găsea țara noastră, ale blocării valutei și devizelor românești în statele capitaliste occidentale, acordul semnat cu U.R.S.S. și schimburile de produse efectuate în baza acestuia au constituit un sprijin substanțial în opera de refacere a economiei naționale, de situare a României în noul cadru al relațiilor internaționale postbelice. În același sens au acționat și acordurile economice încheiate în anul 1945 cu Polonia, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, iar în 1946 cu Ungaria, Elveția și Franța. Sprijinul acordat țării noastre de către U.R.S.S. s-a manifestat și pe plan politico-diplomatic. Astfel, după ce la 9 martie 1945 guvernul sovietic și-a dat acordul la integrarea Nordului Transilvaniei în granițele firești, ale României, la 6 august 1945 au fost restabilite relațiile diplomatice între cele două țări, act de o deosebită importanță politică, cu atît mai mult cu cît el se petrecea într-o perioadă în care Marile Puteri occidentale agitau problema pretinsului caracter „nereprezentativ” al guvernului român. Acțiunea guvernului sovietic a stimulat hotărîrea și a altor țări de a restabili relații diplomatice cu România; astfel de legături au fost reluate, în cursul anului 1945, cu Cehoslovacia și Polonia, iar în 1946 cu Iugoslavia, Anglia, Austria, Norvegia etc.

Relațiile economice și diplomatice stabilite de țara noastră într-o perioadă de mari dificultăți sub raportul capacității productive a industriei și agriculturii — aceasta din urmă lovită și de efectele pustiitoare ale unei secete prelungite —, de adevărată blocadă întreprinsă de o serie de cercuri monopoliste externe și de ostilitate politică a reacțiunii față de transformările innoitoare care se petreceau în societatea noastră, au exprimat voința poporului român de a se înscrie tot mai activ în circuitul mondial de valori, pe plan material și spiritual, relațiile externe constituind una din pîrghiile de consolidare a regimului democrat-popular, de afirmare independentă a națiunii noastre. Manifestînd dorința extinderii colaborării internaționale, statul nostru a avut în vedere ca aceasta să nu afecteze interesele fundamentale ale țării și să nu știrbească drepturile sale suverane. În acest sens, Conferința Națională a Partidului Comunist Român din octombrie 1945 a marcat un moment hotărîtor de definire a poziției noastre față de căile de dezvoltare a țării în perioada respectivă și în perspectivă, subliniind rolul primordial al factorilor interni, respectiv biziurea în primul rînd pe forțele proprii, pe bogățiile naturale, energia,

¹⁹ Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 14 mai 1945, în *România în anii revoluției democrat-populare. 1944—1947*, autori: Gheorghe Zaharia (coordonator), Ion Alexandrescu, dr. Mihai Fătu, Paraschiva Nichita, dr. Constantin Olteanu, Gheorghe Țuțui, Vladimir Zaharescu, București. Editura politică, 1971, p. 164.

munca și capacitățile creatoare ale poporului român. Pornind de la analiza situației concrete a economiei naționale, de la starea de înapoiere sub raport tehnic pe care o moștenisem de la regimul burghez-moșieresc — ceea ce ne situase pe o poziție de inferioritate și chiar de subordonare față de țările dezvoltate sub raport industrial, Conferința Națională a P.C.R. a subliniat necesitatea industrializării, ca singura cale de învingere a înapoierii economice, a asigurării progresului material al societății și al consolidării independenței naționale, în așa fel încît „bogățiile să fie ale țării și de ele să aibă parte întreg poporul”²⁰.

Demascînd teoria de esență reacționară privind România ca o țară „eminamente agrară”, care trebuia să pună accentul „pe producția agricolă și pe exportul cerealelor” — teorie ale cărei efecte duceau la rămînerea țării noastre în situație de tributară față de țările puternic industrializate, Partidul Comunist Român dădea o direcție clară politicii economice a statului, situînd în centrul acesteia procesul de industrializare, avînd la bază dezvoltarea industriei grele, precum și electrificarea țării, forțe productive capabile să determine progresul și al celorlalte ramuri ale economiei, să ridice nivelul de trai material și spiritual al poporului, să asigure o reală independență națională. În acest spirit, Partidul Comunist Român a făcut un apel fierbinte la „tot ce este activ, energic și competent în țara noastră”, pentru a se încadra în marea operă de făurire a unei Româнії libere, puternice și independente²¹.

În desfășurarea revoluției democrat-populare și în consolidarea poziției țării noastre pe plan internațional, un moment important l-a constituit încheierea Tratatului de pace cu Națiunile Unite.

Dezbaterile care au avut loc în cadrul numeroaselor comisii, secții și ședințe au pus în evidență o serie de poziții neconcordante și chiar contradictorii ale statelor participante — în deosebi ale Marilor Puteri, expresie a „războiului rece” și adeseori ale unor interese acaparatoare din partea statelor imperialiste. În acele condiții, susținerea drepturilor legitime ale României s-a dovedit dificilă, în deosebi în legătură cu recunoașterea pentru țara noastră a statutului de cobeligeranță, ceea ce avea repercursiuni atît de ordin politic și moral, cît și economic, ținînd de stabilirea obligațiilor materiale ce reveneau României. Referindu-se la aceste aspecte, Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul general al P.C.R. și membru al delegației române la Conferința de pace, arăta într-un interviu : „Calitatea de cobeligeranță, rezultînd pentru România din participarea ei la lichidarea forțelor hitleriste, este o problemă care interesează nu numai România, ci în egală măsură toate popoarele lumii, pentru că reprezintă, fără îndoială, adevărul istoric”²². În ceea ce privește obligațiile economice, secretarul general al P.C.R. sublinia că acestea erau în unele cazuri exagerate, iar impunerea clauzei națiunii celei mai favorizate aducea o știrbire gravă suveranității naționale.

Cererile României erau pe deplin îndreptățite, fapt subliniat în cadrul Conferinței și de delegatul Uniunii Sovietice, A. I. Vișinski, care menționa că la 23 August 1944 „politica externă a României a luat

²⁰ „Scînteia”; 28 octombrie 1945.

²¹ „Scînteia”, 21 octombrie 1945.

²² „Scînteia”, 21 septembrie 1946.

o întorsătură hotărâtoare. România a încetat complet operațiile militare împotriva Uniunii Sovietice pe toate teatrele de război, a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite, a rupt legăturile cu Germania și sateliții ei, a intrat în război de partea Națiunilor Unite, împotriva Germaniei și Ungariei... Prin aceasta, România a acordat ajutor Națiunilor Unite și în primul rînd Uniunii Sovietice, care, mai mult decît celelalte țări, a suportat greutățile atacurilor militare din partea Germaniei și sateliților ei”²³.

În ciuda acestei realități, în Protocolul final s-a consemnat doar faptul că încă de la 24 august 1944 România „a încetat toate operațiile militare împotriva U.R.S.S., s-a retras din războiul contra Națiunilor Unite și a rupt relațiile cu Germania și sateliții săi”, dar data la care a început războiul împotriva trupelor naziste a fost fixată — contrar realităților — ca fiind ziua de 12 septembrie 1944, cînd s-a semnat Convenția de armistițiu.

În ansamblu, însă, Tratatul de pace a cuprins prevederi de maximă importanță și cu urmări pozitive pentru țara noastră, ca cea referitoare la anularea definitivă a Dictatului de la Viena, declarat ca „nul și neavenit”, ceea ce a consfințit, și pe plan juridic, reintegrarea în hotarele firești ale României a părții de nord a Transilvaniei, eliberată, de altfel, de sub ocupația hitleristo-horthystă prin lupta armatelor română și sovietică, încă în toamna anului 1944.

Semnat la Paris în ziua de 10 februarie 1947, Tratatul de pace a pus capăt regimului statornicit prin Convenția de armistițiu, așezînd țara noastră în rîndul statelor suverane și independente, ceea ce îi oferea posibilitatea afirmării depline pe planul relațiilor internaționale. Reprezentînd o cucerire importantă a poporului nostru, a forțelor sale democratice conduse de Partidul Comunist Român, încheierea tratatului de pace cu Națiunile Unite s-a situat ca un eveniment remarcabil pe drumul consolidării independenței și suveranității naționale, al posibilității afirmării noastre ca forță activă în rezolvarea marilor probleme ale contemporaneității.

Independența și suveranitatea națională — forță mobilizatoare și factor activ în dezvoltarea societății — au devenit o realitate deplină, punîndu-și pe de-a-ntregul în valoare valențele de care dispun, numai în condițiile socialismului, ale deținerii întregii puteri de către clasa muncitoare și aliații săi, ale lichidării exploatării omului de către om și ale făuririi unei economii socialiste puternice, ceea ce a pus capăt stării de înapoiere tehnică și de dependență față de statele capitaliste mai dezvoltate, în care s-a aflat România în anii regimului politic burghezo-moșieresc. Problemelor legate de căile de dezvoltare a României, care au frămîntat multă vreme gîndirea social-politică din țara noastră, Congresele Partidului Comunist Român — cu deosebire Congresele al IX-lea, al X-lea și al XI-lea — și Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism le dă o deslegare clară: „Călăuzindu-se după învățătura marxist-leninistă, pornind de la realitățile țării noastre și sprijinindu-se

²³ „Scînteia”, 16 august 1946.

pe forțele poporului român, Partidul Comunist a pus în centrul politicii sale industrializarea țării ca bază a progresului economiei și culturii, ridicării nivelului de viață al poporului, dezvoltării multilaterale a societății, asigurării independenței și suveranității naționale”²⁴. Alături de aceasta, un obiectiv central al partidului a fost așezarea pe baze noi, socialiste, a agriculturii, țărănimea fiind astfel eliberată de povara exploatării și devenind stăpînă pe roadele muncii sale și pe propria soartă.

Dezvoltarea forțelor de producție și transformările radicale produse în economie au fost însoțite de schimbări fundamentale în structura societății noastre. Victoria deplină a socialismului, la orașe și sate, a însemnat lichidarea definitivă a vechilor relații de producție bazate pe exploatare și făurirea unei noi orînduirii — socialiste — cucerire fundamentală obținută de oamenii muncii sub conducerea Partidului Comunist Român. Astăzi, societatea noastră este formată din clase și categorii sociale care participă activ, într-un efort comun, la înfăptuirea marilor țeluri pe care și le propune societatea socialistă multilateral dezvoltată și înaintarea țării spre comunism.

Lărgirea și modernizarea bazei tehnico-materiale a societății, transformările petrecute în structura de clasă a țării noastre au fost însoțite de perfecționarea continuă a relațiilor sociale, de adîncirea continuă a democrației socialiste.

Pornind tocmai de la această trăsătură caracteristică a societății socialiste, Partidul Comunist Român a desfășurat și desfășoară o amplă activitate cultural-educativă, de făurire a omului nou, de ridicare continuă a nivelului general de cultură — politic, științific, profesional — al maselor largi populare, de formare și dezvoltare a concepției revoluționare, marxist-leniniste, despre lume și viață.

Congresul educației politice și al culturii socialiste a făcut, recent, bilanțul vastei opere cultural-educative desfășurate în țara noastră în anii construcției socialiste, adoptînd totodată un amplu plan de măsuri — pe baza hotărîrilor Congresului al XI-lea al P.C.R., — menite să asigure intensificarea activității ideologice, politice și cultural-educative în rîndurile întregului nostru popor. Realizînd o deplină concordanță între politica internă și cea externă, Partidul Comunist Român și statul nostru socialist situează respectul independenței naționale, neamestecul în treburile interne, printre principiile de bază care trebuie să guverneze relațiile dintre țări — și aceasta atît în sensul asigurării propriei independențe, cît și al respectării independenței tuturor statelor. În acest context și în spiritul imbinării strînse a patriotismului socialist și al internaționalismului, țara noastră situează pe primul plan dezvoltarea prieteniei frățești și a colaborării multilaterale cu toate statele socialiste, de care ne leagă comunitatea de orînduire și identitatea țărilor de făurire a societății socialiste și comuniste. În același timp, amplificarea legăturilor de prietenie și solidaritate cu țările de curînd eliberate și care pășesc pe calea dezvoltării libere, de sine stătătoare, constituie expresia aceleiași politici internaționaliste, de sprijinire a luptei de emancipare economică și politică a tuturor popoarelor. O astfel de politică este pe deplin firească în cazul

²⁴ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Fișura politică, București 1975, p. 57.

unui popor, ca cel român, care secole de-a rindul a cunoscut povara grea a dominației străine și a trebuit să lupte pentru cucerirea libertății și independenței. Pe aceleași coordonate și izvorînd din realitățile istoriei noastre — în care marile puteri capitaliste au căutat să ne țină la periferia vieții internaționale și în situația de țară dependentă — se situează și lupta consecventă pe care partidul și statul nostru o duc pentru statornicirea unei noi ordini economice și politice internaționale, bazate pe relații de egalitate, interes și avantaj reciproc, ferite de orice ingerințe, de presiuni bazate pe forță sau pe amenințare cu forța. Această politică reprezintă nu numai corolarul legic al dezvoltării istorice a poporului nostru, în care lupta pentru independență a constituit o trăsătură definitorie, ci totodată o cerință presantă a lumii contemporane, în care popoarele reclamă în mod imperios dreptul la o viață liberă, la făurirea propriilor destine.

LA CONSOLIDATION DE L'INDÉPENDANCE NATIONALE — FACTEUR FONDAMENTAL DU DÉVELOPPEMENT DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

La proclamation de l'indépendance nationale de la Roumanie, le 9 mai 1877, scellée par la lutte héroïque de l'armée roumaine et appuyée avec enthousiasme par le peuple tout entier, a constitué un moment crucial dans l'histoire du pays, ses conséquences se répercutant sur le développement de la société roumaine dans son ensemble.

Résultat d'un long processus historique, cet important acte a permis de réaliser les aspirations du peuple roumain à la liquidation de la domination étrangère, à l'affirmation souveraine de l'Etat roumain sur la scène internationale.

Les effets de l'indépendance ont opéré aussi dans la vie économique, déterminant le développement plus rapide des forces productives, la progression du pays dans la vie de l'industrialisation; une conséquence positive à cet égard ont eu aussi les mesures à caractère protectionniste adoptées vers la fin du XIX-siècle.

Ce cours ascendant de la société roumaine a été accéléré et consolidé en même temps avec le parachèvement de l'unité de l'Etat nationale roumain, en 1918.

Mais en dépit de ces succès, la Roumanie est demeurée dans un stade de relatif retard économique où prédominait la production agricole caractérisé par un bas niveau de l'équipement technique et une faible productivité. La présence du capital étranger a contribué elle aussi à freiner le progrès, à limiter les attributs d'un Etat pleinement souverain.

La véritable indépendance de la Roumanie a été obtenue seulement après le renversement de la dictature militaro-fasciste par voie insurrectionnelle, dans les années de la révolution démocratique-populaire et plus particulièrement dans l'étape d'édification du socialisme. Elle s'est forgée et se consolide sur la base de la création d'une économie prospère, fondée

sur l'industrialisation socialiste qui détermine également l'essor des autres branches de l'économie nationale et, en premier lieu, de l'agriculture socialiste.

Les rapides progrès obtenus dans l'économie ont exercé une profonde influence sur les mutations révolutionnaires enregistrées dans la vie sociale, politique et culturelle, permettant à la Roumanie, de se situer à une place d'honneur dans la hiérarchie internationale. La Roumanie s'est acquise un réel prestige sur le plan mondial où elle se manifeste comme une force active dans l'action visant à l'établissement d'un nouvel ordre économique et politique, basé sur le respect de l'indépendance et de la souveraineté de tous les États, indépendamment de leur étendue territoriale et de leur force, sur des rapports de coopération et sur la réciprocité des avantages, sur la création d'un climat de confiance et de paix dans le monde entier.

CONCEPTUL DE INDEPENDENȚĂ NAȚIONALĂ ÎN POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI SOCIALISTE

DE

ALEXANDRU BOLINTINEANU

1. *Formarea unei baze materiale pentru efectivă independență a României socialiste, prin dezvoltarea economică a țării.* Este un adevăr verificat de experiența istorică mai îndelungată și de cea mai recentă că independența unei țări nu are un conținut real, deplin și efectiv dacă independența politică nu este dublată de independența ei economică. Acum o sută de ani, poporul român și-a câștigat independența sa politică. Dar o adevărată independență corespunzând năzuințelor de veacuri ale acestui popor nu și-a găsit deplina ei realizare decât după actul istoric de la 23 August 1944. Deschizând o nouă eră în istoria poporului nostru — era socialismului, — eliberarea României de sub dominația fascistă a constituit premisa pentru făurirea României socialiste în care poporul român devine, pentru prima dată în istoria sa, stăpîn pe destinele sale.

Partidul Comunist Român, clasa muncitoare în alianță cu țărăniimea muncitoare au început de la 23 August 1944 concomitent lupta pentru recâștigarea independenței politice a României și pentru crearea bazei materiale a independenței sale economice. Prin ieșirea din războiul hitlerist, prin intrarea în luptă a armatelor române alături de armatele sovietice împotriva dușmanului libertății popoarelor — hitlerismul — , prin jertfele aduse pentru zdrobirea acestuia, România apare din nou pe harta lumii ca un stat independent.

Epoca ce a urmat după răsturnarea dictaturii militaro-fasciste care a deschis calea eliberării definitive a României de sub dominația imperialistă „a marcat începutul unei noi istorii a patriei noastre — istoria împlinirii idealurilor de dreptate socială și națională, pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale a României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria sa țară”¹.

În cadrul acestei evocări cu caracter general a premiselor independenței depline a României socialiste, se cuvine subliniat faptul că mobilizarea forțelor pentru redresarea și dezvoltarea economiei naționale, avînd ca obiectiv principal trecerea la industrializarea țării a figurat pe primul

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism, în Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, București, Edit. politică, 1975, p. 635.*

plan la Conferința Națională a Partidului Comunist Român din octombrie 1945.

Stabilirea ca obiectiv major al dezvoltării economice a țării și apoi a construirii socialismului a industrializării țării, realizarea acesteia în ritmuri tot mai accelerate a reprezentat și reprezintă cheia de boltă a independenței politice și economice a României. Faptul că menținerea României ca țară agricolă echivala cu dependența ei față de alte state a fost scos în evidență, în mod pregnant de către A. D. Xenopol : „A rămânea dedați numai agriculturii este a ne osîndi pe noi înșine la producerea numai de lucruri brute, care sub un volum mare reprezintă o valoare foarte mică; este a ne constitui pentru totdeauna robii străinătății”².

Mișcarea muncitorească și socialistă din România, încă de la primele sale începuturi, a văzut în industrie condiția vitală a dezvoltării țării noastre. Pentru C. Dobrogeanu-Gherea, transformarea țării dintr-o țară agricolă într-o țară industrială reprezenta o problemă vitală, punînd în discuție însăși existența materială, culturală și națională a poporului român³.

Întemeiată pe concepția marxist-leninistă și punînd-o în aplicare în condițiile lumii contemporane, politica Partidului Comunist Român de industrializare a țării urmărește realizarea unității de nedespărțit între progresul și propășirea materială a poporului român și împlinirea milenarelor sale năzuințe de a trăi în libertate și independență. După cum a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu : „Fără o industrie puternică nu poate fi vorba de o economie înfloritoare, nu poate fi vorba de construcția socialismului și comunismului. Industria este astăzi unul din factorii determinanți ai progresului societății omenești. Fără aceasta nici un popor, nici o țară, fie capitalistă sau socialistă, nu va putea să progreseze, să ajungă la un grad înalt de civilizație — nemaivorbind că fără o industrie puternică, fără o economie dezvoltată, sînt de neconceput independența și suveranitatea națională. Iată de ce considerăm că avem datoria și că trebuie să facem totul pentru a dezvolta industria, pentru progresul întregii economii naționale, al culturii, științei, spre a face din țara noastră o țară puternică din punct de vedere economic, căci numai așa vom avea garanția independenței și suveranității patriei noastre, a desăvîșirii construcției socialiste și trecerii la comunism”⁴.

Bilanțul politicii de industrializare a țării înfăptuite cu însuflețire neprecupețită și totală dăruire de poporul român, sub conducerea Partidului, înfățișează ritmul înalt și parametrii tot mai largi obținuți în dezvoltarea economică a țării. În perioada de 30 de ani de la eliberare—1944—1974 — producția industrială a crescut de circa 30 de ori. Estimată în prețuri comparabile, producția industrială a fost în 1938 de circa 18 miliarde de lei, în 1950 de 26 miliarde, în 1955 de 53 miliarde lei, în 1960 de

² A. D. Xenopol, *Opere economice*, București, Edit. Academiei R. S. România, 1967, p. 180.

³ C. Dobrogeanu Gherea, *Neotobăgia*, București, 1910, p. 488—489.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la întîlnirea cu activul de Partid din regiunea Bacău*, 10 septembrie 1966, în *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 609.

89 miliarde, în 1965 de 170 miliarde, în 1970 de peste 300 miliarde lei, dublindu-se aproape în anul 1975⁵.

Transformată dintr-o țară agricolă într-un puternic stat industrial-agrar, Republica Socialistă România, pe baza impetuoasei sale dezvoltări economice a devenit, treptat și îndeosebi în ultimii zece ani, o țară care participă deosebit de activ la circuitul mondial al valorilor materiale și spirituale, la promovarea unor noi relații între state, întemeiate pe principiile suveranității și independenței naționale, ale egalității în drepturi, avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne. Sint principiile care formează un tot unitar și au finalitatea comună de a asigura dezvoltarea liberă și independentă a tuturor popoarelor.

Rolul pe care România îl joacă astăzi pe arena internațională reprezintă o elocventă ilustrare a rezultatelor aplicării conceptului de independență în politica sa internă și externă. Și această aplicare a fost desigur posibilă datorită dezvoltării sale economice, sociale și culturale în anii construcției socialiste și de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate.

Îmbinarea eforturilor și realizărilor în construcția economică și culturală a țării cu o politică externă care, bazată pe o independență reală și deplină, promovează principiile independenței naționale în relațiile cu celelalte țări, în viața internațională în general, constituie o latură însemnată a unității dialectice dintre politica internă și externă a țării noastre.

Acțiunea pe plan internațional a României socialiste pentru aplicarea conceptului de independență națională prezintă astfel multiple aspecte: configurarea relațiilor sale de colaborare bilaterală cu toate țările lumii în așa fel ca acestea să se dezvolte în avantajul fiecărei țări, cu stricta respectare a suveranității și independenței naționale; așezarea colaborării în cadrul organizațiilor internaționale pe baza promovării independenței naționale a statelor membre și orientarea acestei colaborări în vederea asigurării unei dezvoltări libere și independente pentru toate popoarele; elaborarea unei concepții despre independența națională corespunzătoare realităților lumii contemporane, tendințelor ei obiective de dezvoltare, procesului de edificare a unei noi ordini economice și politice internaționale.

2. Asigurarea independenței naționale în colaborarea bilaterală cu toate statele lumii. Una dintre caracteristicile esențiale ale politicii externe a României socialiste constă în așezarea la baza colaborării sale cu celelalte state, în continuă ascensiune, atât prin sporirea numărului statelor cu care și dezvoltă relațiile, cât și prin diversificarea acestora, a unor norme și principii. Acestea constituie un tot unitar și sint axate pe promovarea suveranității și independenței naționale, corespunzător cu aspirațiile de libertate ale tuturor popoarelor.

Semnificația deosebită acordată încadrării politicii externe a țării noastre într-un ansamblu de norme și principii este exprimată și de înscrierea acestora în Constituția Republicii Socialiste România din 1965.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Raportul C.C. al P.C.R. la cel de al XI-lea Congres al Partidului, în Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, p. 17.

„Relațiile externe ale Republicii Socialiste România — se prevede în articolul 14 — se bazează pe principiile respectării suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi și avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne”. Promovarea consecventă a acestor principii în politica externă a României pornește tocmai de la faptul că respectarea lor este o condiție esențială atât pentru dezvoltarea colaborării între state cât și pentru afirmarea dreptului inalienabil al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, de a se dezvolta liber și independent ⁶.

Principiile pe care se întemeiază politica externă a României socialiste își găsesc o aplicare consecventă în sfera relațiilor bilaterale cu celelalte state, și dobîndesc valențe mereu sporite pe măsura dezvoltării continue a cooperării cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială, în cele mai variate domenii de activitate.

Cursul ascendent al acestei cooperări poate fi ilustrat în primul rînd cu creșterea numerică a relațiilor diplomatice și economice ale statului român cu celelalte state. Astfel, în 1950, România avea relații diplomatice cu 32 de state și legături economice cu numai 39 de țări, pentru ca în prezent să întreprină relații diplomatice și consulare cu un număr de 129 de state și legături oficiale de colaborare economică, tehnică și științifică cu un număr de peste 140 de state de pe toate continentele ⁷.

Variatatea și amploarea domeniilor în care se dezvoltă această colaborare poate fi ilustrată de creșterea numărului și diversificarea tratatelor, acordurilor, convențiilor și altor înțelegeri internaționale. Astfel, în prezent, România este parte la aproape 4000 de acorduri bilaterale și la aproape 500 de acorduri cu caracter multilateral, tratate de prietenie, colaborare și asistență mutuală, de prietenie și cooperare, acorduri generale de cooperare, convenții reglementînd probleme consulare, acorduri comerciale de plăți și credite, de cooperare economică, tehnico-științifică și industrială, privind turismul, transporturile și telecomunicațiile și altele ⁸.

Evoluția cooperării României cu celelalte state și în special a cooperării economice, în condițiile stricte respectări a principiilor fundamentale ale dreptului internațional contemporan menite să asigure dezvoltarea liberă și independentă a popoarelor, contribuie în mod esențial la consolidarea neîncetată a independenței naționale a țării noastre. Experiența României socialiste și îndeosebi experiența din ultimii zece ani, ai făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, demonstrează în modul cel mai pregnant, ca o realitate istorică, importanța vitală pe care o prezintă pentru întărirea continuă a independenței naționale, conjugarea eforturilor proprii de dezvoltare economică, prin mobilizarea tuturor resurselor

⁶ Sublinieri în acest sens au fost făcute în repetate rînduri de tovarășul Nicolae Ceaușescu, ca de exemplu, în anul 1965, în *Raportul Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al P.C.R.*, 19 iulie 1965, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 101.

⁷ Nicolae Ecobescu, Ioan Voicu, *Politica externă a României socialiste*, în *Probleme internaționale, Agendă*, București, Edit. politică, 1976, p. 7-8.

⁸ N. Ecobescu, S. Celac, *Principiile politicii externe a României socialiste*, București, Edit. politică, 1974, p. 26-27 și N. Ecobescu, I. Voicu, *op. cit.*, p. 9.

interne, cu extinderea și diversificarea raporturilor de cooperare cu celelalte state, în sprijinul și avantajul acestei dezvoltări⁹.

Aceeași experiență dovedește totodată că : „*Dezvoltarea independentă a fiecărei economii naționale nu duce la izolare, ci dimpotrivă, înflorirea fiecărei țări libere și suverane, permite extinderea continuă a colaborării și cooperării economice*”¹⁰.

O examinare, fie ea și sumară, a evoluției relațiilor de colaborare bilaterală ale României cu celelalte țări ilustrează concludent aplicarea și rezultatele aplicării sub aspectele înfățișate mai sus, a conceptului de independență națională în politica externă românească.

După cum este bine cunoscut, în întreaga sa activitate internațională România a acordat și acordă o atenție de prim ordin dezvoltării relațiilor de prietenie, colaborare multilaterală și solidaritate cu țările socialiste. Colaborarea cu toate statele sistemului mondial socialist, sistem de state independente care se dezvoltă de sine stătător și își organizează relațiile dintre ele pe principiile noi ale marxism-leninismului, au o însemnătate deosebită pentru edificarea noii orînduiri sociale în fiecare țară, pentru întărirea independenței și suveranității naționale a fiecărui stat socialist.

Această însemnătate decurge din faptul că esența relațiilor dintre țările socialiste, conținutul lor fundamental îl constituie principiile marxism-leninismului, ale respectării suveranității și independenței naționale, deplinei egalități în drepturi, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc și întrajutorării tovarășești, solidarității internaționale. Favorizînd afirmarea celor mai importante năzuințe ale popoarelor, a potențialului de creație materială și spirituală a fiecărei națiuni, aplicarea strictă a acestor principii contribuie la înfăptuirea operei de mare amploare și profundzime de transformare socialistă a societății, la valorificarea tuturor resurselor în vederea avîntului economic și progresului multilateral, ceea ce postulează deplina realizare și întărire a atributelor independenței și egalității popoarelor.

Numai prin relații avînd acest profund conținut principial, socialismul demonstrează pe scară mondială că trăsăturile esențiale ale lumii noi pe care o clădește — eliberarea de exploatare, lichidarea inegalității, colaborarea tovarășească, condiții de nestinjenită afirmare creatoare — sînt valabile nu numai pe plan intern, ci se exprimă în mod consecvent și în raporturile dintre state.

În promovarea principiilor marxism-leninismului în relațiile dintre statele socialiste rezidă tocmai caracterul calitativ nou, superior, al aces-

⁹ „România consideră, pe baza propriei sale experiențe, că dezvoltarea forțelor de producție trebuie să se bazeze în primul rînd pe eforturile fiecărui popor, pe mobilizarea întregului său potențial material și uman . . . În același timp, un rol deosebit de important revine colaborării economice internaționale întemeiate pe egalitate în drepturi și avantaj reciproc, menite să poartă aceste eforturi . . .” (*Poziția României cu privire la instaurarea unei noi ordine economice internaționale*, Declarație difuzată la a VII-a sesiune extraordinară a Adunării Generale a O.N.U., septembrie 1975, în *Contribuții ale României la soluționarea marilor probleme ale lumii contemporane*, București, Edit. politică, 1975, p. 10-11).

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Rașorul cu privire la năsurile de perfecționare a conducerii și plantificării economice naționale și la îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale a României*, prezentat la Conferința Națională a P.C.R., 6 decembrie 1967, în *România pe drumul desăvirării construcției socialiste*, vol. 2, București, Edit. politică, 1968, p. 569.

tor relații, constind în înlăturarea dominației, inegalității și dictatului, specifice sistemului de raporturi internaționale anterioare și care lipseau de conținut independența națională, în promovarea deplină a independenței naționale și egalității în drepturi. Socialismul este chemat astfel să ofere modelul unor raporturi interstatale care în viitor să se universalizeze, să contribuie la instaurarea noului sistem de relații internaționale de natură să asigure afirmarea liberă a fiecărei națiuni¹¹.

În asemenea coordonate principiale, întemeiate pe unitatea dialectică între independența națională și solidaritatea între țările socialiste, țara noastră a dezvoltat și dezvoltă neconținut, în toate domeniile relațiile sale cu toate țările socialiste. Cadrul general, principiile și obiectivele acestor relații au fost statuate în tratatele de prietenie, colaborare și asistență mutuală. Tratatele încheiate în anii 1948—1949 au fost reinnoite și actualizate în ultimul deceniu și anume cu : R. S. Cehoslovacă (1968), U.R.S.S. (1970), R. P. Polonă (1971), R. P. Bulgaria (1971) și R. P. Ungară (1972). În 1971 s-a încheiat primul tratat de acest fel cu Republica Democrată Germană, iar în 1975 tratatul de prietenie și colaborare cu R.P.D. Coreeană. Cu prilejul vizitelor întreprinse în aceeași perioadă de tovarășul Nicolae Ceaușescu în R. P. Chineză, R. S. Vietnam, R. P. Mongolă și Cuba au fost semnate importante documente politice; asemenea documente au fost încheiate și cu R. S. F. Iugoslavia.

În toate aceste documente sînt înscrise angajamente ale statelor de a înlătui colaborarea între ele, în toate domeniile, pe baza principiilor marxism-leninismului, ale suveranității și independenței naționale și celorlalte principii formînd un tot unitar și de a contribui la întărirea păcii și securității internaționale și la asigurarea libertății popoarelor.

Ca factor deosebit de important pentru întărirea continuă a fiecărui stat socialist, pentru egalizarea nivelurilor de dezvoltare și promovarea unor raporturi echitabile între state libere și suverane¹², cooperarea economică și tehnico-științifică, care ocupă un loc central în colaborarea dintre România și celelalte țări socialiste s-a amplificat și diversificat continuu, îndeosebi în ultimii zece ani.

Ca țară socialistă și în același timp ca țară în curs de dezvoltare, România extinde neconținut relațiile sale cu țările în curs de dezvoltare, cu țările nealiniate. Temeiul acestor relații îl constituie sprijinul permanent și multilateral dat de țara noastră luptei popoarelor pentru înlăturarea dominației coloniale, pentru cucerirea și consolidarea independenței lor politice și economice. „România a cunoscut ea însăși mult timp dominația străină, a dus lupte grele pentru a-și câștiga independența națională. De aceea, întotdeauna a sprijinit și sprijină lupta de eliberare națională, lupta fiecărui popor de a fi stăpîn pe destinele sale”¹³.

¹¹ Cf. N. Ecobescu, I. Voicu, *op. cit.*, p. 10; A. Bolintineanu, *Activitatea externă, în Organizarea și activitatea de stat în Republica Socialistă România* (Culegere de studii de Ioan Ceterchi și alții, coordonator Ion Vintu) București, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1974, p. 195—197.

¹² Programul Partidului Comunist Român de fațăre a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, în *Congresul al XI-lea al P.C.R.*, p. 722—723.

¹³ Nicolae Ceaușescu, *Toast la dîneul oferit în onoarea primului ministru al statului Trinidad Tobago, Eric Eustace Williams în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, București, Edit. politică, 1975, p. 892.

Relațiile de colaborare ale României cu țările în curs de dezvoltare urmăresc să contribuie la eforturile lor proprii pentru promovarea progresului economic, modernizarea economiei, temelia trainică a unei depline și efective independențe. Ele se constituie totodată ca o formă de ajutor mutual în lupta popoarelor pentru consolidarea independenței naționale, împotriva politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, se înscriu în procesul de făurire a unor raporturi noi între state, a unei noi ordini economice și politice internaționale. Esența colaborării dintre România și țările în curs de dezvoltare rezidă așadar în solidaritatea și conjugarea eforturilor lor în vederea promovării procesului de afirmare pe toate meridianele globului a suveranității naționale și propășirii independente a popoarelor, în clădirea cadrului internațional de natură să asigure împlinirea acestor năzuințe ale lor.

În acest cadru, colaborarea în forme tot mai variate și pe multiple planuri între România și țările în curs de dezvoltare cunoaște un curs ascendent imprimat în ultimii ani datorită în primul rând vizitelor oficiale întreprinse de tovarășul Nicolae Ceaușescu în aceste țări după Congresul al X-lea al Partidului¹⁴.

Cu aceste țări au fost încheiate Declarații solemne comune care stabilesc cadrul principal și finalitatea cooperării între România și țările în curs de dezvoltare¹⁵ precum și tratate de prietenie și cooperare¹⁶. În aceste documente, un loc central îl ocupă proclamarea principiilor, drepturilor și obligațiilor fundamentale ale statelor care sînt concentrate în jurul dreptului sacru al fiecărui stat la independență și suveranitate națională cum sînt: dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-și decide de sine stătător soarta, de a-și alege și dezvolta liber sistemul politic, economic și social corespunzător voinței și intereselor proprii, fără nici un amestec din exterior; obligația fiecărui stat de a milita pentru lichidarea totală a colonialismului; egalitatea deplină în drepturi a tuturor statelor, indiferent de mărime, situație geografică, nivel de dezvoltare, orînduire socială, apartenența sau neapartenența la alianțele militare; dreptul suveran al fiecărui popor la dezvoltare și progres, la exercitarea suveranității depline asupra resurselor sale naturale; dreptul imprescriptibil al fiecărui stat de a se apăra cu toate mijloacele împotriva oricărui atentat

¹⁴ Maroc (decembrie 1970, septembrie 1973), Algeria (martie 1972, decembrie 1973), Imperiul Centro-African, Republica Populară Congo, Zair, Zambia, Tanzania, Sudan (martie-aprilie 1972), Egipt (aprilie 1972, aprilie 1975), Senegal (septembrie 1973), Libia, Liban, Irak (februarie 1974), Siria (februarie 1974, aprilie 1975), Liberia, Guinea (martie 1974), Iordania, Tunisia (aprilie 1975), Iran (septembrie 1969, octombrie 1971, ianuarie 1973, noiembrie—decembrie 1975), India (octombrie 1969), Pakistan (ianuarie 1973, aprilie 1975), Filipine (aprilie 1975), Costa Rica, Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru (august, septembrie 1973), Argentina (martie 1974), Brazilia, Mexic (iulie 1975), Kuweit (martie 1976), Mauritania, Ghana, Senegal, Coasta de Fildeș, Nigeria (februarie—martie 1977). În perioada 1970—1975, șefii a 24 state în curs de dezvoltare au vizitat Republica Socialistă România.

¹⁵ Declarații solemne comune au fost încheiate cu: Algeria, Imperiul Centro African, Zair, Cambodgia (1972), Pakistan, Sudan, Iran, Volta Superioară, Republica Populară Congo, Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru (1973), Liberia, Mauritania, Egipt, Sierra Leone, Siria, Zambia (1974), Filipine, Iordania, Tunis, Tanzania, Brazilia, Mexic, Gabon, Sao Tomé și Principe (1975), Guinea Bissau, Senegal și Benin (1976), Ghana (1977).

¹⁶ Tratatete de prietenie și cooperare încheiate cu Costa Rica (1973), cu Argentina (1974) și Republica Guinea (1974).

la adresa suveranității și independenței sale naționale. Aceste principii fundamentale ale dreptului internațional vor fi aplicate atît în relațiile dintre statele semnatare cit și în relațiile lor cu celelalte state.

Toate aceste documente încheiate, modul în care se desfășoară relațiile de colaborare între România și țările în curs de dezvoltare și nealiniat reprezintă un puternic sprijin pentru cauza libertății popoarelor și înlăturarea oricăror forme de dominație și asuprire. Aceste relații dobîndesc un conținut și mai larg și mai bogat prin participarea ca invitată a țării noastre la reuniunile și conferințele țărilor nealiniat¹⁷, precum și prin primirea ei ca membră a „Grupului celor 77”¹⁸. După cum a subliniat Comitetul politic executiv al C. C. al P.C.R., participarea României cit și a altor state socialiste „servește unității tuturor forțelor antiimperialiste, progresiste și democratice, este în folosul luptei împotriva politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste de agresiune și dictat politic și economic, pentru democratizarea vieții internaționale, pentru afirmarea dreptului fiecărui popor de a se angaja pe calea progresului economic și social, de a fi stăpîn pe soarta sa, pentru făurirea unei lumi mai drepte și mai bune”¹⁹.

Subliniind că participarea țării noastre la activitatea „Grupului celor 77”, constituie o expresie a relațiilor tot mai strînse, de solidaritate și cooperare existente între România și țările în curs de dezvoltare, Comitetul Politic Executiv în ședința din 12 februarie 1976 aprecia că acest act „constituie o nouă și pregnantă recunoaștere a justeței politicii externe a țării noastre, a fermității și consecvenței cu care România socialistă acționează pentru afirmarea dreptului popoarelor la libertate și independență națională ...”²⁰.

Aplicînd principiile coexistenței pașnice, România socialistă dezvoltă relațiile sale cu statele capitaliste dezvoltate pe baza egalității în drepturi și respectului reciproc al suveranității și independenței naționale și celorlalte principii destinate să asigure cadrul unor raporturi de colaborare între state suverane și independente. Acest cadru își găsește expresia și într-o serie de declarații solemne comune și declarații comune încheiate între România și aceste țări²¹. Cursul ascendent și indeosebi în domeniul cooperării economice și tehnico-științifice, al relațiilor dintre țara noastră și statele capitaliste dezvoltate ilustrează în mod elocvent că deosebirile dintre apartenența la sisteme social-politice, mărimea și potențialul statelor nu constituie o piedică în conlucrarea pe plan bilateral, ci dimpotrivă între ele se poate desfășura o rodnică și multilaterală colaborare cu condiția ca aceasta să se integreze în stricta respectare a princi-

¹⁷ Această invitație s-a făcut prin hotărîrea unanimă a Conferinței miniștrilor de externe ai țărilor nealiniat, în august 1975 și în această calitate de invitată România a participat și la cea de a V-a Conferință a țărilor nealiniat care a avut loc la Colombo (Sri Lanka) între 16 și 19 august 1976.

¹⁸ Primirea României ca membră a „Grupului celor 77” a fost hotărîtă în unanimitate de cea de a III-a Conferință ministerială de la Manila (2-6 februarie 1976).

¹⁹ „Scînteia” nr. 10293 din 24 septembrie 1975.

²⁰ „Scînteia” nr. 10413 din 13 februarie 1976. Cu privire la participarea României la activitatea țărilor nealiniat și a „Grupului celor 77” a se vedea și Ștefan Năstăsescu, *Suveranitatea și dinamica relațiilor internaționale*, București, Edit. politică, 1976, p. 157-164.

²¹ Astfel sînt de exemplu declarațiile încheiate de România cu Belgia și Luxemburg (1972), Olanda, Italia, R. F. Germaniei, S.U.A. (1973), Grecia, Turcia și Marea Britanie (1975).

piilor fundamentale ale dreptului internațional menite să promoveze dezvoltarea liberă și independentă a popoarelor.

Importanța deosebită acordată de România în relațiile ei de colaborare cu toate statele lumii, cooperării economice și tehnico-științifice este legată de consolidarea necontenită a independenței sale naționale. Acest fapt își găsește expresia și în sublinierile făcute în documentele de partid. Astfel tovarășul Nicolae Ceaușescu, referindu-se la formele cooperării internaționale, arăta că : „Viața demonstrează că încă pentru multă vreme de aici înainte cooperarea între state trebuie să se bazeze pe principiul dezvoltării independente a fiecărei economii naționale și că nici o formă care duce la încălcarea acestui principiu nu este și nu poate fi viabilă”²². În Programul Partidului Comunist Român adoptat de cel de-al XI-lea Congres al Partidului se învederează că, acordându-se o importanță deosebită extinderii relațiilor economice și tehnico-științifice ale României cu toate țările : „La baza relațiilor economice externe ale României vor sta principiile deplinei egalități în drepturi, avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne, respectului riguros al independenței și suveranității fiecărui stat. România va milita pentru dezvoltarea neîngrădită a colaborării și cooperării internaționale, pentru schimbul liber și echitabil de valori care să nu ducă sub nici o formă la subordonarea economiei unui stat de către altul...”²³.

În același context se cuvin menționate și acte legislative interne importante care creează cadrul cooperării economice și tehnico-științifice a României cu celelalte state. Astfel în Legea cu privire la activitatea de comerț exterior, de cooperare economică și tehnico-științifică a Republicii Socialiste România din 17 martie 1971 se precizează că activitatea de comerț exterior se desfășoară în raport cu toate țările pe baza respectării suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi și avantajului reciproc, neamestecului în treburile interne. Semnificative sînt de asemenea prevederile cuprinse în Decretul pentru constituirea, organizarea și funcționarea societăților mixte în Republica Socialistă România din 4 noiembrie 1972 în care se arată că : în determinarea obiectului de activitate a acestor societăți urmează a fi avute în vedere orientările și direcțiile dezvoltării economico-sociale ale României ; societățile sînt persoane juridice române și își desfășoară activitatea în conformitate cu legislația statului român ; participarea părții române la capitalul social trebuie să fie de cel puțin 51 %²⁴.

3. Activitatea României în cadrul organizațiilor și conferințelor internaționale în scopul promovării principiilor suveranității și independenței naționale. Din momentul admitterii sale în Organizația Națiunilor Unite (decembrie 1955), una dintre orientările fundamentale ale participării deosebit de susținute a țării noastre la activitatea O.N.U. a constituit-o și o constituie promovarea, cu mijloacele oferite de organizație, a concep-

²² Nicolae Ceaușescu, *Raportul cu privire la măsurile de perfecționare a conducerii și planificării economiei naționale și la îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale a României*. Prezentat la Conferința Națională a P.C.R. — 6 decembrie 1967. În *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Edit. politică, 1968, p. 569.

²³ *Programul Partidului Comunist Român . . .*, în *Congresul al XI-lea al P.C.R.*, p. 722 — 723.

²⁴ Vezi și A. Bojintineanu, *op. cit.*, p. 218 — 219.

tului de independență națională, asigurarea unei contribuții sporite din partea Națiunilor Unite la înfăptuirea în viața internațională a principiilor garantând existența de sine stătătoare a fiecărui popor.²⁵ Acțiunile României în această direcție s-au manifestat în : a) dezvoltarea și aplicarea principiului suveranității și independenței naționale ; b) sprijinirea luptei popoarelor pentru cucerirea și apărarea independenței naționale ; c) așezarea la baza cooperării internaționale și în deosebi în domeniul economic și tehnico-științific a principiilor independenței naționale și dezvoltării de sine stătătoare a fiecărui popor și, în primul rînd în ceea ce privește țările în curs de dezvoltare.²⁶

a) Dintre numeroasele acțiuni ale României în vederea înscrierii, definirii și dezvoltării în documente ale O.N.U. a principiilor suveranității și independenței naționale și a celorlalte principii legate de acestea²⁷, acțiuni concretizate fie în inițiative proprii sau în sprijinirea altor inițiative, evocăm propunerile făcute de România în 1960 în scopul de a se examina problema unor acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate dintre state europene aparținînd unor sisteme social-politice diferite. Inițiativa țării noastre și-a găsit concretizarea în rezoluția cu același titlu adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 21 decembrie 1965 (rezoluția 2029/XX). Din punctul de vedere al acestui studiu reținem ideea necesității de a pune la baza relațiilor de bună vecinătate principii care să asigure independența națională, și anume egalitate în drepturi, respectul reciproc. Este astfel exprimată ideea necesității de a se instaura noi relații între statele continentului european, în cooperarea dintre ele, care, pînă la urmă, va fi pe larg consacrată cu un deceniu mai tîrziu în Actul final al conferinței pentru securitate și cooperare în Europa.

Un sprijin activ a fost acordat de România elaborării Declarației asupra principiilor dreptului internațional referitoare la relațiile prietenești și cooperarea între state în conformitate cu Carta O.N.U.²⁸, aducînd o contribuție importantă la definirea elementelor componente ale principiilor egalității suverane și egalității în drepturi a popoarelor și al dreptului popoarelor de a dispune de ele înseși²⁹.

O semnificație definitorie deosebită pentru acțiunile României în scopul includerii în documente fundamentale ale O.N.U. și aplicării în practică a principiilor suveranității și independenței naționale o prezintă propunerile cuprinse în documentul prezentat în 1975 cu privire la imbu-

²⁵ Încă la prima participare a României la sesiunile Adunării Generale a O.N.U., în 1956, Grigore Preoteasa, șeful delegației române sublinia că politica externă a României se inspiră din principiile „... egalității dintre state, ale respectului independenței și suveranității internaționale ale tuturor popoarelor, ale neimixtării în treburile altor țări... Datorită întăririi forțelor păcii în lume ele au devenit... o lege a dezvoltării societății contemporane” (citată după T. Negulescu, *România la Organizația Națiunilor Unite*, București, Edit. politică, 1975, p. 21-22).

²⁶ În cadrul studiului de față nu pot fi, desigur, evocate decât unele aspecte ale acestor acțiuni. Pentru o expunere de ansamblu și documentele pertinente, a se vedea *România în sistemul Națiunilor Unite*, coordonator principal N. Ecobescu, studiul introductiv la acest volum de N. Ecobescu și Ioan Voicu, București, Edit. politică, 1974. Vezi și A. Bolintineanu, M. Malița, *Carta O.N.U. document al erei noastre*, București, Edit. politică, 1970, p. 276-311.

²⁷ Pentru detalii a se vedea T. Negulescu, *op. cit.*, p. 19-29.

²⁸ Rezoluția 2625 (XXV) a Adunării Generale a O.N.U. din 24 octombrie 1970.

²⁹ A se vedea pentru detalii T. Negulescu, *op. cit.*, p. 24 și urm.

nătățirea și democratizarea activității Organizației Națiunilor Unite ³⁰. Menționăm astfel propunerea ca în Carta Națiunilor Unite să se afirme cu toată tăria dreptul fundamental al fiecărui popor de a fi stăpîn pe destinele sale, abolirea deplină și definitivă a colonialismului, înlăturîndu-se orice prevederi în contradicție cu cerința dezvoltării libere și independente a popoarelor. În acest fel, Carta va deveni un instrument al lichidării colonialismului, a oricăror forme de dominație și asupra, care să asigure afirmarea multilaterală și nestingherită a fiecărui popor.

Totodată, țara noastră a propus elaborarea și adoptarea în cadrul O.N.U. a unui Cod de conduită cu caracter universal în care să fie statuate drepturile și îndatoririle fundamentale ale statelor, în care să fie înscrise pe primul plan dreptul sacru al fiecărui stat la existență liberă, la independență și suveranitate națională, dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-și decide de sine stătător soarta precum și la exercitarea suveranității depline asupra resurselor sale naturale.

b) Printre contribuțiile României la activitatea Organizației Națiunilor Unite în afirmarea independenței popoarelor se înscrie cu o pondere deosebită, sprijinul activ, constant și multilateral acordat acțiunilor vizînd lichidarea colonialismului, rasismului și apartheid-ului, generate de acesta, exercitării de către fiecare popor a dreptului său de a-și decide singur destinele. Astfel țara noastră și-a adus o contribuție de substanță la elaborarea Declarației cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale ³¹ adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. din 1960 și a susținut în mod stăruitor la toate sesiunile următoare necesitatea luării de măsuri pentru transpunerea în realitate a prevederilor acesteia, pentru lichidarea totală și în termen cît mai scurt a colonialismului, participînd la elaborarea și redactarea rezoluțiilor legate de atingerea unui asemenea obiectiv ³².

Consecvența acestor acțiuni ale României se exprimă și în sublinierile făcute în documentul cu privire la îmbunătățirea și democratizarea activității O.N.U. asupra necesității ca Organizația Națiunilor Unite să întreprindă acțiuni hotărîte și să ia măsuri ferme pentru a asigura eliberarea neîntârziată și completă a tuturor popoarelor de sub dominația colonială sau neocolonială, pentru a aboli cu desăvîrșire orice formă de dominație a unui stat de către altul. România s-a pronunțat și se pronunță pentru acțiuni practice în vederea sprijinirii mișcărilor de eliberare a popoarelor, prin reprezentarea lor adecvată la O.N.U. și elaborarea unor programe concrete de asistență multilaterală pentru aceste mișcări.

În același document România și-a reînnoit propunerea privind convocarea unei sesiuni speciale a Adunării Generale a O.N.U. în care să se dezbată și să se adopte măsuri efective pentru acordarea independenței

³⁰ *Poziția României cu privire la îmbunătățirea și democratizarea activității Organizației Națiunilor Unite, la întărirea rolului său în realizarea colaborării între toate statele, fără deosebire de ordinire socială, a unei lumi mai bune și mai drepte, a unei păci trainice*, document prezentat la 12 noiembrie 1975 la cea de-a XXX-a sesiune O.N.U. în *Contribuții ale României la soluționarea marilor probleme ale lumii contemporane*, București, Edit. politică, 1975, p. 41—46.

³¹ Rezoluția 1514 (XV) a Adunării Generale a O.N.U. din 14 decembrie 1960.

³² Vezi T. Negulescu, *op. cit.* p. 88 și urm.

teritoriilor aflate încă sub dominație colonială și stabilirea în acest scop a unor termene cât mai apropiate ³³.

Nu a existat situație specifică privind decolonizarea, încălcarea dreptului popoarelor de a dispune de ele înșile, la regimurile rasiste din Africa australă în care Adunarea Generală a O.N.U. sau alte organe ale acesteia să fi adoptat recomandarea unor măsuri destinate să asigure eliberarea popoarelor în cauză de sub dominație străină, la care România, prin reprezentanții săi, să nu-și fi exprimat cu fermitate sprijinul său, să nu fi contribuit la procesul de elaborare a hotărârilor care au fost luate.

c) Numeroase sînt și contribuțiile aduse de țara noastră la formularea ca bază a relațiilor economice între state a principiilor legate de suveranitate și independența națională, la elaborarea concepțiilor care prevalează în cadrul Organizației Națiunilor Unite asupra modului în care cooperarea economică și tehnică-științifică trebuie să sprijine eforturile popoarelor spre progres economic și social și în primul rînd ale țărilor în curs de dezvoltare.

Printre aceste contribuții se înscriu propunerile făcute de România în 1957, la un an după participarea ei la sesiunea Adunării Generale a O.N.U. în scopul adoptării unei declarații care să cuprindă principiile fundamentale ale colaborării economice internaționale cum sînt : respectul reciproc al independenței economice a fiecărui stat ; respectul integral al dreptului suveran al fiecărui stat de a dispune de bogățiile și de resursele naturale ; respectarea în relațiile economice internaționale a egalității, schimburilor echivalente și avantajelor reciproce ; acordarea de ajutor economic și asistență tehnică țărilor în curs de dezvoltare, nelegat de condiții care ar putea fi dăunătoare independenței economice și politice a acestor țări ³⁴.

În același context al formulării principiilor care trebuie așezate la baza colaborării economice internaționale pentru asigurarea independenței statelor, se înscrie și contribuția activă a României la elaborarea Cartei drepturilor și îndatoririlor economice ale statelor ³⁵, în care principiile egalității suverane și independenței naționale, precum și dreptul la suveranitatea permanentă asupra bogățiilor naționale figurează pe primul plan.

Important este și aportul României prin propuneri proprii și asocierea la inițiativele altor state, în primul rînd ale țărilor în curs de dezvoltare — la concentrarea activităților O.N.U. spre elemente fundamentale ale dezvoltării : industrializarea, planificarea, reforma agrară, asigurarea suveranității permanente asupra resurselor naturale și valorificării

³³ *Contribuții ale României la soluționarea marilor probleme ale lumii contemporane* p. 51, 52.

³⁴ Ideile promovate de inițiativa română desfășurată și la sesiunile următoare ale Adunării Generale a O.N.U. și au găsit expresia în principiile incluse în Actul final al primei Conferințe a Națiunilor Unite pentru Comerț și dezvoltare (UNCTAD, Geneva 1964) și în rezoluții adoptate de sesiuni ulterioare ale UNCTAD.

³⁵ Adoptată prin Rezoluția Adunării Generale a O.N.U. 3288 (XXXIX) din 12 decembrie 1974.

lor, aplicarea științei și tehnicii în folosul dezvoltării, utilizarea rațională a resurselor umane ³⁶.

În cadrul regional european România, membră în C.A.E.R. încă de la înființarea acestei organizații a unor țări socialiste (1949) și-a extins neconținut colaborarea cu țările membre pe baza principiilor înscrise în statutul organizației (din 1960) și în „Programul complex” (adoptat la cea de-a XXV-a sesiune a C.A.E.R., București, 1971). Sint principii destinate să asigure suveranitatea în domeniul economiei a fiecărei țări membre, dezvoltarea tot mai puternică a economiei naționale a fiecărei țări, accelerarea procesului de egalizare a nivelului de dezvoltare economică, sporirea rolului planului național în dezvoltarea economică și socială, a rolului conducător al Partidului, al clasei muncitoare în fiecare țară membră a organizației.

Un aport de o deosebită importanță a fost adus în ultimii zece ani de România socialistă la făurirea unui nou concept de securitate și cooperare în Europa, care are la bază edificarea unor relații noi între țările europene, de natură să asigure dezvoltarea nestingherită a fiecărui popor, crearea unei Europe unite, bazată pe națiuni independente, pe colaborarea pașnică și egală în drepturi între toate țările. În această direcție țara noastră a acționat cu deosebită perseverență la Conferința pentru securitate și cooperare în Europa, aducând contribuții decisive la organizarea lucrărilor Conferinței pe baze democratice, potrivit principiului consensului și altor norme care să asigure participarea liberă și egală a tuturor la elaborarea deciziilor, precum și la afirmarea clară și completă în Actul final a principiilor egalității suverane, dreptului popoarelor de a dispune de ele însele, inviolabilitatea frontierelor, interzicerea amenințării sau folosirii forței împotriva independenței politice a altor state și altor principii menite să apere suveranitatea și independența statului ³⁷.

4. *Contribuții la fundamentarea caracterului de legitate al dezvoltării istorice al independenței naționale în lumea contemporană, în edificarea unei noi ordini internaționale.* Promovarea conceptului de independență națională în politica externă a României socialiste constituie expresia — ca și această politică — în ansamblul ei — a concepției științifice marxist-leniniste a Partidului Comunist Român despre dezvoltarea istorică a lumii contemporane, a tendințelor ei obiective, izvorînd din transformările și realitățile acestei lumi. Concepția asupra rolului suveranității și independenței naționale în societatea contemporană făurită de partid, cu contribuția decisivă a secretarului general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu reprezintă una dintre contribuțiile de seamă la îmbogățirea tezaurului

³⁶ De exemplu, rezoluțiile privind activitatea O.N.U. în domeniul dezvoltării industriale (1962), planificarea în vederea dezvoltării economice (1963), știința și tehnica în folosul dezvoltării (1965) precum și inițiativa română de mare amploare din 1970 în același domeniu care a impulsionat dezbateri, studii și organizarea unei Conferințe mondiale a O.N.U. în 1978 cu privire la știință și tehnică (Vezi pentru detalii T. Negulescu, *op. cit.*, p. 192—210).

³⁷ Romulus Neagu, *Securitatea europeană. Afirmarea unui nou concept*, București, Edit. politică, 1976, p. 61 și urm., 74 și urm., 102—125 și 152; Ion Diaconu, *Principalele aspecte ale edificării securității și dezvoltării cooperării în Europa. Contribuția României la stabilirea elementelor esențiale și la promovarea procesului de instaurare a unor relații mai bune pe continent*, în *Probleme internaționale*, p. 244—267.

marxism-leninismului, a științelor istorice, sociologice și politologice în general, a teoriei și practicii relațiilor internaționale în special.

Suportul material al suveranității și independenței, realitatea fundamentală din care și extrag vitalitatea constă în rolul primordial în progresul societății și colaborării internaționale pe care națiunile și statul național îl îndeplinesc și-l vor îndeplini încă o lungă perioadă de timp, în afirmarea impetuoasă și pe scară planetară a voinței popoarelor de a trăi în libertate³⁸. Iată de ce, după cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu: „În lumea de astăzi, în care se afirmă tot mai viguros doința popoarelor de a trăi libere, în care pe arena mondială se manifestă cu putere noi state independente, problema autonomiei și neatîrnării fiecărei națiuni, a dreptului suveran al fiecărui popor de a fi stăpîn în propria țară constituie o legitate obiectivă a însăși dezvoltării social-istorice”³⁹.

Formarea sistemului socialist mondial, ca sistem de state independente, realitate majoră a epocii noastre, exercitînd o influență tot mai mare asupra vieții internaționale, acționează cu putere în afirmarea suveranității și independenței popoarelor, în lupta împotriva politicii imperia- liste, colonialiste și neocolonialiste.

În acest fel țările socialiste, partidele comuniste și muncitorești îndeplinesc una dintre misiunile esențiale ale clasei muncitoare puse în lumină de întemeietorii socialismului științific. După cum scria Fr. Engels, dreptul la independență națională al statelor europene „nu putea, firește, să nu se bucure de aceeași recunoaștere mai ales din partea clasei muncitoare”⁴⁰. Și tot Engels sublinia că: „O mișcare internațională a proletariatului este în general posibilă numai între națiuni independente”⁴¹.

Dezvoltînd aceste concepții, documentele Partidului Comunist Român subliniază că în actuala perioadă istorică de dezvoltare a societății omenești pe o treaptă superioară, întărirea națiunii și a statelor naționale independente — necesitate legică, obiectivă — constituie un factor primordial al făuririi cu succes a socialismului și comunismului. „Națiunea și statul național independent, pe de o parte, și solidaritatea și colaborarea dintre țările socialiste, sint două laturi ale construcției socialismului care nu numai că nu se exclud, ci, dimpotrivă, se află într-o strînsă unitate dialectică”⁴².

Printre forțele care impulsionează dezvoltarea istorică în direcția sporirii neconținute a rolului suveranității și independenței naționale se manifestă cu o deosebită vigoare cele peste 100 de tinere state independente, prin eforturile perseverente de afirmare națională de sine stătătoare, prin lupta lor pentru instaurarea unor noi relații internaționale din care să fie eliminate inegalitatea și dependența, corolare a imperialismului, colonialismului și neocolonialismului.

³⁸ Nicolae Dinuț, *Națiunea factor de progres social și de colaborare internațională*, *Ibidem*, p. 152—175.

³⁹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Marea Adunare Națională cu privire la măreșle realizări ale poporului român în cincinalul 1971—1975, la politica externă a României pusă în slujba păcii și colaborării internaționale*, 8 decembrie 1975, București, Edit. politică 1975, p. 25.

⁴⁰ Fr. Engels, *De ce poartă clasa muncitoare interes Poloniei?* în Marx, Engels, Lenin, *Despre raportul național— internațional în revoluția și construcția socialistă*, București, Edit. politică, 1976, p. 16.

⁴¹ Fr. Engels, *Scrisoarea către Karl Kautsky*, *ibidem*, p. 33.

⁴² *Programul Partidului Comunist Român în Congresul al XI-lea al P.C.R.*, p. 702.

Realitățile contemporane converg, în perspectivă istorică spre intensificarea procesului de lichidare a oricăror forme de exploatare și asuprire a altor națiuni, pentru dobândirea independenței naționale de către toate popoarele lumii, pentru dezvoltarea lor economico-socială suverană, de afirmare plenară a principiilor respectului independenței și suveranității naționale, a celorlalte principii legate de acestea.

O contribuție deosebită la fundamentarea necesității obiective a afirmării de sine stătătoare a popoarelor ca o componentă a procesului istoric o constituie demonstrația teoretică și practică de către România socialistă a faptului că suveranitatea și independența națională constituie pilonii dezvoltării, adâncirii și diversificării cooperării internaționale între statele lumii, în condițiile actuale de creștere a interdependențelor și ale caracterului global al problemelor care confruntă omenirea.

Rod al experienței României în acțiunea sa constantă pentru făurirea unor noi relații internaționale, suveranitatea și independența națională sînt postulate fundamentale ale concepției și activității de largă rezonanță ale României și președintelui ei Nicolae Ceaușescu, în ceea ce privește edificarea unei noi ordine economice și politice internaționale, căile și modalitățile de realizare a acestei noi ordini.

Potrivit acestei concepții, noua ordine internațională nu are numai o dimensiune economică, ci, inseparabil legată de aceasta, și o dimensiune politică, al cărei obiectiv esențial îl constituie instaurarea unui nou sistem de relații internaționale întemeiat pe respectarea dreptului la dezvoltare liberă și independentă a fiecărui popor, pe dreptul său de a-și decide de sine stătător destinele. În aceasta rezidă caracterul revoluționar al procesului de făurire a unei noi ordini internaționale care să înlocuiască cu conținutul nou al afirmării depline a libertății tuturor popoarelor conținutul vechii ordini caracterizat prin încălcarea suveranității și independenței naționale, intervenții și războaie de cotropire, crearea împărțirii lumii în țări sărace și țări bogate⁴³.

Cele câteva elemente înfățișate aici dintr-o evoluție extrem de bogată de fapte, acțiuni și contribuții legate de aplicarea conceptului de independență în politica externă a României socialiste învederează grăitor că în perioada scurtă de 33 de ani din secolul care s-a scurs de la proclamarea independenței României, orinduirea nouă, superioară, orinduirea socialistă a înscris printre realizările ei de frunte afirmarea, pentru prima oară în istoria României, a unei efective și reale suveranități și independențe naționale.

Acest proces istoric declanșat și impulsionat de politica internă și externă a partidului și statului nostru, în concordanță cu condițiile obiective ale epocii contemporane, a însemnat și înseamnă largirea de la an la an, de la etapă la etapă de dezvoltare economică, socială și culturală a

⁴³ Gh. Dolgu, *Independență și interdependență, obiective și căi ale edificării unei noi ordini economice internaționale*, în *Concepția președintelui Nicolae Ceaușescu despre noua ordine economică internațională*, București, Edit. politică, 1976, p. 77-86; N. Ecobescu și V. Duculescu, *Premise și coordonate ale noului ordin internațional*, în *Către o nouă ordine*, București, Edit. politică, 1976, p. 26-32; I. Cloșcă, *Coordonate ale noului ordin internațional*, în *Probleme internaționale*, p. 181-188; St. Năstăsescu, *op. cit.*, p. 41-53.

țării, a ariei de acțiune a României în promovarea independenței naționale de la relațiile bilaterale la dimensiunile coopeării internaționale în ansamblul ei, ale edificării unei noi ordini internaționale. Este rezultatul unor acțiuni consecvente, constante și continue. Legitățile dezvoltării istorice nu sînt transpuse automat în viață ci prin eforturi conștiente și neîntrerupte ale popoarelor, într-o permanentă confruntare între vechi și nou. Este ceea ce caracterizează lupta neabătută, revoluționară a Partidului Comunist Român, a întregului popor, pentru triumful noului, pentru asigurarea unei afirmări tot mai depline în concertul popoarelor, a personalității națiunii noastre socialiste.

LE CONCEPT D'INDÉPENDANCE NATIONALE DANS LA POLITIQUE EXTÉRIEURE DE LA ROUMANIE SOCIALISTE

RÉSUMÉ

Pour démontrer la manière dont le concept d'indépendance nationale est accompli dans la politique extérieure de l'Etat socialiste roumain, l'auteur de l'étude aborde aussi bien le domaine de la collaboration multiforme de la Roumanie avec tous les Etats du monde, que l'activité qu'elle déploie dans différentes organisations et conférences internationales. Pour ce qui est des relations bilatérales de la Roumanie, on relève l'esprit de suite et la fermeté avec lesquels elle fonde ses relations sur le respect de la souveraineté et de l'indépendance nationale, sur l'égalité de droits, la réciprocité des avantages et la nonimmixtion dans les affaires intérieures. On souligne que ce cadre principal de la politique extérieure a permis à notre pays d'élargir et de diversifier constamment ses rapports avec 129 pays, sur le plan diplomatique et avec plus de 130 pays sur celui économique. On présente également les aspects caractéristiques de la coopération économique et technico-scientifique internationale de la Roumanie, qui la configurent comme un important instrument dans le développement économique du pays, base durable de son indépendance nationale. Se référant aux contributions de la Roumanie dans le cadre des organisations internationales visant à promouvoir et à défendre les principes de la souveraineté et de l'indépendance nationale, l'étude concentre son attention sur la participation de la Roumanie aux actions de l'Organisation des Nations Unies et sur ses initiatives à cet égard. La collaboration de la Roumanie avec les autres pays socialistes dans le cadre du Conseil d'Entraide Economique, organisation économique des pays socialistes, ainsi que les contributions de la Roumanie à la Conférence sur la sécurité et la coopération en Europe sont présentées en tant qu'exemples, sous l'aspect qui fait l'objet de l'étude de l'activité déployée par la Roumanie sur le plan multilatéral régional.

En conclusion de l'article sont synthétisées les contributions de la Roumanie à l'établissement sur des bases scientifiques du concept d'indépendance nationale, loi du développement historique contemporain, clef de voûte de l'édification d'un nouvel ordre économique et politique international.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ DAMASCHIN BOJINCĂ

Împlinindu-se 175 ani de la naşterea istoricului şi luptătorului unionist Damaschin Bojincă, Comitetul judeţean de cultură şi educaţie socialistă Caraş-Severin a organizat în zilele de 11–12 decembrie 1976 o sesiune de comunicări care s-a ținut în comuna Gârlişte, locul de naştere al celui comemorat.

În cele opt comunicări s-au analizat diferitele aspecte ale activităţii multilaterale a lui Damaschin Bojincă, precum şi epoca în care a trăit, adică condiţiile istorice din Banatul de acum un veac jumătate.

I. D. Suciu a scos în evidenţă activitatea lui Bojincă pentru realizarea unităţii poporului român. El este printre primii istorici care încă din 1830 publică *Vestitele fapte şi perirea lui Mihai Viteazul*, refăcând cu elan şi patriotism viaţa domnului unităţii româneşti. În acelaşi sens se analizează Petiţia românilor din ținutul Timişoarei adresată împăratului Francisc I la 20 septembrie 1831. Se dovedeşte că autorul acestei petiţii, prin care se cerea unirea tuturor românilor din imperiul austriac într-o singură naţiune desine stătătoare cu un cap bisericesc care să aibă limba română ca oficială, este Damaschin Bojincă, secondat de Ştefan P. Niagoe. Pentru paternitatea lui Bojincă, autorul aduce numeroase dovezi care rezultă din contextul petiţiei. Numai după ce Bojincă se convinge că din cauza oprimării naţionale şi sociale nu se putea face nimic, se va hotărî să plece în Moldova.

Damaschin Bojincă, pedagog iluminist se intitulează comunicarea susţinută de prof. Victor Ţircovnicu. Ideile pedagogice ale lui Damaschin Bojincă sînt cuprinse în lucrările *Dirigătorul bunei creştere* (Buda, 1830) şi *Memoriu privitor la starea şi organizarea învăţămîntului public în Moldova la 1845*.

În prima lucrare, în spiritul filozofiei iluministe, Bojincă lămureşte pe părinţi asupra necesităţii instruirii copiilor, cultivării minţii, după firea, capacitatea şi puterea de înţelegere a copiilor. În educaţia copiilor să nu se folosească pedepsele fizice. El combate memorarea mecanică şi recomandă învăţarea meşteşugurilor, precum şi respectarea drepturilor naturale ale omului şi acordarea de drepturi egale tuturor naţionalităţilor.

În Memoriu, Bojincă propune să nu se schimbe atît de des planurile şi programele şcolare şi să se pună la îndemna elevilor cărţi tipărite. Toate cursurile, pe toate treptele învăţămîntului să fie predate în limba română care e destul de bogată şi „îndeminatecă” să exprime toate noţiunile oricît de abstracte.

De la idealul luminării la idealul naţional, Damaschin Bojincă în cultura românească este titlul comunicării lui Nicolae Bocşan care fixează contribuţia lui Damaschin Bojincă, atît în mişcarea iluministă a timpului cît şi în ansamblul culturii române din acea vreme.

Gîndirea social-politică a lui Damaschin Bojincă a fost examinată de Gh. Ciulei. Din analiza operelor lui juridice ca „Dritul ţivil roman” şi „Dritul ţivil al Moldovei împreună cu proţedura” se desprind idei progresiste valabile şi azi.

Cultura românească din Banat în epoca Şcolii latîniste se intitulează comunicarea profesorului Petru Oallde. Autorul propune o nouă perspectivă pentru înţelegerea mişcării culturale româneşti din Banat în epoca Şcolii latîniste, avînd în vedere atît unitatea curentului cît şi condiţiile specifice Banatului. Mişcarea culturală românească din Banat de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea n-a fost doar un „ecou”, un produs epigonic, minor, comparativ cu Şcoala latînistă. Banatul a îmbogăţit cu idei, cu lucrări, cu manifestări remarcabile zestrea Şcolii ardelenene. În domeniul limbii, Paul Iorgovici şi Eftimie Murgu au marcat cote superioare în dovedirea caracterului latin al limbii române. O altă direcţie a constată în culturalizarea naşelor. Programul bănăţean de culturalizare a fost expus în cîteva lucrări de largă circulaţie. nu numai în Banat, ci şi în Ardeal. Damaschin Bojincă, Dimitrie Ţichindeal, C. Diaconovici-Loga, Nicolae Stoica de Haţeg, Ioan Tomici şi numeroşi alţii au slujit cu devoţiune această idee. Autorul ajunge la concluzia că în timp ce ardeleii au mers pe linia justificării drepturilor naţionale ale românilor, în Banat s-a dat lupta pentru conservarea elementului raţional.

Date noi despre familia Bojincă a adus în comunicare sa Valeriu Leu de la Muzcul din Reșița. În scrisorile sale inedite, Damaschin Bojincă searată permanent interesat desituația familiei din Gârliște, mai ales de situația școlară a nepoților de frate, Nicolae și Axentie. Comunicarea subliniază rolul important ce l-a avut Bojincă în formarea personalităților lui Nicolae și Axentie Bojincă, figuri remarcabile ale revoluției de la 1848—1849 din Banat și colaboratori apropiați ai lui Eftimie Murgu.

Date noi despre Damaschin Bojincă cuprinde comunicarea lui George Chiriac de la Biblioteca județeană din Reșița. Întrucît biografii de pînă acum dau date diferite, 1801, 1802, 1803, privitoare la nașterea lui Bojincă, autorul comunicării, bazat pe „Conscriptia familiilor din Gârliște”, precum și pe o scrisoare a lui Damaschin Bojincă din 1 mai 1862 stabilește ca dată a nașterii „primele patru luni ale anului 1801”.

Un cuprinzător eseu asupra lui Bojincă a dat scriitorul Pavel Bellu.

Sesiunea a fost însoțită de o interesantă expoziție de documente, dintre care multe inedite, privitoare la membrii familiei Bojincă, care au avut un rol important în mișcarea de emancipare a poporului român din Banat din veacul al XIX-lea.

I.D.S.

A DOUA ÎNTÎLNIRE ÎNTRE SPECIALIȘTI ROMÂNI ȘI SOVIETICI, AUTORI DE MANUALE DE ISTORIE *

În conformitate cu planul de colaborare culturală și științifică dintre România și U.R.S.S., în zilele de 24—28 ianuarie 1977, s-a desfășurat la Moscova cea de-a doua întâlnire a specialiștilor din cele două țări pe problemele tratării reciproce în manualele școlare a istoriei celor două popoare.

Delegația română la întâlnire a fost alcătuită din tovarășii: Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei R. S. România, directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, decanul facultății de istorie a Universității București, conducătorul delegației, Dumitru Berciu, profesor universitar, doctor docent, șeful catedrei de istorie a României a Universității București, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România; Gheorghe I. Ioniță, conferențiar universitar doctor la Universitatea București; Ilie Sârzea, conferențiar universitar, inspector general în Ministerul Educației și Învățămîntului, Vasilica Neagu, profesoară, redactor la Editura didactică și pedagogică; Leontin Pastor, secretar II la Ambasada R. S. România la Moscova.

Delegația sovietică a fost alcătuită din: acad. I. I. Miș, conducătorul delegației; N. P. Kuzin, membru al Academiei de științe pedagogice a U.R.S.S., adjunctul șefului delegației; N. V. Vinogradov, director adjunct al Institutului de slavistică și balcanistică; A. G. Kolosov, șeful laboratorului predarea istoriei al Institutului de cercetări științifice privind conținutul și metodele predării al Academiei de științe pedagogice a U.R.S.S.; F. P. Korovkin, cercetător științific principal la Institutul de cercetări științifice privind conținutul și metodele predării al Academiei de științe pedagogice din U.R.S.S., autor de manuale școlare; I. P. Rahmanna, cercetător științific principal al Institutului de cercetări științifice privind conținutul și metodele predării al Academiei pedagogice din U.R.S.S.; A. A. Iazkova, cercetător științific principal la Institutul de economie mondială a sistemului mondial socialist.

La întâlnire au mai participat următorii tovarăși, reprezentînd partea sovietică: M. I. Kondakov, prim-vicepreședinte al Academiei de științe pedagogice a U.R.S.S.; I. B. Berhin, doctor docent, cercetător principal la Institutul de istorie a U.R.S.S., autor de manuale școlare; V. I. Grosul, cercetător științific principal la Institutul de istorie a U.R.S.S.; M. M. Zalișkin, profesor universitar la Facultatea de istorie a Universității „Lomonosov” din Moscova; I. D. Zverev, academician, secretar al Academiei de științe pedagogice din U.R.S.S.; V. A. Orlov, cercetător principal la Institutul de cercetări științifice privind conținutul și metodele predării al Academiei de științe pedagogice din U.R.S.S.; B. S. Popov, șef de catedră la Școala superioară de partid de pe lângă C.C. al P.C.U.S.; L. E. Semionova, cercetător științific principal la Institutul de slavistică și balcanistică al Academiei de științe a U.R.S.S.; G. M. Karopov,

* Cu privire la desfășurarea primei întâlniri am informat în „Revista de istorie”, nr. 12/1975, p. 1938—1939.

metodist principal în Ministerul Învățământului de cultură generală al U.R.S.S.; V. E. Stepanova, redactor principal al redacției „Istorie” din Editura „Prosvetșenie”.

Discuțiile, desfășurate într-o atmosferă de conlucrare tovarășească, au dat posibilitatea debaterii unor probleme fundamentale ale istoriei celor două țări și au conturat concluzii menite să contribuie la îmbunătățirea prezentării istoriei României și U.R.S.S. în manualele școlare. Delegațiile și-au făcut propuneri de care să se țină cont în activitatea viitoare de elaborare a manualelor școlare.

La sfârșitul dezbaterilor a fost încheiat protocolul întâlnirii, prevăzându-se ca cea de-a treia dezbateri pe problemele manualelor școlare de istorie să se desfășoare la București la finele acestui an, cu acest prilej urmînd să se analizeze stadiul îndeplinirii prevederilor protocolului semnat la Moscova.

În ziua de 27 ianuarie, delegația română a fost primită de M. A. Prokofiev, ministrul învățămîntului de cultură generală al U.R.S.S., care a apreciat utilitatea lărgirii contactelor și a colaborării dintre cele două țări în problemele învățămîntului și a subliniat interesul părții sovietice pentru lărgirea conlucrării și în alte domenii ale instrucției și educației tineretului școlar. În acest context a fost acceptată invitația părții române ca viitoarea întâlnire de la București să dezbată tema: „Manualul de istorie — mijloc important de educare patriotică, revoluționară, internaționalistă a tineretului”.

Gh. I. Ioniță

CRONICA

În ziua de 7 februarie 1977 la Pitești s-au desfășurat lucrările unui simpozion cu tema „Viața și activitatea lui Dinicu Golescu” organizat de Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Ministerul Educației și Învățămîntului și Comitetul județean de cultură și educație socialistă Argeș, prilejuit de împlinirea a 200 de ani de la nașterea marelui cărturar și patriot. După cuvîntul de deschidere rostit de Ionel Dicu, secretar al Comitetului Județean Argeș al P.C.R., vicepreședinte al Consiliului Popular Județean Argeș, în continuare au fost prezentate comunicările: *Tradiția culturală și imaginea Europei iluministe la Dinicu Golescu*, de dr. Alexandru Dușu, redactor șef adjunct la „Revista de studii sud-est europene”; *Dinicu Golescu, cărturar, patriot și promotor al iluminismului românesc*, de dr. Anastasie Iordache, cercetător științific principal la Institutul de Istorie „N. Iorga” București; *Importanța memorialului „Însemnare a călătoriei mele” în literatura română a sec. XIX*, de dr. Mihai Diaconescu, lector univ. la Institutul de învățămînt superior Pitești; *Dinicu Golescu în viața politică a Țării Românești. Poziția sa față de Revoluția din 1821* — dr. Constantin Dinu, cercetător principal la Institutul de cercetări pedagogice și psihologice București; *Concepția lui Dinicu Golescu despre progresul social*, de Vasile Novac, directorul Muzeului Golești; *Idei pedagogice progresiste în opera și activitatea lui Dinicu Golescu*, de dr. Octavian Ionescu, cercetător principal la Institutul de cercetări pedagogice și psihologice București; *Rolul Goleștilor în istoria Țării Românești*, de prof. univ. dr. doc. Mihail Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene.

★

În ziua de 18 februarie 1977, la Curtea de Argeș au avut loc lucrările unui simpozion organizat în comun de Comitetul Orașenesc de Cultură și Educație Socialistă Curtea de Argeș și Institutul de istorie „N. Iorga” din București, cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la răscoala țaranilor din 1907. În cadrul simpozionului au luat cuvîntul: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga”, decan al Facultății de istorie din București, dr. Mircea Iosa, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”, Coralia Fotino și Nicolae Liu cercetători la același Institut.

★

În ziua de 26 februarie 1977, în fața Comisiei de doctorat a Facultății de istorie din București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat „Relații între România și Statele Unite ale Americii pînă în 1914”, elaborată de *Stelian Popescu*. Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I „Din începuturile legăturilor între români și America de Nord”; Cap. II „Relații

diplomatice"; Cap. III „Relații economice”; Cap. IV „Relații cultural-științifice”; Cap. V „Emigrația română în America de Nord pînă la începutul primului război mondial”; Cap. VI „Participări românești la viața Americii de Nord pînă la primul război mondial”; În afară de capitolele menționate lucrarea mai conține „Introducere”, „Bibliografie” și o „Anexă”.

Comisia de doctorat a fost compusă din: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de istorie din București, președinte; acad. Constantin C. Giurescu — conducător științific; prof. univ. dr. Gheorghe Platon, conf. univ. dr. Gheorghe Ioniță, dr. Sergiu Columbeanu — membri.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *Stelian Popescu* titlul științific de *doctor în istorie*.

MARIA TOTU, *Garda civică din România 1848—1884*, Edit. militară, București, 1976, 300 p.

Cartea la care ne referim este o cercetare vastă și profundă a unei instituții politico-militare făurită în România modernă. Creație a revoluției de la 1848, a unor împrejurări în care vechile instituții erau dizolvate și transformate fundamental mai ales prin rolul atribuit maselor populare în mecanismul lor funcțional, garda civică a devenit în anii constituirii și organizării statului național român un element esențial al articulațiilor lui politico-militare. Este, deci, legitim interesul cu care autoarea s-a aplecat asupra unui asemenea subiect, dezvoltându-l sub multiplele lui ipoteze în cartea recent publicată de Editura militară. Importanța acestei cercetări rezidă nu numai în preocuparea de aprofundare a trecutului istoric, ci și în necesitatea de a folosi învățămintele acestuia în înzestrarea României de astăzi cu cele mai eficace mijloace de apărare.

Specialistului și, în general, cititorului li se oferă o carte bazată pe o bogată și complexă informație documentară, în care ineditele ocupă un loc deosebit. Izvoarele editate, presa vremii mai ales în care sînt consemnate diferite texte politice și dezbaterile parlamentare au procurat autoarei un volum de informație apreciabil. Sprijinită pe un material documentar vast și variat, cartea Mariei Totu se impune prin temeinicia aprecierilor, nuanța interpretărilor și precizia concluziilor.

Abordarea unei problematici cu caracter instituțional poate, uneori, să pună pe autor în situația dificilă de a realiza o tratare din unghiul prea strîmt al specialistului, de a aduce contribuții neluocitoare prețioase, dar interesante doar pentru un cerc mai restrîns de cititori. Fără însă de a abdica de la imperativul unei monografii instituționale, de a-l pune în lumină totalitatea implicațiilor și fațetelor, avantajată și de subiect, autoarea tratează garda civică printr-o prismă mai largă, care satisface atît interesele unei stricte cercetări de specialitate cît și pe acelea ale unei lucrări cu un mai larg orizont istoric, în speță politico-militar.

Originile gărzii civice sînt, în mod firesc plasate de autoare în evenimentele revoluționare de la 1848. Sub acest raport, ea face o sistematică expunere a împrejurărilor în care a apărut și s-a concretizat conceptul de gardă națională, o instituție specifică dealtfel tuturor revoluțiilor burghezo-democratice din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Este interesant de remarcat că, în societatea românească o încercare de făurire a unei asemenea instituții o făcea, în București, N. Mavrogheni, la finele secolului al XVIII-lea, influențat desigur de evenimentele revoluționare din Franța. Preocupîndu-se de alcătuirea unei oștiri naționale, domnitorul Țării Românești dispusese înrolarea unor elemente ale burgheziei orășenești în formațiuni de pază a ordinii din interiorul capitalei, idee repede însă abandonată tocmai din cauză că o asemenea instituție nu putea fi aplicată decît în anumite condiții social-politice. Or acestea erau indisolubil legate de o schimbare revoluționar-democratică, cum a fost aceea realizată de români la 1848.

Instituția gărzii naționale este pentru autoare un element important în definirea revoluției române de la 1848 ca fenomen unitar. În acest scop, se compară realizările românilor din Transilvania și Țara Românească, unde gărzile naționale s-au constituit în timpul desfășurărilor revoluționare și s-au impus ca instrument de apărare a ordinii noi create în fiecare din cele două provincii istorice. Împrejurările concrete în care apar gărzile naționale, eforturile depuse de autorități în vederea întemeierii acestora, dificultățile înfruntate pentru recrutarea, echiparea și mobilizarea elementelor populare în apărarea revoluției sînt amplu reflectate într-un capitol special dedicat. Din aprecierile autoarei rezultă ideea că în Țara Românească instituția gărzii naționale s-a generalizat îndeosebi la orașe. Satele nu sînt antrenate decît în mică măsură în asemenea formațiuni. Este drept că, spre deosebire de orașe, satele, mai ales acelea din Oltenia, furnizau principalele cadre ale oștirii revoluționare alcătuită pe bază de voluntariat de Gheorghe Magheru.

Sătenii cu o anumită experiență militară sau cu aptitudini în mluirea armelor erau mobilizați în detașamentele din nord-vestul Olteniei, care reprezentau principala forță de descurajare a reacțiunii interne.

Prin realizările remarcabile sub raportul folosirii maselor populare în organizarea forței de apărare împotriva dușmanilor interni și externi, revoluția română de la 1848 reprezintă un moment de răscruce, ale cărei realizări își vor pune adinc pecetea asupra transformărilor ulterioare survenite după constituirea statului național român. Remarcăm, de aceea, expunerea autoarei asupra împrejurărilor speciale în care creații ale revoluției — ca aceea a gărzii naționale — reapăreau în conștiința și practica politică românească. În acest context sînt discutate și evidențiate conceptele de înarmare generală a poporului elaborate în anii luptei pentru formarea statului național român, subliniindu-se prețul pus de gîndirea înaintată asupra găsirii celor mai adecvate modalități de utilizare a maselor populare în lupta de emancipare de sub dominație străină.

Concepția românească asupra înarmării întregului popor și a folosirii întregii energii și capacități naționale în lupta împotriva dominației străine s-a impus cu precădere în gîndirea politică și din cauza unor condiții particulare. Moldova și Țara Românească, cele două state românești în jurul cărora se desfășura lupta de emancipare politică, nu puteau triumfa în confruntarea cu puterile suzerană și protectoare — care dispuneau de armate permanente numeroase, bine echipate și înzestrate — decît recurînd la singura modalitate posibilă spre a contrabalansa într-o anumită măsură marea decalaj de forțe, anume înarmarea masivă a elementului popular. De aceea, din această expunere a conceptelor anilor de luptă pentru formarea și organizarea statului național român — bine conturată de autoare — n-am fi exclus ideile acelorași exilați referitoare la constituirea unui corp militar românesc bazat pe voluntariat, apărute în anii războiului Crimeii. Desigur că corpul acesta de voluntari preconizat a se crea nu era sinonim cu gărzile naționale din 1848, dar avea în comun accentul pus pe masele populare ca forțe de bază în formarea unor unități militare.

Într-un capitol special, autoarea realizează un tablou complex și veridic al confruntărilor politice privitoare la renașterea instituției gărzii naționale, în împrejurările noi create de după 1859. În acest cadru sînt surprinse tendințele divergente ale celor două curente politice ale epocii: liberalismul și conservatorismul și sînt înfrățite cauzele reale care generau o asemenea regrupare politică. Liberalismul radical, un curent politic deosebit

de activ cu precădere în Muntenia, apare în chip îndreptățit drept elementul principal în lupta pentru reînființarea gărzilor naționale. Este demn de reținut ideea — subliniată de autoare — că acest curent politic încerca să facă dintr-o asemenea instituție nu numai o forță de apărare a ordinii interne, ci și un veritabil instrument politic. Realitățile românești din primii ani de după Unire, în condițiile existenței unei legislații electorale restrictive favorabilă moșierimii conservatoare, impuneau liberalilor radicali necesitatea de a organiza o forță socială și de a o înzestra cu atribuții administrative, pe care s-o folosească în lupta pentru contrabalansarea poziției dominante deținută de conservatori în corpurile legiuitoare.

Autoarea relevă cu deplin temei controversele iscate de lupta pentru reînvierea gărzilor naționale în chiar sînul grupărilor liberale, care principal se pronunțau în consens, dar acționau discordant atunci cînd era vorba de concretizarea unui anumit proiect. Oameni politici cu vederi liberale, printre care chiar Cuza Vodă și M. Kogălniceanu, adepți ai principiului organizării maselor populare în formațiuni menite a apăra ordinea internă, se opuneau înfăptuirii unor asemenea proiecte conștienți că puteau deveni un instrument în mîna liberalilor radicali, pe care-i dezaprobuau. Prin prisma unor asemenea realități politice înțelegem clar factorii care au contribuit la tergiversarea reînvierii gărzilor naționale. Căci nu numai condițiile externe, îndeosebi adversitatea puterii suzerane, erau vitrege, ci și puternica opoziție internă, cu precădere a conservatorilor, au amînat înfăptuirea acestui ideal al revoluției române de la 1848.

Instituția aceasta a revoluției pașoptiste, apărută sub numele de gardă civică, se impunea definitiv în conjunctura creată de lupta pentru consolidarea autonomiei statale prin intermediul instalării în fruntea României a unei dinastii străine. Tocmai în perioada aceasta a vacanței tronului, liberalii radicali își intensifică activitatea politică în scopul constituirii gărzii civice, reușind să determine grupările de nuanță conservatoare să accepte o lege specială în această privință. Considerăm, de aceea, că autoarea apreciază corect considerentele de politică internă și externă în care s-a impus o asemenea instituție. Forțele conservatoare au fost nevoite să facă o asemenea concesie conștiente că în situația politică creată în țară prin vacanța prelungită a tronului, armata singură n-ar fi fost capabilă să apere autonomia țării amenințată îndeosebi de puterea suzerană. Numai o înarmare populară, în genul celeia din timpul evenimentelor de la 1848, putea să contribuie rapid la sporirea capacității de apărare a țării. Am mai adăuga la aceste considerente faptul

că în anii 1866—1868 proiectele românești de cucerire a independenței statale erau revitalizezate într-o conjunctură de mișcări insurecționale în Peninsula Balcanică, care contribuiau la slăbirea Imperiului otoman și la transformarea idealului independenței într-un obiectiv al practicii politice permioicite. Tocmai o asemenea situație a permis liberalilor radicali să instituționalizeze garda națională sub denumirea de gardă civică.

În paginile cărții își găsesc o amplă reflectare o serie de aspecte privitoare la organizarea unităților de gardă civică, în București, mai întâi, și în restul țării, apoi. Constituirea unor asemenea unități a început înainte de promulgarea legii speciale de organizare, înfățișându-se ca rezultat al activității liberalilor radicali în rîndul elementelor burgheziei orășenești. După apariția legii, unitățile de gardă civică s-au alcătuit prin confruntare cu unele elemente conservatoare care urmăreau restrîngerea bazei sociale a acestei instituții. În Moldova, în cîteva orașe, închegarea acestor formațiuni s-a izbit de ostilitatea nu numai a conservatorilor, ci și a liberalilor fracționiști de sub conducerea lui N. Ionescu.

Cu ocazia înființării acestor unități înarmate aparținînd burgheziei orășenești apar în calitate de comandanți o serie de oameni care figuraseră printre elementele ostășești, în timpul revoluției de la 1848. George Adrian, Pavel Zăgănescu, dar mai ales N. Goleșcu au un rol deosebit în organizarea unităților de gardă civică și, mai ales, în inaugurarea activității acestora în principalele orașe ale României. Este nelndoielnic că numai guvernarea liberală avînd în frunte pe radicalii munteni, din anii 1867—1868, dădea contururi definitive acestei instituții, reușind să înfrîngă prin măsuri energice atît împotriva conservatoare pe plan local, cît și reticența unor grupuri liberale îndeosebi din Moldova.

Un loc deosebit în expunerea autoarei îl reprezintă un alt grup de probleme referitoare la înarmarea și echiparea unităților de gardă civică. Pentru strîngerea fondurilor necesare, liberalii radicali au inițiat o largă activitate de colectare a unor donații publice. În acest sens, autoarea invocă o serie de mărturii documentare din care rezultă ecoul stîrmit de o asemenea activitate în rîndul maselor populare, care la apelul comitetelor cetățenești făceau subscripții în folosul înarmării gărzilor civice. Chiar românii din Transilvania au considerat indicat să facă asemenea donații bănești. Pe baza acestor fonduri procurate printr-o largă contribuție populară — cum se remarcă încarte — s-au cumpărat arme din străinătate, înarmîndu-se astfel garda civică și sporindu-se, totodată, capacitatea de apărare a țării.

Autoarea acordă o atenție specială prezentării rolului gărzii civice în menținerea ordinii interne. În acest sens, ea precizează că misiunea principală a gardiștilor era de a organiza în orașe posturi de pază și patrule. În cazuri excepționale, aceleași elemente gardiste substituiau armata în efectuarea unor atribuții, atunci cînd aceasta era chemată să îndeplinească misiuni de importanță națională. Este evident deci faptul că nu numai în teorie, ci și în practică, garda civică îndeplinește și misiunea de compliment al armatei naționale, mai ales în anumite momente dificile prin care trecea țara. Paza instituțiilor publice și a sediilor administrative din capitala țării și din principalele orașe ale României era înfăptuită de aceste unități ale gărzii civice, prin numeroasele posturi de pază instalate și prin efectuarea de patrule pretutindeni unde liniștea publică era afectată.

Un mare interes suscită comentariile și aprecierile din carte privitoare la contribuția gărzii civice la constituirea unor unități de voluntari, în primăvara și vara anului 1866, cînd se părea că o acțiune de eliberare a Transilvaniei devenise iminentă. Din inițiativa lui N. Goleșcu, șeful suprem al acestei instituții, în rîndul membrilor gărzii naționale s-a produs o acțiune de consolidare a armatei naționale și în general a forțelor de apărare ale țării, creîndu-se în mai multe localități detașamente de voluntari care ar fi trebuit să participe la eliberarea românilor aflați sub dominația habsburgică.

Anii 1869—1876, în condițiile unei instabilități guvernamentale și apoi ale instalării în fruntea țării a unei administrații conservatoare cunosc — cum se desprinde din carte — schimbări, dacă nu de esență, cel puțin parțiale în sistemul de organizare și în atribuțiile oferite gărzii civice. În general, conservatorii, tocmai pentru că gărzile civice reprezentau principalul razem al liberalilor radicali din centrele urbane, prin măsuri speciale tind să le știrbească unele atribuții. Socotim, de aceea, că legea organizării serviciului militar obligatoriu din 1872 nu poate fi interpretată numai ca o încercare conservatoare de restrîngere a bazei populare, în speță burgheze, a acestei instituții. Ea este, totodată, o acțiune de neutralizare a formațiunilor populare de tipul gărzilor civice, de scoatere deci a acestora de sub influența exclusivă a liberalilor radicali. Conservatorii care nu se bucurau de aderență politică în rîndul burgheziei orășenești declt în slabă măsură, neputînd desființa această instituție, încearcă s-o subordoneze prin crețerea ei sub dependența Ministerului de război, al cărui șef era o personalitate din rîndurile lor. De fapt, conservatorii, prin tendința de îngustare a bazei ei sociale și prin dispoziția de a o

subordona ministrului de resort, voiau să facă din garda civică, în afară de instrumentul obișnuit de apărare a ordinii publice, o bază de sprijin politic. Într-o asemenea perspectivă înțelegem mai clar că, după înființare, ambele curente politice: conservatorismul și liberalismul au încercat să facă din această instituție o forță de sprijin în lupta pentru cucerirea puterii politice.

Funcția gărzilor civice de compliment al armatei naționale în împrejurări dificile pentru țară este amplu reflectat în carte în capitolul special dedicat războiului pentru cucerirea independenței. În acest context sînt prezentate măsurile de reorganizare a instituției, spre a o face mai aptă de noile misiuni, în condițiile pregătirilor făcute în țară în vederea cuceririi independenței politice. Reorganizată și pregătită în această direcție, garda civică are de îndeplinit un rol important pe măsură ce armata națională era implicată cu întregul ei efectiv în războiul antiotoman. În această situație, autoarea arată multiplele sarcini îndeplinite în interiorul țării de gărzile civice, antrenate atît în activitatea de asigurare a pazei și securității orașelor, cît și în efectuarea serviciului de garnizoană.

Capitolul final privitor la ultimii ani de existență ai gărzii civice — care au culminat cu desființarea ei în 1884 — cuprinde interesante observații și aprecieri despre declinul unei instituții, precum și despre dezinteresul față de ea manifestat de aceiași oameni politici care o constituiseră. Printre cauzele care au condus la suprimarea ei — bine conturate de autoare — s-ar mai putea adăuga și faptul că în noile condiții de după cucerirea independenței instituția ca atare nu-și mai găsea locul. Se știe că rațiunea primordială care o impusese — atît în 1848 cît și în 1866 — era insuficiența forțelor armate ale țării și incapacitatea de a le spori rîndurile prin măsuri rapide de recrutare. Instituționalizarea

ei, în 1866, fusese opera liberalilor radicali, dornici — în situația cînd nu erau fortificați politic — s-o utilizeze în lupta electorală, cînd înfruntările cu adversarii lor conservatori erau atît de dure. După constituirea Partidului național liberal, dar mai ales după triumful politicii acestuia în lupta pentru cucerirea independenței, precum și după fortificarea armatei naționale tocmai în vîltoarele războiului antiotoman, garda națională apărea acelorași oameni care o întemeiaseră o instituție de prisos. Și aceasta cu atît mai mult cu cît în ultimii ei ani de existență — cum demonstrează autoarea — fusese deposedată de cele mai multe atribuții, rezervîndu-i-se mai ales funcții de ceremonial.

În lumina considerentelor și aprecierilor menționate, cartea Mariei Totu ne apare ca o realizare dintre cele mai izbutite ale istoriografiei noastre consacrate epocii moderne. Analizele, aprecierile, sublinierile și concluziile inserate în carte ne oferă o imagine asupra unei instituții politico-militare din trecutul nostru istoric dintre cele mai importante. Instituția aceasta compromisă de o anumită literatură beletristică este astăzi pe deplin reabilitată în ochii cititorului obișnuit, care are astfel la dispoziție o sursă de cunoaștere întocmită după toate rigorile științifice. Scrisă fluent, cu respect față de adevărul istoric, cartea la care ne referim este o demonstrație a rolului formațiunilor militare bazate pe masele populare, a contribuției lor deosebite în împlinirea unor evenimente de însemnătate națională. Cercetarea Mariei Totu poate servi, totodată, ca o explicare a rașunilor care guvernează astăzi organizarea forțelor noastre armate, anume folosirea energilor și capacității întregului popor în apărarea independenței și suveranității țării, în asigurarea succesului luptei pentru respingerea oricărei agresiuni externe.

Apostol Stan

OVIDIU PAPADIMA, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, București Edit. Minerva, 1976, 396 p.

Problema fundamentării iluminismului românesc, a fundurilor sale cronologice și totodată a impulsului dat de el culturii autohtone și dezvoltării vieții politice, constituie o veche și stăruitoare preocupare a istoriografiei române.

Cîteva din lucrările mai vechi consacrate iluminismului — și ne referim în primul rînd la cele semnate de Pompiliu Eliade (*Histoire de l'esprit public en Roumanie* (1905), *La Roumanie au XIXe siècle* (1914)

N. Iorga, (*La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud Est de l'Europe au XVIIe et au XVIIIe siècles*), D. Popovici (*La littérature roumaine à l'époque des lumières*, 1945) — constituie scrieri de ample referințe nu numai asupra mișcării iluministe, ci totodată și a dezvoltării culturii românești în sine, a ideologiei noastre politice și literare, precum și asupra salturilor naționale realizate de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pînă la constituirea statului român unitar.

În ultimii ani cercetările cu privire la iluminism au luat o amploare din ce în ce mai mare, ele îmbogățindu-se prin monografiile lui Lucian Blaga (*Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, 1966), D. Prodan, (vezi ediția I-a din *Supplex libellus valachorum*, 1965) și totodată prin studiile lui D. Ghișe și Pompiliu Teodor asupra unor lucrări ale lui George Șincai și Samuil Micu, ale lui Romul Munteanu asupra Școlii Ardelene și asupra iluminismului european în general, precum și ale lui Al. Dușu (*Explorări în istoria literaturii române*, 1968 și *Coordonate ale culturii românești*, 1969). Numeroși alți cercetători ca Lucia Protopopescu, Adrian Marino, I. Lungu, Vlad Georgescu, pentru a-și aminti numai pe aceștia, au abordat și ei problema iluminismului românesc din diferite puncte de vedere, contribuind astfel în mod substanțial la lumina conceptului în sine și a implicațiilor lui cu privire la dezvoltarea culturii și a literaturii române.

Un nou pas înainte în această direcție s-a făcut recent prin apariția lucrării lui Ovidiu Papadima, intitulată *Ipostaze ale iluminismului românesc*.

Istoric literar cu o îndelungată activitate, autor a numeroase lucrări consacrate fenomenului cultural și artistic românesc, dintre care menționăm *O viziune românească asupra lumii* (1941), *Creatorii și lumea lor* (1943), *Literatură populară română* (1968), *Scritorii și înțelesurile vieții* (1971), precum și a monografiilor consacrate lui *Cezar Bolliac* (1966) și *Ion Pillat* (1974), Ovidiu Papadima dispune de o profundă informație asupra evoluției culturii românești, și totodată de o largă orientare în domeniul culturii europene.

Problema iluminismului românesc, a substanței și a ritmului său de desfășurare, constituie de altfel o preocupare mai veche a lui Ovidiu Papadima, ea fiind abordată atât în studiul său despre Anton Pann din 1963, (*Anton Pann, Cîntecele de lume și folclorul Bucureștilor*), cât și în acela mai recent publicat în volumul colectiv *Temelii folclorice și orizont european în literatura română* (1971).

Spirit ponderat și scrupulos, Papadima își anunță cititorii chiar de la primele pagini, comișind însă un act de o surprinzătoare modestie, că lucrarea sa nu intenționează să fie o „nouă sinteză” asupra iluminismului românesc, ci numai relevarea unor „dimensiuni mai puțin cercetate”. Printre acestea autorul menționează în primul rând sincronismul dintre iluminismul român și iluminismul european, îndeosebi cel de nuanță occidentală, și apoi diacronismul, elementele ideologice și desfășurarea iluminismului ne fiind identice nici în timp nici în spațiu. Papadima se arată preocupat totodată de

modul sumar cum a fost cercetat la noi fenomenul iluminist manifestat la popoarele din jurul nostru — cehii, slovacii, rușii, grecii — subliniind paralelismele și diferențele existente. „În consecință, — precizează autorul — fără a ambiționa o investigare exhaustivă, pe care spațiul acestui volum nu ne-o permite — vom încerca în studiul introductiv relevarea unor aspecte semnificative, fie în sensul menționării unor paralelisme, fie în acela al notării unor nuanțe diferențiate în raport cu iluminismul românesc”.

Primele două capitole ale lucrării lui Papadima înfățișează, pe de o parte, principalele „coordoanate ale aspecte specifice ale iluminismului românesc”, iar pe de altă coordonate este și sud-est europene și trăsăturile proprii ale iluminismului românesc”.

Una din primele constatări ale lui Papadima cu privire la fundamentarea iluminismului este constatarea cu privire la „libertatea de gîndire” de care au dispus la începutul secolului al XVIII-lea filozofii francezi Montesquieu, Voltaire, Jean Jacques Rousseau, Beaumarchais și alții, iluminismul lor avînd de altfel puternice rădăcini în eugetarea și literatura secolului anterior, în timp ce în alte părți ale continentului, chiar și în Anglia, aceasta libertate a fost cu mult mai restrînsă. În Prusia, Austria și Rusia el a fost apoi puternic influențat de „despotismul luminat al unor monarhi ca Frederic al II-lea, Iosif al II-lea și Caterina a II-a, — „despoții luminați” ai timpului — care înțelegeau să acorde unele reforme, dar nu ca un drept al maselor, ci numai ca un dar al mărimii și „filozofiei” lor. Asupra românilor din Moldova și Țara Românească a avut influență îndeosebi iluminismul de origine franceză, receptat fie direct din izvoare franceze, și îndeosebi din „Enciclopedie” și din scrierile filozofice ale lui Voltaire, fie din traduceri grecești, în timp ce în Transilvania el a pătruns prin conceptul „josefinismului” teoretizat de F. Chr. Baumeister.

Filozofic, politic și literar în Franța, unde a culminat cu revoluția burgheză din 1789, în țările noastre iluminismul va deveni mai mult un concept pedagogic, social, național, fiind formulat în legătură cu aspirațiile concrete ale poporului român, necesitatea învățămîntului, a desființării șerbiei, tendința de afirmare a boierimii și burgheziei progresiste, dorința de egalitate și libertate națională.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Papadima constată tendințele de modernizare și dezvoltare a învățămîntului de către unii domni ca Grigore Ghica și Alexandru Ipsilanti, și totodată desființarea, prin Constantin Mavrocordat, a șerbiei și înlocuirea ei prin zile fixe de clacă.

„Luminarea” e reprezentată totodată în Moldova de mitropolitul Iacob într-o prefață a culegerii de maxime *Cerească floare* (1757), iar în Țara Românească de episcopul Chesarie de la Râmnic, editorul renumitelor *Mineie*, unul din cititorii români ai „Enciclopediei” franceze și al revistei „*Mercure littéraire et politique*”, de episcopul Ilarion al Argeșului, sprijinitorul politic al lui Tudor Vladimirescu, și alții. Încă din 1791 se traduc în Moldova o parte din „Ruinele” lui Volney.

În Transilvania bazele sale au fost puse de episcopul Inochentie Micu, autorul primelor petiții pentru drepturile poporului român, de Petru Pavel Aron, ctitorul școlilor din Blaj, prin care se va continua, pe o treaptă superioară, tradiția românească a vechii școli de la Brașov, și apoi de marea pleiadă de învățați, Samuil Micu, George Șincai, Petru Maior, Ioan Budai Deleanu, Ioan Piuariu Molnar, care li vor da un puternic conținut istoric, filologic și literar (*Țiganiada*). Se pregătesc și tipăresc și de o parte și de alta a Carpaților gramatici, cărți de retorică, povestiri și expuneri pedagogice, povețe economice.

Papadima subliniază cu multă acuitate rolul centrelor iluministe transilvănene de la Brașov, Sibiu și Blaj, și apoi cel al școalei lui George Lazăr de la București.

Școala lui George Lazăr e urmată apoi pe plan literar — literatura fiind una din marile dimensiuni ale iluminismului — de Ion Heliade Rădulescu, Vasile Cârlova, Iancu Văcărescu, Grigore Alexandrescu, Cezar Bolliac, în Muntenia, iar în Moldova de George Asachi, Al. Hrisoverghi, C. Negruzzi, V. Alecsandri, care vor avea o largă atingere și cu romantismul.

Una din cele mai originale părți ale lucrării lui Papadima și în același timp cea mai bogată în argumente, o constituie expunerea sa — aceasta fiind una din ipostaze — cu privire la locul iluminismului între tradiție și inovație, atitudinea exponenților iluminiști față de cultura populară, — altă ipostază — relevarea filozofiei folclorice în literatura epocii, cîntecele de lume ale timpului, precum și literatura iluminiștilor transilvăneni, Vasile Aaron și Ioan Barac, deschizătorii drumului lui Anton Pann, fostul psalt al bisericii Sf. Nicolae de la Brașov. Momentul culminant al epocii este reprezentat de Ioan Budai Deleanu prin „Țiganiada”.

Nici unul din istoriografii români n-a făcut pînă acum o mai strînsă relație între iluminism și cultura și literatura populară, prin referințele lui Papadima numeroase poezii românești ale începutului secolului al XIX-lea fiind scoase de sub dominația unor presupuse inspirații străine.

Alte capitole care oferă lui Ovidiu Papadima o largă posibilitate de desfășurare a erudiției sale, și totodată a unor puncte de vedere proprii, sînt *Lumea cîntecelor de lume* și *Anton Pann și datoria luminării poporului*, capitole care au și ele numeroase antecedente în bibliografia autorului. Considerat de Papadima din punct de vedere literar, ca „o expresie aproape integrală a geniului popular românesc”, Anton Pann a fost totodată și un remarcabil animator cultural al timpului, un răspinditor al cărții în straturile maselor populare, un pedagog social.

Ultimele două capitole ale cărții lui Papadima — *Persistența iluminismului în Transilvania și Romanticismul în Transilvania la jumătatea secolului al XIX-lea* — au un caracter polemic, determinat, pe de o parte, de pozițiile mai vechi ale unor istorici, printre care și D. Popovici, iar pe de alta de monografia lui George Em. Marica consacrată *Foii pentru minte, inimă și literatură*, apărută la Brașov între anii 1838 1864, aceasta fiind principala publicație literară transilvăneană a epocii.

Problema abordată de Papadima în aceste capitole este dacă în Transilvania au existat în această perioadă și scriitori romantici sau numai iluminiști? Menționînd scriitorii ca Vasile Popp, Pavel Vasici, Vasile Fabian Bob și George Barițiu, autori și a unor poezii, Papadima afirmă că aceștia „numai romantici nu sînt”. Andrei Mureșianu, autorul marșului „Deșteaptă-te române”, reprezintă abia unele „rare adieri ale romantismului”. Timotei Cipariu și George Barițiu n-au comis, în poezie, decît „păcate ale tinerețelor”; Iosif I. Many și N. Tincu Velia sînt prezenți în mișcare numai cu niște „lamentații”. Ioan Rusu, cîntăreț al unei „Iubite părăsite” (Cîntare sătenească) și al „Cîntării unei fecioare la semănatul florilor” și traducător al unor poezii din Schiller, nu e menționat.

Tot atît de necruțător se arată Papadima din acest punct de vedere și față de prozatorii ardeleni ai timpului, care, în parte, sînt însăși poezii citați: „Proza epică a transilvănenilor denotă și mai puține tradiții ale romantismului”.

Papadima apreciază însă la dreptă ei valoare orientarea, manifestările și realizările lor pe plan iluminist, uneori cu accente romantice, în clupul afirmării conștiinței și ideii naționale, a apărării limbii, a ridicării maselor populare prin cultură și acțiuni economice.

Fără a da scriitorii romantici de nivelul celor din Țara Românească și Moldova, transilvănenii au receptat însă în mod neindoielnic romantismul, „Foaia pentru minte, inimă și literatură” publicînd sau reproducînd unele din cele de la București numeroase

creații romantice aparținând lui Lamartine, Victor Hugo, Lord Byron, Al. Pușkin, Schiller, Goethe ș.a. Odată cu valoarea estetică a creațiilor acestora, se recepta și orientarea lor patriotică, etică.

Romantismul popular, reprezentat prin balade și basme, a domnit apoi pururea în inimile și cugetele țăranilor noștri.

Prin larga sa informație — deși cu unele inexactități de cronologie istorică (vezi p. 13)— prin confruntarea ideilor iluministe cu reali-

tatea românească, prin sublinierea „ipostazelor” sale românești, legate de aspirațiile poporului român, prin expunerea sa sistematică și prin forța interpretării și nuanțării ei, lucrarea lui Ovidiu Papadima este una din cele mai substanțiale expuneri românești asupra ideologiei și creațiilor iluministe, și ar merita fără îndoială să fie tradusă și într-o limbă străină.

Vasile Netea

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *România în războiul pentru independență (1877—1878). Contribuții bibliografice.* București, Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naționale, 1976, 54 p.

London, Longmans, Green and Co., 1895, XIX + 488 p.; I. Vial, *Histoire agrégée des campagnes modernes*, Tome 2, Librairie militaire R. Chapelot et Co., 1910, 580 p.

Apreciem deci că prin această publicație, Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naționale a pus la dispoziția tuturor celor interesați un util și totodată semnificativ instrument de luc. a.

M. Stroia

După apariția, în anul 1972 a lucrării asemănătoare ca tematică însă de mai mare întindere realizată de dr. Ilie Ceaușescu și dr. Vasile Mocanu, precum și a unor articole cu caracter istoriografic, fascicula cu titlul de mai sus se adaugă și deschide într-un fel seria contribuțiilor (monografice, documentare sau instrumente de lucru) care urmează să marcheze importantul jubileu al independenței de stat a României.

General ALEXANDRU CERNAT, *Memorii. Campania 1877—1878*, Ediție îngrijită, cuvint înainte și notă biografică de general maior doctor Constantin Olteanu. București, Edit. militară, 1976, XLI + 41 p. + 1 portr.

Așa cum se arată și în *Cuvintul înainte* care însoțește acest volum microdocumentar „Bibliografia de față reprezintă un modest cmagiu adus aceluia care pe cimpul de luptă, acum 100 de ani, au dat dovadă strălucită a jertfirii de sine, a demnității și virtuții și mai ales a iubirii de țară. Ea încearcă să pună în atenția cititorului, a cercetătorului, a tuturor aceluia care se apleacă asupra impresionantelor mărturii ale istoriei noastre naționale, o parte din numeroasele lucrări, apărute de-a lungul timpului, care au o deosebită valoare documentară și istorică”.

Despre războiul pentru independență, eveniment remarcabil în istoria multiseculară a luptei poporului român pentru neatințare s-au scris, în cei o sută de ani care au trecut de atunci, numeroase lucrări istorice sau de altă natură care s-au străduit să evidențieze și să clarifice diferite aspecte ale evenimentelor și acțiunilor politico-militare de acum un veac*. În cadrul istoriografiei privind războiul de independență o pondere însemnată, atât prin numărul cit și prin valoarea și ineditul lor, o reprezintă memoriile și însemnările uror participanți direcți la evenimente, începând cu acelea ale șefului statului și sfârșind, de pildă, cu acelea, destul de cunoscute, ale sergentului, înrolat voluntar la 16 ani, Ștefan Georgescu

Lucrarea grupează o amplă selecție din lucrările pe această temă, aflate în colecțiile instituției editoare—Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naționale, care are deja meritul editării unei utile și bine întocmite *Bibliografii militare românești*.

Cum era și firesc, majoritatea scrierilor de acest gen au apărut în anii care au urmat războiului, atunci când autorii lor erau încă în viață. Posibilitatea existenței și descoperirii și altor scrieri de acest gen, care dintr-un motiv sau altul nu au văzut lumina

În partea întâi a culegerii de față sînt inserate contribuțiile românești, iar în cea de-a doua lucrările în limbi străine, în total 311 titluri, grupate alfabetic.

Remarcăm existența, în colecțiile amintitei instituții, a unor lucrări care se remarcă prin deosebita lor valoare documentar istorică, avînd totodată și caracterul unor rarități bibliografice. Amintim aici spre exemplificare: A. Candiano-Popescu, *O pagină din istoria rezoluției românilor din 1877* (De un martor ocular), Craiova, Tip. Frații Benveniști, 1878, 52 p.; W. V. Herbert, *The defence of Plevna written by one who took part in it*

* Vezi în acest sens Lt. Col. Dr. Ilie Ceaușescu și Lt. Col. Dr. Vasile Mocanu, *România în războiul pentru independența națională 1877—1878. Contribuții bibliografice*, București, Edit. militară, 1972, 232 p.

tiparului, în timpul vieții autorilor lor, nu este însă exclusă. O dovadă concludentă în acest sens o constituie recenta descoperire și publicare în volum de către Editura militară prin grija unui bun cunoscător al epocii, generalul-maior doctor Constantin Olteanu, a însemnărilor generalului Alexandru Cernat, unul din participanții de seamă la evenimentele memorabile de acum un veac.

Despre generalul Cernat, cum remarcă și editorul memoriilor sale, s-a scris în general destul de puțin, deși rolul jucat în timpul războiului de independență, când a deținut funcții de înaltă răspundere în ierarhia politico-militară — ministru de război începând de la 2 aprilie 1877, când a înlocuit în acest post pe colonelul Gh. Slăniceanu, comandant al Armatei de operații de la 19 august, păstrându-și în continuare funcția de ministru de război și, în fine, din decembrie 1877, șef al Marelui cartier general al armatei române — a fost dintre cele mai importante. Această lacună a căutat să o suplinească editorul prin nota biografică care precede textul memoriilor. Pe baza informațiilor oferite de documentele publicate ca și pe unele date inedite de arhivă, generalul-maior dr. Constantin Olteanu reconstituie cu precizie și talent cele mai însemnate momente din viața și cariera militară a generalului Alexandru Cernat (1828—1893) insistând, cum era și firesc, asupra activității și contribuției pe care acesta a adus-o în timpul războiului la pregătirea și conducerea acțiunilor militare.

Textul propriu-zis al memoriilor este de mică întindere, însumând numai 19 pagini. Ele debutează cu intrarea efectivă a României în război pentru independență prin trecerea armatei române la sud de Dunăre și se încheie o dată cu căderea Plevnei, acoperind deci doar o parte din campania dusă de armata română în războiul din 1877—1878.

Însemnările generalului Cernat, publicate concomitent cu prezentarea originalului în facsimil, nu au, așa cum afirmă editorul lor, caracterul unui „jurnal intim de campanie”, deoarece — și se recunoaște de altfel acest lucru — au fost făcute nu în vremea campaniei ci după război. Cunoscând activitatea intensă deșă de general în timpul războiului, e greu de crezut că el ar fi avut răgazul necesar pentru ținerea unui jurnal de campanie. Faptul că memoriile au fost scrise după război este dovedit, între altele, și de unele inadvertențe pe care le conțin referitoare la denumirile unor unități, la efectivele lor, la pierderi etc., care nu s-ar fi produs desigur dacă însemnările respective ar fi fost făcute în timpul campaniei.

Cu toată puținătatea lor și caracterul subiectiv al acestui gen de scrieri, care impune folosirea și aprecierea lor cu un anumit

discernămint, însemnările de război ale generalului Cernat constituie totuși pentru studierea campaniei de la 1877 o sursă importantă și utilă de informații. Ele ilustrează diferite aspecte ale participării și contribuției armatei române la război cum ar fi: tratativele duse cu marele duce Nicolae privind angajarea armatei române pe teatrul de operații din Balcani, colaborarea româno-rusă, dispunerea armatei române în jurul Plevnei și atacurile care s-au dat asupra acesteia până la cucerirea ei etc. Nu putem de aceea decât regreta faptul că, dintr-un motiv pe care nu-l cunoaștem, generalul Cernat nu a dat memoriilor sale o mai mare amploare. Remarcăm, în încheiere, pertinenta notelor explicative care însoțesc textul memoriilor.

Valeriu Stan

TEODOR VÂRGOLICI, *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale*, Edit. „Eminescu”, 1976, p. 304.

Sub titlul *Ecourile literare ale cuceririi independenței naționale* istoricul și criticul literar Teodor Vârgolici a inaugurat seria noilor lucrări dedicate aniversării centenarului războiului de independență al României.

În peste 300 de pagini, precedate de un prolog și de o erudită privire asupra tradițiilor literare ale ideii de independență națională, lucrarea lui Teodor Vârgolici, editată de editura „Eminescu”, înfățișează principiile creației literare românești consacrate luptei pentru independența poporului român.

Scopul urmărit de autor, mărturisit în „prologul” lucrării, a fost de a realiza „o imagine de ansamblu, cu reflexe prismatice” asupra ecourilor pe care această luptă l-a avut în conștiința și în creațiile literare ale scriitorilor noștri.

Ele încep, cum e și firesc, prin sublinierea ecourilor aflate în poezia populară a vremii, cuprinse în diferite culegeri, dintre care Vârgolici utilizează îndeosebi pe cele semnate de C. Rădulescu-Codru, St. Tuțescu și I. T. Kirileanu, ale lui Tudor Pamfile, G. Alexici, Cristea Barbu Bucur, Gh. Ciobanu și a altor folcloriști.

Calea către înfățișarea creațiilor scriitorilor intelectuali este deschisă de o amplă analiză asupra atitudinii civice a scriitorilor contemporani războiului, care și-au pus cu toții talentul în serviciul marii idei de libertate, independență și unitate națională, identificându-se ca și înaintașii lor, cu aspirațiile fundamentale ale poporului român.

Seria acestora este inaugurată de evocarea lui M. Eminescu, care într-un articol publicat în ziarul „Timpul” afirma într-o laconică formulă că independența națională a poporului român este „suma vieții noastre istorice”. Alte articole relevante de autor se referă la admirația și recunoștința poetului față de dorobanții și călărășii de la Grivița și Plevna.

Cu o documentată și patriotică insistență este scoasă în relief creația lui Vasile Alecsandri — marele poet al Unirii și Independenței patriei — concretizată în odele și baladele *Balcanul și Carpatul*, *Odă ostașilor români*, *Peneș Curcanul*, *Sergentul* și altele altele, adunate în 1878 în volumul reeditat de atunci încoace de nenumărate ori: *Ostașii noștri*. De o justificată atenție se bucură apoi Alexandru Macedonski, autorul poeziilor *Vînt de primăvară*, *Armata română*, *Steagul* ca și a unor articole de însuflețită atitudine publicate în ziarul „Vestea”. În capitolul *Glasul poezilor* sînt subliniate contribuțiile unor scriitori ca George Sion, Iacob Negruzzi, Ioan Nenițescu, autorul poeziei *Pui de lei*, George Barozzi și a altora.

Într-o cuceritoare lumină este înfățișată și solidaritatea națională a scriitorilor din Transilvania, George Barițiu, Iosif Vulcan, Petre Dulfu, Timotei Cipariu, Zaharia Boiu, care au văzut în războiul de la 1877 nu numai un război al statului român, ci al tuturor românilor legați printr-o indestructibilă solidaritate patriotică.

Un capitol dens este consacrat dramaturgiei, autorul relevînd vigoarea și semnificația patriotică a unor piese ca *La Plevna* (George Sion), *Curcanii* (Grigore Ventura), sau ca scenele *Bătălia de la Plevna*, *Luarea Griviței*, *Moartea eroului Valter Mărăcineanu*, alcătuite de I. D. Ionescu.

Printre ele figurează și poemul dramatic al scriitorului francez Frederic Damé: *Visul Dochiei*.

Eroismul ostașilor desrobitori a atras elogiul celor mai prestigioși cărturari ai timpului. „Soldații noștri — scria M. Kogălniceanu — luptă ca leii și cînd nu pot să învingă, mor plînă la ultimul” (p. 53). „Ce lucru umitor — mărturisea Vasile Alecsandri — simpli țărani, smulși de la plug, să devină dintr-odată eroi. Inima mea a luat proporții care mă înăbușă de cînd cu cele petrecute la Grivița. În sfîrșit, sîntem *cineva* în lumea aceasta. E mult! E mai mult decît s-ar fi putut nădăjdui. Ce neam! Și ce bine să-ți spui că e al nostru” (p. 55).

Iată și mărturisirea lui Titu Maiorescu: „Am fost mîndru, ca fiecare român, de izbînda armatei noastre și i-am fost recunoscător, că ne-a dat prilegiu să arătăm Europei că suntem un popor cu o armată puternică! (p. 65). Alexandru Odobescu și-a manifestat

admirația față de vitejii cstași prin conferința intitulată semnificativ Curcanii, ținută la „Ateneul român” în ziua de 25 martie 1878.

Alte capitole ale cărții lui Teodor Vărgolici relevă atitudinea față de război a creațiilor lui N. Gane, I. L. Caragiale, Alexandru Odobescu, George Cășbuc, autorul „Cîntecelor de vitejie”, Duiliu Zamfirescu, (romanul „În război”) precum și a unor scriitori din generațiile următoare ca M. Sădoveanu, Emil Gârleanu, Jean Bart, Gala Galaction („Papucii lui Mahmud”) și alții.

Bogată în informații și constatări de istorie și critică literară, scrisă într-un înflăcărat spirit patriotic, noua carte a lui Teodor Vărgolici constituie un fierbinte omagiu adus eroilor din 1877 și totodată o remarcabilă scriere pentru educația patriotică a tinerelor generații.

Vasile Nelea

CONSTANTIN GÎLEA, I. KARA CONST. — LIVIU RUSU, *De la Unirea Principatelor la războiul pentru independența de stat a României. Contribuții iconografice*. Biblioteca „Gheorghe Asachi”, Iași — 1977, 48 pagini

Apărut la începutul acestui an, albumul de imagini referitoare la cele două momente istorice cruciale din secolul trecut: Unirea și Neatîrnarea țării contribuie la informarea științifică și, totodată, la educarea patriotică a cititorilor, pe calea atît de sugestivă și interesantă a mărturiei iconografice. Cele 54 de reproduceri din care 10 sînt inspirate de actul Unirii Principatelor, se înscriu într-un larg evantai de aspecte politice, militare, diplomatice, sociale exprimate prin gravuri, fotografii ș.a. apărute în ziare și reviste românești și străine, în urmă cu un secol sau ulterior în albume și diferite publicații.

Personalitatea domnitorului Alexandru Ioan Cuza este prezentată prin 7 ilustrații, din care unele sînt mai rar întîlnite în lucrări: „*Intrarea domnitorului Al. I. Cuza la Sublima Poartă în 1860*” (nu în 1859 cum este scris în textul ce însoțește figura 5), „*Primul pelerinaj la mormîntul lui Al. I. Cuza, 2 mai 1906*”. La fel și portretul Elenei Doamna se adaugă imaginilor mai puțin știute despre soția primului domnitor al Principatelor Unite.

Suita de ilustrații consacrate războiului independenței este deschisă de o frumoasă și sugestivă imagine cu valoare de simbol: un dorobanț român pregătit pentru luptă are în gîmă el un personaj feminin — simbolizînd Patria — ce ține în mîna stîngă un

steag desfășurat pe a cărei pinză sînt scrise cuvintele „România liberă”.

Autorii albumului s-au străduit să întreprindă o selecție ct mai reprezentativă din bogatul fond iconografic referitor la războiul din anii 1877—1878.

Sînt astfel cuprinse în filele albumului ilustrații care surprind momente ale apărării liniei Dunării de către armata română, prezența trupelor noastre în cetatea Nicopole, luptele de la Grivița, activitatea serviciului sanitar, aspecte din Iași, București, Ploiești, Turnu Măgurele, Giurgiu, Galați legate de atmosfera frontului sau de viața cotidiană a locuitorilor contemporani cu evenimentul.

Pe lângă textele explicative care însoțesc ilustrațiile au fost reproduse aprecieri cu privire la Unirea Principatelor și războiul de independență din opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, citate din *Istoria României (Compendiu)* și *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi* de Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu (la ambele lucrări nu se indică ediția), scurte fragmente din rapoartele unor comandanți militari români sau corespondenți de presă străini din care se desprinde cu prisosință eroismul ostașilor români pe timpul de luptă, în cioc-

nirile cu otomanii ș.a. Era necesar să fie prezentate și scene de război legate de momentele Rahova (7—9 noiembrie 1877), capitularea Plevnei (28 noiembrie 1877), Smîrdan și Vidin (12—13 ianuarie 1878) unde participarea armatei române a fost, după cum este bine cunoscut, hotărîtoare în obținerea victoriilor antiotomane. O verificare mai atentă a conținutului ilustrațiilor era necesară pentru eliminarea unor asemănări, chiar foarte apropiate, în redarea aceluiași moment (spre exemplu amintim figurile 13 și 35 despre podul de peste Dunăre executat de pontonierii noștri la Corabia și figurile 32 și 38 care reprezintă plecarea ambulanelor Societății Crucea Roșie din București).

Considerăm că și această recentă contribuție publicistică a celor trei autori ieșeni merită să rețină atenția cititorilor dornici să se informeze despre momente din istoria Unirii Principatelor și îndeosebi despre războiul pentru independența României — ambele evenimente reflectate prin prisma unor mărturii iconografice care se urmăresc și se rețin cu interes de către o largă categorie de persoane.

Mircea C. Dumitriu

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de Informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale Istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri, în trei exemplare, trimiterile intrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A.D. XENOPOL” – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE – CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- • • Actes du XIV-e Congrès international des études byzantines, 1975, 656 p., 107 fig., 57 lei.
- ADĂNILOAIE NICHITA ȘI BERINDEI DAN (sub redacția), Studii și materiale de istorie modernă, vol. V, 1975, 276 p., 24 lei.
- CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția), Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania, 1975, 324 p., 30 lei.
- • • Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729, Pseudo-Amiras, 1975, 172 p., 17,50 lei.
- ELIAN ALEXANDRU ȘI TANAȘOCA NICOLAE ȘERBAN (sub redacția), Izvoarele istoriei României, Fontes Historiae Daco-Romanae, vol. III, 1975, 571 p., 41 lei.
- GÜNDISCH GUSTAV (publicate de), Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. V, 1438—1457, 1975, 639 p. 54 lei.
- • • Inscrupțiile Dacel Romane, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
- MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), Studii și cercetări de numismatică, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- • • Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. XI, 1593—1600. Domnia lui Mihai Viteazul, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, vol. III (1526—1535), 1975, 452 p. 40 lei.
- Mihai Viteazul, Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- • • Nouvelles études d'histoire, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle, 1975, 271 p., 12 lei.
- NICOLAESCU PLOPȘOR DARDU ȘI WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., Seythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p., XXIV pl., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 572 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. ȘI ȘIMANSCHI I. (sub redacția), Documenta Roumaniae Historica A. Moldova (1384—1448), vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
- NICOLAE STOICESCU, Vlad Tepeș, 1976, 280 p., 20 lei.

RM ISSN CO-3878

